

Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»
Факультет соціології і права
Кафедра соціології
Кафедра теорії та практики управління
Наукове товариство студентів і аспірантів ФСП
Талліннський університет
Інститут суспільства, права та економіки
Університет Корвінус, Будапешт
Факультет економіки
«Вестон консалтинг», Варшава, Польща
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Факультет соціології
Інститут соціології НАН України
Інститут соціології НАН Білорусі
Соціологічна асоціація України
Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна
Соціологічний факультет
Українське відділення студентів політичної науки (IAPSS Ukraine)
Посольство Великої Британії в Україні
Британська Рада в Україні
Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо
переміщених осіб України

**Матеріали ІХ міжнародної
науково-практичної конференції з соціології
«ВЕЛИКІ ВІЙНИ, ВЕЛИКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ,
1918-2018 РОКИ: КОНФЛІКТИ ТА МИР
У XX І XXI СТОРІЧЧЯХ»**

26-27 листопада 2018

м. Київ



Укладачі:

А. А. Мельниченко – кандидат філософських наук, доцент, декан факультету соціології і права НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського»;

П. В. Кутуєв – доктор соціологічних наук, професор, завідовач кафедри соціології факультету соціології і права НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського»;

А. О. Хом'як – аспірант кафедри соціології факультету соціології і права НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського»

Великі війни, великі трансформації, 1918-2018 роки: конфлікти та мир у XX і XXI сторіччях : Матеріали ІХ міжнародної наук.-практ. конф. (м. Київ, 26-27 листопада 2018 р.) / Укладачі А.А. Мельниченко, П.В. Кутуєв, А.О. Хом'як. Київ, 2018. 276 с.

ISBN 978-966-916-757-6

Основною темою конференції є глобальні та локальні виміри конфліктів у модерній та історичній перспективі. Зміна ставлення світової спільноти до питань безпеки після міжнародних злочинів у колишній Югославії, Руанді, Гватемалі, Колумбії та у багатьох інших гарячих точках світу, відображається у Конвенціях ООН, а також у збільшенні ресурсів, що країни використовують для миротворчих операцій та постконфліктної розбудови миру. Однак, розбіжності між парадигмою «ліберального миру» та специфікою регіональних соцієтальних й політичних систем держав, де відбуваються конфлікти, так само як контроверсійність наслідків і рецептів для подолання насилля роблять амбіційний виклик для сучасних соціальних теорій peace and conflict studies як основи прийняття управлінських рішень. Інтелектуальна система координат конференції окреслюється ідеями таких мислителів, як Е. Гобсбаум, І. Валерстайн, А. Г. Франк, Ч. Тіллі, Т. Скочпол та Г. Дерлуг'ян. Завдання конференції у покращенні розуміння трагічного сторіччя – 1918-2018 рр. – та у спробі вироблення ідей, які сприятимуть переходу до нового, більш буденного та менш конфліктного періоду світової історії.

Матеріали конференції розраховані на соціологів, політологів, філософів, фахівців з політекономії та державного управління.

УДК 355.01"1918/2018"(063)

ЗМІСТ

КОНЦЕПЦІЯ КОНФЕРЕНЦІЇ	10
ТЕЗИ УЧАСНИКІВ ПЛЕНАРНОГО ЗАСІДАННЯ	
Georgi M. Derlugian Is this World War III yet? An overview of Ukrainian front.....	12
Георгій Дерлуг'ян Чи вже настала Третя світова війна? Огляд українського фронту.....	21
Головаха Е. И. Опыт и перспектива мировых войн для человечества и Украины	32
Злобіна О. Суспільні трансформації vs буденність життя або чому не змінюється образ українського суспільства	34
Мельниченко А. А. Роль освіти в процесах конфліктівирішення та розбудови миру	43
Мінаков Михайло Нескінченне двадцяте сторіччя. До питання про характер трансформацій у ХХ ст.	47
Sean Loughna Internally displaced people in Ukraine: some observations on the wider historical and geopolitical context	50
Кутуєв П. В. Інклюзивна модернізація як ідеал та практика: на шляху до нової дослідницької програми?	55
Тумофії Brik Spatial analysis of religious diversity and freedoms in Ukraine	62
Chris Weston The dialectics of Brexit & the politics of irony: a case study	64
Акімова О. А., Іщенко А. М. Кількісно-якісна стратегія дослідження мобілізаційного потенціалу України	65
Багінський А. В. Ресурси громадянського суспільства у подоланні конфлікту	68
Буткалюк В. О. Бідність та нерівність як першооснова зростання екстремізму в світі.....	70
Донська А. Г. Південна Європа: виклики символічної концептуалізації	73

Дутчак О. А. Чинники відтворення робочої сили в українській швейній промисловості у глобальних ланцюгах постачання	76
Коржов Г. О. Регіональні відмінності та національна ідентичність: досвід становлення «неочікуваної» нації.....	79
Костюкевич С. В. О специфике инженерного образования и промышленного развития в СССР....	84
Панченко Л. Ф. Прозорість досліджень з питань миру та конфліктів: journal of peace research.....	87
Пиголенко І. В. Чинники зміни соціально-територіальної та демографічної структури в умовах військового конфлікту	89
Александр Фридман Голодомор в Украине (1932/33) в зеркале люксембургской прессы.....	92
Якубін О. Л. Синя чи червона? Яку обереш ти? (рецензія на книгу Яніса Варуфакіса "Розмови з донькою про економіку" (2017)	94

СЕКЦІЯ 1. СОЦІОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ ТРАНСФОРМАЦІЙ У ВІЙСЬКОВИЙ І МИРНИЙ ЧАС (1918-2018 РОКИ)

Антонюк А. А., Сіренко І. Є. Тероризм як глобальна проблема сучасного світу.....	99
Барсукова А. В. Neoliberalism as a transformational tool and an obstruction in the process of state's development	101
Беленок О. А., Мацко-Демиденко І. В. Вік як підстава дискримінації в умовах ринкових відносин	104
Василець О. І., Бухаріна К. С. Прискорення темпів виробництва та споживання як джерело конфліктів та агресії	108
Волицький Н.С. Соціальні мережі як поле бойових дій в інформаційних війнах другого покоління	110
Голубцова Є. Американізація як вектор соціальних змін у післявоєнній Європі.....	112
Казьмірова О. М. Питання закрeditованості: сучасний аспект	115
Катруха Е. В. Проблема архаизации сознания в украинском обществе в контексте кризиса социальной трансформации.....	117

Костирко Ю. В. Інформаційні війни сучасності: цілі та методи.....	119
Меньшеніна А. Є. Універсалізм та проблема збереження національної держави: подолання ціннісних конфліктів як тенденція ХХІ століття	122
Нехаєнко О. В. Роль информационных войн и политической корректности в макроидеологическом производстве.....	124
Пашков В. О. Світові війни як каталізатори соціальних трансформацій у західних суспільствах	127
Пікус Д. В. Медиа-империализм в современной социологической теории	130
Піхорович В. Д. Коли закінчилась перша світова війна?.....	132
Половнікова Д. С. Явище каросі як продукт модернізації японського суспільства.....	134
Половнікова Д. С. Шлях модернізації Японії	136
Радей А. Чи можливі трансформації без війн?	138
Слінченко В. М. Роль емоційного та соціального інтелекту людини у вирішенні суспільних конфліктів.....	140
Стефанович А. В. Модернізаційна політика: досвід Південної Кореї.....	142
Целуйко М. Є. Сучасні терористичні методи як загроза світовій безпеці	145
Марта Шмендель Семіотичний аналіз монументу «Батьківщина-Мати»: символ, міф і ритуал	147
Яриш М. Б., Струнін І. В. Інформаційна війна як мегатренд 21 століття	149
Шпарковська Ю. М. Соціальний капітал студентської молоді в процесах вирішення конфліктів.....	152
 СЕКЦІЯ 2. РЕГІОНАЛЬНІ КОНФЛІКТИ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ТРЕНД ХХ І ХХІ СТОРІЧ	
Арістова А. В. Релігійно-вмотивований тероризм у глобалізованому світі.....	154

Беленко І. В. Етнічні протиріччя в країнах південної Африки як чинник політичної мобілізації	156
Воропай О. В. Статус непідконтрольних територій як квазідержавних утворень на пострадянському просторі.....	158
Зарувна О. С. Відповідальність за вчинення геноциду: політичний і юридичний аспекти	161
Макаренко Д. В. Угроза воєнного конфлікту как фактор консолидации украинского общества	163
Луцишин Г. І., Хімяк О. М. Політика ЄС щодо врегулювання міграційної кризи	165
Паперняк О. В. Міжетнічний конфлікт в Боснії і Герцеговині: спосіб врегулювання і можливості ескалації	168
Петряєв О. С. Релігійний фактор в сирійському конфлікті	170
Романюк М. О. діалог як метод подолання наслідків національних конфліктів.....	172
Сморжевська О. О. Воїни-рідновіри (сучасні язичники, неоязичники): національна ідея зі зброєю в руках.....	175
Яковлева Н. І. Сепаратизм як мегатренд ХХ-ХХІ сторіч	177
Ярмоленко В. В. Проблема тюркомовного населення Сінцзян-Уйгурського автономного району у відносинах між Китаєм та державами Центральної Азії	179
СЕКЦІЯ 3. ДИЛЕМИ ПОСТКОНФЛІКТНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ТА РОЗБУДОВИ МИРУ	
Басаман К. О. Взаємодія держави та громадянського суспільства як спосіб вирішення та подолання наслідків конфліктів	182
Данилова В. І., Мельник Л. О. Профемінізм як «чоловіче плече» фемінізму	184
Єнін М. Н., Зоріна А. Ю. Війни на Донбасі в цивілізаційному дискурсі та масовій свідомості мешканців України	186
Заярна О. О. Парадигма ліберального миру та пошуки місцевих підходів до миротворчої діяльності в Україні	189

Зоріна А. Ю., Єнін М. Н. Динаміка ідентичності та ставлення до воєнного конфлікту на Донбасі жителів підконтрольної та окупованої території Донецької області	192
Кожем'якіна О. М. Принцип толерантності та культура довіри в дилемах постконфліктності	194
Коломієць Т. В. Гендерна асиметрія як джерело соціальних конфліктів (український контекст)	196
Кругляк М. Е. Пакистанська правозахисниця Малала Юсуфзай як символ боротьби за гендерну рівність у мусульманських країнах	198
Ляшенко О. М. Колекція управлінських ризиків щодо реінтеграції Донбасу	200
Малета М. Ю. Роль жінок у процесі миробудівництва: огляд ситуації у світі та в Україні	203
Маулік С. С. Соціальні інновації – ефективний інструмент змі(ц)нення суспільства.....	206
Олейнік О. Друга світова війна як поштовх до розвитку фемінізму	208
Пазич А. Р., Єнін М. Н. Теорія соціальної нерівності в глобальній соціології Й. Тернборна	210
Пазич А. Р. Неолібералізм в Україні.....	212
Перга Ю. М. Спроби постконфліктного врегулювання ситуації на території Холмщині та Підляшшя в 1918-1919 рр.	214
Разметаєв А. С. Модель «трансформаційної окупації» як механізм постконфліктного врегулювання	216
Ткаченко М. V. Capitalism as the legitimation of the ideology of racism in world-system analysis	219
Хом'як А. До питання дослідження міжнародної трудової міграції українців.....	221
Chekalenko Liudmyla The history of memory: the question of studying methodology.....	225
СЕКЦІЯ 4. СИСТЕМА МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ 1918-2018 РОКИ: НОВІ ВИКЛИКИ І ТРАНСФОРМАЦІЇ	
Коркішко А. О., Ціпун В. Ю. ООН – головна міжнародна організація з 1945 року: оцінка ефективності та сучасні альтернативи	228

Потарська Н. М. Реалізація порядку денного «Жінки, мир, безпека» та виклики для жіночої участі в Україні	230
Северинчик О. П. Участь міжнародних організацій у запобіганні та вирішенні конфлікту	233
Трачук В. О. Головні компоненти реінтеграції Донбасу	235
Ясенко Л. С., Майструк Н. О. Проблеми ефективності діяльності міжнародних організацій (на прикладі Ліги Націй).....	237

СЕКЦІЯ 5. МІЖ ІДЕОЛОГІЯМИ, СТЕРЕОТИПАМИ ТА УПЕРЕДЖЕННЯМИ: ЯК НАУКОВО ДОСЛІДЖУВАТИ КОНФЛІКТИ?

Анацька Н. В. Визначальна роль абсолютної цінності природи у розв'язанні екологічних конфліктів.....	240
Багаєва Т. Л. Исследование когнитивных конфликтов при помощи метода эксплицитно-аналитической модели	242
Бойченко М. І. Війна за умов демократії: межі прийнятності.....	244
Василець О. І., Іванченко Б. А. Війна та агресія: спроби вивчення з позицій міждисциплінарного підходу	247
Коркішко А. О., Ціпун В. Ю. ООН – головна міжнародна організація з 1945 року: оцінка ефективності та сучасні альтернативи.....	250
Куровська Г. В. Діти у збройному конфлікті: підходи та репрезентації.....	252
Пелипенко І. І. Інтерпретація поняття «конфлікт» у соціологічному контексті.....	255
Петік Я. О. Mathematics and political ethics: bringing utilitarianism and value theory to cooperation	257
Подлесний І., Ялоза В. Конфлікт як порушення соціального контракту в контексті суб'єктної диференціації «ми» та «вони» («ми» – «вони»)	259
Полтораков О. Ю. Мікросоціологія воєнного насильства: соціально-історична динаміка становлення механізмів контролю	261

Тимошенко В. Є.	
Соціальний аудит як засіб запобігання соціально-трудо­вих конфліктів	263
Ткалич М. Г.	
Психологічні особливості гендерно-рольових конфліктів особистості.....	266
Толстова М. С.	
Проблема ідеологічно-ціннісної нейтральності в дослідженні конфліктів	268
Устенко В. В.	
Доповнення теорії Овертона про вікно можливостей	271

КОНЦЕПЦІЯ КОНФЕРЕНЦІЇ

У 2014 році кафедра соціології ФСП КПІ ім. Ігоря Сікорського провела конференцію до 100-річчя початку Першої світової війни. На жаль, як Перша світова війна ознаменувала початок періоду нестабільності, кризи ліберального порядку, занепаду демократії, економічних потрясінь та піднесення тоталітаризму / авторитаризму – періоду, який В. Черчіль назвав Другою тридцятирічною війною – так і конфлікт на теренах України виявився довшим за 4 роки. Відтак, актуальність розмислів про Першу світову війну диктується не лише ювілейною датою тектонічної історичної події, але й паралелями та релевантністю сьогоденню. Перша світова війна спричинилася до краху та дезінтеграції низки імперій на теренах Євразії і серед нових держав, що постали на їхніх руїнах була – хоч і нетривалий час – і Україна. Ба більше, потрясіння світової війни не просто повалили імперських Бегемотів, але й створили передумови приходу до влади до певного часу маргінальної партії більшовиків-ленінців та встановлення ними свого режиму на теренах колишньої Російської імперії. Піднесення фашистів у Європі у повоєнний період так само не сприяло зменшенню напруги та встановленню соціального порядку у відповідності з гармонійною візією Т.Парсонса. Епоха «Другої тридцятирічної війни» стала підтвердженням Веберового похмурого та конфліктного погляду на соціальній світ. Але навіть після Другої світової війни світ вступив не у фазу миру, а опинився у ситуації холодної війни поміж двома ідеологічними таборами – ліберальним капіталізмом та ленінськими режимами – носіями яких стали дві надпотуги, піднесення яких пророкував у 1835 році Алексіс де Токвіль: США та СРСР (звісно, Токвіль говорив про Російську імперію, на теренах якої і повстав СРСР).

З розпадом Радянського Союзу та встановленням постбіполярного світу кількість соціально-політичних конфліктів у світі збільшилась у десятки разів. Отже, основною темою конференції є глобальні та локальні виміри конфліктів у модерній та історичній перспективі. Зміна ставлення світової спільноти до питань безпеки після міжнародних злочинів у колишній Югославії, Руанді, Гватемалі, Колумбії та у багатьох інших гарячих точках світу, відображається у Конвенціях ООН, а також у збільшенні ресурсів, що країни використовують для миротворчих операцій та постконфліктної розбудови миру. Однак, розбіжності між парадигмою «ліберального миру» та специфікою регіональних соціетальних й політичних систем держав, де

відбуваються конфлікти, так само як контроверсійність наслідків і рецептів для подолання насилля роблять амбіційний виклик для сучасних соціальних теорій peace and conflict studies як основи прийняття управлінських рішень.

З огляду на збройне протистояння на Донбасі, даний виклик має безпосереднє життєво важливе значення для українських та зарубіжних дослідників в сфері врегулювання конфліктів та медіації. Одним з втілень міжнародного співробітництва в даній сфері стала перша в Україні магістерська освітня програма «Врегулювання конфліктів та медіація», що створена на базі кафедри соціології факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського у партнерстві з Міністерством з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України і посольствами Великої Британії та Швейцарії.

Інтелектуальна система координат конференції окреслюється ідеями таких мислителів, як Е. Гобсбаум, І. Валерстайн, А. Г. Франк, Ч. Тіллі, Т. Скочпол та Г. Дерлуг'ян.

Один найбільш проникливих аналітиків соціальних потрясінь останніх 200 років Ерік Гобсбаум назвав свою автобіографію – а життя його тривало майже сторіччя (1917–2012 рр.) – «Interesting Times». Завдання конференції у покращенні розуміння трагічного сторіччя – 1918-2018 рр. – та у спробі вироблення ідей, які сприятимуть переходу до нового, більш буденного та менш конфліктного періоду світової історії.

Анатолій Мельниченко,
декан ФСП

Павло Кутуєв,
завідувач кафедри соціології ФСП

Андрій Багінський,
старший викладач кафедри соціології ФСП

ТЕЗИ УЧАСНИКІВ ПЛЕНАРНОГО ЗАСІДАННЯ

*Georgi M. Derluguian,
New York University Abu Dhabi*

IS THIS WORLD WAR III YET? AN OVERVIEW OF UKRAINIAN FRONT

Young social scientists, in Ukraine and elsewhere in Eastern Europe, often ask me what might be the more relevant (*aktualna*) research agenda in their part of the world today? Indeed, should they still be churning out more articles on market and democratic transitions now, fully thirty years after the end of communist regimes?¹ Let me sketch in these theses a big ‘contour map’ informed by world-systems analysis and other contemporary theories of macrohistorical sociology. It is intended to help position the currently observed political and economic trends in a more meaningful context.

In the late 1990s the American sociologists Christopher Chase-Dunn and Bruce Podobnik ventured a provocative hypothesis pointing to the likelihood of another world war in two decades from their time of writing – which meant in our own days now.² The hypothesis derived from the historical cycles of world hegemonic transitions: in the late 16th – 17th centuries from Hapsburg Spain and Italian city-states to the Netherlands, then to Great Britain in the late 18th century, and the United States in the first half of 20th century. Such hegemonic transitions were invariably marked by their own ‘Thirty-years wars’: the Catholic/Protestant wars of religion, the Franco-British competition culminating in the French revolution and Napoleonic campaigns, and the 1914-1945 world wars. These were all geopolitical conflicts among the

¹ For the reasons why the symbolic date of 1989 marks the end of communist projects, anywhere from East Berlin to Beijing, see: Georgi Derluguian, “What Communism Was”, in: *Does Capitalism Have a Future?* (with Immanuel Wallerstein, Randall Collins, Michael Mann, and Craig Calhoun) New York: Oxford University Press, 2013. Numerous translations available incl. Polish, German, and Russian.

² Christopher Chase-Dunn and Bruce Podobnik, “The Next War: World-System Cycles and Trends,” in: Volker Bornschier and Christopher Chase-Dunn (eds.). *The Future of Global Conflict*. London: Sage, 1999.

contemporary ‘Great Powers’. Should we expect something analogous with the eventual decline of American power?

The prediction gathered in response a few criticisms as too ‘mechanistic’ and speculative, but overall it was simply ignored. To remind, the 1990s was a period of Western triumphalism fed by the enthusiasm for globalization, liberal democratization across the world, the opening up of China, moreover such bold initiatives as the expansion of NATO, European Union, and the launching of new currency, the Euro. If anything, it appeared that, following the Soviet defeat in Cold War, American hegemony in the capitalist world-systems was achieving a truly global scale. The 9/11 terrorist attacks in 2001 at first did not really shatter this universal optimism. If anything, the proclaimed War on Terror ushered in the image of a more forceful and righteous American ‘Empire’ rapidly expanding on its moral and strategic gains made in the former Yugoslavia. America has become a truly ‘indispensable nation’ in world affairs. Leaving behind all the chaos in the aftermath of 1968 – to remind, the Vietnam war, OPEC’s blackmail, the testing insubordination of France and West Germany, moreover the intractable socioeconomic crisis of the 1970s – at the turn of 21st century American hegemony underwent a new mighty reflation.

How were such exceptional powers used? Let me begin with things that we all know and rarely notice exactly because these routine realities are all around us – yet they were new. The English language became truly dominant in the world-system not (yet) in the 1950s and certainly not back in the nineteenth century, at the height of *Pax Britannica*. It was really since the 1990s when American English becomes the new ‘Latin’ of world science as well as the language of the internet, mass entertainment, tourism, and, above all, the global business. It was also the time when all universities outside the United States, not just in the former USSR but also in Germany and even in France, felt compelled to compete in the adoption of American educational and research models. In the 1990s American gadgets (Apple being the foremost example) advance to the cutting edge of new technologies. To be sure, the American inventiveness had been the marvel of the world ever since Thomas Edison, Henry Ford, and Walt Disney. But they were not alone in the twentieth-century world where Germany was still leading in sciences and modern art before the catastrophe of Hitlerism, the French successfully generated both high fashions and philosophy well into the

1980s, the Soviets were launching rockets or making their marvelously sophisticated cartoons, and the Japanese were coming up with their robots. Only in the 1990s the American lead in all these fields becomes uncontested.

The main arenas of American predominance were, of course, finance and military geopolitics. Here the achievements at first appeared by far the greatest, and their eventual failures after 2008 most stunning and consequential. Both the American financial expansion and military rearmament took off in the 1980s, during the presidency of Ronald Reagan. In a direct reaction to the embarrassing failures of previous decade (Vietnam, Angola, Nicaragua, Iran; the domestic instability and 'stagflation' of the 1970s), the exceptional political power and resources of US government had been poured into boosting the global positions of Wall Street and the Pentagon.

The practical adaptation of computer technologies, whose development had been long generously subsidized by federal funds, provided one huge booster to American finance and the military. But let us not forget that this technological revolution was happening in the world situation when no other government, starting with the USSR, could afford anything near the American scale. In fact, at exactly this period many states were going bankrupt in a series of debt crises, from Brazil and Mexico to Indonesia and Yugoslavia. This is when the Washington-based IMF advanced to the peak of its world influence.

The triple political agenda of liberal democratization, market reform, and openness to globalization – what in the 1990s became called the Washington Consensus – buried the epoch of national developmentalism. The developmental states proliferated during the twentieth century mainly in the semiperipheral zone of world-system, among the middling states many of whom cherished the prideful memories of their imperial past before the arrival of Western capitalism: Turkey, Iran, India, Russia, but also Italy, Japan, Germany. They tended to become dictatorial and militarized in an effort to use the national state as ultimate investor instead of the exploitative foreign capital and its local compradors.¹ Those developmentalist regimes which expelled the foreigners as colonizers and harshly disciplined their domestic elites and workers were usually called nationalist. Those which took over from

¹ Erik Reinert, *How Rich Countries Got Rich And Why Poor Countries Stay Poor*. New York: Public Affairs, 2004.

private hands all economic assets within their reach, down to the collectivized peasantry, were rather considered socialist.

In reality, the distinction was far from neat. Wasn't Israel in its formative decades more socialist than many communist states, and at the same time the best achiever among nationalists? The nasty hybrids of fascist variety proved too virulent geopolitically, and by 1945 they ended up removed in a joint American-Soviet military action. Next came the long and stable epoch of Cold War which divided the world between the victorious superpowers into the highly competitive spheres of influence. This situation fostered excellent conditions for the remaining national developmentalists on both the American and Soviet sides.¹

The decades after 1945 brought unprecedented economic growth and prosperity on both sides of ideological divide. But during these decades three kinds of political pressures tended to accumulate inside the developmentalist regimes, whose end was not merely a result of American intervention or Soviet short-sightedness. The problem of mature developmentalism was that the captains of their industries became weary of inhuman workloads and political dependence on rambunctious dictators, be it even Brezhnev and Gorbachev let alone Ceausescu or some Third World general. The big managers secretly desired outright inheritable ownership, i.e. privatization. At the same time, workers gradually learned how to organize, legally or not, to press their demands for better conditions and wages. The workers wanted trade unions. Lastly, the new middle classes of technical cadres, educated professionals, and intelligentsia wanted more freedoms too for their economic, cultural, and political entrepreneurship. In short, intelligentsia wanted a stable democratization. The cruel irony is that the demise of developmental state in most instances meant that workers strikes would become futile amidst rapid de-industrialization, intelligentsia's best option would be emigration, and even the ruling elites would find it almost impossible to preserve their corrupt wealth and therefore in dire need of offshore escapes.

Of course, there also was China where things turned out differently. The communist party remains in power, intelligentsia and workers under its thumb, and Chinese economy has been impressively growing for

¹ Ukrainian scholar Pavlo Kutuev offers a comprehensive and useful overview of Western theories of development and modernization in his book, see: Павло Кутуєв, *Трансформації модерну: інституції, ідеї, ідеології*. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. <<http://www.sociology.kpi.ua/wp-content/uploads/2019/02/Kutuev.pdf>>

forty years now. But the Chinese exception not only proves the rule but it actually worsened the situation for the rest. If we have really entered the age of ‘knowledge economy’, who could count on richer assets in science and technology: Ukraine or China?¹ The explanation is uncannily simple. Maoist China was a *failed* developmental state that had once aspired to outdo Stalin himself. The Great Leap Forward cost millions of deaths in famine yet it did not turn China into a military-industrial superpower. By the 1970s the best that Mao’s successors could hope was to replicate the pattern of South Korea and Taiwan as the lower-end supplier of labor-intensive consumer goods to rich capitalist countries. In a huge historical luck, China offered access to the ocean of its cheap diligent labor exactly when Western capital was looking for alternatives to its domestic industrial bases where labor costs, taxes, and environmental regulations threatened the profits. China belatedly became a dependent kind of developmental state when the rest of the world was exiting this model – and that hugely aggravated the transition for many those who, like Ukraine, could no longer compete on the cheapness and docility of their labor.

At the turn of new 21st century, majority of the world seemed resigned to the fact that America won the Cold War and became the sole superpower in every arena, from geopolitics and finance to science and sports. There seemed to be no alternative to the world order dominated by America. But this seemed, after all, a world order. The worst of the 1970s-1990s crises seemed over, at last. Of course, it now remained to learn English and try to join the West politically and institutionally. It now takes a special reminder that at around 2001 even Vladimir Putin himself seemed to agree.

The turning point was not the terrorist attacks of 9/11 and the American forceful reaction. It was rather the improbable failure of American interventions in Afghanistan and Iraq which wrought bloody chaos in the Middle East instead of turning former enemies into satellites, like Germany and Japan after 1945. Big trouble does not strike alone. In 2008 the daring financial scheme of endless and virtually risk-free speculation burst like a bubble. The crisis was stopped short of another Great Depression only thanks to a titanic deployment of state

¹ For more, see Georgi Derliguian, “Missing the China Exit: A World-systems Perspective on the Ukrainian State”, Ch. 11 (pp. 204-218) in: Henry Hale and Robert Ortung (eds.) *Beyond the Euromaidan: Comparative Perspectives on Reform in Ukraine*. Stanford University Press, 2016.

capacities exercised by the Obama administration jointly with the leaders of European Union and communist China.¹ (So much for the neoliberal ideology of free self-regulating markets!) Still, the damages to the projected global order were enormous and evidently irreparable.

The 2016 election of Donald Trump delivered a brutal unpalatable proof to the collapse of hopes for an orderly world under the benevolent American tutelage. The United States experienced the kind of desperate political rebellion which in Eastern Europe came to be known as ‘colored revolutions’. America itself now looked not too different from Ukraine, down to the suspicions of nefarious foreign involvement. Now, in the absence of alternative parties on the Left, the moving forces of ‘colored revolutions’ were the previously privileged but now redundant workers in the ‘Rust Belt’ industries, the patriotic and now humiliated personnel of the previously superpower armies, and the angry businessmen and professionals facing grave uncertainties in the face of globalization. These circumstantial class alliances could find nothing better than just hurling a fiery populist billionaire into state power to punish the ruling elites who had lost touch with their own societies in their internecine network politics of corruption and rivalries among the increasingly dynastic clans.

Similar movers of despair and punishing anger stood behind the various protectionist populists of Europe. Viewed from this vantage point, the revolts of ‘Arab Spring’, recent protests in the countries as different as South Korea and Iran, the rightwing religious nationalists coming to power in Turkey or India can be all seen as local manifestations of the same global disorder.

Russia may seem a singular exception, but in reality it is not. Her perennial ruler Vladimir Putin manages to stay in power by riding the same wave of great-power humiliation and anger against the American-led globalization while subsidizing domestic consumption with the proceeds from energy exports. Riding waves is no recipe for stability, even if Putin has learnt this sport as virtuoso. But, once again, what could be realistic alternatives with enough support in Russian society?

Merely to say that the world situation is unstable smacks of platitude. Instead let me use the metaphor suggested by Jacob Frenkel, the ex-president of the Central Bank of Israel. He compared the world

¹ Adam Tooze, *Crashed: How a decade of financial crises changed the world*. New York: Viking press, 2018.

elites today to the business class passengers on a big airplane. The plane took off, flight attendants have already served wonderful champagne – when the passengers hear that the pilots are fighting each other at the cockpit. Is anybody steering the airplane? Where is it going? But, so far, the champagne in business class is very good...

Where is Ukraine in this picture? Let us take note of two obvious facts. In 1989 Ukraine was the most industrially developed among the all Soviet bloc countries, surpassing even the historically formidable Czechoslovakia in hi-tech sectors. Today Ukraine looks quite different. But why such drastic change in the world economic hierarchy? Evidently it has something to do with the second fact: Ukraine after 1989 became also a champion in political revolutions: Soviet collapse in 1991, the ‘Orange’ revolt of 2004, and the Euromaidan in 2013/14. Again, why? To me at least, these seem the most relevant general questions which the young Ukrainian researchers can ask these days. Let me only sketch in directions one might look.

It is no less evident that Ukraine is a sizable country possessing a number of diverse and significant regions or provinces – while not much by way of a strong political center. The reasons clearly are historical which still needs to be studied soberly. Ukraine underwent modernization during the late 19th and 20th centuries while being governed from different capitals outside the present borders of Ukraine. After 1945, all or almost all provinces of Soviet Ukraine had important connections to Moscow while Kiev served a more nominal center. The reason, however, is very different from the usual colonialism. It is rather that the provinces of Ukraine were too strategically important in their own right. It could be the political and security importance as in the western Ukrainian borderlands from where the KGB reported directly to Moscow. The Soviet military had huge assets located in Ukraine. Above all, however, it was the economic importance of various industrial sectors located in the central and eastern parts of Ukraine.

Besides, many of these provinces were actually bigger than some other Soviet national republics, like Armenia or Lithuania. This political-economic and demographic landscape requires careful mapping. Ideally, we need a series of monographic studies detailing each Ukrainian region. Identity formations certainly acquires salience and reasonable materiality when juxtaposed on such a political-economic map. In the triad of ethnicity, gender, and class let us pay

special attention to the last part: social class which could have significantly different shapes in the different parts of Ukraine. This means both ‘masses’ (peasants, cadre workers, ordinary intelligentsia) as well as the elites which tend to build their networks where it mattered for them most: inside their regions. In fact, many of Ukraine’s regions could be easily the states of their own – and let me not say whether I mean states in the American or European usage of the term.

Such socioeconomic and cultural geography created a diversity of regional politics, both legal and extra-legal. Kiev in this picture functioned more as the prize to be seized by the cliques of various provincials rather than the political center dominating the rest of the country. It is pretty amazing how long this competition for political power and economic assets could stay non-violent in the first twenty-two years of Ukrainian independence. This also calls for a careful retrospective study. If one looks into the old predictions of American Sovietologists, they were almost unanimous in pointing to Ukraine (as well as the Baltics and Uzbekistan) as the potential focal points of anti-Soviet insurgencies. Instead, ethnic conflicts and separatism struck in the Caucasus and also in Moldova and the remote Tadjikistan. Even the uses of criminal violence during privatization conflicts appeared in Ukraine far less than in Russia. This speaks possibly to the swift consolidation of elite networks at the level of their regions.

Where were the popular masses in all this? This question opens another huge and very important venue for research. What were the coping strategies in the times of hardship? What were the buffering roles of migrations, petty trade, sustenance farming? What happened to families and gender roles? What happened to education, both state and private, formal and family-supported? Why did the Ukrainians continue coming to their workplaces when this paid almost nothing? And why so relatively few strikes and almost no labor organizing? Yet not a few Ukrainians proved ready to rebel, conditions allowing, in three revolutions over less than quarter century? Why did nationalism so easily surpass the class-based ideologies? The protests against corruption, political machinations, and economic depression looked like the classic grievances of workers and intelligentsia, yet they ended up fueling identity politics instead?

Arguably the most explosive politically is the issue of current political projects where the polarizing polemics about patriotism and

treason conceal quite major overlaps. What was the initial vector of Euromaidan if not the hope to obtain a more accountable and socially responsible state power by forcing the (presumed) European norms on the Ukrainian political institutions and the elites inhabiting them? But what else was the platform of Donbass separatism if not the exceedingly unrealistic hope for a more “popular” state along the romanticized imagery of the erstwhile USSR? Conversely, what is the central symbol and goal of Ukrainian nationalism if not the glorious State, for Ukrainians and by Ukrainians? The common demand here is a better, much better State capable of providing social order, justice, and economic prosperity.

But what if there are no such states left anywhere in the world, especially after the financial collapse of 2008 which threatens to return at any moment? States and their elites can no longer afford the modern economic development. Is this why they tend to offer instead the rhetoric of identity?

Returning to the hypothesis of hegemonic transition, let me end with two suggestions. First, does the ‘thirty-years war’ marking the passing of hegemony be necessarily the great-power war? Could it instead transpire in a growing number of local wars and revolutions which render the world ungovernable? Second, do such conflicts always lead to the emergence of new hegemonic power that instills order and lays the tracks for the rest of the world? Yes, this did happen repeatedly in the history of modern world-system. Capitalism has spread and triumphed on our planet through the succession of hegemonic states which have been growing in size, from the Netherlands to Britain and the United States. Could this actually be the terminal systemic crisis which Immanuel Wallerstein and Giovanni Arrighi began theoretically exploring back in the 1970s? If it is so, the question of questions is how could we survive it in the specific locations and circumstances where we find ourselves – for instance, in Ukraine now? What could be the more realistic strategies of ‘minimizing pain’ as Wallerstein called it? There is a lot for social scientists to do in this grave historical moment.

References

1. For more, see Georgi Derliguian, “Missing the China Exit: A World-systems Perspective on the Ukrainian State”, Ch. 11 (pp. 204-218) in: Henry Hale and Robert Orttung (eds.) *Beyond the Euromaidan:*

Comparative Perspectives on Reform in Ukraine. Stanford University Press, 2016.

2. Adam Tooze, *Crashed: How a decade of financial crises changed the world*. New York: Viking press, 2018.

*Георгій Дерлуг'ян,
Нью-Йоркський університет Абу-Дабі*

ЧИ ВЖЕ НАСТАЛА ТРЕТЯ СВІТОВА ВІЙНА? ОГЛЯД УКРАЇНСЬКОГО ФРОНТУ

Молоді суспільствознавці в Україні та інших країнах Східної Європи регулярно запитують мене якою може бути найбільш релевантний / актуальний дослідницький порядок денний у їхній частині світу? Справді, чи слід їм «штампувати» ще більше статей про ринковий та демократичний транзит і сьогодні, 30 років після падіння комуністичних режимів?¹ Дозволю собі окреслити у цих тезах масштабну «контурну карту», яка сформована під впливом світ-системного аналізу та іншими новітніми теоріями макроісторичної соціології. Моя мета – це допомогти позиціонувати політичні та економічні тренди, які ми сьогодні спостерігаємо, у більш зрозумілому контексті.

Наприкінці 1990-х років американські соціологи Крістофер Чейз-Данн та Брюс Подобнік висунули провокаційну гіпотезу про вірогідність нової світової війни за 20 років після виходу у світ їхньої статті, а це означає – у наші дні². Гіпотеза відштовхувалася від історичних циклів гегемоністичних переходів: у 16-17 сторіччях від Габсбургської Іспанії та італійських міст-держав до Нідерландів, потім наприкінці 18 сторіччя до Великої Британії та

¹ Чинники, чому символічна дата 1989 року позначає кінець комуністичного проекту повсюди від Східного Берліну до Пекіну, окреслені у моєму тексті: Georgi Derluguian, “What Communism Was”, in: *Does Capitalism Have a Future?* (with Immanuel Wallerstein, Randall Collins, Michael Mann, and Craig Calhoun) New York: Oxford University Press, 2013. Існують численні переклади цієї книжки різними мовами світу.

² Christopher Chase-Dunn and Bruce Podobnik, “The Next War: World-System Cycles and Trends,” in: Volker Bornschier and Christopher Chase-Dunn (eds.). *The Future of Global Conflict*. London: Sage, 1999.

до США у першій половині 20 сторіччя. Такі переходи гегемонії завжди супроводжувалися своїми власними «Тридцятирічними війнами»: релігійні війни поміж католиками та протестантами; франко-британська конкуренція, кульмінацією якої стали Французька революція та Наполеонівські війни; світові війни 1914-1945 років. Чи слід нам очікувати чогось подібного впродовж процесу остаточного занепаду американської потуги?

Цей прогноз отримав у відповідь достатньо критики як такий, що був надто «механістичним» та спекулятивним, але назагал його просто проігнорували. Просто нагадаю, що 1990-ті роки були періодом тріумфу Заходу, який підживлювався ентузіазмом щодо глобалізації, ліберальної демократизації у всьому світі, відкритістю Китаю. Ба більше, було реалізовано такі сміливі ініціативи, як розширення НАТО та Євросоюзу та запровадження нової валюти – євро. Так виглядало, що після поразки СРСР у Холодній війні американська гегемонія у капіталістичній світ-системі беззаперечно досягла глобального масштабу. Терористичні атаки 9/11 2001 року на початку не похитнули цей універсальний оптимізм. Проголошена Війна проти тероризму провістила образ ще потужнішої та праведнішої Американської «імперії», яка швидко розширювала свої кордони, маючи за підмурівок свої моральні та стратегічні здобутки, які вона отримала у колишній Югославії. Америка стала дійсно «необхідною державою» у світових справах. Америка залишила позаду хаос, який став вислідом 1968 року – лише нагадаю, цей список подій включав: війну у В'єтнамі, шантаж з боку ОПЕК, «перевірку на міцність» непокорою з боку Франції та Західної Німеччини, ба більше, надзвичайно складну соціально-економічну кризу 1970-х років. На початку ж 21 сторіччя американська гегемонія пережила нове потужне відновлення.

Як ця надзвичайна потуга була використана? Почну з речей, які ми всі знаємо і на які рідко коли зважаємо саме тому, що ці рутинні реальності нас оточують, тим не менш вони були новими. Англійська мова стала домінантною у світ-системі (ще) не у 1950-х роках і точно не у 19-му сторіччі за часів розквіту *Pax Britannica*. Насправді, починаючи з 1990-х років американська англійська стала новою «латиною» світової науки, а також мовою інтернету, масових розваг, туризму та понад усе глобального бізнесу. Це також був час коли університети поза межами США (не лише у

колишньому ССРСР, але також в Німеччині та навіть у Франції) відчули необхідність конкурувати щодо прийняття на озброєння американських моделей освіти та науки. У 1990-х роках американські гаджети (Apple, як найяскравіший приклад) опиняються на вістрі нових технологій. Звісно, американська винахідливість дивувала світ з часів Томаса Едісона, Генрі Форда та Волта Діснея. Але вони не були одинаками у світі 20-го сторіччя, де Німеччина все ще була лідером науки та мистецтва до катастрофи гітлеризму, Франція успішно продукувала високу моду та філософію аж до 1980-х років, ССРСР запускав ракети та випускав фантастично складні мультфільми, а Японія запропонувала роботів. Лише у 1990-х роках американське лідерство в усіх цих сферах стало беззаперечним.

Звісно, основними сферами американського домінування були фінанси та військова геополітика. Саме тут досягнення спершу виглядали наймасштабнішими, відтак їхній крах після 2008 року став вражаючим та мав далекосяжні наслідки. Як фінансова експансія, так і військове переозброєння Америки стартувало у 1980-х роках за часів президенства Рональда Рейгана. Ці дії були прямою відповіддю на ганебні невдачі попереднього десятиріччя (В'єтнам, Ангола, Нікарагуа, Іран, внутрішня нестабільність та «стагфляція» 1970-х років). Відтак, неймовірна політична потуга та ресурси уряду США були «інвестовані» з метою посилення глобальних позицій Волл-стріту та Пентагону.

Практичне використання комп'ютерних технологій, чий розвиток впродовж тривалого часу субсидювався коштами федерального уряду, надали суперпотужного імпульсу для посилення американських фінансів та військових. Не варто забувати, що ця технологічна революція відбувалася у світовій ситуації, коли ніякий інший уряд (починаючи з ССРСР) не міг собі дозволити нічого подібного, щоби навіть наближалось до масштабу американських витрат. Саме у цей час багато держав зазнавали банкрутства впродовж серії боргових криз, від Бразилії та Мексики до Індонезії та Югославії. Це був час, коли розташований у Вашингтоні МВФ досягнув піку свого світового впливу.

Триелементний порядок денний, який включав ліберальну демократизацію, ринкові реформи та відкритість глобалізації – те, що набуло назви у 1990-ті роки Вашингтонського консенсусу –

поховав епоху національного девелопменталізму. Держави, що сприяли розвитку, множилися впродовж 20-го століття переважно у напівпериферійній зоні світ-системи серед країн-«середняків», багато з яких плекали гонорові спогади про своє імперське минуле до прибуття західного капіталізму: Туреччина, Іран, Індія, Росія, а також Італія, Японія, Німеччина. Вони мали тенденцію ставати диктаторськими та мілітаризованими, позаяк намагалися використати національну державу як головного інвестора замість експлуататорського закордонного капіталу та його локальних компраторів¹. Ті з режимів, які були спрямовані на заохочення розвитку та які позбувалися іноземців (позаяк останні сприймалися колонізаторами) зазвичай називали націоналістичними режимами. Ті ж режими, які перебрали з приватних рук під свій контроль всі економічні активи до яких спромоглися добратися, включно з колективізованим селянством, зазвичай називали соціалістичними режимами.

У реальності ці відмінності були далекими від бездоганної чіткості. Хіба не був Ізраїль впродовж десятиріч свого формування більш соціалістичним ніж багато комуністичних держав, водночас чи не була ця країна кращою серед націоналістів? Потворні гібриди фашистського штибу виявилися надто небезпечними геополітично, відтак у 1945 році їх ліквідували за допомогою спільних американо-советських військових дій. Наступною стала тривала та стабільна епоха Холодної війни, яка розділила світ поміж надпотугами-переможцями на сфери впливу, за які йшла жорстока конкуренція. Ця ситуація сприяла створенню чудових умов для націоналістичних режимів розвитку, які перебували як на американському, так і на советському боці².

Десятиріччя після 1945 року стали часом безпрецедентного економічного зростання та процвітання по обидві сторони ідеологічного провалля. Тим не менш, впродовж цих десятиріч три типи політичних проблем нагромаджувалися всередині

¹ Erik Reinert, *How Rich Countries Got Rich And Why Poor Countries Stay Poor*. New York: Public Affairs, 2004 / Ерік С. Райнерт. Як багаті країни забагатіли... і чому бідні країни лишаються бідними, Київ: Темпора, 2015.

² Український дослідник Павло Кутуєв запропонував інформативне та корисне обговорення західних концепцій розвитку та модернізації у своїй книжці, див.: Павло Кутуєв, *Трансформації модерну: інституції, ідеї, ідеології*. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. < <http://www.sociology.kpi.ua/wp-content/uploads/2019/02/Kutuev.pdf> >

девелопменталістських режимів, режимів, чий кінець став не просто вислідом американського втручання чи советської короткозорості. Проблемою зрілого девелопменталізму стало те, що капітани його промисловості втомилися від нелюдських навантажень та політичної залежності від диктаторів-самодурів, незалежно від того чи це були Брежнєв з Горбачовим, не кажучи вже про Чаушеску чи якогось генерала з країни третього світу. Великі менеджери таємно прагнули безпосередньої власності, яку можна було б передавати у спадок, тобто приватизації. Водночас робітники поступово навчилися організовуватися, легально чи нелегально, для того аби висувати свої вимоги щодо кращих умов та доходів. Робітники хотіли профспілок. Насамкінець, нові середні класи технічних кадрів, освічених професіоналів та інтелігенції також бажали більше свободи для свого економічного, культурного та політичного підприємництва. Якщо стисло, то інтелігенція бажала стабільної демократизації. Жорстока іронія полягала в тому, що крах держави, яка сприяє розвитку, у більшості випадків означав, що робітничі страйки стануть даремними у контексті швидкої деіндустріалізації, найкращим варіантом для інтелігенції буде еміграція, і навіть правлячі еліти опиняться у ситуації фактичної неможливості зберігати свої статки, здобуті у корупційний спосіб. Відтак, основною потребою еліт став пошук шляхів втечі до офшорних зон.

Звісно ще був Китай, де розвиток пішов іншим шляхом. Комуністична партія залишається при владі, інтелігенція та робітники під її «рукою», а китайська економіка впродовж 40 років демонструє вражаюче зростання. Але китайська виключність не лише підтверджує правило, але й погіршує ситуацію для інших. Якщо ми справді увійшли в епоху «економіки знань», то хто може розраховувати на володіння кращими ресурсами у сфері науки та технологій – Україна чи Китай? [1]. Пояснення буде неймовірно простим. Маоїстський Китай був невдалою державою, що сприяла розвитку, державою, яка свого часу надихалася ідеєю перевершити самого Сталіна. Великий стрибок вперед спричинив мільйони смертей через голод, але він не перетворив Китай на військово-індустріальну надпотугу. Найкраще на що наступники Мао могли сподіватися, то це наслідувати модель Південної Кореї та Тайваню, як постачальників малоскладних й трудомістких споживчих товарів

до заможних капіталістичних країн. Завдяки велетенському історичному везінню Китай запропонував доступ до свого океану дешевої старанної робочої сили саме тоді, коли капітал країн Заходу перебував у пошуку альтернатив своїм внутрішнім промисловим базам, де прибутки опинилися під загрозою через ціну робочої сили, податки та запровадження нормативів з охорони довкілля. Китай із запізненням став типом залежної держави, яка сприяє розвитку, у часи коли решта світу полишала цю модель – і це надзвичайно погіршує перехід для інших країн, які подібно Україні вже не в змозі конкурувати на основі дешевизни та покірності своєї робочої сили.

Схоже на те, що на початку 21-го століття більшість світу змирилася з фактом перемоги Америки у Холодній війні та тим, що ця країна стала єдиною надпотою у кожній площині, від геополітики та фінансів до науки та спорту. Здавалося, що не існує альтернативи світовому порядку, який досягається Америкою. Врешті-решт, це все виглядало як світовий порядок. Виглядало так, що найгірше з кризи 1970-1990-х років врешті-решт припинилося. Вочевидь, тепер залишалося вивчити англійську та спробувати приєднатися до Заходу політично та інституційно. Тепер це вимагає спеціального нагадування, але схоже на те, що у 2001 році навіть Владімір Путін погоджувався з таким станом речей.

Поворотним моментом стало дещо інше, ніж атаки 9/11 та американська силова реакція. Цим моментом радше стала несподівана невдача американського втручання в Афганістані та Іраку, яке принесло кривавий хаос до Близького Сходу, замість того, аби перетворити колишніх ворогів у сателітів, подібно до Німеччини та Японії після 1945 року. Великі проблеми не приходять поодиночі. У 2008 році нахабна фінансова схема нескінченної і здавалося вільної від ризику спекуляції луснула як бульбашка. Криза не перетворилася на нову Велику депресію лише завдяки титанічному застосуванню спроможностей держави, яке було реалізовано адміністрацією Обама спільно з лідерами Євросоюзу та комуністичного Китаю [2]. (От вам і неоліберальна ідеологія вільного ринку, що саморегулюється!). Всеодно, глобальному порядку було завдано велетенської шкоди, яка, вочевидь, не підлягала виправленню.

Обрання Дональда Трампа у 2016 році принесло з собою brutальне та неприємне підтвердження колапсу сподівань на впорядкований світ під егідом доброзичливої й шляхетної американської опіки. США пережили тип відчайдушного політичного повстання, який у Східній Європі відомий як «кольорові революції». Америка тепер виглядає не надто відмінною від України, включно з підозрами про злостиве зовнішнє втручання у внутрішні справи. Тепер за умов відсутності альтернативних партій лівого спрямування рушійними силами «кольорових революцій» стали колись привілейовані, а тепер зайві промислові робітники «Іржавого поясу», патріотичні, а тепер зайві військові колись суперпотужних армій та розгнівані бізнесмени й висококваліфіковані професіонали, які зіткнулися зі смертельною небезпекою в лиці глобалізації. Ці ситуативні класові альянси не спромоглися знайти кращого варіанту, аніж закинути полум'яного популіста-мільярдера на найвищу державну посаду аби покарати правлячі еліти, які повністю втратили зв'язок зі своїми суспільствами, позаяк загрузли в міжособистісній (internecine) мережевій корупційній політиці та ворожнечі поміж кланами, що все більше ставали династичними. Подібні мотиви відчаю та гніву, який був спрямований на покарання еліт є підмурівком протекціоністських популістів Європи. Якщо дивитися під цим кутом зору, то повстання часів «Арабської весни», нещодавні протести у таких різних країнах, як Південна Корея та Іран, прихід до влади правих релігійних націоналістів у Туреччині та Індії – все це може розглядатися як локальні вияви одного й того ж глобального безладу. Росія може виглядати, як єдине виключення, але насправді таким не є. Її давній правитель Владімір Путін дає раду завданню утримувати владу за допомогою експлуатації тієї ж самої хвилі приниження великої держави та гнів, який спрямовано проти глобалізації під проводом Америки. Водночас відбувається субсидювання внутрішнього споживання завдяки надходженням від експорту енергоресурсів. Втім, осідлати хвилю точно не є гарним рецептом стабільності, навіть якщо Путін віртуозно оволодів цим спортом. І знову – якими можуть бути реалістичні альтернативи з достатньою підтримкою російського суспільства?

Просто потверджувати, що сучасний світ нестабільний – це банальність. Натомість дозволю скористатися з метафори, яку

запропонував колишній керуючий Банку Ізраїлю Яків Френкель. Він порівняв сьогоденні світові еліти з пасажирами бізнес-класу літака. Літак злетів, стюарди та стюардеси рознесли чудове шампанське і раптом пасажирів чують, що у кабіні пілота відбувається бійка поміж пілотами. Чи хтось керує літаком? Куди він летить? Але наразі шампанське у бізнес-класі просто фантастичне...

Де ж місце України у цій картині? Спершу варто наголосити на двох очевидних фактах. У 1989 році Україна була найбільш промислово розвиненою поміж усіх країн Союзного блоку, переважаючи навіть історично потужну Чехословаччину у секторі високих технологій. Сьогодні Україна виглядає інакше. Але що спричинило таку драматичну зміну місця у світовій економічній ієрархії? Безумовно така зміна була пов'язана з другим фактом: після 1989 року Україна стала «чемпіоном» політичних революцій. Колапс СРСР у 1991 році, «помаранчева» революція 2004 року та Євромайдан 2013-2014 років. Знову постає питання – чому? Для мене це є найрелевантнішим загальним питанням, яким сьогодні молоді українські дослідники можуть задаватися. Наважуся визначити певні дороговкази, які можуть допомогти зорієнтуватися у якому напрямі рухатися дослідникам.

Не менш очевидним є те, що Україна це масштабна країна, яка включає певну кількість розмаїтих та значущих регіонів / областей. Водночас зовсім не такою очевидною є наявність потужного політичного центру. Вочевидь, тут діють історичні чинники, які все ще необхідно вивчати і вивчати тверезо. Україна пережила модернізацію впродовж 19-20-го сторіччя перебуваючи під проводом урядів, які були розташовані поза Україною. Після 1945 року всі чи майже всі області Союзної України мали важливі зв'язки з Москвою, натомість Київ радше виконував функції номінального центру. Втім чинники такої ситуації були інакшими ніж простий колоніалізм. Радше області України були надто стратегічно важливими самі по собі. Це також могла бути політична та безпекова важливість, як це було у випадку Західної України, де КГБ звітували напряму до Москви. На території України були розміщені велетенські ресурси Союзної армії. Тим не менш, головним фактором такої конфігурації була економічна важливість різних промислових секторів, що були розташовані в

центральної та східній частинах України. На додачу до цього багато областей України були більшими, ніж деякі союзові «національні» республіки, такі як Вірменія або Литва. Цей політекономічний та демографічний ландшафт вимагає уважного картографування. В ідеалі нам потрібна серія монографічних досліджень, які б детально описували кожен регіон України. Формування ідентичності поза всяким сумнівом виокремлюється та набуває певної матеріальності коли ми накладаємо цей процес на політекономічну мапу. З тріади «етнічність – гендер – клас» давайте зосередимося на останньому елементі, а саме – соціальному класі, який міг набувати різних форм у різних частинах України. Це означає, що як «маси» (селяни, кадрові робітники, рядова інтелігенція), так і еліти прагнули розбудовувати свої мережі там де це було для них найбільш важливо – всередині своїх регіонів. Вочевидь, багато регіонів України з легкістю могли би стати «the states» – і дозволю собі не відкривати яке саме значення терміну «the state» я використовую: американське, де англійське слово «the state» передається в російськомовній та україномовній традиціях як «штат», чи європейське, де це термін означає національну державу. Така соціально-економічна та культурна географія витворила розмаїття політик на регіональному рівні, як легалізованих, так і неформальних. Київ у цій схемі скоріше виконував роль призу, який мали захопити кліки різних провінціалів, аніж був політичним центром, який домінував над рештою країни. Не може не вражати, як довго ця конкуренція за політичну владу залишалася ненасильницькою впродовж перших 22-х років української незалежності. Це також вимагає уважних ретроспективних студій. Якщо пригадати старі прогнози американських соціологів, то побачимо, що вони були майже одноставні у своєму виборі України (так само як країн Балтії та Узбекистану), як потенційних головних центрів антисоюзових збройних виступів (anti-Soviet insurgencies). Натомість етнічні конфлікти та сепаратизм вдарили по Кавказу, а також по Молдові й віддаленому Таджикистану. Навіть використання кримінального насилля впродовж приватизаційних конфліктів було обмеженішими в Україні у порівнянні з Росією. Це є потенційним підтвердженням тези про швидку консолідацію елітних мереж на рівні регіонів.

Яким було місце народних мас у цих усіх процесах? Це питання відкриває ще один масштабний та надзвичайно важливий напрям для досліджень. Якими були стратегії виживання у часи скрути? У який спосіб міграції, дрібна торгівля та присадибне городництво виконували роль соціального буфера? Що трапилося з родинами та гендерними ролями? Що трапилося з освітою, як державною, так і приватною, формальною та такою, що підтримувалася родиною? Чому українці продовжували приходити на роботу, хоча це заняття майже не приносило грошей? Чому так відносно мало страйків і майже повна відсутність організованого захисту інтересів праці? Втім так сталося, що не мало українців продемонстрували свою готовність повставати, за відповідних сприятливих умов, у трьох революціях менше ніж за чверть століття. Чому націоналізм так легко подолав ідеології, що мали за підмурівок клас? Як сталося, що протести проти корупції, політичних махінацій та економічного занепаду виглядали як класичні претензії (*grievances*) з боку робітників та інтелігенції, тим не менш саме ці протести спричинили до підживлення політики ідентичності?

Напевно найбільш вибухонебезпечною політично є проблема сьогоденних політичних проектів де полеміка, що поляризує обертається навколо дихотомії «патріотизм *versus* зрада». Така полеміка насправді приховує численні перетинання двох позицій. Чим був первинний вектор Євромайдану, як не надією отримати більш підзвітну та соціально відповідальну державну владу за допомогою примусового накидання європейських норм (у всякому разі того, що сприймалося як європейські норми) на українські політичні інституції та еліти, які їх населяють? Але чим ще була платформа донбаського сепаратизму, яке не надзвичайно нереалістичним сподіванням на більш «народну» державу в оточенні романтизованих образів колишнього ССРСР? Своєю чергою, що є центральним символом та метою українського націоналізму, як не славетна Держава для українців і створена українцями (*glorious State, for Ukrainians and by Ukrainians*)? Спільна вимога в обох випадках – це краща, набагато краща Держава, яка здатна забезпечити соціальний порядок, справедливість та економічне процвітання.

Але якщо ніде в світі не лишилося таких держав, особливо після фінансового колапсу 2008 року, колапсу, який на додачу погрожує повторитися кожної миті? Держави та їхні еліти не можуть собі дозволити модерний економічний розвиток. Чи не тому вони схильні замість розвитку пропонувати риторику ідентичності?

Повертаючись до гіпотези про перехід гегемонії, дозволю собі завершити двома пропозиціями. По-перше, чи повинна «тридцятирічна війна», яка супроводжує передачу гегемонії повинна бути війною між великими державами? Чи може вона реалізуватися у постійно зростаючій кількості локальних війн та революцій, які роблять світ некерованим? По-друге, чи завжди такі конфлікти спричиняють до постання нової гегемоністичної влади, яка встановлює порядок та прокладає шлях для решти світу? Так, саме це неодноразово траплялося в історії модерної світ-системи. Капіталізм розповсюдився нашою планетою та став тріумфатором через послідовність держав-гегемонів, держав, чий розмір зростав: від Нідерландів до Великої Британії та США. Чи може сьогоднішня ситуація бути остаточною системною кризою, яку Імануїл Валерстайн та Джованні Аррігі почали теоретизувати ще у 1970-х роках? Якщо це так, то питанням усіх питань є таким: у який спосіб ми можемо вижити у наших конкретних локальностях та обставинах – приміром в сьогоденній Україні? Якими можуть бути реалістичні стратегії «мінімізації болю», як Валерстайн називав це явище? Представники соціальних наук мають багато роботи у цей похмурий історичний момент.

Список використаних джерел:

1. For more, see Georgi Derliguian, “Missing the China Exit: A World-systems Perspective on the Ukrainian State”, Ch. 11 (pp. 204-218) in: Henry Hale and Robert Orttung (eds.) *Beyond the Euromaidan: Comparative Perspectives on Reform in Ukraine*. Stanford University Press, 2016.

2. Adam Tooze, *Crashed: How a decade of financial crises changed the world*. New York: Viking press, 2018.

ОПЫТ И ПЕРСПЕКТИВА МИРОВЫХ ВОЙН ДЛЯ ЧЕЛОВЕЧЕСТВА И УКРАИНЫ

Мировые войны прошлого столетия были отнюдь не первой и не второй мировыми войнами. Вряд ли по-другому можно назвать баталии, в которые мир был вовлечен по инициативе «великих завоевателей» разных эпох. Так что мировые войны прошлого столетия вполне заслуживают названия предпоследней и последней. Их отличие от всех предыдущих заключается прежде всего в том, что в эпоху развитой индустрии и впечатляющего научно-технического прогресса XX столетия под вопросом оказалась перспектива существования не только отдельных государств и политических режимов, но и всей человеческой цивилизации. А вот решение этого вопроса зависит от политической воли государств с различными идеологиями и политическими системами.

По крайней мере три механизма предотвращения мировых войн были признаны необходимыми всеми государствами, участвовавшими в антигитлеровской коалиции: денацификация, деколонизация, Создание ООН и Совета безопасности. Однако эти механизмы не были достаточными в условиях противостояния западных демократий и коммунистического тоталитаризма. И тогда альтернатива «горячей» мировой войне была найдена в виде холодной войны с угрозой применения ядерного оружия. А последующие признание потенциальными участниками мирового конфликта принципа обоюдного непомерного ущерба в войне с ядерным оружием, сдерживало потенциального агрессора от соблазна применения военной силы вплоть до начала нового этапа противостояния западных демократий и России, вознамерившейся посредством оккупации и аннексии территорий Украины вернуть мир к временам, предшествующим мировым войнам прошлого столетия.

В этой ситуации возникают серьезные сомнения в действенности выработанных в прошлом механизмов предотвращения мировых войн. Эксперты придерживаются различных точек зрения относительно возможности предотвращения очередной мировой

войны. Оптимистическая точка зрения наиболее ярко представлена профессором Гарвардского университета Стивеном Пинкером, написавшим бестселлер «Добрые ангелы нашей природы. Уменьшение насилия в истории и его причины» (2011 г.). На основании анализа обширного статистического материала С. Пинкер пришел к выводу, что распространение грамотности, демократии, развитие наднациональных институтов, а также новые технологии (начиная с атомной бомбы и заканчивая телевидением и интернетом), ослабили стимулы для начала крупномасштабной войны. К тому же, коммерциализация сознания, свойственная современной экономике, способствует общему умиротворению, «обращая врагов в покупателей». Такого рода «ангелы-хранители» способствуют предотвращению мировых войн.

Оптимистическая концепция Пинкера получила широкий общественный резонанс, но была подвергнута критике ученым сообществом. Разумеется, критику со стороны историков, политологов и статистиков можно объяснить и тем, что когнитивный психолог Пинкер, анализируя проблемы войн и массового насилия, вышел далеко за пределы своей специализации. Однако и наиболее последовательный критик теории «ангелов долгого мира» и создатель знаменитой теории «черных лебедей» Насим Талеб, который на Нобелевском симпозиуме 2016 года математически опроверг данные о спаде насилия в мире, математически же обосновал вывод о том, что войны с десятками миллионов жертв человечеству не избежать, и произойти она может в ближайшие десятилетия.

Так к чему же нам готовиться – к долгому общению с «добрыми ангелами» или к скорой встрече с «черным лебедем» очередной мировой войны? Ответ на этот вопрос сложнее, чем это может показаться специалистам в области когнитивной психологии и математике. Когда-то равно популярными и равно несостоятельными оказались теории «конца истории» и «нулевого роста», хотя первая обосновывалась вербальными средствами, а вторая – математическими моделями.

В чрезвычайно сложной и принципиально непредсказуемой системе современных политических и социально-экономических отношений готовиться нужно к обоим гипотетическим вариантам развития событий: мировая война возможна, но не предопределена.

«Вторая холодная война» может стать таким же орудием сдерживания России, как «первая холодная» была орудием сдерживания СССР. В связи с этим Украине предстоит долгий путь адаптации к новой холодной войне, находясь, по сути, на передовой линии этой войны. В этой своей роли она, с одной стороны, будет представлять все большую ценность для союзников и получать их возрастающую поддержку, с другой – испытывать нарастающее давление со стороны России.

Злобіна О.

СУСПІЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ VS БУДЕННІСТЬ ЖИТТЯ АБО ЧОМУ НЕ ЗМІНЮЄТЬСЯ ОБРАЗ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Присутність у назві конференції слів «великі трансформації» одразу відсилає нас до відомої праці Карла Поланьї, що присвячена дослідженню політичних та економічних витоків Нового часу¹. Для пострадянських суспільств, які вже тривалий час перебувають у трансформаційному стані, увага до творчості Поланьї зрозуміла. Його аналіз того як відбувалося відокремлення економічної та політичної сфер життя, і особливо опис того як суспільство підкорилося вимогам ринкового механізму, надто актуальні саме тут і зараз, оскільки ми у пришвидшеному темпі проходимо той самий шлях – входження у ринкові інституційні структури.

Безумовно тези Поланьї неможливо застосувати прямо до аналізу пострадянських трансформацій, хоча б тому, що вони навряд чи зіставні за масштабом. Його опис радикальних суспільних перетворень охоплює тривалий історичний період протягом якого відбулася принципова зміна співвідношення між соціальною та економічною системами. Від традиційного суспільства, де економіка була вписана в соціальну систему,

¹ Поланьї К. Великая трансформация: Политические и экономические истоки нашего времени / Пер. с англ. А. Васильева и А. Шурбелева, под общ. ред. С.Е. Федорова. – СПб.: Алетейя, 2002. 320 с.

людство поступово перейшло до іншої моделі, в якій вже соціальні зв'язки вбудовувалися в систему економічну.

Для нашого подальшого розгляду важливими є декілька тез Поланьї. Перша стосується напряму переходу. Описаний в його праці перехід до ринкового суспільства не був, на думку Поланьї, остаточним в розвитку взаємовідносин між соціумом та економікою. І дійсно, тривалий радянський досвід був спробою відійти від ринкової моделі, а отже період пострадянський мав забезпечити відновлення економічних інститутів і відповідно перебудову суспільства, яке має забезпечувати функціонування ринкової системи.

Друга теза стосується темпів перетворень. Поланьї вважав, що темп змін важливим так само, як і їх напрямок. При цьому темп перетворень значно більшою мірою залежить від дії суб'єктивного чинника, ніж їх напрямок. Одна з найбільш важливих тез Поланьї стосується зв'язку темпу змін з темпом пристосування до них. Якщо темп змін вищий за темп пристосувань, суспільству загрожує революція або інші катаклізми.

Третя теза стосується суб'єкта перетворень. Поланьї поставив під сумнів чи не головний аргумент невідворотності шляху людства у бік ринкового суспільства – постать *Homo economicus*. Спираючись на історичні та антропологічні розвідки Поланьї обгрунтовував ключову роль соціальних зв'язків як чинника дій людини. Він виходив з того, що економічна система від початку приводилася в дію не економічними, а соціальними мотивами, насамперед бажанням суб'єкта гарантувати свій соціальний статус. Відповідно вихідним в історичній перспективі був соціальний тип, який ми умовно позначимо як *Homo socialis*.

Повертаючись до предмету нашого обговорення слід додати, що попри часте застосування щодо полії в українському суспільстві терміну революція, говорячи про Помаранчеву революцію чи Революцію гідності ми маємо процеси, які насправді лише підштовхували певні інституційні перетворення, але не призводили до радикальних суспільних трансформацій, як наприклад Велика французька чи Велика Жовтнева революції. Остання до речі від початку позиціонувалася її очільниками саме як велике перетворення. У Декларації більшовиків, оголошеній на початку 1918 року, Установчим зборам було пред'явлено вимогу

визнати завоювання Великої Жовтневої революції – радянські декрети про землю, мир, про робітничий контроль та ін.¹

Натомість Декларація про державний суверенітет України², якою фактично оформлювалось проголошення незалежності держави передбачала насамперед формування легітимного переходу всієї повноти влади у зв'язку з розпадом СРСР до народу України. Проте це був скоріше «документ про розлучення», який не передбачав суттєвих інституційних перетворень.

Однак реальність виявилася значно складнішою і фактично українське суспільство переживає і досі складні трансформації. Для подальшого аналізу скористаємося періодизацією змін, запропонованою Є. Головахою³ Він виділяє наступні етапи:

- стримування інституціональних змін (1992-1994 рр.);
- становлення подвійної інституціональної системи (1995-1999 рр.);
- інституціональна криза і «Помаранчева революція» (2000-2004рр.);
- нереалізовані «постреволюційні» очікування: від ейфорії до розчарування (2005-2010 рр.);
- стратегічна невизначеність і нові політичні ризики (2011-2013 рр.);
- від «драми невизначеності» до трагедії визначення вектору трансформації (2014-2016 рр.);
- початок декларованого транзиту (2017 р. – по теперішній час).

Аналіз перебігу трансформацій ми не випадково у назві доповіді протиставили буденності життя. Слід розуміти, що Номо есопомісус як тип існував реально, а не був лише штучно змодельованою абстракцією теоретиків. Цей тип як раз і утвердився внаслідок радикальних суспільних перебудов, оскільки найкраще відповідав запитам ринкового суспільства. Відповідно і пострадянські трансформації поширювалися не тільки на інституційні перетворення. Зворотній шлях мала пройти і соціальна

¹ Декларация фракции РСДРП (большевиков), оглашенная на заседании Учредительного собрания // «Правда» № 5 (вечерний выпуск), 19 (6) января 1918 г.

² Декларація про державний суверенітет України // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12>

³ Головаха Є. Українське суспільство: шляхи трансформації // Український соціологічний журнал, 2016, 1-2, 26-30.

типізація. Без поступового відновлення рис *Homo economicus* як соціального типу перехід до ринкової моделі навряд чи був би успішним. Саме в цьому ключі ми і будемо надалі розглядати суспільні трансформації.

Перехід на рівень повсякдення дозволяє побачити ситуацію змін очима її пересічного учасника. І тут слід ще раз повернутися до радянського періоду, який залишив нам у спадок певний соціальний тип – *Homo soveticus*. На момент розпаду СРСР цей тип був певною варіацією змодельованого нами *Homo socialis*, який за Поланьї спрямований насамперед на підтримку соціальної позиції, а не на задоволення суто матеріальних інтересів. Ці ознаки були ключовими при формуванні нового соціального типу – людини, яка пишалася власною радянськістю значно більше, ніж прагнула матеріальних благ. Не занурюючись у теоретичний опис *Homo soveticus*, відзначимо, що для радянського суспільства ідеологічно пріоритетним був саме наголос на соціальному статусі, який водночас для більшості населення слабо пов'язувався зі статусом економічним.

Розпад СРСР знаменував собою втрату підґрунтя для відтворення типу *Homo soveticus*. Почалася його трансформація у *Homo postsoveticus*, в якому риси *Homo socialis* мали поєднуватися з рисами *Homo economicus*. Якщо звернутися до аналізу етапів пострадянських трансформацій, стає очевидним, що, як перша (2004), так і друга (2014) інституційні кризи не був випадковими і виникли, як і передбачав Поланьї, через відсутність синхронізації темпу змін з темпом пристосування до них.

В якості обґрунтування наших міркувань ми звернемося до даних моніторингу Інституту соціології НАН України «Українське суспільство» і спробуємо показати картину змін з точки зору трансформацій *Homo postsoveticus*.

Отже, перша інституціональна криза тривала від початку 2000-х і закінчилася Помаранчевою революцією у 2004 р. Для характеристики тогочасного суспільства очима пересічного українця подивимося з чим асоціювався його образ у масовій свідомості.

На рисунку 1 цей образ показано у порівнянні з тим, як він змінився внаслідок революційних подій 2004 року. Як бачимо, для *Homo postsoveticus* 90-ті и початок 2000-х не були легким періодом.

Ані соціальні, ані матеріальні інтереси не задовольнялися. Соціальний статус, який підтримувався ідеологічно за радянських часів, втратив будь-яку вагомість, соціальні зв'язки трималися переважно на родинній і дружній взаємодії. ринкові перетворення також були досить повільними. Їхніми наслідками скористалися лише або вкрай активні, або наближені до владної верхівки. Загал же перебував у знедоленому стані: Злидні вважали характерною ознакою суспільства більше 60% опитаних, соціальну невпорядкованість (безлад) відчували більше 40%, натомість перспективу бачило лише 5%. Темпи пристосування Номо postsoveticus були не синхронізовані із темпами змін, що закономірно вилилося у масовий рух, спрямований на зміни, які б сприяли покращенню статусних позицій, як в соціальній, так і в економічній сферах життя.

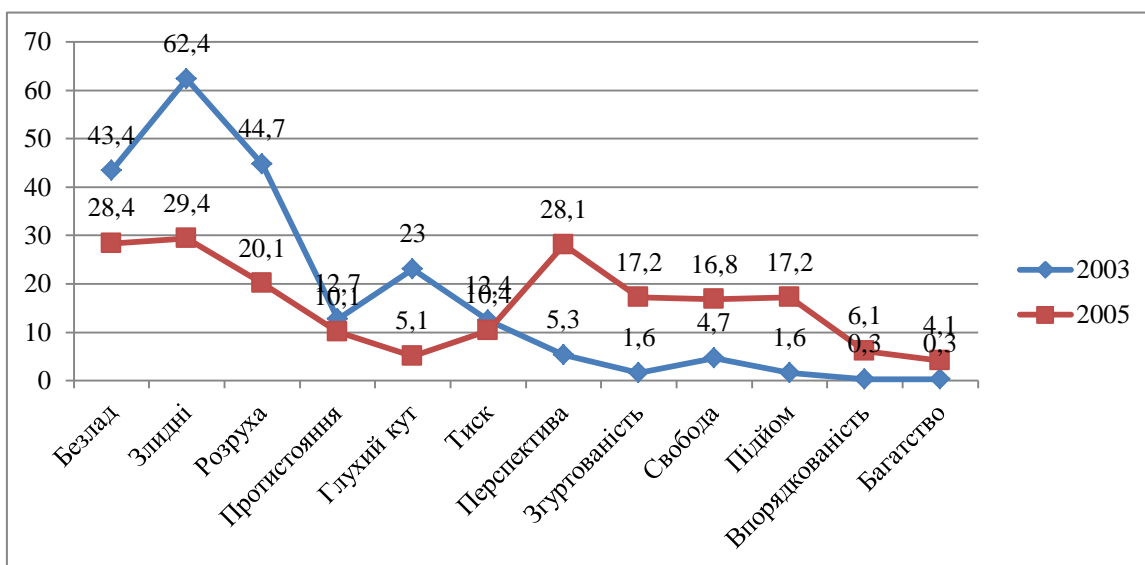


Рис. 1. Образ суспільства 2003-2005

Проте події Помаранчевої революції досить сильно змінили картину суспільства у масовій свідомості. Принаймні у частини суспільства актуалізувалися сподівання на підвищення соціального статусу на тлі активної причетності саме пересічних громадян до змін. Картина злиденної безперспективності існування помітно трансформувалася. Тепер образ злиднів у масовій свідомості підтримувало майже стільки людей, скільки й образ перспективи (біля 30%). Було очевидно, що на зміни сподівалися якщо не всі, то принаймні значна частина населення.

Однак не випадково цей етап трансформацій позначено як етап нереалізованих «постреволюційних» очікувань. Образ суспільства лише за рік втратив майже усі надбання 2005 року (рис. 2).

При цьому втрати стосувалися насамперед соціальної сфери. У 2006 р. суспільство асоціювали з безладом навіть більшою мірою, ніж у 2003 р., асоціації з перспективою і глухим кутом також впали майже до показників 2003 року. Соціальна система перебувала у стані неупорядкованості і Homo postsoveticus так і не отримав шансу на розвиток у бік закріплення соціального статусу.

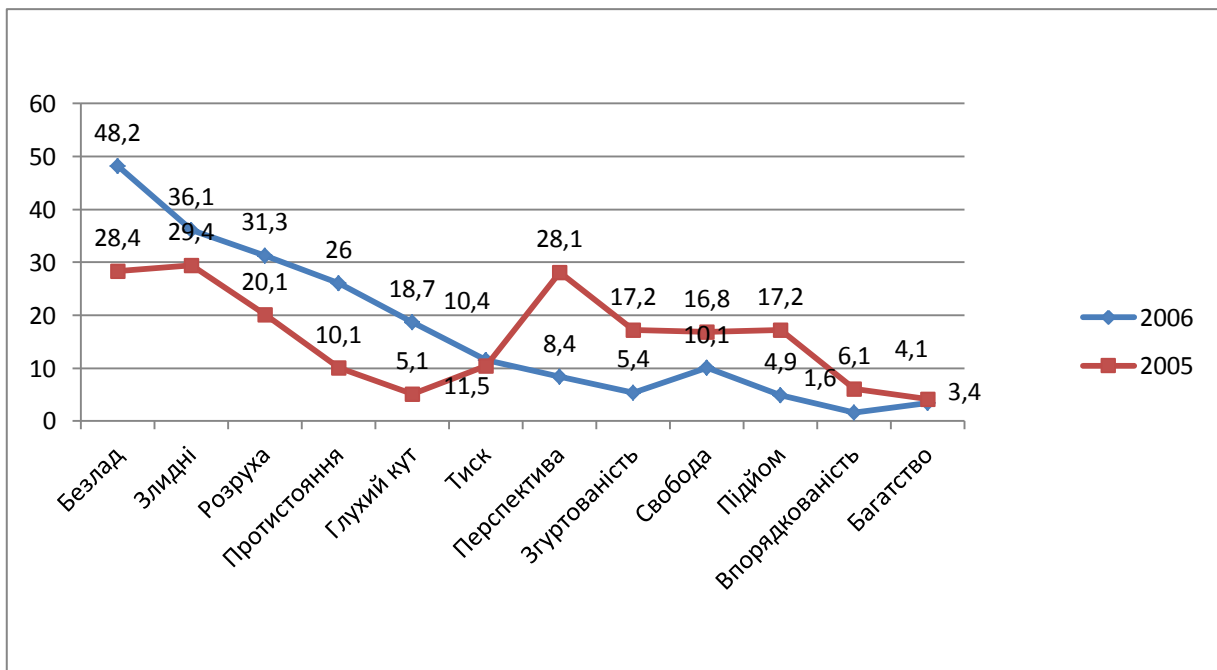


Рис. 2. Образ суспільства 2005-2006 (%)

Досить парадоксально те, що від 2006 року образ суспільства у масовій свідомості майже не змінився, попри проходження суспільством принаймні трьох етапів інституціональних трансформацій. Ще один період стагнації, ще одна масштабна криза і нарешті визначення вектору інституційних не справили суттєвого впливу на очікування населення. У 2018 році маємо той самий безлад, ті самі злидні, той самий глухий кут і досить незначне зростання відчуття перспективи (рис. 3). Отже для Homo socialis зміни не були відчутними.

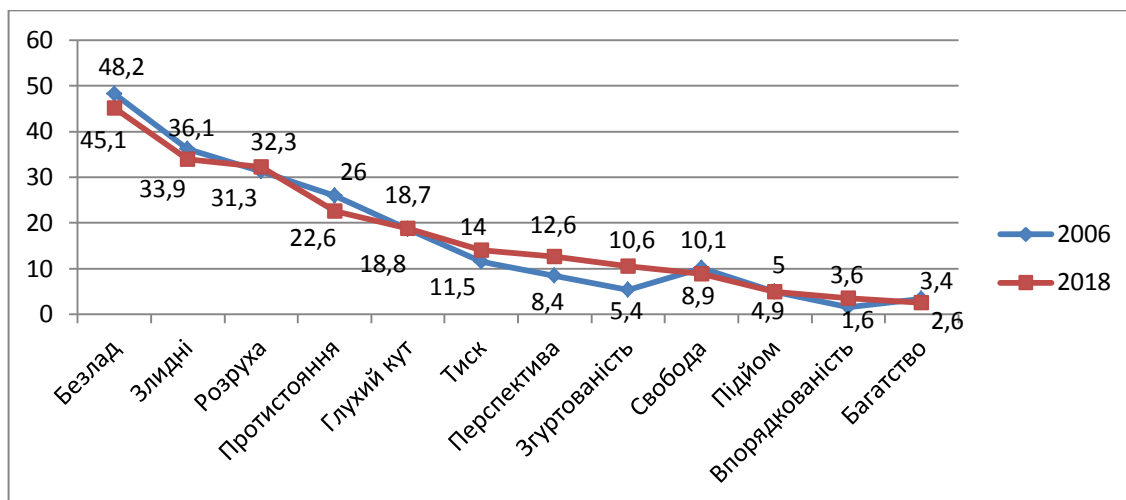


Рис. 3. Образ суспільства 2006-2018 (%)

Проте перспективи перетворення Homo postsoveticus на Homo economicus виглядають зовсім по-іншому.

Якщо подивитися на динаміку змін у матеріальному становищі населення, то попри сталу оцінку суспільства через асоціації зі злиднями та розрухою, реальна оцінка матеріального стану сім'ї за ті самі роки, свідчить, що ситуація покращилася (рис. 4). Хоч і не так швидко, але помітно росте частка тих, хто оцінює своє матеріальне становище як задовільне чи добре і зменшується частка тих, хто оцінює його як погане, чи дуже погане.

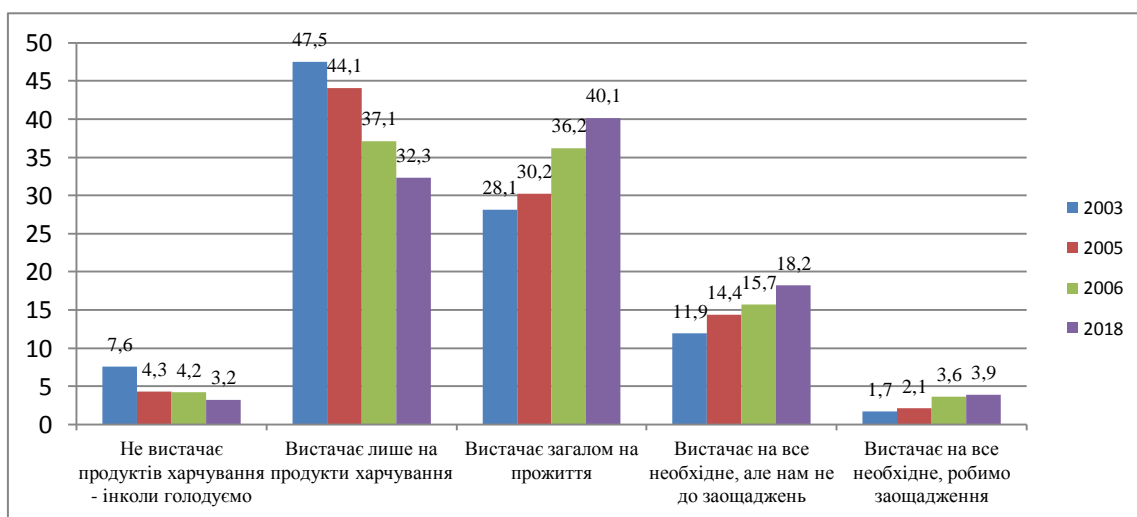


Рис. 4. Оцінка матеріального стану сім'ї (%)

Якщо повернутися до ідеї Паланьї про необхідність синхронізації змін із темпами пристосування до них, можна на основі даних про ступінь адаптованості населення до ринкових

умов говорити про успішність чи неуспішність трансформацій. Виходячи з них можна стверджувати, що в країні наразі вже створено достатнє підґрунтя для утвердження типу Homo economicus (рис. 5).

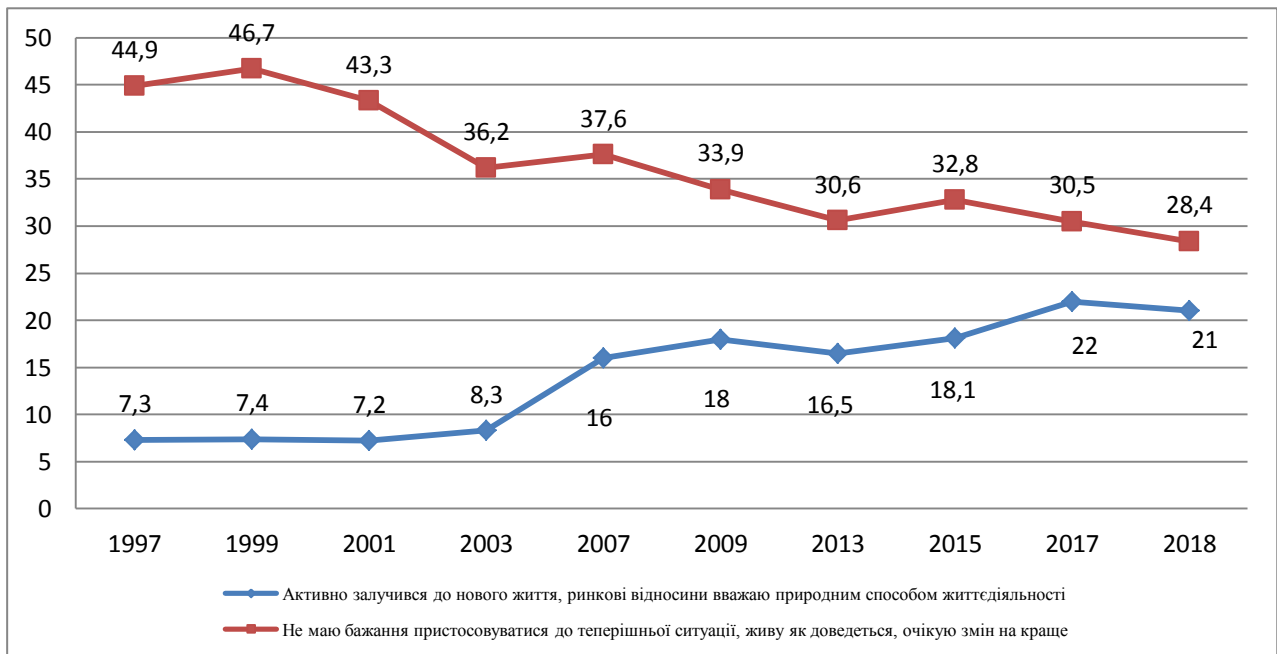


Рис. 5. Динаміка входження населення в ринкові стосунки (%)

На графіку досить добре видно, під час перших етапів інституціональних змін частка адаптованих майже не змінювалася, як і частка неадаптованих. Події Помаранчевої революції сприяли стрибку рівня адаптованості практично удвічі і поступовий ріст весь час продовжується. При цьому кількість тих, хто залишається непристосованим постійно зменшується і якщо у 1996 році таких було близько половини населення, то зараз трохи більше чверті. Це є хоч і не прямим, але вагомим аргументом на користь успішності ринкових реформ і синхронізації темпів змін із темпами пристосування до них. Можна, хоча і з обережністю, говорити про те, що не лише інституційно, але й на рівні особистісному, реформування поступово відбувається.

Водночас цей перехід ще далекий до завершення. Якщо подивитися на дані, які репрезентують очікування щодо майбутнього країни, можна побачити, що динаміка психологічних станів, які характеризують непристосованість до змін (відчуття безвихідності, розгубленості, тривоги) все ще є негативною (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка відповідей на запитання «Які почуття виникають у Вас, коли Ви думаєте про майбутнє України?», (%)

	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Оптимізм	14,1	23,5	22,8	21,9	26,4	20,1
Байдужість	4,8	1,6	2,2	1,7	2,1	3,7
Радість	1,4	4,1	1,7	2,3	5,2	5,1
Безвихідність	17,8	8,9	12,0	11,0	11,6	18,2
Упевненість	5,1	11,7	7,2	7,8	10,1	11,5
Розгубленість	17,1	13,4	16,7	14,0	21,0	23,4
Задоволеність	1,7	2,9	1,6	2,2	3,3	4,2
Песимізм	11,4	5,7	10,7	10,3	9,1	14,1
Надія	32,1	48,8	44,2	44,4	46,9	43,4
Тривога	30,9	44,5	40,3	37,6	30,2	37,6
Інтерес	11,9	10,2	11,4	10,0	18,8	15,2
Страх	22,0	23,6	23,0	22,9	15,4	21,1

Отже, можна констатувати, що на сьогодні на рівні пересічного діяча створено достатні умови для формування в активної працездатної частини населення рис, притаманних типу Homo economicus, що сприяє модифікації суспільства на ринкових засадах. Водночас суспільна визначеність як необхідний крок до виходу України з глухого кута «пострадянського стану» дотепер не досягнена повною мірою. Homo postsoveticus все ще відтворює залишки ціннісної системи радянського періоду, що також підтверджується даними, але вже виходить за рамки цієї доповіді. І насамкінець висловлю власну гіпотезу щодо ефективності наступних трансформацій. Якщо виходити з уявлень про транзит Поланьї, на сучасному етапі ключовим чинником перетворень має стати зміна поведінки еліт, оскільки остаточне вкорінення суспільства в економічну систему можливо лише за умови, що представники владної еліти переважно будуть представлені носіями рис типу Homo economicus.

РОЛЬ ОСВІТИ В ПРОЦЕСАХ КОНФЛІКТОВИРІШЕННЯ ТА РОЗБУДОВИ МИРУ

Характер конфліктів, які притаманні сучасному суспільству, вимагають науково обґрунтованих відповідей щодо шляхів та механізмів розбудови стійкого миру. Висловлюючись термінологією С. Гантінгтона, можемо стверджувати, що Україна перебуває на «лінії цивілізаційного розлому», а це неабияк сприяє конфліктогенності українського суспільства. І хоча до самої праці «Зіткнення цивілізацій» у критиків є чимало обґрунтованих зауважень, варто погодитися з тим, що сформульована позиція вказаного автора про віднесення України до «розколотих країн» сьогодні набуває певної актуальності. Адже за останні п'ять років в нашій державі конфлікти політичного, етнічного, релігійного характеру подолавши латентну фазу свого розгортання, оголили значну кількість проблем державно-управлінського та політико-правового штибу. Це засвідчують різноманітні рейтинги, презентовані українськими та закордонними дослідницькими агенціями. Зокрема, згідно вимірювань індексу крихкості держав (Fragile States Index), розробленого Фондом миру, Україна за результатами 2018 року перебуває на 86-й позиції рейтингу, погіршивши своє становище на чотири пункти порівняно з попереднім роком [Див.: <http://fundforpeace.org/fsi/country-data/>]. Власне такі соціально-історичні та політичні детермінанти нашого суспільного розвитку спонукають саме вітчизняних дослідників і практиків поповнювати світову когорту фахівців з конфліктівирішення та розбудови миру.

На наш погляд, система освіти, що в Україні перманентно перебуває в стані реформування, має потужний потенціал розв'язання сучасних проблем, які виникають в результаті розгортання та загострення конфліктів. Постає питання стосовно адекватної актуалізації цього потенціалу. Але першочергово йдеться не про педагогічну, а про публічно-адміністративну компоненту вказаної актуалізації. Ми вбачаємо в освіті, як одному з базових соціальних інститутів, інструмент формування засад

урегулювання конфліктів та розбудови стійкого миру. Так у Звіті ЮНІСЕФ «Діти і конфлікт в мінливому світі», який був оприлюднений ще у 2009 році, відзначено, що «освіта може відігравати вирішальну роль у процесах розбудови миру (до, під час або після конфлікту), може допомогти запобігти конфліктам і сприяти довгостроковому миру [UNICEF (2009) Machel Study 10-year Strategic Review. Children and Conflict in a Changing World. Retrieved from http://www.unicef.org/publications/files/Machel_Study_10_Year_Strategic_Review_EN_030909.pdf].

Дослідження ролі освіти у вищезазначених процесах та відповідну імплементацію таких напрацювань науковців в управлінські й освітянські практики можна було б розділити на 2 кластери. До першого варто було б віднести наукові пошуки, пов'язані із з'ясуванням фундаментального значення освіти для спільнот постраждалих від конфліктів, створенням можливостей рівного доступу до освіти, вирішенням проблеми забезпечення якості освіти тощо. Інший кластер досліджень можна позначити як наукові розвідки у сфері обґрунтування та формування моделі підготовки фахівців з питань урегулювання конфліктів, розбудови миру та медіації.

Якщо брати до уваги перший кластер, то за останні два десятиліття у сфері досліджень конфліктів з'явилася значна кількість наукових публікацій, які тим чи іншим чином концентруються на ролі освіти в розбудові миру. Цікавою є стаття засновника Центру освіти заради миру (Center for Peace Education) М. Вонма, який ґрунтуючись на досвіді досліджень постконфліктої ситуації в Ліберії та Сьєра-Леоне, розкриває різноманітні аспекти ролі освіти в розбудові миру та примирення [Vonhm, Mainlehwon Ebenezer. The Role of Education to Build Peace and Reconciliation in Post Conflict Settings, Beyond Intractability. Eds. Guy Burgess and Heidi Burgess. Conflict Information Consortium, University of Colorado, 2015. <http://www.beyondintractability.org/library/role-education-build-peace-and-reconciliation-post-conflict-settings>]. Серед інших публікацій можна виокремити спільну статтю професора університету Тель-Авіва Даніеля Бар-Тала та науковця з Гарварду Ягала Розена, в якій розкривається сутність феномену *освіти заради миру* в суспільствах, що постраждали або страждають від триваючих нерозв'язаних конфліктів. Вони пропонують до розгляду

своє бачення суспільно-політичних та освітніх умов для успішної реалізації освітнього процесу у сфері миру, а також описують дві моделі освіти заради миру: пряму та непряму. Автори намагаються відповісти на питання: чи може освіта в мирних цілях сприяти змінам у соціально-психологічній інфраструктурі, яка «живить» тривалі нерозв'язані конфлікти, і як можна здійснити ці зміни? [Bartal, D., & Rosen, Y. (2009). Peace Education in Societies Involved in Intractable Conflicts: Direct and Indirect Models. *Review of Educational Research*, 79(2), 557–575].

Окрема увага приділялася цьому питанню і в проектах підтримуваних Світовим банком. Зокрема, йдеться про звіт «Роль освіти у попередженні насильницького екстремізму» підготовлений фахівцем із соціального захисту Самантою де Сільвою. В цій роботі наголошується на тому, що «уряди повинні виходити за рамки зосередження уваги лише на доступі до освіти – вони також повинні зосереджуватися на якості та відповідності своїх систем освіти для того, щоб здійснювати реальний вплив». [De Silva, Samantha. 2017. Role of education in the prevention of violent extremism. Washington, D.C.: World Bank Group. <http://documents.worldbank.org/curated/en/448221510079762554/Role-of-education-in-the-prevention-of-violent-extremism>].

У книзі професорки Бірмінгемського університету Лінн Дейвіс «Освіта проти екстремізму» (2008) авторка висловлює думку про те, що проблему релігійного фундаменталізму і державного тероризму необхідно вирішувати в закладах освіти (насамперед у школах). Намагаючись запропонувати шляхи подолання радикалізації молоді, вона фокусує свою увагу на політичній освіті, медіа-освіті та активній громадянській освіті. [Davies, L (2008) *Educating against extremism*. Stoke-on-Trent Trentham books, 197 pp.]. В інших своїх публікаціях авторка вказує на те, що освіта може сприяти розвитку конфліктів на етнічній або релігійній основах. Дозволимо собі припустити, що існуюча організація освітнього процесу в окремих районах Закарпатської області певним чином підтверджує вказану тезу. Адже ситуація з домінуванням угорської мовної компоненти і відвертим нівелюванням української в деяких школах регіону несе у собі загрози потенційного етнічного конфлікту, що може бути інспірований «третьою стороною» за умов надмірної політизації цієї проблеми. Справді, освітнє питання

стало наріжним каменем у взаємовідносинах між Україною та Угорщиною починаючи з 2017 року в зв'язку з ухваленням Закону України «Про освіту».

Другий кластер досліджень, означений нами, стосується проблем підготовки фахівців у сфері урегулювання конфліктів, розбудови миру, медіації. Світовий досвід підготовки фахівців такого штибу значно багатший, ніж український, і закордонні університети вже достатньо давно напрацювали різноманітні компетентнісні моделі спеціалістів в цій сфері. Так, подібні освітні програми є в Університеті прикладних наук Аліси Соломон (Німеччина, м. Берлін), в Університеті Академія Або (Фінляндія, м. Турку), в Університеті Тампере (Фінляндія м. Тампере), в Університеті Масарика (Чехія, м. Брно), Колумбійському університеті (США, м. Нью-Йорк), Дублінському університеті (Ірландія), Швейцарській вищій технічній школі Цюріха та інших.

Перший вітчизняний досвід підготовки фахівців у вказаній сфері був пов'язаний з виникненням конфлікту на Сході України. За ініціативою Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб колективом Київського політехнічного інституту імені Ігоря Сікорського була розроблена модель фахівця з врегулювання конфліктів та медіації, яка включила в себе гармонійне поєднання соціологічних, психологічних, управлінських та інших компетентностей, що формуються на основі нових і традиційних педагогічних підходів. Сьогодні стає зрозумілим, що суспільний запит стосовно таких фахівців, з огляду на «законсервований» характер конфлікту на Донбасі, буде актуальним протягом тривалого часу. Тому продовження підготовки за такою моделлю є надважливим завданням щодо забезпечення сталого миру в Україні у корото- та середньостроковій перспективі її розвитку.

НЕСКІНЧЕННЕ ДВАДЦЯТЕ СТОРІЧЧЯ. ДО ПИТАННЯ ПРО ХАРАКТЕР ТРАНСФОРМАЦІЙ У ХХ СТ.

У 1995 році Ерік Гобсбаум започаткував дискусію, визначивши ХХ століття коротким (1914-1991). Зокрема, йому йшлося про те, що визначальним для глобальної трансформації людства була Перша світова війна. Саме ця війна визначила розпад імперій, розгортання Другої світової війни, Холодної війни та розпаду СРСР і соціалістичної альтернативи капіталістичному модерну (Hobsbawm, 1995). Це коротке століття супроводжувалося протистоянням двох соціально-економічних систем (капіталізм та соціалізм) та двох типів диференціації публічної та приватної сфер (ліберальний та тоталітарний порядки). Відповідно, ХХ століття завершується, а ХХІ століття починається з безальтернативності капіталізму та пов'язаних із ним трансформаційних логік.

Натомість, Джованні Арігі запропонував інший погляд ХХ століття. Арігі аналізує відмінні типи капіталізму впродовж семисот років: від італійських міських капіталістичних логік (Флоренція, Генуя тощо) до голландського, британського та, нарешті, американського капіталізмів (Arrigi, 2010). Завдяки критичному погляду на ідеологічне протиставлення «капіталістичної та соціалістичної систем», Арігі показує, що тип акумуляції капіталу та реорганізації економічної світ-системи в ХХ ст. заданий саме перемогою американського типу капіталізму внаслідок Першої світової війни. Радянський державний (чи корпоративний) капіталізм був лише інтерпретацією, менш ефективною версією та внутрішньою опозицією до американського порядку. Тож, розпочавшись 1918 року з перемогою Вілсонової ідеї переустрою світу та перетворенням США на світового гегемона, ХХ століття тягнеться й посьогодні; сьогоднішні політичні та економічні події свідчать про можливе скоре завершення цього століття, однак поки воно ще тягнеться.

Обидва запропоновані погляди, які репрезентують спроби й інших економістів, істориків сучасності та політичних науковців дати єдину історію ХХ ст., мають свої сильні аргументи. Однак

їхньою спільною вадою є намагання знайти осереддя і найвищий принцип, на основі якого можна проінтерпретувати всю нескінченну багатоманітність політичних та соціально-економічних подій. Саме це тяжіння до єдиного висхідного принципу робить ці інтерпретації слабкими: вони змушують не помічати надто багато подій у Півдні, та фіксують погляд дослідників на Півночі. Чи можна дати цьому раду?

На мою думку, так. Зазначені спроби Гобсбаума, Аррігі чи багатьох інших науковців винайти єдиний найвищий принцип трансформації ХХ ст. є питомим саме для цього сторіччя. Я би запропонував розглядати ХХ сторіччя в термінах суперечності між намаганням знайти цю принципову єдність та дедалі зростаючим культурно-політичним розмаїттям світу. Якщо прийняти цю тезу за основу, то ХХ ст. варто почати від другої половини ХІХ ст., коли великі імперії (Північ) намагаються втілити в економічній та соціально-політичній реальності принцип однинності організуючого принципу, однак при цьому змушують суспільства «Півдня» виходити на глобально-історичну сцену, спочатку в антиколоніальному спротиві, а потім і в творенні альтернативних модерностей і трансформаційних логік.

Таким чином, нескінченне ХХ століття починається задовго до Першої світової війни, готує її, а потім і Другу світову війну як важливі акти заяви про себе глобального людства в усій його багатоманітній залученості до історії. Однак ХХ століття проявляється ще більше у намаганнях політично, економічно та юридично зорганізувати себе у спільних світових правилах та організаціях, які ці правила намагаються втілити. Світові війни й мирні реорганізації і є проявами нескінченного ХХ століття, що тягнеться й досі в глобальних кризах і їхніх розв'язаннях за допомогою над- та між-народних організацій, та розвитку світ-системи, де дистанція між центром і периферією скорочується і вирівнюється.

На користь саме такого тлумачення нескінченного ХХ століття говорять звіти про людський розвиток ООН, світового дослідження цінностей (World Values Survey) та ряд соціологічних теорій (теорія демократизації Інглгардта та Вельцеля та теорія «множинних модерностей» Ейзенштадта). Так, звіти про людський розвиток ООН за останні двадцять п'ять років говорять про

збільшення вибору і доступу до ресурсів для людей в усіх суспільствах світу (Human Development Report Database). Це збігається з даними світового дослідження цінностей на рівні того, що впродовж усього ХХ століття і дотепер ставлення до політичних свобод та свободи самореалізації покращується, а вимога демократизації політичних систем посилюється в довготривалій перспективі (World Values Survey; Inglehart & Welzel, 2005: 4ff). Нарешті, теорія Шмуеля Ейзенштадта про «множинні модерності», тобто про те, що впродовж ХХ століття всі (чи переважна більшість) суспільства світу створили та почали реалізувати власні «модернізаційні програми», і емпіричні данні на користь цієї теорії говорять про творення спільного глобального багатоманітного політико-правового та соціально-економічного простору, в якому зменшуються розриви між принципами трансформації (Eisenstadt, 2000).

Аби не звучати надто оптимістично, слід додати, що таке тлумачення нескінченного ХХ століття не означає завершення історії. Навпаки, складність світу ХХ століття провокує симпатії до спрощення і зворотного розвитку. Демодернізація є також глобальним процесом, в якому консервативні сили намагаються повернутися до порядків розпорошеного світу до трансформації ХХ століття (більше про це: Rabkin & Minakov, 2018). Однак навіть демодернізаційні процеси вкладаються в логіку багатоманітності нескінченного ХХ століття, хоч і становлять загрозу для цієї нескінченності.

Список використаних джерел:

1. Arrighi G. *The Long Twentieth Century. Money, Power and the Origins of Our Times* / Arrighi, Giovanni. – NY: Verso, 2010.
2. Eisenstadt Sh. *Multiple Modernities* / Shmuel Eisenstadt // *Daedalus*. – 2000. – № 129(1). – С. 1–29.
3. Hobsbawm E. *The Age of Extremes: The Short Twentieth Century, 1914–1991* / Eric Hobsbawm. – London: Abacus, 1995.
4. Human Development Report Database. – Режим доступу: <http://hdr.undp.org/en/content/database>
5. Inglehart R. Welzel C. *Modernization, Cultural Change and Democracy: The Human Development Sequence* / Ronald Inglehart, Christian Welzel. – New York: Cambridge University Press, 2005.

6. Rabkin Y., Minakov M. Demodernization. A Future in The Past / Yakov Rabkin, Mikhail Minakov, eds. – New York, Stuttgart: Columbia University Press, ibidem, 2018.

7. World Values Survey Data-Archive Online Survey analysis website. – Режим доступа: www.worldvaluessurvey.org

Sean Loughna

INTERNALLY DISPLACED PEOPLE IN UKRAINE: SOME OBSERVATIONS ON THE WIDER HISTORICAL AND GEOPOLITICAL CONTEXT

Introduction. After more than four years of armed conflict in eastern Ukraine, over 1.5 million Ukrainian citizens are currently registered with the Government as ‘internally displaced’, the world’s ninth largest population of internally displaced persons (IDPs).¹ Following the annexation of Crimea in March 2014 and the beginning of armed hostilities in the Donbas region later in the same year, many in Ukraine have faced severe hardship as a consequence of their displacement, in particular in relation to: loss of civil documentation; freedom of movement; access to shelter; property rights; socioeconomic opportunities; voting right; lack of information and support; and access to pensions and social assistance.

The crisis that befell Ukraine was unlike anything it had experienced since the Second World War, and to-date over 10,000 of its citizens have lost their lives as a result of this conflict. Unsurprisingly, at the outset the State was unprepared and ill-equipped to adequately respond: legally, politically, institutionally, economically and socially. Moreover, the country was having to militarily respond to the illegal and violent occupation of its territory that was threatening to expand further inwards. This was accompanied by the loss of control of key infrastructure and activities related to some of its main industries in eastern regions; and an economic downturn that saw a huge devaluation in its currency.

¹ (Ministry of Social Policy of Ukraine – 1 516 943 registered IDPs (16 July 2018) <https://www.msp.gov.ua/news/15599.html>)

As traumatizing and challenging as it was for Ukraine to have experienced all this and assist such a large number of its citizens suddenly uprooted by conflict, this phenomenon has occurred with increasingly frequency, in ever more countries in recent decades. Globally, more people are currently internally displaced than at any time since the Second World War. The author attempts to examine the recent crisis of internal displacement in Ukraine within this wider context. In particular, the paper focuses on: the evolution of how internally displacement is conceptualized by policymakers, academics and assistance providers; and then examines some aspects of the response of the Government of Ukraine and the international community.

Scale of the problem. Data on refugees numbers has been systematically collated since 1950, following the establishment of the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). But numbers of IDPs globally were not systematically collected and documented until the 1980s. In 2018, UNHCR reported that globally some 65 million people were forcibly displaced—the highest number since the Second World War. Most of the growth in global displacement figures is due to a huge increase in *internal* displacement: two-thirds of those currently displaced in the world remain within the borders of their own countries.

The number of IDPs displaced by conflict has almost doubled since 1992—from 25 million to 40.3 million—while the number of refugees under UNHCR’s mandate has actually slightly decreased in the same time period—from 17.8 million in 1992 to 17.2 million in 2016. Some of this increase was undoubtedly due to counting that was not previously taking place. But the ever-rising numbers are also due to many experiencing protracted periods of displacement with no durable solution being found for those affected, as well as others being newly displaced on an unprecedented scale in the modern era. While new IDP cases were reported in 125 countries during the last year, more than 75 percent of IDPs overall reside in just 10 countries: Colombia, Syrian Arab Rep., Dem. Rep. of the Congo, Iraq, Somalia, Yemen, Sudan, South Sudan, Afghanistan and Ukraine.

Conceptualizing Displacement. The displacement of people is conceptualized by academics and addressed policy makers, lawyers and assistance providers (such as the UN and NGOs) in a variety ways – ones that are not mutually exclusive and that have altered over time. At a fundamental level in law, policy and enjoyment of rights and access to

services, a central question is the extent to which a person's movement is voluntary or involuntary. 'Voluntary migration' is usually characterized as being primarily economically motivated; whereas 'forced migration' (or displacement) is understood as being as a result of political factors, violent conflict or a sudden crisis.

Forced migration or displacement tends to be described, categorized and academically studied by its cause, an event or sequence of events: violent conflict or persecution; a natural or man-made disaster; or development policies and projects. These three categories are frequently referred to in the literature as conflict-induced displacement, development-induced displacement and resettlement, and disaster-induced displacement. Although, displacement that is associated with climate change is increasingly being regarded as a further distinct category. However, these are not mutually exclusive groupings and they incorporate rather disparate groups of people.

Substantial academic research into internal displacement began as recently as the late 1980s (Clark 1989; Cohen 1990; Cuny 1989; Keeley 1991). Much of this work focused on the logistic requirement of aid delivery rather than research into theoretical issues (Cohen & Deng 1998a; 1998b; Davies 1998; Korn 1999). Examination of the field expanded in the 1990s and focused largely around the production and dissemination of the UN Guiding Principles on Internal Displacement. The emphasis was thus on their utility for advocacy rather than theoretical work and enhancing our fundamental understanding of the issues. During the early 2000s, many institutions, publications and authors began to refer to studies about internal displacement and refugee studies collectively under the label of 'forced migration studies' (Chimni 2009; Polzer and Hammond 2008; Turton 2003a; 2003b). It is argued that there has been little consideration of internal displacement by academics in recent years, and this has led to significant gaps in our understanding of the growing phenomenon and associated challenges.

Political and legal framework. These categories also dictate to some extent the nature of any institutional response and the type of international (and possibly national) law that may apply to protect and assist them. However, clear distinctions exist between the legal rights of displaced people depending upon whether or not they have crossed an international border. Refugees are entitled to protection and assistance under the 1951 UN Refugee Convention, whereas internally displaced persons are not. This distinction in the protection and assistance afforded

civilians, based upon whether or not they have crossed an international border, has a number of inter-linked consequences: how visible their plight is to the outside world; the ability of the international community to respond; their effective physical protection and security; and levels of material and socioeconomic assistance they might receive.

Since the end of the Cold War, civilian populations have been increasingly targeted in intra-state conflicts, leading to proportionally more non-combatant casualties than during the two world wars and high levels of displacement (Loescher 2001). The concept of sovereignty and non-interference came to be replaced in the post-Cold War era by a new model that emphasized ‘sovereignty as responsibility’, and which placed a greater focus on human rights issues (Vincent 2002). This tendency promoted the idea of linking sovereign authority to governments’ responsibility for treating their citizens with respect. ‘In-country solutions’ and ‘preventative protection’ for displaced persons were increasingly promoted (Cohen 1996). Western states promoting containment and local solutions over international resettlement contributed to a reduction in further outpourings of refugees (Duberinet 2001). This contributed to a fall in the overall number of recognized refugees and a rise in the number of internally displaced persons since the beginning of the century. The author argues that over the past decade, this trend has reversed somewhat: sovereignty and non-interference in intra-state conflicts have tended to prevail over the international community’s concern that states fulfil their legal and moral responsibility towards their citizens.

It is only since the 1980s, with rapidly increasing numbers of people becoming internally displaced around the world (or being recognized as such for the first time), that significant consideration by academics, governments, IGOs and NGOs has been paid to the phenomenon of internal displacement (Weiss & Korn 2006). The growing international interest in internal displacement led to the UN Secretary-General in 1992 to appoint a representative to examine the legal, operational and institutional context. The Representative of the Secretary-General drew upon, and sought to address gaps in, existing human rights and humanitarian law by introducing the Guiding Principles on Internal Displacement in 1998.¹ The Guiding Principles represent a normative

¹ In this context, it is important to distinguish international humanitarian law from human rights law. International humanitarian law comprises of the four Geneva Conventions of 1949 and two additional Protocols of 1977, and is applicable to civilians within their own country

and conceptual framework for advocating, monitoring and promoting the rights of internally displaced people. They reaffirm the principle of non-discrimination in the treatment of internally displaced persons, and stipulate standards relating to protection from displacement, protection during displacement, as well as principles relating to return, resettlement and reintegration (Kalin 2008; Weiss & Korn 2006). The Guiding Principles make it clear that the primary responsibility for protecting and assisting internally displaced persons lies with host governments (Cohen & Deng 1998a: 275). This reflects the view of the Guiding Principles' drafters that state sovereignty carries responsibilities (Davies & Glanville 2010: 4). The extent to which states have sought to meet these responsibilities varies significantly, and this raises important questions on issues such as the politicization of IDPs, citizenship and socioeconomic inclusion.

References

1. Chimni, B.S. (2009) 'The Birth of a 'Discipline': From Refugee to Forced Migration Studies', *Journal of Refugee Studies* 22 (1): 11-29
2. Clark, Lance (1989) 'Internal Refugees -The Hidden Half', in *World Refugee Survey 1988*, U.S. Committee for Refugees, Washington, D.C., 1989, pp. 18-24.
3. Cohen, Roberta (1996) 'Protecting the Internally Displaced', in *World Refugee Survey*, US Committee for Refugees, Washington, D.C.
4. Cohen, Roberta (1990) 'U.N. Human Rights Bodies Should Deal With The Internally Displaced', Refugee Policy Group, 7 February.
5. Cohen, Roberta and Deng, Francis (1998a) *Masses in Flight: The Global Crisis of Internal Displacement*. Washington DC: Brooking Institution Press.
6. Cohen, Roberta and Deng, Francis (1998b) *The Forsaken People: Case Studies of the Internally Displaced*. Washington DC: Brooking Institution Press.
7. Cuny Frederick C. (1989) 'Observations From Other Countries About Assistance for Displaced Persons', *Background Paper*.
8. Duberenet, C. (2001) *The International Containment of Displaced Persons: Humanitarian Spaces Without Exit*. Aldershot: Ashgate.

during conflict. The 1951 UN Refugee Convention, by contrast, is an instrument of international human rights law and only applies to those that have crossed an international border.

9. Kalin, W. (2008) 'Guiding Principles on Internal Displacement', *Annotations*, American Society of International Law and Brookings Institution Project on Internal Displacement. Washington DC: Brookings Institution.

10. Keeley, Charles B. (1991) 'Filling a Critical Gap in the Refugee Protection Regime: The Internally Displaced', by in *World Refugee Survey*, U.S. Committee for Refugees, Washington, D.C., pp. 22-27.

11. Loescher, Gil (2001) 'Protection and Humanitarian Assistance in the Post-Cold War Era' in Aristide R. Zolberg and Peter M. Benda (2001) *Global Migrants Global Refugees: Problems and Solutions*. Oxford: Berghahn Books.

12. Polzer, Tara and Laura Hammond (2008) 'Invisible Displacement', *Journal of Refugee Studies*, 21 (4), pp. 417-431.

13. Turton, David (2003a) 'Conceptualising Forced Migration', *RSC Working Paper* No. 12, October 2003.

14. Turton, David (2003b) 'Refugees and 'Other Forced Migrants'', *RSC Working Paper* No. 13, October 2003.

15. Vincent, Marc (2000) 'IDPs: rights and status', *Forced Migration Review*, no. 8, pp. 29-30, August, 2000. Oxford: Refugee Studies Centre.

16. Weiss, Thomas G. and Korn, David A. (2006) *Internal Displacement: Conceptualization and its Consequences*. London: Routledge.

Кутуєв П. В.,
КПІ імені Ігоря Сікорського
p.kutuev@gmail.com

ІНКЛЮЗИВНА МОДЕРНІЗАЦІЯ ЯК ІДЕАЛ ТА ПРАКТИКА: НА ШЛЯХУ ДО НОВОЇ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ПРОГРАМИ?

Назагал більшість концепцій / понять соціології є щонайменше неоднозначними, тож оцінка якоїсь певної соціологічної інтелектуальної конструкції як суперечливої звучатиме трюїзмом. Ти не менш, коли ми говоримо про модерн та модернізацію ми опиняємося у ситуації екстраординарно високого ступеню

насиченості цих концепцій суперечностями та зіткненнями, як *логічними*, так і *ідеологічними*. Один модерн чи багато модернів? Модернізація як магістральний шлях людських спільнот, яка моделюється та універсалізується на основі якогось регіону / цивілізації чи численні модернізації, тобто національно специфічні шляхи до вельми гетерогенних модернів? (Вочевидь, коли йдеться про модерн та модернізацію в однині, то постулюється піонерська роль Європи / Заходу в ініціюванні та просуванні цих процесів, натомість Решта світу редукується до «late developers» які повинні наздогнати «модельних» носіїв чеснот модерну шляхом імітації їхнього досвіду). Модернізація має своїми корелятами ліберальну демократію та вільний / конкурентний ринок чи радше має асоціюватися з мобілізацією й централізованим пануванням (тобто піднесенням національних держав) та капіталізмом (інакше кажучи несправедливою й нерівною соціально-економічною системою, як національно, так і глобально)? Врешті-решт, коли ми залучаємося до рефлексії глибинних щодо засад соціально-наукового дискурсу про модерн та модернізацію, ми маємо справу з суто академічними розвідками (scholarship) чи з необхідністю перебуваємо у царині соціології, яка має особливо щільний зв'язок з динамікою ідеологій (partisanship). Або дихотомія євроцентризму проти сходуцентризму, дихотомія яка з необхідністю постає у дослідженні модернізації європейських суспільств. І напевно найголовніше – чи взагалі є сенс концептуалізувати соціальні зміни у термінах модернізації, якщо для деяких впливових представників соціологічної спільноти ми перебуваємо у світі модерної світ-системи, яка має капіталістичну природу та за визначенням не може піддаватися вдосконаленню, а лише радикальній трансформації у систему, що базується на інших принципах? Я навів лише невеликий перелік ключових питань та викликів, що постають перед соціологами, коли вони починають теоретизувати про модерн та модернізацію.

Отже, у контексті засадничих суперечностей як соціологічного дискурсу про модернізацію, так і складностей перебігу соціальних змін у «реальних суспільствах» (to re-phrase Jeffery C. Alexander), які ми конвенційно осягаємо саме як модернізаційні, монографічне дослідження Ю.Б. Савельєва [1] не могло би бути більш актуальним теоретично та практично. Для мешканців соціумів, які вийшли з радянської «шинелі» ленінських режимів та слідуєть

вельми різним траєкторіям розвитку / залежного розвитку / розвитку недорозвитку соціологічний аналіз боротьби за модерн та модернізацію є нагальним завданням і автор книжки «Соціальне включення як вимір модернізації європейських суспільств» заповнює важливу лакуну в інтелектуальних розмислах та дебатах про політику модернізації в українському – ба більше – у порівняльному контекстах. На додаток, робота Ю.Б. Савельєва має специфічний дослідницький фокус, а саме – на соціальному включенню як «індикатору» модернізації. Такі кут зору та проблематика є теоретично евристичними та практично значущими.

Особливої актуальності дослідження Ю.Б. Савельєва здобуває у системі координат комплексу проблем, які переживає Євросоюз – Брекзїт, піднесення радикальних правих на політичній сцені, виклики міграції, розбіжності щодо політики неолібералізму *to name but a few* з викликів проекту єдиної Європи – та євроінтеграційних декларацій і зусиль України. Вочевидь, для провадження успішної політики інтеграції імперативним є наявність ригористичної концептуалізації «об'єкту бажання», інтеграція до якого проголошується стратегічним мега завданням України її політичним істеблїшментом (достатньо згадати нещодавні ініціативи Президента України П. Порошенка з метою внесення змін до Конституції України задля фіксації курсу нації на вступ до ЄС та НАТО).

Ю.Б. Савельєв на практиці реалізує заклик Дж. Александера до побудови багатовимірної синтетичної теорії у своїй концепції модернізації як соціального включення на основі масштабних теоретичних дебатів та аналізу емпіричних даних.

Навіть у тому випадку, як би автор книги обмежився історичним та теоретичним оглядом й оцінкою літературою з соціологічних теорій модернізації та місця соціального включення у цих процесах, *це вже само по собі було би суттєвим та новітнім внеском Ю.Б. Савельєва до соціологічної науки як у локальному, так і глобальному контекстах.* Автор не просто демонструє свою вельми вражаючу ерудицію, він майстерно залучає провідних соціологів України та світу до творчого й критичного діалогу з метою висвітлення й розкриття змісту соціального включення у контексті модернізації. Робота Ю.Б. Савельєва має надійне –

говорячи і метафорично, і суворо термінологічно – емпіричне підґрунтя. Ба більше, автор демонструє віртуозне володіння просунутими методами емпіричних соціальних досліджень. На моє глибоке переконання така майстерна комбінація теоретичних розмислів та емпіричного аналізу сама по собі є новітнім внеском до соціології, позаяк Ю.Б. Савельєв творить нові дороговкази для дослідників у царині соціологічної теорії, переконливо доводячи, що соціологічне теоретизування не зводиться до спекулятивного стилю мислення, а може – можливо навіть повинно – бути закоріненим в емпіричних масивах й методичних штудіях.

Поміж екстремумами загальної теорії та емпіричного аналізу з Мертонових часів прийнято розташовувати теорії середнього рівня. Ю.Б. Савельєв робить значний та новітній внесок до соціологічної теорії інклюзивної модернізації, тобто до концептуалізації повсякденного сприйняття модернізації як послідовності системних й позитивних змін. Ці концептуальні побудовання є також оригінальним й свіжим внеском автора – навіть тоді, коли він не potwierджує це у своєму тексті експліцитно – до дебатів про співвідношення структури та агентності у функціонуванні та розвитку соціумів. Відтак, книжка Ю.Б. Савельєва є не лише теоретичним конструктом з потужним емпіричним та методологічним / методичним базисом, але й вправою в історичній соціології, позаяк пропонує релевантну його проблематиці картину динаміки соціальних змін європейських суспільств. Концептуальна картина у дусі історичної соціології, яку конструює автор, є чутливою до конфліктів, що постають у процесі взаємодії різних соціальних сил, водночас – на відміну від державоцентристських та світ-системно орієнтованих теоретиків, які домінують поле історичної соціології – не є негативістською / нігілістиною та не є такою, що гіпостазує суперечності реальних модерних суспільств.

Важливим новітнім доробком автора є здійснення емпіричного тесту концепції Інглхарта та Венцеля на матеріалі динаміки цінностей в Україні та Східній й Центральній Європі. Водночас автор робить значний внесок до дебатів про співвідношення економічного розвитку й політичної модернізації, своїми аргументами де факто коригуючи такого визначного дослідника як А.Пржеворський та аргументовано – знов таки у гармонійному

поєднанні теоретичного й емпіричного – вказуючи на нелінійність такого зв'язку.

Важливою чеснотою наукового дослідження є досягнення новизни концептуальних побудовань автора/авторки за одночасного забезпечення глибини, оригінальності, обґрунтованості, а в ідеалі – прогностичності – своїх висновків. Книжка Ю.Б. Савельєва вповні відповідає цьому критерію оцінки. Так, автор вказує, що Німеччина та Велика Британія, незважаючи на велике поширення емансипаційних цінностей, мають значно нижчий, ніж в інших західноєвропейських країнах, рівень модерного включення та громадянської ідентичності. У контексті Брекзиту це спостереження автора набуває масштабного прогностичного значення та заслуговує на увагу й використання науковцями які аналізують взаємини по між Британією та ЄС.

Книжка Ю.Б. Савельєва демонструє, що автор комфортно відчуває себе і дебатує з класиками соціологічної думки, і здійснюючи аналіз емпіричної соціальної інформації. Поєднання ерудиції, логіки та майстерного володіння широким спектром новітніх методів аналізу соціальної інформації роблять результати дослідження Ю.Б. Савельєва достовірними та обґрунтованими.

Як я вже неодноразово відзначав, робота Ю.Б. Савельєва успішно долає кордони суто генералізованого соціологічного дискурсу. Як вислід, автор запропонував українській соціологічній спільноті (а у своїх доволі численних англійських публікаціях і світовій соціології) роботу, що містить нове та обґрунтоване соціологічне знання про соціальне включення в контексті модернізації, а також практично-емпіричні виміри його вивчення та (що є дуже важливим у контексті такої практично значущої проблематики) реалізації на матеріалі європейських соціумів. Відтак, робота Ю.Б. Савельєва набуває вагомого практичного значення, позаяк автор пропонує blueprints для розробки державної політики, що має на меті оптимізацію взаємодії держави, НДО та локальних громад, взаємодії, яка своєю чергою, сприятиме соціальному включенню. Звісно, коли ми говоримо про практичне значення академічної розвідки ми не повинні забувати про вельми низьку здатність української держави до рецепції наукових ідей, але це вже є питанням, що перебуває поза впливом автора.

Воднораз масштаб та важливість проблематики, яку розглядає автор, з необхідністю породжує потребу у залученні автора до критичного діалогу, мета якого є не підваження положень його тексту, а їхнє удосконалення.

Цілком логічним є зосередженість автора про певний вимір модернізації європейських соціумів на Європі. Так само, ми повинні визнати, що попри гарячу критику євроцентризму в академічному полі, цей світогляд та пов'язані з ним практики є соціально глибоко закоріненими та інституціоналізованими. Так, у дусі *anecdotal evidence*, які тим не менш є вельми показовими, можу навести приклад британського носія докторату у сфері соціальних наук з Оксфордського університету, який воднораз залучений до аналізу та формулювання державної політики. Цей колега у своїх висловленнях рутинно ототожнював модерн з Європою та Заходом, а консерватизм з впливом радянського минулого. Так само зрозумілою та обґрунтованою є зосередженість автора на оцінці ролі цінностей як фактора, що сприяє або гальмує соціальне включення. Але автор демонструє у своїй книжці рідкісну та надзвичайно корисну для дослідника здатність виходити поза кордони власної дисципліни й залучати до свого дискурсу здобутки представників інших наук, приміром економістів (так, праці А.Сена є надзвичайно значущими для аргументації автора). У контексті таких інтелектуальних чеснот та здатностей автора дивують помітні (тут у нагоді стане англійський термін *conspicuous*) відсутності у його тексті соціологів, критичне залучення яких потенційно могло б збагатити аргументацію автора. Так, І.Валерстайн представлений лише своєю радше публіцистичною доповіддю про смерть теорії модернізації, натомість як його роботи, що містять критику євроцентризму та концептуалізацію динаміки й перспектив модерної світ-системи, відсутні. Не менш помітною є відсутність у тексті книжки та списку літератури до неї праць учня та творчого послідовника фундатора світ-системного аналізу Г. Дерлуг'яна.

На мою думку, автору також варто було б звернути увагу на праці такого мислителя-іконоборця як А.Г.Франк, який демонстрував унікальну здатність описувати суспільства периферії за допомогою концептуального словника, що було створено західноцентричними соціологами для опису власне західних

модерних суспільств. Так само заслуговує на оцінку від автора, головний об'єкт дослідження якого локалізується в Європі, аргументація А.Г.Франка про необхідність ре-орієнтації соціологічної теорії з Заходу на Схід.

Я певен, що теоретичне значення та інтелектуальна «додана вартість» книжки Ю.Б. Савельєва значно збільшилася б у випадку здійснення автором критичного зіставлення двох дослідницьких програм, які регулярно сходяться у двобіччю щодо проблем модерну та модернізації, а саме -- теорії модернізації та світ-системного аналізу.

У контексті цих своїх розмислів не можу не звернути на такий засадничий для автора пасаж: «Досвід суспільств Центральної та Східної Європи демонструє, що європейська інтеграція може бути ефективною і єдиною реалістичною стратегією для модернізації постсоціалістичних країн регіону за умов привабливості для широких мас населення та інклюзивності загальноєвропейського проекту, який сприятиме активній участі, самоврядуванню й самореалізації громадян». Це твердження, яке є соціологічно коректним, якщо залишатися у рамках соціології національних соціумів / держав, стає значно проблематичнішим, у контексті реального перебігу подій руху України до «Європи». У роботі, яка вийшла друком у 2017 році на диво відсутній геополітичний контекст, який робить євроінтеграцію України такою складною та проблемною. А саме пояснення дії на соціальних акторів різного масштабу тріади «геополітика – геоeкономіка – геокультура» є надзвичайно сильною стороною світ-системного аналізу, традиції, яку автор ігнорує. Ба більше, навіть лаконічна полеміка автора зі світ-системним аналізом у книжці потенційно могла би стала значущим внеском до соціологічного теоретизування про трансляцію впливів глобальної динаміки у вимірах «геополітика – геоeкономіка – геокультура» на ціннісні профілі індивідуальних суспільств.

Втім, усі критичні розмисли не мають засадничого характеру та викликані високим рівнем роботи, яка стимулює до подальших розмислів та вмотивовує на використання концепцій сучасних соціологів-теоретиків для кращого осягнення й пояснення трансформацій в Україні та світі з перспективи соціологічної теорії

соціального включення як критерія модернізації / модернізованості соціума.

Підсумовуючи, вважаю, що Ю.Б. Савельєв долучається до розробки нової дослідницької програми, яка акцентує на інклюзії, як критерії модернізації. Відтак, він розв'язує важливу наукову проблему, якою є вдосконалення соціологічного теоретизування про соціальне включення як елемент успішної модернізації та функціонування модерного соціуму.

Список використаних джерел:

1. Савельєв Ю. Б. Багатовимірна сучасність: соціальне включення в оцінці суспільного розвитку : монографія / Ю. Б. Савельєв. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2017. – 447 с.

Tymofii Brik
Assistant Professor
Kyiv School of Economics
E-mail: tbrik@kse.org.ua.

SPATIAL ANALYSIS OF RELIGIOUS DIVERSITY AND FREEDOMS IN UKRAINE

Religious freedoms proliferated in all post-communist societies after the collapse of the USSR. Yet, in the course of time, researchers have observed significant changes in religious regulations in the region. For example, evidence of renewed religious repressions was observed in central Asia and Russia (Froese, 2004; Stark and Finke, 2000). Our chapter adds to this literature by looking into religious regulations and religious vitality in Ukraine after Euromaidan.

Religious regulations are discussed further in the text in terms of new legislative proposals as well as changes in public opinion towards certain religious groups. In this way we follow the conceptualization of Grim and Finke (2006) who distinguished governmental regulation, governmental favoritism, and social regulation of religion. Governmental regulation represents official policies by the state; governmental favoritism represents privileges towards certain religious

groups by the state; and social regulations are cultural restraints that are not enforced by the state but could be tolerated if not encouraged by the state.

Religious vitality is studied in this paper in terms of religious communities at the regional level. We present and discuss data about the numbers of their registrations as well as rejections. We choose to study religious communities in order to detect changes in the religious landscape in Ukraine after Euromaidan. Previous studies frequently employed religious identities and church attendance derived from surveys in order to achieve the same task. We believe that the latter approach is at risk of confounding religious and national identities. Religious and national identities are often blurred and interwind in Eastern Europe (Brubaker, 2012). In contrast, our approaches detect shifts at the level of formal religious groups that respond to changes in state policies and religious regulation directly.

Another novelty of our analytical approach is that it shifts from the bottom-up to top-down perspective. We believe our approach renders a better focus on how state policies influence religious organizations in Ukraine. Most of the existent literature about religious organizations in Ukraine have emphasize the bottom-up narrative (Balakireva and Sereda 2013; Krindatch, 2003; Mitrokhin, 2001; Casanova, 1998). In contrast to the bottom-up approach, we focus on the top-down perspective by looking how political changes and state policies at the national level influence regional quantities of religious communities.

The data we employ describes numbers of religious communities at the regional level in 2014 and 2017. Therefore, we compare changes in the religious landscape of Ukraine before and after Euromaidan. These data show two types of dynamics. The first one describes changes in the number of registered communities. The positive dynamic means that more communities of a given religious groups registered themselves in a region with time. In contrast, negative dynamic means that some of the communities decided to departure their religious organization and, perhaps, joined another religious organization. Another possibility could be that such communities lost their official status because they could not comply with the Ukrainian law. Finally, it is also possible that the community vanished with time because of the lack of new members or poor management. For example, in the course of two years after Euromaidan, about 50 communities of the Ukrainian Orthodox Church

changed their affiliation from the Moscow Patriarchate to the Kyivan Patriarchate (RISU, 2015). The second dynamic observed in our data describes changes in the number of rejected communities. A religious community could be denied in registration. Positive dynamic of this variable means that a given religious organization witnessed more rejection from the state.

Our data suggest that the structure of the Ukrainian religious landscape has changed after Euromaidan. Most of the change happened due to the increase of the Kyivan Patriarchate. At the same time, we do not observe severe repressions towards the Moscow Patriarchate.

Chris Weston

THE DIALECTICS OF BREXIT & THE POLITICS OF IRONY: A CASE STUDY

The purpose of the talk is to examine the current state of Britain's withdrawal from the European Union – now known as “Brexit”.

The talk outlines the basic milestones in the ongoing withdrawal process, namely:

22 June 2016: Vote to leave the EU by 52 % to 48 %

29 March 2017: Article 50 triggered – 2 years deadline

UK set to leave the EU by 29 March 2019

14 November 2018: Divorce settlement agreed and “barebones”
Outline Political Declaration issued

The key aspects of the 14 November 2018 agreement are covered in brief and compared with the speaker's previous presentations. The key conclusion is that most issues identified in the past have still remained unresolved due to the UK's inability to address the seeming contradictions implicit in the decision to leave and how realities and practicalities, both political and economic, continue to intrude on the process. In particular, there is consideration of the so called “backstop” operating to overcome the issue of the return of a hard border between Northern Ireland and the Republic of Ireland.

The talk considers the prospects for parliamentary acceptance of the negotiated agreement and raises the likelihood of it not being accepted.

Finally, the speaker will outline predictions arising from the current state of affairs. Rather than resolving the immutable problem of the UK's ongoing membership of EU, the 2016 Referendum has served to accentuate divisions in the British political system which leaves the country finding it now difficult to resolve the political and economic consequences arising therefrom. The dialectics of the Brexit process, given the deep divisions arising, have not led to a synthesis of a way forward that can satisfy all sides. Indeed, the November 2018 Withdrawal Agreement is argued to be a culmination of this irreconcilable state of affairs. The ultimate irony of the Agreement, in the speaker's view, is that it may, in fact, be the UK's best route back to membership of the European Union.

*Акімова О. А.,
КПІ ім. Ігоря Сікорського
Olena.kasatkina@gmail.com
Іщенко А. М.,
КПІ ім. Ігоря Сікорського
Ishchenko.kpi@gmail.com*

КІЛЬКІСНО-ЯКІСНА СТРАТЕГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ МОБІЛІЗАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

Якісні та кількісні дослідницькі проекти щодо конфліктів та медіації були б неповними без всебічного вивчення мобілізаційних процесів в Україні та світі. Адже темпи та ефективність мобілізації багато в чому визначають обороноздатність держави та є свідченням сформованості громадської позиції її населення, а також її цивілізаційного рівня. Між тим, мобілізаційні процеси, як будь-які динамічні та комплексні процеси соціальної природи, що залежать від сукупності факторів різних якостей, не можуть бути зафіксовані одномоментно в часі та просторі, а, отже, вимагають методології, розробленої на засадах системності та міждисциплінарності. І тут в частині вивчення саме динамічної, мінливої його складової метод дослідження визначатиме успіх дослідницької стратегії в цілому.

Як відомо, для емпіричної соціології вкрай важливу роль відіграє коректне визначення об'єкта дослідження – тобто носія унікальних оціночних суджень про досліджувані явища. З іншого боку, дослідницький інтерес полягає не лише у виявленні неповторних одиничних кейсів (або життєвих ситуацій), які є джерелом інформації про мотиви, внутрішні «драйвери», якими керуються особи в пограничних життєвих ситуаціях, до яких без сумнівів можна віднести військові конфлікти, але й у визначенні масових тенденцій, які могли б охарактеризувати поведінку «середнього» типового представника суспільства. Таким чином, найбільш валідною та доцільною виглядає методологія, яка базується на поєднанні кількісної та якісної стратегій соціологічного дослідження.

Вивчення мобілізаційного потенціалу з використанням якісно-кількісної стратегії соціологічного дослідження може розглядатися з точки зору двох протилежних підходів. Використання якісної стратегії на початку дослідницького проекту допомагає краще з'ясувати особливості об'єкту вивчення, розширити можливе віяло відповідей, визначити неочевидні мотиви та причини поведінки цільової аудиторії, які не завжди можна визначити шляхом кабінетного дослідження. Так, використання якісної стратегії для якої характерне «використання відкритих питань і зондування дає можливість учасникам відповісти власними словами, а не примушувати вибирати з фіксованих відповідей, як це роблять кількісні методи» [Qualitative Research Methods: A Data Collector's Field Guide, p.4] дає змогу зафіксувати унікальний досвід. В контексті використання якісної стратегії для дослідження конфліктів та поведінки молоді під час мобілізації, продуктивними можуть не тільки опитувальні методи (глибинні інтерв'ю та фокус-групи), але й, менш розповсюджені, але дуже ефективний для дослідження таких випадків, метод включеного спостереження, який у визначених етикою соціологів випадках, може здійснюватися шляхом прихованого спостереження. Другий підхід може полягати у визначенні кількісних показників явища, що отримуються шляхом масового опитування, і вже потім у використанні якісних стратегій для валідації та конкретизації отриманих тенденцій.

Опитування громадської думки почали використати як джерело важливої інформації для аналізу конфліктів вже після Другої світової війни і сьогодні вони є визнаним додатковим інструментом у вирішенні конфліктів, підтримці переговорів та виробленні механізмів публічної дипломатії. Зауважимо, що подібні дослідження можуть носити універсальний характер та мати в основі уніфіковану методологію, що дозволяє проводити компаративні вивчення з широким регіональним охопленням. Зокрема такі, як дослідження Peace Perception Poll 2018, проведене зусиллями International Alert та British Council. Зазначене опитування охопило більше ніж 100 тис. респондентів з 15 країн світу (в тому числі, з України). Водночас, можемо навести приклади національних опитувань, сфокусованих на унікальних локальних особливостях протікання конфліктів. Показовим прикладом використання кількісної соціологічної методології в даній площині є проведення 9 опитувань громадської думки (Peace Polls) у Північній Ірландії з 1996 по 2003 роки. Як зазначає дослідник Колін Ірвін, такі опитування виявилися «корисним механізмом для усунення екстремальних думок, виявлення загальних точок зору та сфер компромісу, а також випробування комплексних угод» [Irwin, 2001, p. 67]. Тож, подібні масові опитування дають змогу встановити найбільш суттєві тенденції, пов'язані з протіканням конфліктів в суспільстві: чому і які ті або інші соціальні групи вдаються до насилля, а також як вони на нього реагують. В Україні прикладом подібних досліджень може бути проект «Українське суспільство: Моніторинг соціальних змін», який реалізується Інститутом соціології НАН України з 1992 р. за однаковою загальнонаціональною вибіркою.

Окремим прикладом комплексних досліджень, що не носять міжнародного чи загальнодержавного характеру, не є репрезентативними для всього населення країни, втім, більш випукло відображають проблеми конкретної цільової аудиторії можна назвати дослідницький проект в межах науково-дослідної теми «Удосконалення шляхів розвитку людського капіталу як фактор підвищення мобілізаційного потенціалу України», що здійснюється в КПІ ім. Ігоря Сікорського групою молодих учених, які є представниками різних кафедр. Таке поєднання фахівців дозволяє забезпечувати міждисциплінарність проведених

досліджень. Зокрема, у 2018 році було проведене соціологічне опитування, яке охопило 2000 респондентів, та є прикладом цілеспрямованої вибірки аудиторії, що найбільше стосується предмету дослідження, а саме студентської молоді. В основу даного дослідження покладено результати попереднього якісного вивчення особливостей формування людського капіталу в студентському середовищі та його впливу на мобілізаційний потенціал в цілому. А саме для розробки кількісного інструментарію (анкети, що заповнюється самостійно) були використані результати фокус-групових досліджень, що були проведені як по території всієї України, так і в КПШ ім. Ігоря Сікорського.

Список використаних джерел:

1. Irwin, Colin. (2001). How public opinion polls were used in support of the Northern Ireland peace process. *Ethnopolitics*. 1.62-73.10.1080/14718800108405090.
2. *Qualitative Research Methods: A Data Collector's Field Guide*/
<https://course.ccs.neu.edu/is4800sp12/resources/qualmethods.pdf>

*Багінський А. В.,
КПШ ім. Ігоря Сікорського
andrei.baginsky@gmail.com*

РЕСУРСИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ПОДОЛАННІ КОНФЛІКТУ

В межах дослідження недержавного сектору мобілізації важливою є теза Ч. Тіллі, що група може мати розгалужену структуру, але бути бідною на ресурси, або навпаки – більшість ресурсів перебуває під індивідуальним контролем. Побудова демократичного суспільства як основа примирення передбачає розподіл ресурсів і відповідно досягнення миру може бути наслідком передання і появи ресурсів на локальному рівні громадянського суспільства.

У визначенні мобілізації в нагоді стане дефініція Чарльза Тіллі, де мобілізація розуміється як процес в якому група отримує контроль за ресурсами потрібними для дії. Даними ресурсами

можуть бути ринок, влада, зброя, голоси на виборах, і все інше, що використовується у діях на основі спільних інтересів. Інтереси можуть бути як суто індивідуальними, так і універсальними, а люди залучаються до колективних дій як випадково, так і організовано [1, с. 10].

Широке розуміння подолання конфлікту на локальному рівні пов'язано з тим, як люди щодня долають несправедливість та труднощі на місцях у безпосередньому щоденному досвіді (2). Повсякденні досвіди формують «гібридний порядок», який поєднує місцеві соціальні практики і уявлення, що можуть як опонувати миротворенню, так і посилювати розбудову миру.

Гібридність використовується для пояснення контекстів багатоманітних соціальних форм, або «житте-світів», а також «гібридного порядку», який поєднує різні практики урядування, соціальної регуляції, тобто те, що позначається як традиційне, корінне, локальне на противагу модерному [3, с. 285].

Український Донбас можна вважати втіленням гібридності саме у вищезгаданому значенні. Традиційний гібридний порядок промислового регіону з сильними регіональними та локальними ідентифікаціями і слабкою національною ідентичністю сформувався ще за часів Радянського Союзу і оформився вже у пострадянський період. На рівні публічного дискурсу Луганські та Донецькі керівники підтримували смисловий зв'язок з офіційним Києвом. Проте, опозиційний до центрального стиль мислення та подвійні стандарти можна спостерігати на рівні документів місцевої влади.

Гібридний дискурс всіляко насаджувався Російською Федерацією через здійснення ідеологічних інтервенцій. Флеш-моб «Георгіївська стрічка», започаткований у 2005 році і спрямований на символізацію спільного минулого Росії та інших пострадянських країн у Великій Вітчизняній війні, різко контрастував з заявою Володимира Путіна, що Росія і без України здобула б перемогу у найбільшій трагедії ХХ сторіччя.

Втім, відмова українського політичного керівництва від радянського минулого також здійснювалась мляво і не послідовно: окрім заміни старих пам'ятників на нові, суспільству не було запропоновано жодної об'єднуючої Схід та Захід концепції історії та спільного бачення майбутнього.

Вивчення потенційних можливостей громадянського суспільства у поєднанні локальних ініціатив з державною політикою у врегулюванні конфлікту є необхідним в Україні: з однієї сторони – конфлікт станом на кінець 2018 р. перебуває в активній фазі, застосовується важке озброєння, зростає кількість жертв та поранених. З іншої сторони, без пошуку відповідей на запитання щодо встановлення миру буде важко побачити горизонт як завершення протистояння на Сході України, так і розвитку країни в цілому.

Список використаних джерел:

1. Tilly, Charles. (1977). *From Mobilization to Revolution*. Retrieved from : <https://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/50931/156.pdf>
2. Gready, Paul & Robins, Simon (2017). *Rethinking Civil Society and Transitional Justice: Lessons from Social Movements and ‘New’ Civil Society*. *The International Journal of Human Rights*. Retrieved from http://eprints.whiterose.ac.uk/116557/3/Rethinking_civil_society_and_transitional_justice_lessons_from_social_movements_and_new_civil_society.pdf
3. Grenfell, Damian (2015). *Violence and Spatiality in the Context of Hybridity*. In Sarah Smith, Antero B. da Silva, Nuno Canas Mendes, Alarico da Costa Ximenes, Clinton Fernandes and Michael Leach (eds.), *Timor Leste: The local, the regional and the global* (pp. 277-282), Swinburne Press.

Буткалюк В. О. (м. Київ)

БІДНІСТЬ ТА НЕРІВНІСТЬ ЯК ПЕРШООСНОВА ЗРОСТАННЯ ЕКСТРЕМІЗМУ В СВІТІ

Загострення глобальних проблем в останні десятиліття дещо позбавило багатьох людей наївних ілюзій, що мали місце наприкінці ХХ століття, стосовно можливості безконфліктного розвитку у майбутньому. Практика свідчить про протилежне: нинішня світова ситуація характеризується експансією тероризму,

збільшенням підтримки радикальних екстремістських течій та ідеологій, що роблять світ ще більш небезпечним та нестабільним, загрожуючи не тільки окремим людям, а й народам і розвитку світової цивілізації в цілому.

В Зверненні ООН, присвяченому Міжнародному дню боротьби за ліквідацію расової дискримінації (березень 2018 р.) говорилось про те, що сьогодні ксенофобія, неонацизм, неофашизм та расизм піднімають голову в усьому світі. «Натовпи молоді марширують, скандуючи неонацистські гасла, в Шарлотсвіллі, Варшаві та Берліні, расистські та ксенофобські погляди політиків найвищого рівня в різних частинах світу... – це пряме зазіхання на гідність мільйонів людей в усьому світі, і подібні явища набувають тривожних масштабів», – заявила в цьому контексті Спецдоповідач ООН з питань расизму Т. Ачіуме [1].

Крім того, все більш очевидною і загрозливою для світової спільноти стає проблема експансії тероризму. В доповіді «Global Terrorism Index 2017» вказується, що з 2002 по 2017 рік вісім з дев'яти регіонів у світі зазнали його посилення. Єдиним регіоном, в якому цього не сталося, є Північна Америка [2, р. 4].

Говорячи про згадані явища та загрози, які вони несуть глобальному людству, необхідно усвідомлювати, що серед великого кола чинників, їх першоосновою є бідність та знедоленість людей, а також відчуття ними несправедливості устрою сучасного світу. Коментуючи ситуацію з поширенням насилля та тероризму в сучасному світі, генеральний секретар ООН А.Гутерріш справедливо відзначив: «Терористами не народжуються. Багато молодих людей стають на шлях екстремізму через бідність, дискримінацію та ізоляцію». Виходячи з цього Генсек ООН закликав усувати в першу чергу корінні причини тероризму: пригнічення, нерівність і несправедливість [3].

Сьогодні є всі підстави стверджувати, що саме бідність, знедоленість та відсутність можливостей вирватись з лещат соціальних страждань штовхають все більше людей, в першу чергу молодь, на шлях екстремізму та підтримки деструктивних радикальних ідеологічних рухів та практик.

Дійсно, становище молоді сьогодні вкрай важке, а перспективи його покращення дуже туманні. Дослідження Міжнародної організації праці (МОП) показують, що в результаті

глобальної кризи саме молодь постраждала найбільше. У країнах Організації економічної співпраці та розвитку (ОЕСР), тобто «золотого мільярду» планети, молодь вперше виявилася більш схильною до бідності, ніж люди похилого віку. Як стало відомо, половина з числа жебраків і вкрай бідних в світі – це діти і підлітки до 18 років [4].

Все більш гострою стає проблема молодіжного безробіття. В доповіді МОП «Глобальні тенденції зайнятості для молоді» відзначається, що молодіжне безробіття істотно вище показника загального безробіття. У країнах ОЕСР майже 18% молоді перебуває в лещатах довгострокового безробіття – не можуть знайти роботу вже більше 6 місяців. Однак, як свідчить практика, навіть наявність роботи не рятує молодь від бідності. Більшість з працюючих бідних сьогодні – це також молодь. За даними МОП, у 2017 році 16,7% трудящої молоді в країнах, що розвиваються і з перехідною економікою відносились до вкрай бідних. Працюючи, ці молоді люди жили на менш, ніж 1,9 дол. США в день [5, р. 2].

Більш того, неоліберальні реформи останніх років, націлені на зниження державних соціальних програм і підвищення пенсійного віку, особливо болісно б'ють саме по молоді – ще більш посилюють проблему молодіжного безробіття та соціальної захищеності молодих людей у всьому світі.

За наведеними цифрами стоять не просто долі мільйонів молодих людей, позбавлених можливостей реалізації себе в рамках сучасної системи. Їх незадоволеність життям та існуючою несправедливістю – основа для збільшення та загострення багатьох критичних проблем і соціальних патологій у молодіжному середовищі. Наприклад, наркоманії, алкоголізму та насилля, зростання числа суїцидів, погіршення криміногенної ситуації, поширення підтримки екстремістських, неонацистських, неофашистських, расистських та інших деструктивних ідеологій і течій, що з кожним днем займають все більше місця в порядку денному багатьох країн світу. Все це має спонукати науковців та політиків на пошук і втілення в життя альтернативних шляхів соціально-економічного і політичного розвитку, здатного вирішити гострі молодіжні проблеми сучасності.

Список використаних джерел:

1. Проявления ненависти и идеология расового превосходства не должны стать нормой. Новости ООН [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://news.un.org/ru/story/2018/03/1326362>.
2. Global Terrorism Index 2017. Measuring and understanding the impact of terrorism. – The Institute for Economics & Peace [Electronic Recourse]. – Mode of access: <http://visionofhumanity.org/app/uploads/2017/11/Global-Terrorism-Index-2017.pdf/>.
3. Неравенство и угнетение приводят многих молодых людей в ряды террористов. Новости ООН [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://news.un.org/ru/story/2018/04/1328212>.
4. Half of world's poor are children. – United Nations Development Programme [Electronic Recourse]. – Mode of access: <http://hdr.undp.org/en/content/half-world%E2%80%99s-poor-are-children>. – 20 September 2018.
5. Global Employment Trends for Youth 2017: Paths to a better working future. – Executive summary. – International Labour Organisation [Electronic Recourse]. – Mode of access: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_598675.pdf.

*Донська А. Г. (м. Київ)
anastasia.donska@gmail.com*

ПІВДЕННА ЄВРОПА: ВИКЛИКИ СИМВОЛІЧНОЇ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ

Туристично та інвестиційно приваблива Південна Європа в символічному сенсі виявляється одним з найскладніших регіонів Європи. Розділена територія Кіпру, економічно слабка Греція, Баскський конфлікт, нерівність у доходах південної та північної Італії становлять лише частину суперечностей довкола регіону. Досі актуальним постає питання про межі та склад самого регіону.

Здавалося б, щодо південної межі Європи не має бути жодних суперечок: тут існує природній кордон – Середземне море, яке розділяє такі континенти як Євразію та Африку, а от Європу з його

допомогою виявляється досить важко відмежувати: в символічному зрізі Південна Європа не обмежується країнами півдня Європейського Союзу. Одним з витоків європейської цивілізації виступає Римська імперія, для якої Середземне море було центром, основним способом внутрішньо-державного сполучення, а не крайньою межею. Центр Південної Європи окреслюється «Середземнем морем (*цим Внутрішнім морем Півдня*)» [1, с. 304] (виділ. за Ф. Броделем). Італійські міста були центрами в науковому, культурному і політичному плані, на чому постійно наголошували тогочасні мислителі.

Країни, які тепер визначають як південноєвропейські, в ті часи були скоріше північними, якими якраз і позначалися межі цивілізації та маркувалися кордони початку варварства і дикості. Після занепаду Римської імперії, зміщення центру арени політичних дій на Схід, а Північ цивілізації, де зародилася ідея демократії та республіки, сила якої була відчутна усіма тогочасними міжнародними акторами, відсунулася і стала Півднем – регіоном, який мало впливає на світові політичні процеси. В науковому, медійному та політичному дискурсі на межі ХХ–ХХІ століть можна виокремити такі характеристики регіону Південної Європи.

По-перше, це регіон, який скоріше є додатком Європи, ніж самою Європою. Незважаючи на зародження демократії та основних напрямів культури і мистецтва саме на цій території, з часом активність та значущість регіону згасла. Так, після Другої світової війни країнам Південної Європи довелося переймати зразки організації політичного, економічного, соціального життя наново, що знову поставило Італію, Грецію в позицію «учня», а не «вчителя».

По-друге, поява націонал-соціалістичних режимів в країнах Південної Європи зумовила необхідність проведення демократизації після Другої Світової війни. Регіон можна охарактеризувати тим, що «Південна Європа досягла рівня більшості розвинених регіонів Європи, проте спільні риси слабкорозвинутості та історичного спадку досі залишаються, що ставить його в окреме становище порівняно з іншими регіонами Європи» [2, с. 1], (переклад автора).

Крім того, цікава ситуація склалася в Північній Африці, яка тривалий час перебувала під впливом європейської культури і політики: спочатку як провідний центр культурно-політичного життя (наприклад, Александрія), згодом як колонії Великобританії, Португалії, Іспанії, Франції. Тобто, країни Півночі Африки цілком європеїзовані і майже протягом усієї історії нашої ери перебували під впливом європейців. Колоніальна політика деяких європейських країн зблизила між собою два континенти як економічно, так і політично. Так, Південна Африка була населена французами, британцями, італійцями, греками та іншими народами з європейської частини світу.

Розгляд структури та особливостей регіону Південної Європи не зобов'язує європейську спільноту включити Північ Африки до свого складу, проте і «не позбавляє від необхідності політичної та економічної стабілізації протилежного берега» [3, с. 251]. Звернення до історичного минулого дає підстави північно-африканським країнам претендувати на включення до європейського регіону.

Цікавим є той факт, що відповідно до кодів країн та регіонів для використання в статистиці, що розроблений Організацією Об'єднаних Націй (див. <https://unstats.un.org/unsd/methodology/m49/>), до Південної Європи віднесено такі країни: Албанія, Андора, Боснія та Герцеговина, Колишня Югославська Республіка Македонія, Гібралтар, Греція, Іспанія, Італія, Мальта, Португалія, Сан-Марино, Святий Престол, Сербія, Словенія, Хорватія, Чорногорія. В цьому контексті варто наголосити на місці Франції у Південному регіоні: незважаючи на наявність значних територій на півдні Європи, вона ніколи не співвідносилась з Південною Європою, навіть її характеристика як західноєвропейської країни є скоріше умовно нав'язаною. У самій Франції протягом віків просувався, з одного боку, дискурс окремішності, специфічності та високої культури саме французької держави в Європі, що дозволяло їй ухилятися від будь-яких асоціацій з певним регіоном, а з іншого – дискурс центрального, провідного місця в Європі, до якого зовсім не пасують характеристики периферійності Півдня.

Зогляду на вихід Британії з Європейського Союзу, замороження розширення на Схід, пошук шляхів для посилення впливу Європейського Союзу на світовій арені наштовхується на

нові загрози. На думку Херфріда Мюнклера, «Починаючи з периферії і сягаючи далі в Європу, цей пост-імперський простір представляє собою на сьогодні перший і найбільший виклик безпекової політики в Європі» [4, с. 7]. Південна Європа є регіоном з найменш розвиненими інституційними зв'язками всередині його та з відсутніми амбіціями по заволодінню першості в Європі. Тим самим, вони можуть стати як провідною силою розвитку, так і основним приводом до занепаду об'єднаної Європи. Залежно від того, якого концептуального значення набудуть регіони Європи та регіони Європейського Союзу залежатиме подальша успішність європейського проекту та безконфліктне утвердження провідної позиції однієї чи кількох європейських спільнот.

Список використаних джерел:

1. Бродель Ф. Грамматика цивілізацій / Ф. Бродель; [пер. с фр. Б. А. Ситникова]. – М.: Весь Мир, 2008. – 552 с.
2. Нойманн И. Использование «Другого». Образы Востока в формировании европейских идентичностей. / [пер. с англ. В. Литвинова, И. Пльщикова]. – М.: Новое издательство, 2004. – 334 с.
3. Magone J. The Politics of Southern Europe: Integration Into the European Union// J. Magone. – Westport: Praeger, 2008. – 352 p.
4. Münkler H. Eine neue Sicherheitsarchitektur Für Europa? Einige Politikstrategische Überlegungen. / Mercur, Heft 830, Juli 2018, 72 J. – S. 5–17.

*Дутчак О. А.,
Ok.dutchak@gmail.com*

ЧИННИКИ ВІДТВОРЕННЯ РОБОЧОЇ СИЛИ В УКРАЇНСЬКІЙ ШВЕЙНІЙ ПРОМИСЛОВОСТІ У ГЛОБАЛЬНИХ ЛАНЦЮГАХ ПОСТАЧАННЯ

Умови відтворення робочої сили є важливим компонентом соціально-економічного благополуччя індивідів, місцевих спільнот і суспільства загалом. Окрім особистого добробуту, вони потенційно впливають (прямо та опосередковано) на рівень

споживання, податкові надходження, народжуваність, рівень освіти, міграційні та інші процеси. Тож дослідження чинників, які впливають на умови відтворення робочої сили, має важливе не лише наукове, але й суспільне значення.

Відтворення робочої сили, згідно з марксистськими теоріями, є необхідною складовою як капіталістичного виробництва, так і соціального відтворення у капіталістичному суспільстві. Ранні марксистські теорії (К. Маркс) досліджують місці робочої сили у процесі капіталістичного виробництва, а отже – розглядають чинники, які впливають на відтворення робочої сили в рамках цього процесу. Подальший розвиток марксизму розширив комплексне розуміння як структурного значення відтворення робочої сили, так і її соціально-економічних факторів. Так, Майкл Буравой зосередився на ролі державних інтервенцій у процесі виробництва та відтворення, а також, як і марксистські феміністки (С. Федерічі, Л. Вогель, М. Мієс, М. Гіменез, та інші), наголошував на загальній соціально-економічній політиці – як на рівні країни, так і на глобальному рівні.

З іншого боку, теорії впливовості робітників у перемовинах (Е.О. Райт, Б. Сілвер), виробничих режимів (М. Буравой), і режимів контролю робочої сили (М. Аннер) зосереджуються на чинниках, які визначають переговорний та протестний потенціал робітників і робітниць у процесі відстоювання власного інтересу, а отже, у боротьбі за покращення умов відтворення робочої сили. У рамках цих теорій можна виділити низку чинників, які визначають робітничу впливовість у перемовинах на ринку праці, на робочому місці, та асоціативну впливовість у перемовинах.

Дослідження українських швейних фабрик, включених у глобальні ланцюги постачання, дає змогу виділити локальні та глобальні соціально-економічні фактори, які впливають на відтворення робочої сили працівників і працівниць, котрі включені як у локальний, так і у глобальний соціально-економічні структури. На основі 63 напівструктурованих (у тому числі, 16 глибинних) інтерв'ю із працівниками та працівницями 15 швейних фабрик, можна зробити висновки про наступні чинники, які визначають умови відтворення робочої сили опитаних:

– включення у глобальні ланцюги постачання, у рамках яких оплата праці є структурно низькою, а понаднормові – структурно високими;

– соціально-економічна динаміка локального рівня та неоліберальні регуляторні інтервенції держави у процес виробництва та відтворення;

– регуляторна підтримка держави та рівень дотримання законодавства;

– реструктуризація виробництва у секторі, яка впливає на дотримання законодавства у питаннях відтворення робочої сили;

Окрім перелічених чинників, які безпосередньо впливають на умови відтворення робочої сили, останні також визначаються робітничою впливовістю у перемовинах та здатністю роботодавців обмежувати її. На впливовість опитаних працівників і працівниць впливають наступні чинники:

– об'єктивна та суб'єктивна включеність у глобальні ланцюги постачання;

– локальні економічні чинники: безробіття, тіньова зайнятість, регуляторні інтервенції держави;

– особливості місцевих профспілок та потенційна зацікавленість інших акторів у робітничій боротьбі.

Сімейний стан, вік та гендер виступають додатковими соціально-біологічними характеристиками, які впливають на умови відтворення робочої сили опитаних працівників і працівниць, обумовлюючи їхні матеріальні і темпоральні потреби та ресурси, доступ до додаткових джерел відтворення робочої сили, альтернативи працевлаштування.

У цілому, всі перелічені вище чинники призводять до незадовільних умов відтворення робочої сили опитаних працівників і працівниць. Ці умови негативно впливають на рівень їхнього соціально-економічного благополуччя, а також частково призводять до нестачі працівників і працівниць на українських фабриках, до додаткових витрат із державного бюджету на підтримання відтворення робочої сили, та до інших негативних наслідків для місцевих спільнот та суспільства.

РЕГІОНАЛЬНІ ВІДМІННОСТІ ТА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ: ДОСВІД СТАНОВЛЕННЯ «НЕОЧІКУВАНОЇ» НАЦІЇ

Україна проходить складний і багато в чому трагічний історичний шлях формування модерної нації та сучасної держави. Національна держава, яка виникла на світовій мапі 1991 року, стала для переважної більшості західних держав «неочікуваною», як висловився знаний англійський дослідник українського суспільства Ендрю Вільсон [1]. При всій неоднозначності такого визначення, – адже існують інші, альтернативні бачення внутрішніх роздільних ліній та їхніх наслідків в українському суспільстві [див., напр.: 2], – неочікуваність обумовлюється, перш за все, величезними етнокультурними, мовними, релігійними, політико-ідеологічними та регіональними відмінностями всередині країни. Однак неочікувана нація не перестає бути нацією, вона є такою ж нацією, як і більшість інших – не більше і не менше. Проте, шлях до самоствердження, як свідчить досвід України, у таких випадках може бути надзвичайно складним, тернистим і навіть трагічним. Очевидно, що необхідною передумовою і водночас результатом успішного проходження цим шляхом виступає національна ідентичність як відчуття приналежності до єдиної етнокультурної та геополітичної спільноти.

Виклики, з якими стикається така нація, багатовимірні: внутрішні (суттєве розмаїття чинить тиск знизу вгору), макрорегіональні (тиск сусідніх держав, які часто мають територіальні чи експансіоністські претензії) та глобальні (вплив наднаціональних інституцій). Є декілька наративів, критично важливих у процесі національно-державного конструювання України та деконструювання міфів про неї не тільки як нації «неочікуваної», але й такої, що не відбулась і відбутися нездатна. Українська національна ідентичність формується на перетині кількох смислових пластів, кожен із яких презентує окремішне бачення держави та шляхів її інтеграції. Етнонаціональна модель виходить із пріоритету культурних, етнічних і лінгвістичних

чинників, які, як вважається прибічниками цієї візії, є прадавними, визначальними, незмінними та ексклюзивними. Цій моделі притаманні спрощені, схематичні та контр-продуктивні пост-колоніальні мотиви різкого та безапеляційного протиставлення щодо колишньої метрополії, антиросійський, етнічно ексклюзивістський націоналістичний дискурс. Друге, громадянське бачення базується на визнанні та захисті української державності, дотриманні її політико-правового статусу та відкритості для представників інших етносів, мігрантів, але з наданням переваги правам людини та громадянському статусу над етнічним. Третій, національно-демократичний напрям державотворення являє собою спробу поєднання двох попередніх світоглядів у пом'якшеному варіанті. Це офіційний наратив національної ідентичності, який імплементується українською владою, в певному сенсі третій шлях «по-українськи», хоча значною мірою ця модель наближається до етно-національної. Четверта, неокolonіальна модель (в різних версіях «східнослов'янська» або прагматична) передбачає розчинення українського національного проекту в масштабних проектах під егідою колишньої метрополії, відмовляє українському національно-державному проекту у праві на самостійне існування. Ці чотири основні світоглядні уявлення щодо становлення українського державного проекту представлені в публічному просторі, знаходяться в складних, часто конфліктних взаємовідносинах і впливають на процеси формування, відтворення та перетворення національної ідентичності на повсякденному рівні. Вони по-різному представлені в свідомості українських громадян в різних регіонах країни, що створює додаткове напруження в сфері конструювання національної ідентичності. Офіційно визнаний дискурс знаходить закріплення в правових документах, в освітній та культурній політиці, підтримується органами влади та пропагандою. Водночас він входить у протиріччя з культурно-історичним досвідом багатьох регіонів України, з регіональною ідентичністю, уявленнями про себе їхніх мешканців.

Історичний досвід формування націй в умовах викликів свідчить про різні шляхи подолання домінуючої гетерогенності та досягнення національної єдності. Американська дослідниця Лія Грінфельд виокремлює три таких моделі, які базуються на різних типах націоналізму [3]. Націоналізм індивідуалістичний

ґрунтується на ідеї рівності конституційних прав всіх громадян (приклад Англії та США), в той час як націоналізм колективістський та громадянський сформований на базі культурної або політичної впевненості у власних силах (Франція, Німеччина). Нарешті, колективістський етнічний націоналізм (Росія) вкорінений в глибокому комплексі меншовартості, який спонукає вірити в те, що унікальність нації слід бачити не в її досягненнях, а в самій її сутності, в її особливій природі та душі.

Драматичні події в Україні протягом 2003-2014 років створили умови для інтенсифікації процесів формування нації, причому нації, основаної на ідеях політичної єдності, громадянського обов'язку, прав людини, гідності та патріотичних ідеалах. Виникли сприятливі передумови для подолання комплексу меншовартості, наслідків тривалого перебування в складі Радянського союзу та олігархічного панування за часів незалежності, і тим самим, ствердження українства як повноцінної модерної нації, яка сприймає себе інтегральною частиною європейського історичного, культурного та ціннісного простору, та прагне увійти до сім'ї європейських народів у політико-правовому полі. Проте, ці можливості не були використані переважно з причин низької якості правлячих кіл – політичних і економічних, які сповідують застарілі та контрпродуктивні моделі урядування та прагнуть до консервації неофеодальних відносин в країні, до збереження власного панування та системи закритого доступу. Країна залишається різко поділеною на правлячий неофеодальний стан, доступ до якого є ексклюзивним, і переважну більшість обслуговуючого його персоналу, безправного, злиденного, позбавленого надій на кращу долю та підданого нещадній експлуатації та позбавленого людської гідності. Очевидно, у народу, вимушеного думати переважно над питаннями виживання, думки про національне відродження та почуття гордості за належність до своєї країни та нації виникають нечасто. Частіше українців відвідують думки про еміграцію, про пошуки кращої долі на чужині. Не відбувається ані оновлення еліт, ані створення нових, більш відкритих, справедливих і насправді конкурентних механізмів суспільної мобільності.

Одним із варіантів подолання істотних внутрішніх відмінностей є передача повноважень на низовий рівень, тобто децентралізація або деволюція. Вона може носити як симетричний,

так і асиметричний характер. Деволюція не обов'язково призводять до підсилення сепаратистських тенденцій в середовищі меншин, як свідчить досвід Іспанії (Каталонії, Країни Басків), Канади (Квебек) та Великої Британії (Шотландії) [4]. В Україні існує широкий запит на передачу більших повноважень на місцевий і локальний рівень. І хоча політична культура українського народу залишається переважно персоналістською, сфокусованою на конкретних політичних фігурах як виразниках їхніх інтересів, та вертикальною, ієрархічною, з вірою в можливість покращення життя в першу чергу через залучення централізованих механізмів, поступово ситуація змінюється. Соціальний активізм починає концентруватися на місцевому рівні навколо вирішення локальних проблем.

Революційні події, масовий активізм пересічних громадян, патріотичний підйом і відсіч зовнішній агресії, інтенсифікація міграційного обміну під впливом внутрішнього переміщення – все це більшою чи меншою мірою охопило чи доткнулося всіх національностей і верств українського суспільства, а не тільки титульної нації. І все це засвідчило здатність української нації до єдності, самоорганізації та політичного оформлення. Водночас, попри справжній прорив у напрямку кристалізації національної ідентичності як відчуття приналежності до єдиної спільноти – культурної та політичної, нація залишається слабкою та робить саму державу крихкою.

Патріотичний підйом, в якому яскраво проявилось бажання та готовність громадян до самопожертви в умовах гібридної агресії, поступово сходить нанівець. В очах громадян своя держава є такою тільки номінально – більшість сприймає її як чужу, далеку, репресивну, недемократичну, гнобительську, захоплену хижацькими кланами, які використовують її та пересічних громадян для власного збагачення. В очах громадян країна рухається в неправильному напрямку. Довіра до політичних діячів і суспільних інститутів перебуває на рекордно низькому рівні. Державі не довіряють, її не поважають, при першій ліпшій нагоді її полишають, часто назавжди, причому найбільш продуктивні та соціально активні верстви соціуму. Дуже важко уявити собі формування та укріплення української національної ідентичності в таких умовах. Продовження війни та штучне роздмухування конфліктів, пригнічення публічної дискусії з суспільно значущих

питань, обвинувачення політичних та ідейних опонентів у підігріванні ворогам нації має на меті консервувати суспільні відносини та зберегти панування правлячого неофеодального стану на невизначений термін. Очевидно, що стратегія, обрана вузькими правлячими колами на підтримку етнонаціональних, ксенофобських за своєю природою сил носить тактичний характер, підпорядкований головній меті подовження корумпованої олігархічно-кланової системи і може принести результат тільки в короткостроковій перспективі.

В умовах великої регіональної різноманітності національна держава має обмежені можливості прищеплювати своїм громадянам гомогенну національну ідентичність. На ефективність цієї стратегії суттєвий вплив справляє і тиск глобальних процесів – поступове обмеження традиційних функцій та ролі держави, передача частини повноважень на наднаціональний і глобальний рівень, послаблення контролю держави над засобами масової інформації та національною освітою тощо. Проте, в умовах України найбільшу загрозу для національної ідентичності становить не процес децентралізація чи регіоналізації, не глобальні тенденції, а перетворення країни на вотчину олігархічних кланів. Попри людські жертви, глибоку соціально-економічну кризу, втрату значних територій держави політичний клас залишився на позиціях приватного збагачення та нехтування національними інтересами. Україна була та залишається державою із закритим доступом.

Список використаних джерел:

1. Wilson A. The Ukrainians. Unexpected Nation. 4th ed. New Haven, London: Yale University Press. 410 p.
2. Riabchuk M. Ukraine: the not-so-unexpected nation. Eurozine. 04-04-2005.
3. Гринфельд Л. Г. Национализм. Пять путей к современности / Л. Гринфельд. – М.: ПЕР СЭ, 2008. – 528 с.
4. Гібернау М. Ідентичність націй / М. Гібернау. – К.: Темпора, 2012. – 304 с.

*Костюкевич С. В.,
в.н.с. (г. Минск, Республика Беларусь)
svkostus@yahoo.com*

О СПЕЦИФИКЕ ИНЖЕНЕРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ И ПРОМЫШЛЕННОГО РАЗВИТИЯ В СССР

Логико-исторический анализ, основанный на книгах известных специалистов в области инженерного образования русского инженера и ученого С. Тимошенко «Инженерное образование в России» [1] и немецкого историка С. Шаттенберг «Инженеры Сталина» [2] показывает, что инженерные вузы в Российской империи создавались в соответствии с французской моделью (*famous École Polytechnique*). Важным следствием этого было то, что научная подготовка в технических вузах империи (и впоследствии СССР) была очень сильной, и это способствовало тому, что российские инженерные вузы активно развивали технические науки, обеспечивая тем самым научно-технический прогресс. На успешное развитие технических наук в русских инженерных вузах указывает С. Тимошенко. Однако на что следует обратить внимание? Указывая многочисленные имена инженеров, внесших вклад в развитие науки, С. Тимошенко ничего не пишет о русских инженерах, создавших собственный бизнес и внесших вклад в промышленное развитие страны. Не без основания можно предполагать, что это было сделано умышленно: в отличие от сферы науки, сфера промышленного бизнеса (предпринимательства) в царской России была развита очень слабо. Об этом свидетельствует русский инженер М. А. Шателен, мнение которого приводит в своей книге С. Шаттенберг: «До Великой Октябрьской революции русские электротехники могли быть крупными изобретателями, делать крупные открытия, да и только. Осуществлять свои мысли, свои изобретения в старой России они не имели возможности» [2]. Поэтому русские инженеры предпочитали научную карьеру карьере предпринимателя и производственника. Соответственно, в учебном процессе русских инженерных вузов доминировала научная подготовка, практическая оставалась традиционно слабой.

С. Шаттенберг связывает недостаток практической подготовки с тем фактом, что в царской России сдерживалось промышленное и буржуазное развитие. В этой связи студенты-инженеры готовились, главным образом, не для работы в индустрии, а для чиновничьей (бюрократической) карьеры. Соответственно, не было необходимости обеспечивать их большим объемом практических знаний и навыков. С. Шаттенбург также указывает на то, что в царской России инженерное образование и предпринимательство были связаны очень слабо. Это приводило к тому, что «ввиду слабого развития русского предпринимательства большинство заводов, рудников и электростанций ... находились в собственности иностранных фирм» [2]. Подобная ситуация, когда инженеры становились главным образом или учеными, или чиновниками приводила к тому, что сектор промышленного бизнеса в царской России, во-первых, состоял в основном из иностранцев и, во-вторых, был слабо развит.

СССР, по сути, наследник Российской империи, вынужден был проводить индустриализацию по модели догоняющего развития, которая «опиралась прежде всего на централизацию и интенсификацию государственного принуждения. Государство здесь выступает ... шумпетеровским предпринимателем. Рынки в этой модели играют ограниченную и подчиненную роль...» [3, с. 169]. Но, в отличие, например, от Японии, которая также использовала модель догоняющего развития, советское государство в силу особенностей коммунистического мировоззрения провело индустриализацию только как техническую задачу, т.е. разорвав промышленное и буржуазное развитие. Соответственно советские инженеры были технологами и организаторами производства, но не бизнесменами, обеспечивающими экономическую эффективность подвластных им производств.

Отказавшись от буржуазного развития, СССР уничтожил сословие предпринимателей. Таким образом, индустриальное развитие Советского Союза исключало частное промышленное предпринимательство. Свое промышленное развитие СССР строил только на базе развития научно-технической цивилизации, в связи с этим активно расширял сферу образования и научно-техническую сферу. В итоге, в Советском Союзе не было предпринимателей, но в Советском Союзе было много ученых и инженеров. И это,

например, означало, что не предприниматели (заводчики и фабриканты), а научно-технические специалисты (ученые и инженеры) признаются главными агентами в экономике. Эта идея оказалась очень живучей. До сих пор она присутствует в менталитете некоторых лидеров бывших советских стран, по-прежнему возлагающих экономическую функцию не на предпринимателей, а на ученых и инженеров. Многие управленцы и сейчас уверены в том, что и без развития предпринимательства научно-техническая сфера (под управлением бюрократов) может обеспечить рост экономики. Но так было только в СССР и, к тому же, только на первоначальном этапе, когда экономическая активность поддерживалась идеологической мотивацией: верой первого поколения советских людей в светлое будущее, что было источником энтузиазма первых советских пятилеток, а также сталинскими жесткими методами принуждения к высокоэффективному труду¹. Что касается экономического опыта Советского Союза позднего периода, то он убеждает в следующем: научно-техническая сфера, являясь поставщиком инноваций, не может обеспечить развитие экономики без союза с предпринимательским сословием. Более того, отсутствие в обществе социальной группы предпринимателей негативно сказывается не только на развитии экономики, но и на развитии самой научно-технической сферы – в ней не получает должного развития прикладная наука, а также возникают большие сложности с коммерциализацией инженерных разработок.

Список использованных источников:

1. Stephen Timoshenko. Engineering Education in Russia, McGraw-Hill Book Company, 1959. Русский перевод: Тимошенко С.П. Инженерное образование в России. – Производственно-издательский комбинат ВINITI, Люберцы, 1997. Перевод с англ. В. И. Иванова-Дятлова. Режим доступа: http://www.emomi.com/download/timoshenko_obrasovanie/

2. Русский перевод: Шаттенберг С. Инженеры Сталина. Жизнь между техникой и террором в 1930-е годы. – М., Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2011. Перевод с немец.

¹ Только 25 апреля 1956 года в СССР было отменено уголовное преследование работников, связанное с опозданием или уходом с работы.

В. А. Брун-Цехового, Л. Ю. Пантиной. Режим доступа: <http://www.rulit.me/books/inzhenery-stalina-zhizn-mezhdu-tehnikoj-i-terrorom-v-1930-e-gody-read-304681-1.html>

3. Дерлугьян Георгий. Чем коммунизм был. В книге «Есть ли будущее у капитализма?» – М.: Изд-во Института Гайдара, 2015. – С. 156–209.

*Панченко Л. Ф. (м. Київ)
lubov.felixovna@gmail.com*

ПРОЗОРИСТЬ ДОСЛІДЖЕНЬ З ПИТАНЬ МИРУ ТА КОНФЛІКТІВ: JOURNAL OF PEACE RESEARCH

Одним з сучасних трендів в галузі соціальних та поведінкових наук є підтримка ідей відтворення досліджень (Reproducible Research), в результаті яких автор оприлюднює разом з публікацією дані дослідження, скрипти для їх обробки, допоміжні інструменти та файли. Розглянемо на прикладі журналу «Journal of Peace Research» [2], яким чином здійснюється публікація відтворювальних досліджень з питань миру та конфліктів.

Журнал керується принципами доступу до даних та прозорістю досліджень [1], що означає, що автори-дослідники, редактори, видавці, та професійні асоціації намагаються збільшити надійність та відкритість різноманітних досліджень шляхом публікації даних, на які спираються автори статей. Аналіз динаміки кількості статей з даними, які опубліковано в журналі, починаючи з 1984 р. (рис. 1) показує, що на відміну від однієї статті в 1984 р. читачі отримали за останні три роки (2015-2017) в середньому 52 статті з даними у рік, тобто 8-9 статей з даними у середньому в одному випуску журналу. Зауважимо, що на відміну від статей у журналі, доступ до даних, які було представлено авторами, вільний.

Розглянемо на прикладі однієї з статей 2018 р. зміст наведених разом з нею файлів (рис. 2).

Як можна спостерігати, автори статті надали множину файлів в якості супроводу своєї статті [4]. Вони запропонували також детальне пояснення щодо програмного забезпечення, яке

необхідно, щоб відтворити обчислення; які саме пакети мають бути встановлено і. т. і.



Рис. 1. Динаміка кількості статей з даними в журналі «Journal of Peace Research»

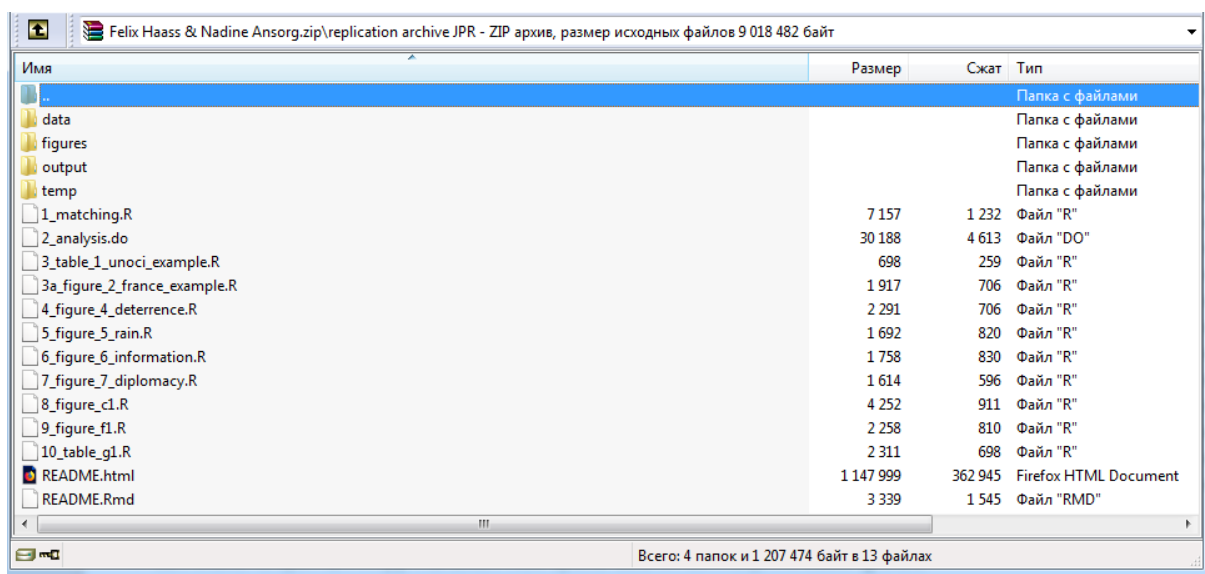


Рис. 2. Файли до статті Felix Haass & Nadine Ansorg «Better peacekeepers, better protection? Troop quality of United Nations peace operations and violence against civilians» [3]

Так, для відтворювання дослідження необхідні версії програмного забезпечення R 3.4.1 та Stata 13.1; встановлення пакетів R: "MatchIt", "dplyr", "ggplot2", "haven", "readr", "xtable", "tidyverse", "RStata". Серед файлів, які супроводжують статтю, текстові файли

в форматі .txt, .csv; скрипти R, Stata; html-файли; файли з даними в форматі Stata (.dta) та в форматі R (.rda).

Отже, журнал сприяє публікації відтворювальних досліджень, серед переваг яких: збільшення достовірності досліджень та якості аналізу даних; розширення можливостей подальших досліджень з цієї тематики; приклади та стандарти для навчання майбутніх дослідників, зокрема в галузі студій миру та конфліктів.

Список використаних джерел:

1. Data Access & Research Transparency [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.dartstatement.org/>
2. Journal of Peace Research [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://journals.sagepub.com/home/jpr>
3. Haass F. Better peacekeepers, better protection? Troop quality of United Nations peace operations and violence against civilians / Felix Haass & Nadine Ansoorg // Journal of Peace Research. – 2018. – № 6.
4. Replication Datasets [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.prio.org/JPR/Datasets>

*Пиголенко І. В. (м. Київ)
pigolenko@gmail.com*

ЧИННИКИ ЗМІНИ СОЦІАЛЬНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ТА ДЕМОГРАФІЧНОЇ СТРУКТУРИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОГОВО КОНФЛІКТУ

Ситуація, що склалася в нашій країні з кінця листопада 2013 року (початок «революції гідності») внесла корективи не тільки в соціально-політичне життя, але і зміни до територіальної цілісності та соціально-демографічної ситуації в країні. Втрата контролю над частиною території України, а саме тимчасова окупація частини Донецької і Луганської областей та АР Крим посилила процеси внутрішньої міграції та вимушеного переміщення частини населення в інші населені пункти, що підконтрольні Уряду України.

Відсутність статистичних даних щодо кількості населення, і до цього ускладнювало роботу соціологів при формуванні репрезентативної вибірки, як на рівні окремих регіонів, так і на рівні країни загалом. Так, останній перепис населення проходив у 2001 році. Черговий перепис повинен був бути проведений у 2010 або 2011 році. Але він так і не був проведений. Як, приклад, в м.Києві до цього часу використовують цифру в 2,6 млн. населення, хоча кількість багатоповерхових будинків, що була побудована в столиці з 2001 року говорить про інші тенденції. Це сотні будинків, що побудовані, як в межах м. Києва, так і на околицях. Або ситуація, коли в сільській місцевості за статистикою проживає декілька сотень мешканців, а в реаліях може бути, що тільки в декілька десятках хатин є жителі. Більшість переїхали до міст, але залишаються зареєстрованими в цих населених пунктах.

Ситуація на Сході України та в Криму призвела до зростання внутрішньої міграції. Якщо раніше процеси соціальної мобільності, як горизонтальної, так і вертикальної, були пов'язані з переїздом з сільської місцевості, де або низька оплата праці або взагалі відсутність будь-якої роботи до обласних та районних центрів, то сьогодні ще й додалась ситуація з внутрішньо-переміщеними особами. Так за даними Міністерства соціальної політики, станом на листопад 2018 року на обліку перебувають понад 1,5 мільйона внутрішньо переміщених осіб з тимчасово окупованої території Донецької і Луганської областей та Криму [2]. Тобто, ми маємо ситуацію, що населення перемістилося, але не маємо даних щодо кількості мешканців з урахуванням цих процесів.

Вершиніна В., менеджер проекту «Радник з питань ВПО», зазначає, що «в Україні найбільше переселенців у Донецькій, Луганській та Харківській областях, а також у Києві. Найменше – на Херсонщині, Тернопільщині, Івано-Франківщині, Волині та Закарпатті [1]. Тобто, ми маємо ситуацію що переміщення відбулось не по всій Україні, а більшість переїхали або до найближчих безпечних місць або до більш благополучних міст, де є можливість знайти роботу.

Не можемо і упустити поняття сезонної міграції. Є частина населення, які постійно виїжджають чи приїжджають на тимчасово-окуповані території. Також частина населення з цих територій мігрували, або до Росії або до країн Європи. Особливо масово

виїжджали за кордон на початку конфлікту: і як трудові мігранти, і як біженці. Тобто до трудової міграції, яка теж набрала масштабів останні роки, додалися вимушені мігранти, які обрали шлях не залишитись в Україні, а шукати місце проживання в інших країнах.

Іншим викликом, що сьогодні постає перед Україною, це міграція молодого та працездатного населення. Сьогодні молодь орієнтується на отримання освіти не в Україні. А за кордоном з можливістю подальшого працевлаштування. За даними щорічного моніторингу кількості українських громадян, які навчаються у закордонних університетах на денній формі навчання, що здійснюється аналітичним центром CEDOS «У 2016/2017 навчальному році було 77424 особи з українським громадянством, які навчались у закордонних університетах... Загалом протягом останніх дев'яти років кількість зросла більш ніж утричі – з 24104 до 77424 осіб» [4].

Також, з часів набуття незалежності активно постала проблема зниження народжуваності та збільшення рівня смертності. Так, за даними Державної служби статистики, на кінець квітня 2018 року, кількість померлих перевищувала число народжених: на 100 смертей – 54 новонароджених. Крім того, зазначається, що чисельність наявного населення в Україні, за оцінкою, на 1 травня 2018р. становила 42300,7 тис. осіб. Упродовж січня–квітня 2018 р. чисельність населення зменшилася на 85,7 тис. осіб [3].

Таким, чином це тільки поверхові аспекти які впливають на соціально-територіальну та соціально-демографічну ситуацію в Україні. На сьогодні є необхідність проведення перепису населення. Це дані в яких потребують не тільки соціологи, статисти, науковці, а й люди які приймають рішення в країні, при розробці державних програм, реалізації проектів, що спрямовані на ті чи інші верстви населення або соціально-демографічні групи, що проживають на певній території.

Список використаних джерел:

1. Валерія Вершиніна: кількість переселенців в Україні зменшується [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uain.press/comments/valeriya-vershynina-kilkist-pereselentsiv-v-ukrayini-zmenshuyetsya-787687>

2. Внутрішньо переміщені особи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html>

3. Демографічна ситуація у січні-квітні 2018 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2018/06/101.pdf>

4. Українське студентство за кордоном: дані до 2017/18 навчального року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainske-studentstvo-za-kordonom-dani-do-201718-navchalnoho-roku>

*Александр Фридман (Саарбрюккен, ФРГ)
alexander.friedman@mx.uni-saarland.de*

ГОЛОДОМОР В УКРАИНЕ (1932/33) В ЗЕРКАЛЕ ЛЮКСЕМБУРГСКОЙ ПРЕССЫ

11 октября 1933 года католическая газета *Luxemburger Wort für Wahrheit und Recht* опубликовала материал о голоде в Украине, в котором подчеркивалось, что внимание всего мира приковано к ужасной трагедии украинского народа.¹ В первой половине 1930-х гг. *Luxemburger Wort* и другие издания Великого Герцогства Люксембург информировали своих читателей о голоде в СССР и, прежде всего, в Украине. Отмечалось, что миллионы украинцев находятся на грани голодной смерти. В прессе, в частности, сообщалось о вспышке эпидемий, случаях каннибализма, убийствах детей и разгуле преступности в УССР.² Источниками информации служили, как правило, публикации европейских и украинских эмигрантских изданий, а также украинской прессы в Польше (львовская газета *Діло*) и свидетельства очевидцев.

¹ Die Hungersnot in der Ukraine vor dem Völkerbund // *Luxemburger Wort für Wahrheit und Recht*, 11.10.1933, S. 2.

² Hunger in der Sowjetukraine // *Luxemburger Wort für Wahrheit und Recht*, 28.4.1933, S. 3; Die Hungersnot in Rußland // *Obermosel-Zeitung*, 21.12.1933, S. 3; Hunger in der russischen Ukraine // *Luxemburger Wort für Wahrheit und Recht*, 22.6.1934, S. 13; Die Großmutter aufgegessen. Der Hunger vernichtet alle menschlichen Gefühle // *Obermosel-Zeitung*, 25.11.1936, S. 8.

Упомянутая выше газета *Luxemburger Wort* принадлежала католическому архиепископству Люксембург и поддерживала правящую Правую партию премьер-министра Жозефа Беша (Joseph Besh, 1887-1975). И архиепископство, и Правая партия являлись решительными противниками атеистического СССР и коммунистического движения в Европе. Данная особенность наложила отпечаток на характер публикаций *Luxemburger Wort* о Советском Союзе. Голодомор в Украине стал для газеты очередным наглядным примером злодеяний коммунистической диктатуры, вновь продемонстрировавшим преступную сущность сталинского режима. Стремясь усилить антикоммунистические настроения в Великом герцогстве, *Luxemburger Wort* подчёркивал, что Москва намеревается уничтожить украинский народ, а в качестве основной причины голода в «советской житнице» Украине называл экономическую политику советского руководства (насильственная коллективизация сельского хозяйства).¹ Из публикаций газеты читатели узнали, что советским властям не удалось утаить масштабы катастрофы от внешнего мира. *Luxemburger Wort* не исключал, что Голодомор может спровоцировать восстание, которое положит конец большевистскому владычеству в Украине: Тот факт, что ситуация в республике кардинально не улучшается, усиливает решимость доведенного до отчаяния украинского населения, поднявшегося на борьбу за свободу. В Украине участились нападения на составы с продовольствием и убийства коммунистических функционеров.²

Публикации католической газеты оказали определенное влияние на настроения населения Люксембурга, где был создан комитет помощи голодающим в Украине³, занявшийся, совместно с объединением украинцев в Великом Герцогстве, сбором средств в пользу жертв Голодомора. Деятельность комитета и объединения, и, в первую очередь, освещение украинских событий в *Luxemburger Wort*, вызвали острое недовольство просоветски настроенной социалистической и коммунистической печати (*Escher Tageblatt*,

¹ Um die Hungersnot in der Sowjetukraine // *Luxemburger Wort für Wahrheit und Recht*, 5.10.1933, S. 6; Die Schreckensherrschaft des Bolschewismus // *Obermosel-Zeitung*, 17.11.1937, S. 1.

² Unter dem bolschewistischen Joch // *Luxemburger Wort für Wahrheit und Recht*, 13.7.1933, S. 1.

³ Verband der Ukrainer im Großherzogtum Luxemburg, Stimmen aus der Leserwelt // *Luxemburger Wort für Wahrheit und Recht*, 1.11.1933, S. 1.

Arbeiterstimme), а также люксембургского общества друзей СССР¹, не желавших замечать факт голода в Украине и полагавших, что Голодомор является подлой выдумкой нацистской пропаганды в Германии, которая пытается таким способом дискредитировать первое в мире социалистическое государство.²

В заключение следует отметить, что люксембуржцы узнали о трагедии украинского народа, прежде всего, благодаря публикациям католической газеты *Luxemburger Wort*. Последняя освещала события в Украине с позиций радикального антикоммунизма, преследовала при этом, в первую очередь, внутривнутриполитические цели и выдавала порой желаемое (антисоветское восстание в Украине) за действительность. Оппозиционная коммунистическая и социалистическая пресса, напротив, встала на защиту СССР, обвиняя «клерикалов» из *Luxemburger Wort* в желании опорочить Советский Союз посредством «нацистского мифа» о Голодоморе.

*Якубін О. Л.,
КПІ імені Ігоря Сікорського*

СИНЯ ЧИ ЧЕРВОНА? ЯКУ ОБЕРЕШ ТИ? (РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ ЯНІСА ВАРУФАКІСА "РОЗМОВИ З ДОНЬКОЮ ПРО ЕКОНОМІКУ" (2017))

Подейкують, що Яніс Варуфакіс написав цю книгу за 9 днів. Він це і сам підтверджує у вступі. Читається за значно менший час – зважаючи на її об'єм. Але за змістами – це спресовані сторіччя політико-економічної думки. Це своєрідний продукт "колективного розуму". Який, як ту "червону пілюлю" з фільму "Матриця" можна проковтнути. І вона запустить ланцюг реакцій по звільненню від Матриці. Ну принаймні, дозволить її побачити.

Однак з самого початку Яніс робить наголос, що це не підручник з економіки, це не структурована історія капіталізму, чи

¹ Escher Plauderei // *Luxemburger Wort für Wahrheit und Recht*, 21.9.1934, S. 3; *Der Bund der Freunde der S.U., Gegen eine Verelendungskampagne* // *Escher Tageblatt*, 20.8.1934, S. 1.

² *Lügen über die Ukraine (frei nach Herriot)* // *Escher Tageblatt*, 9.11.1933, S. 6.

розгляд дискусій навколо зі складним математичним апаратом. Вона, це щось схоже на трактати стародавніх грецьких філософів – звернення і пояснення до колег, друзів – тут до його доньки Ксенії. Своєрідний діалог з нею – де більше відкритих сократичних питань – аніж готових відповідей. Спроба пояснити, як ми опинились там де опинились – і що слід чекати далі. Адже економіка є занадто важливою щоб віддати її в руки лише "експертів з економіки". А чим більша складність їх висловлювань – тим гірше вони розуміють саму економіку, намагаються і нас заплутати. Завантажити нам Матрицю. Часто навмисно.

Тобто Варуфакіс тут це такий собі Морфей зі своєю скринькою з пілюлями. І у вас завжди є вибір взяти червону пілюлю чи синю. Забути все, навіть саму зустріч з хвилюючими питаннями. Жити і далі як жили. Або ..

Декілька ключових бачень, які відкриває ця "червона пілюля":

(1) Що є первинним економіка чи політика?

Політика є "концентрованою економікою", ми всі вже до цього звикли, але в цій книзі Яніс наголошує, що і економіка є "концентрованою політикою". Як так – запитаєте ви ? Навіщо? А справа в тім, що Варуфакіс показує, що гроші – є політичним винаходом, продуктом владно-бюрократичних ієрархій. Спершу, в давніх цивілізація – Месопотамії, наприклад, – це був засіб фіксування боргових зобов'язань, який можна було обміняти на збіжжя зі сховищ. Але поступово цей засіб став використовуватися для обміну на інші речі чи продукти. Почав стимулювати створення все нових і нових товарів заради цього товару. І отримав самостійну цінність – завдяки політичним гарантіями влади. Тож гроші виникли з фіксації боргу, але поступово самі почали створювати його нові горизонти. Цей аргумент, про боргове походження грошей, є і у антрополога Девіда Гребера. І це лише один із прикладів політизації економіки – де гроші – це завжди засоби обміну, гарантовані політикою. Так само, як і сама економічна модель – яку формують не лише банкіри чи підприємці, але в ми з вами через наш політичний вибір в умовах електоральних режимів. Цікаво, що на думку Варуфакіса саме поняття "економіка" – тобто "домашнє господарство" є недоречним до існуючої системи обміну, на його думку сюди радше підходить поняття "агонеоміка" – тобто ринкове господарство. В полісах –

це означало процедури перевірки якості продуктів харчування на ринку/базарі – агорі. Де водночас відбувалися і демократичні процедури.

(2) Але так можна перевірити і саму якість ринку. Адже він буває далеко не однаковий в різний час. І ринок сам по собі чи він частина суспільства ? Це ще одна важлива властивість "червоної пілюлі". Бачити первинність суспільства – життєвих суспільних цінностей на противагу міновій вартості. Останню, можна виміряти певними одиницями обліку – грошима і обміняти на інші товари-вартості. Варуфакіс вважає, що сам по собі ринок, як суспільна інституція обміну з появою банків дозволяє робити багато чого – але головне, він дозволяє банкам давати кредити – бути тією рукою, що з майбутнього переносить вартості щоб будувати фабрики, заводи, дороги в теперішньому, створювати робочі місця тут. І все було б більш менш терпимо, якби не надмірна жадібність окремих капіталістів та їх агентів Смітів – політиків. Вони з 19-го сторіччя поступово почали з "суспільства з ринком" (де є розуміння його меж, зумовлених його ж суспільною природою, по Карлу Полані) в "ринкове суспільство". Тобто міновій вартості підкорювати все, що можна – людські життя, кохання, дружбу, природу. Навіть, наше майбутнє. Гроші із засобу стали метою. І так ми дісталися вже до Тетчер з її "суспільство не існує, воно вигадка соціологів". І тепер вже добробут людей і спільнот перестав бути важливим для такого ринку. Він став сам по собі – але при цьому з претензією на диктат над іншими сферами життя. А звідси – він почав руйнувати наше суспільство і природу, Землю. Став загрозою для самого життя, своєрідним "вірусом". І звідси зміна статусу боргу і кредиту в економіці – з руки, яка з майбутнього переносити вартості – і лякає пеклом, як кінцевою розплатою, він став самою рукою пекла тут. Яку сучасний Фауст тепер скрізь носить з собою. І як та "рука Мідаса" все перетворює на... пекло. І саме тому тут варто згадати про те, що гроші не є самими по собі, а є політичним інструментом. Вони, за умови зміни політики, яка є, на іншу політику, яку ми хочемо – політику спільної корисності – знову стануть лише інструментом. Але для цього нам слід в грецькому розумінні перестати бути "ідіотами", і не дозволяти їм – іншим "ідіотам" – обдурювати нас, тобто нав'язувати нам лише свої часткові інтереси, а перейти до спільних рішень в інтересах усіх, а

не купки великих власників. Які самі не розуміють куди ведуть усіх нас. Чиста вода, ліси, повітря, добробут, повага – хіба цього не потребують ми всі ?

(3) Але хто створює вартість/цінність – цих грошей і самих різноманітних товарів і благ? Це ми з вами – нашою працею. Суспільство працює. Але ринок намагається зробити поступово з нього Франкенштейна. Думаючи, замінити людей машинами. Щоб отримувати ще більше, збільшувати продуктивність, і платити нам ще менше. При цьому Варуфакіс, слідом за Марксом, підмічає важливу особливість цього процесу – чим більше машинізації та роботезації тим менше прибутку насправді будуть отримувати ті, хто ці речі продукує. Адже прибуток, мінова вартість, може бути лише за збереження праці і людей. В суспільстві роботів – не буде праці і людей, а буде просто сукупність механізмів, які не добровільно виконують певну діяльність, а виконують свої функції. Так само, як різні механізми у наших смартфонах чи комп'ютерах, лише виконують певні функції, а не створюють мінову вартість. Тож за умови повної роботезації зникне і ринок, і суспільство, і прибуток. Суспільство андроїдів, антропоморфних роботів – це не буде суспільство людей, а мережа, навіть вкрай розумна, витончена, що нагадує вулик, де працюють бджоли. Але пасічника, який привласнює їх мед, обмінюючи його на щось інше з вигодою для себе, там не буде) Ринкове суспільство також створюють лише люди.

(4) Вкрай цікаві пасажі Варуфакіса щодо західної економічної науки. На його думку її математизація не зробила її науковішою, і менш заїделогізованою. А навпаки тільки заплутала звичайних людей. Напустила туману. Економіка, як і астрологія від використання математичного апарату не стала нейтральною. Це не хімія чи фізика, в яких це, принаймні, частково так. А продовжує приховане слугування інтересам багатим та могутнім, на противагу звичайним людям. Більш того, поради економістів – це часто не ті поради, що вони б давали своїм дітям. Це концентрована ідеологія виправдання існуючих домінувань. Адже чи діють чи не діють ці поради, економісти завжди знайдуть пояснення чому щось пішло не так, як вони прогнозували. Вигадають невідомі до того фактори. Головне вірити. І саме так вона і побудована чимось нагадуючи корпус вірувань. Західна економічна наука не змогла побачити

фінансову економічну кризу 2008 року. Поради МВФ не врятували країни, які зверталися за ними. Приватизація всього і вся лише зробила ситуацію гіршою. Але західні економісти і далі вважають себе "поважними людьми", якими б не були реальні результати їх діяльності для тих, кому їх дають.

Тож цю книгу слід читати щоб як, свого часу писав економіст Джон Гелбрейт, не дозволяти експертами від економіки маніпулювати нами. Як мінімум. Або для того щоб рушити шляхами Нео.

СЕКЦІЯ 1. СОЦІОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ ТРАНСФОРМАЦІЙ У ВІЙСЬКОВИЙ І МИРНИЙ ЧАС (1918-2018 РОКИ)

*Антонюк А. А., Сіренко І. Є. (м. Київ)
maskyss932@gmail.com*

ТЕРОРИЗМ ЯК ГЛОБАЛЬНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОГО СВІТУ

Суспільство з давнішніх часів для корегування деяких аспектів своєї життєдіяльності керується законами та правилами. Як правило, більшість громадян тієї чи іншої держави жили в спокої та приймали позицію правлячої верхівки, однак завжди існує група людей яка категорично не задоволена ситуацією в державі. І в деяких випадках це призводить до виникнення терористичних угруповань.

Терміни «терор» і «тероризм» використовуються в значенні «страх, жах» і вперше були вжиті в політичному лексиконі французькими якобінцями, які об'єдналися для підготовки повстання проти короля Людовіка XVI. Однак, тероризм, як суспільне, стихійне явище виникло лише в кінці XIX століття, і являє суспільно небезпечну діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом вчинення посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей, або залякування влади, шляхом актів агресії, або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей.

Унаслідок внутрішньої політики держав наприкінці XIX століття, їх населення активно розшаровувалось, ідеологічні застави та соціальна несправедливість прискорювали розвиток тероризму. При його становленні головними цілями терористичних актів були чиновники, королі, імператори, президенти. Наприклад в Російській імперії після низки спроб групі народовців вдалося вбити імператора Олександра II в 1881 році, впродовж 1902-1907 років терористами вчинено декілька тисяч актів вбивства міністрів, жандармів, в США в 1901 році був вбитий президент Вільям Маккінлі, а в 1900 році вбили короля Італії Умберто I. Вже в перші роки XX століття тероризм став однією з головних проблем кожної індустріально розвиненої країни.

Тероризм породжують такі проблеми як:

- соціальні, національні і релігійні проблеми, але не будь-які, а тільки такі, які мають для даної групи населення не абияке значення;

- військові конфлікти, в рамках яких терористичні акти стають частиною військових дій;
- соціальні групи, які відрізняються від своїх сусідів високим рівнем матеріального стану та навіть культури, у других перші викликають заздрість і ненависть;
- невирішеність економічних питань, в тому числі на законодавчому рівні, а також конфлікти при розділі власності;
- цілеспрямовані дії таємних організацій (релігійні або сектантські), які під впливом вищих сил можуть створювати некеровані та навіть невидимі форми тероризму.

З плином часу вдалося розрізнити різні форми екстремізму у вигляді тероризму, зокрема: національно-визвольний, національно-релігійно-визвольних, соціал-революційний, правий тероризм, диверсійний тероризм, технологічний тероризм. У сучасному світі відомо багато терористичних угруповань, які так чи інакше можна віднести до цих видів.

За останні роки почастишали рази міжнародних терористичних актів. Їхньою метою був політичний вплив на владу країн, завдання економічної шкоди та порушення суспільних засад та правил. Наприклад теракт 11 листопада у міжнародному торговому центрі спричинив колосальний резонанс на міжнародній арені, адже загинуло дуже велика кількість людей. Головним аспектом міжнародного тероризму є глобалізація ідей, ключовий опір на професіоналізм екстремістів та ідеологію. Як правило вони погрожують використанням не конвенційної, забороненої зброї, або ж використовують терористів готових до самогубства. Вважається, що боротьба держав з міжнародним тероризмом – це сучасна світова війна нового типу. За методами своєї діяльності сучасний тероризм добре укладається в форму організованої в світовому масштабі злочинної діяльності, відповідно, протидія йому повинно включати в себе комплекс антикримінальних заходів, як міжнародного, так і внутрішньополітичного характеру.

Однією з цілей ідеї протистояння світовому терору повинна стати перш за все війна з терористичною ідеологією і її пропагандистами. Терористи повинні виявлятися і переслідуватися ще на етапі планування прямих дій. Немає сенсу акцентувати увагу на окремих терактах, які вже відбулись – набагато ефективніше буде переключитися на виявлення та переслідування спонсорів терору і проповідників ненависті. Досить розповсюдженим засобом в боротьбі з тероризмом є посилення внутрішньої політики, введення тотального

контролю над діяльністю громадян, застосування до терористів особливо жорстких методів впливу.

Тероризм дійсно є глобальною проблемою сьогодення, запобігання та стримання утворень терористичних груп та скоєнь актів агресії є першочерговим завданням влади. Сутність сучасного тероризму можна тлумачити як насильницьку дію, яку можна використовувати через інформаційні, фінансові та технологічні ресурси, з метою стати впливовою частиною у формуванні нового світового порядку.

Список використаних джерел:

1. Закон України, Про боротьбу з тероризмом, № 638-IV
2. <https://en.wikipedia.org/wiki/Terrorism>
3. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15>
4. <https://jmvh.org/article/definitionof-terrorism-social-and-political-effects/>
5. Wardlaw G. Political Terrorism. Theory, Tactics, and Counter-Measures, Cambridge University Press, Cambridge, 1997.
6. <https://works.doklad.ru/view/k3Inq5auOxA.html>
7. Defining Terrorism in the Political and Academic Discourse, Defence Review No. 8 Vol 2/2002.
8. <https://bgd-community.livejournal.com/8983.html>
9. Characteristics of Political Terrorism, Paul Wilkinson, Terrorism and the Liberal State, Macmillan, 1986.

*Барсукова А. В. (м. Київ)
abarsukova9@gmail.com*

NEOLIBERALISM AS A TRANSFORMATIONAL TOOL AND AN OBSTRUCTION IN THE PROCESS OF STATE'S DEVELOPMENT

Neoliberalism as a set of socio-economic policies and ideology has been in the focus of the social sciences research for the two past decades. This theoretical framework has emerged with the aim to revive the concept of liberal economic regulations in the capitalistic states. Although the evident benefits neoliberalism may provide for the economy of the country, many scholars have emphasized its destructive potential for the social structures of the community.

Firstly, neoliberalism is a relatively new but not innovative economic approach to the governance of various social relations within the capitalistic

state. Neoliberalism is a combination of managing methods in the state's economy that has become a widespread phenomenon during the past 20 years (Springer, Birch, & MacLeavy, 2016). However, the term itself is not a part of the everyday vocabulary for people not involved in economics or research though it is the fundamental ideological and legal principle of the modern capitalist state, such as the USA. Neoliberalism dates back to the liberal ideology of economic activity, presented by A. Smith in the late eighteenth century. Liberalism implies the absence of the state's interference in financial matters and the notion of the self-regulated market (Springer, Birch, & MacLeavy, 2016). Liberalism was successfully implemented as the strategy of the state, but later it was challenged due to the assumption that the country is the primary agent of advancing the common good by regulating the economy. At the same time, ever since the capitalist crisis has become a major concern in many states, neoliberalism has emerged as the restoration of the previously utilized liberalism. Thus, neoliberalism has appeared in the scene of global economics not long ago, revitalizing the liberal conceptual framework.

Secondly, regardless of the possible and actual advantages of neoliberalism for the economic and social order, it is currently heavily criticized by a diverse circle of scholars. The unlimited and unrestricted movement of capital, services, and goods facilitates the globalization processes and enriches the local market with the labor force and financial resources. Whereas the mentioned consequences of the neoliberal economic regulations may be perceived as favorable and profitable, the researchers have started addressing the threats of the neoliberal regulations to such fundamental social institutions as healthcare and education structures. The state's expenditures on the provision of social services are reported to be immensely decreased, and the deprived groups and individuals are forced to find the solutions to their problems with their efforts. In case these people fail to ensure their prosperous well-being, they are regarded as lazy or unwilling. The mentioned transformations within the state financing structure may result in the increased inequality and discrimination within the society. Therefore, neoliberalism may have the effects on the social orders along with the constructive ones.

Lastly, the researchers have also evaluated the specific features neoliberalism acquires in combination with the existing social order in the various local contexts. For instance, G. Harrison examines the way neoliberalism is incorporated in the initially authoritarian states in Africa. In this case, neoliberalism depends on the authoritarian structures as vertical bureaucratic systems and assertion of law and order. Neoliberal reforms that are implemented by the hierarchically organized and undemocratic

authorities results in the state's instability and undermines the basic principles of neoliberalism (Harrison, 2018). Moreover, Turkish scholars E. Akçalı and U. Korkut assess the similar neoliberal tendencies in the European context in the cities of Istanbul and Budapest. They employ the concepts or the Wallerstein's world system analysis, labeling the towns as the periphery of global capitalism. Whereas Istanbul and Budapest experience the increasing mobility of capital, the conservative governments and the national leaders of both capitals promote the reinvention of the authoritarian state regulations with the aim to acquire cultural and social capital (Akçalı & Korkut, 2015). Hence, neoliberalism the interpretation and adjustment of the neoliberal ideology in various contexts may lead to misconduct of the principal aspects of neoliberalism about the previous unfavorable social order.

To conclude, neoliberalism is a series of social and economic governance norms. This relatively new concept implies the actualization of the previously employed liberal ideology, similarly advocating the free market and the importance of an individual's effort in the growing economic activity. Although the evidence supports the beneficial consequences of the implementation of neoliberalism policy, the recent research has proven the threatening aftereffects of the ideology for the social order in case of its overlay on previously authoritarian regimes.

References:

1. Akçalı, E., & Korkut, U. (2015). Urban transformation in Istanbul and Budapest: Neoliberal governmentality in the EU's semi-periphery and its limits. *Political Geography*, 46, 76-88. doi:<https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2014.12.004>
2. Harrison, G. (2018). Authoritarian neoliberalism and capitalist transformation in Africa: All pain, no gain. *Globalizations*. doi:<https://doi.org/10.1080/14747731.2018.1502491>
3. Springer, S., Birch, K., & MacLeavy, J. (2016). *Handbook of neoliberalism*. Routledge.

ВІК ЯК ПІДСТАВА ДИСКРИМІНАЦІЇ В УМОВАХ РИНКОВИХ ВІДНОСИН

Вікова дискримінація, що лежить в основі ейджизму – це поведінка, яка утискає права чи гідність людини певного віку, обумовлена негативною стереотипізацією взаємодії з нею в контексті актуалізації вікової ідентичності того, кого дискримінують [1]. Особливим випадком є геронтологічний ейджизм, який визначається як сукупність негативних стереотипів відносно старості та старіння, а також практики, які принижують гідність людини похилого віку [2; 72]. Незважаючи на те, що багато індивідів, які належать до середніх і старших вікових груп, у роки ринкових трансформацій не змогли «вписатися» в правила дикого капіталізму в силу дискримінації за віком, проблема ейджизму залишається недостатньо відрефлексованою в українському суспільстві.

Емпіричною базою нашої доповіді стали результати соціологічного дослідження World Values Survey 2010-2012. В Україні опитування проводилося у листопаді 2011 р. (n=1500). Стан громадської свідомості відображав тогочасні реалії України, яка щойно пройшла 20-річний шлях державної незалежності. Дані більш свіжих досліджень в рамках вказаного проекту на момент підготовки тез ще не були опубліковані.

Для фіксації ейджистських установок в українському суспільстві соціологи пропонували респондентам визначити ступінь своєї згоди з низкою тверджень за 4-бальною шкалою, де «1» – абсолютно згоден, а «4» – абсолютно не згоден. Опитані продемонстрували найбільшу згоду з твердженням «літніх людей в наші дні не шанують» (середній бал – 2,15), далі – в порядку підвищення рівня незгоди – йдуть твердження «компанії, що наймають молодих, досягають більших успіхів, ніж ті, що використовують працівників різного віку» (2,61), «літні люди – це тягар для суспільства» (3,10), «літні люди отримують від уряду більше, ніж заслуговують» (3,40).

Респонденти зі старших вікових груп частіше, ніж представники молодого і середнього віку свідчать про атмосферу неповаги до літніх людей в українському суспільстві і більш активно не погоджуються з точкою зору, що люди похилого віку отримують від уряду більше, ніж заслуговують своїм внеском до державної скарбниці.

Для того, щоб встановити, як відображається в масовій свідомості ставлення суспільства до літніх громадян, респондентам пропонувалося оцінити вірогідність відповідних тверджень по відношенню до

70-річних людей за 4-бальною шкалою, де «1» – мало вірогідно, «4» – вельми вірогідно. Виявилося, що більшість населення вважає людей похилого віку такими, що швидше заслуговують на повагу (середній бал – 2,80), ніж компетентними (2,35) і доброзичливими (2,43).

З метою з'ясування між- та внутрішньопоколінської службової сумісності використовувалися два прожективні запитання. Респонденти мали оцінити за 10-бальною шкалою від мінімуму до максимуму, наскільки прийнятною буде, на думку більшості людей у країні, ситуація, коли достатньо кваліфікована 30-річна людина стане їх начальником (аналогічне запитання стосувалося і 70-річного гіпотетичного начальника). У цілому за вибіркою більше віддають перевагу молодому босу (середній бал – 7,96), ніж літньому (5,06), при цьому таку тенденцію було виявлено у всіх вікових групах. Особливо виразне неприйняття потенційного 70-річного компетентного шефа у порівнянні з 30-річним кваліфікованим співробітником – претендентом на цей пост зафіксовано у групі 30–45-річних (відповідні середні бали – 4,89 та 8,02) та 18–29-річних респондентів (5,21 та 8,30).

Про те, як більшість людей з різних вікових груп в Україні оцінює становище в суспільстві тих співгромадян, кому близько 20 років, близько 40 років і близько 70 років, свідчать наступні дані (див. *табл. 1*).

Таблиця 1

Розподіл відповідей на запитання «Як, на Вашу думку, більшість людей в нашій країні оцінює становище в суспільстві тих, кому близько 20, близько 40 і близько 70 років?», залежно від віку респондентів (середній бал)

Вікові групи	Вік респондентів				Загалом по Україні
	18-29	30-45	46-59	60+	
Люди, яким близько 20 років	4,98	4,66	4,64	4,84	4,77
Люди, яким близько 40 років	6,80	6,47	6,32	6,32	6,47
Люди, яким близько 70 років	4,42	4,00	3,78	3,63	3,95

Для відповідей використовувалася 10-бальна шкала, де «1» – це найнижче становище, а «10» – найвище становище. З віком респондентів оцінки соціального статусу людей з різних поколінь дещо зменшуються, але це не відмінняє головної закономірності: найвищого соціального статусу досягають в очах більшості 40-річні (середній бал – 6,47), проміжного – 20-річні (4,77) і найнижчого – 70-річні (3,95).

Заради оптимізації витрат бюджету, щоб догодити МВФ, 3.10.2017 р. Верховна Рада України прийняла пенсійну реформу, яка різко скорочує обов'язки держави перед своїми громадянами. При цьому відбувається приховане підвищення пенсійного віку до 65 років через суттєве збільшення вимог до мінімального страхового стажу для виходу на пенсію з 15 до 25 років, а в майбутньому – до 30-35 та водночас – зниження коефіцієнту страхового стажу з 1,35 до 1, що зменшує «ціну» року праці, а відтак – розмір майбутньої пенсії. Дана реформа підриває засади солідарної пенсійної системи, яка базувалась на тому принципі, що теперішні працездатні покоління утримують попередні, які вийшли з активної трудової діяльності, а їх самих будуть утримувати наступні. Цілі вікові когорти («нових літніх») піддаватимуться дискримінації, їх позбавлятимуть гарантованої можливості отримувати пенсію в тому віці, на який вони розраховували у своєму життєвому плануванні. Оскільки можливості працевлаштування давно проблематичні навіть для людей у віці 45+ (а стосовно низки професій і 35+), тим важче буде особам на «підході» до пенсійного віку конкурувати з більш молодими людьми на ринку праці. Значна частина індивідів з когорт, які потрапили в жорна пенсійної реформи, залишиться у провалі «вже без роботи, але ще не на пенсії». Крім того, що фактичне підвищення пенсійної планки – це очевидне обмеження прав осіб передпенсійного віку, це й постійне джерело міжпоколінських конфліктів. *По-перше*, влада вбиває клин між теперішніми і майбутніми пенсіонерами; *по-друге*, частина літніх людей буде довше займати робочі місця, які потенційно могли б заповнити молоді (тому вчорашні випускники навчальних закладів зіштовхнуться з проблемою вимушеного безробіття, причому прогноз ситуації на ринку праці може бути ще тривожнішим з врахуванням роботизації багатьох сфер діяльності, що невпинно насувається); *по-третьє*, замість допомоги своїм працюючим дітям у вихованні онуків частина людей похилого віку людей буде змушена допрацьовувати до досягнення страхового стажу, необхідного для призначення пенсії. Завдяки цьому різко зменшаться можливості участі людей зі старших вікових когорт у домашній праці, зокрема по догляду за онуками та їхньому вихованню, що неминуче відобразиться на міжпоколінських відносинах у сім'ях; *по-четверте*, вказана реформа зачепить і родичів літніх людей, від яких «упливла» очікувана пенсія за новим законом – тим доведеться утримувати їх до моменту призначення відповідних виплат.

Основні параметри пенсійної реформи, в тому числі ключовий – вік виходу людини на пенсію, рано чи пізно торкнуться усіх громадян України, а тому повинні розглядатися не парламентом, а на

загальнонаціональному референдумі. Поки ж він не відбувся, існують інші ще невикористані можливості поповнення прибуткової частини бюджету, щоб не вдаватися до дискримінаційної пенсійної реформи: провести реальну деофшоризацію, націоналізацію сировинних і паливно-енергетичних галузей промисловості, ввести прогресивну шкалу оподаткування і т.і.

Пенсійна реформа відкриває несправедливо різні можливості для реалізації соціального потенціалу представників різних вікових груп українського суспільства, а тому має бути переглянута. Заходами, що сприятимуть зняттю соціальної напруги і поступальному розвитку країни, на нашу думку, є: більш плавний перехід до змішаної пенсійної системи; комплекс компенсаційних механізмів для громадян передпенсійного віку, програми сприяння зайнятості для людей 50+; формування у суспільстві культури поваги до старших, відродження їх авторитету – замість практик соціальної стереотипізації та стигматизації індивідів за ознакою віку, які, на жаль, стали звичними прикметами нашого часу.

Ще один малодосліджений аспект проблеми ексклюзії літніх громадян з більшості сфер суспільного життя полягає в тому, що нерідко люди у віці піддають себе своєрідній самоексклюзії, що у крайніх проявах призводить до ескапізму, передчасної «соціальної смерті». У даному контексті ейджизм, спрямований на самого себе – не лише діагноз суспільства, а й болюча особистісна проблема. Тому крім вивчення гетеростереотипів представників різних поколінських груп соціологам треба вивчати і автостереотипи похилих людей, а психологам – проводити групові тренінги та індивідуальне психологічне консультування осіб старшого віку, щоб процес адаптації людини до свого поважного віку був якомога коротшим і безболісним. Він має асоціюватися із золотою осінню довгого життя, а не з похмурими сутінками дня, що минає.

Список використаних джерел:

1. Микляева А.В. Возрастная дискриминация как социально-психологический феномен. Режим доступа: <http://humanpsy.ru/miklyaeva/age>
2. Колпина Л.В. Геронтологический эйджизм в практиках медицинского и социального обслуживания населения // Социологические исследования. – 2015. – №5 . – С. 72-77.

*Василець О. І.,
КПІ ім. І. Сікорського
ovasilec@gmail.com
Бухаріна К. С.,
КПІ ім. І. Сікорського
bkateryn@gmail.com*

ПРИСКОРЕННЯ ТЕМПІВ ВИРОБНИЦТВА ТА СПОЖИВАННЯ ЯК ДЖЕРЕЛО КОНФЛІКТІВ ТА АГРЕСІЇ

Усі війни у історії людства були результатом або ідеологічного (релігійного) протистояння, або питання поділу ресурсів. Причому ці фактори могли мати компліментарний характер – доповнюючи одне одного, вони робили ідею мира у всьому світі практично нездійсненною.

Глобальна світова інформаційна мережа унаочнює стандарти споживацької поведінки для жителів усіх країн і ті, хто не можуть до них долучитися, беруться до зброї. Остання не обов'язково має вигляд рушниць чи гранат: це і дезінформація, і міграція, і саботування рішень власного уряду, і девіантна, делінквентна форми поведінки, тощо.

Таким чином, і виробництво, що потребує усе більше різноманітних ресурсів, і споживання, яке набирає обертів як гедонізм та марнотратство, формують конфліктний простір агресивних дій, як між державами, так і між особами, їх групами та спільнотами. Усе це стоїть на заваді цінностям стабільного розвитку, руйнуючи екологію довкола людини і саму людину як частину ноосферного буття. Не випадково усе більшого поширення набуває slow life, основним кредо якого є сповільнення темпу життя, увага до якості життя, свідоме і відповідальне споживання, як відтворення власних ресурсів розвитку. Те, що починалося як протест проти суцільної «макдональдизації» у 1986 році у Італії як рух Slow Food, переросло у окрему ідеологію, яку за аналогією назвали «Slow life». На сьогодні спільнота Slow Food має мільйон учасників та сто тисяч активних представників у 160 країнах світу, в Україні також. Наразі повільний стиль життя практикують тисячі людей у всьому світі. Його популяризації сприяють такі адепти як Карл Онопє («In Praise of Slow», 2004), Шел Пінк, Тіт Нат Хан («Тиша. Спокій у світі, що сповнений шуму», 2017), Беа Джонсон («Дім – нуль відходів», 2013), Хел Елрорд («Добрий ранок. Як не проспати життя», 2017), пропагуючи цей особливий стиль життя у своїх книгах. Як на мене, він не стільки особливий, скільки нормальний і абсолютно необхідний у якості свідомого опору неадекватно швидкому

розвитку технологій по відношенню до ресурсів самої особистості. Ідеологія неолібералізму, налаштовуючи індивідуума на постійну активність, на практиці, як пише П.В.Кутуєв, «стала найсерйознішим аргументом проти цієї теорії, позаяк вона розглядала державу як сукупність атомізованих індивідів, які прагнуть здобути максимальної вигоди» [3, с. 341]. Але вивищення економічної вигоди як цінності залучає усіх до «щурячих перегонів» у орієнтації на кар'єрний успіх виражений у кількісних показниках, великі статки, «вічну молодість, тощо. Це стає джерелом напруги – від особистісного дистресу до конфліктності міжособистісних, між групових відносин, аж до міждержавних включно.

Та зростання темпів виробництва і споживання потребує не тільки уповільнення, але і перегляду самих принципів свого здійснення та розгортання. Адже, так званий «глем-капіталізм», за яким сучасна соціальна стратифікація здійснюється в залежності від швидкості доступу до певного ресурсу чи блага [2, с. 22], за визначенням є провокативним щодо будь-яких конфліктів, які в умовах сучасного технологічного розвитку і приступності зброї швидко перетворюються на гібридні війни, локальність яких не робить їх менш небезпечними.

Наша країна, що знаходиться у вкрай складному становищі, і з огляду на незавершеність реформ, і з причини агресивних дій з боку Російської Федерації, як ніколи потребує «команди змін». Потрібно щоб її підтримувало громадянське суспільство з високою політичною культурою, до цінностей якої мусять обов'язково належати здатність до виважених рішень, раціонального та діалектичного мислення, відсутність поспіху і розуміння динамічності, як завдання контролю за змінами.

Мотивація до відповідальної поведінки у єдності її стратегічних і тактичних вимірів доведе нас слухність Slow life не як заклик до просто уповільнення, але як спробу знайти рівновагу у нашому гіпертурбулентному хаотичному світі. Ризик як невід'ємна частина руху вперед має мати свої обмеження, бо в умовах перевиробництва та конс'юмеризму як пануючої ідеології, ризики зростають по експоненті, тому політика, як зазначає У.Бек, не може залишатися осторонь виробничих процесів, адже побічними ефектами такого розвитку стають катастрофи соціального, економічного і політичного характеру [1].

Список використаних джерел:

1. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну. – М. : Прогресс-Традиция, 2000

2. Иванов Д. В. Новые конфигурации неравенства и потоковые структуры глэм-капитализма / Социологические исследования №6, 2016. – С. 13

3. Кутуєв П.В. Трансформації модерну: інституції, ідеї, ідеології: монографія / П.В.Кутуєв.- Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016.- 516 с.

*Волицький Н.С.,
КПІ імені Ігоря Сікорського
nazar.volitskii@yahoo.com*

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ПОЛЕ БОЙОВИХ ДІЙ В ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІЙНАХ ДРУГОГО ПОКОЛІННЯ

В умовах глобальних цивілізаційних зрушень починають застосовуватися нові інструменти впливу на свідомість мас, тому ведення протистоянь в інформаційному просторі з використанням компрометуючих матеріалів, підкиданням неправдивої інформації, намаганням за допомогою інформації ввести в оману – стало звичним явищем.

Мета інформаційної війни – послаблення моральних і матеріальних сил, та посилення власних, а також посилення розбрату в суспільному устрою супротивника. Ефективним інструментом ведення інформаційної війни стали соціальні мережі, адже все більше населення ведуть активне життя онлайн. Тим не менш це відносно нове явище, тому питання ведення інформаційних війн за допомогою соцмереж потребує детального вивчення

Ще під час арабської весни світ побачив силу соціальних засобів масової інформації як інструменту великих політичних змін. В Україні в другій половині листопада 2013 року, засобами «Facebook» та «Vkontakte» збиралися перші протестні акції на підтримку європейського вектору розвитку. Представники «Twitter» та «Facebook» обіцяли допомагати демократично налаштованим демонстрантам обмінюватись інформацією, організувати протести, ба більше, позбавити себе від диктатур. Проте, згодом, стала очевидною інша сторона мас-комунікацій, де ведення інформаційного впливу в соціальних мережах здійснюється засобами блокування чи спотворення потоків інформації. Якщо зосередитися на аналізі російсько – українського протистояння останніх років, то крім застосування

звичних засобів мас-медіа у веденні інформаційної війни, також багато сил покладено на маніпулювання громадською думкою через соцмережі.

Техніка мережевих атак є складною у плануванні і передбачає створення своєрідної завіси у вигляді оманливих повідомлень чи повідомлень які провокують конфлікти між учасниками соціальної мережі. Прикладом подібного, можуть слугувати маніпуляції із хештегом #євромайдан під час останніх подій в Україні. Так, дослівно копіювалися та масово тиражувалися такі твіти, що впливали на сприйняття ситуації з боку незадіяних громадян чи іноземних спостерігачів: «Був учора ввечері на #євромайдан холодно, захворів, завтра вже нікуди не піду. Фарс від опозиції»; «Так всі й розігналися на ваш #євромайдан! Ні за які гроші не піду туди! Не продамся» [1]

До прикладу, соціальна мережа «Twitter» у жовтні 2018 го виклала у відкритий доступ архів з 10 мільйонів записів та іншого медіа-контенту, який було розміщено в різних акаунтах, в період з 2013 по 2018 роки. Керівництво компанії вважає, що 9 мільйонів з них надійшли з майже чотирьох тисяч акаунтів, які мають безпосереднє відношення до "Агентства інтернет-досліджень", або так званій петербурзькій "фабриці тролів".

В період з 2013 по 2015 роки, крім тем пов'язаних з США, увага «тролів», тобто співробітників "Агентства інтернет-досліджень", завданням яких є ведення сторінок в соціальних мережах з метою поширення дезінформації, створення ілюзії громадської думки та маніпулювання суспільною свідомістю, була прикута до дискредитації ідей ліберальних росіян та українців, розповсюдження дезінформації щодо діяльності українських бійців "Правого сектору", президента України Петра Порошенка. Відповідно до цього, заохочення дій російських військових, які діють в Криму і на Сході України, а також президента Росії Володимира Путіна.

Не зважаючи на викриття діяльності «Агенства...», в 2017 році було створено біля мільйону нових акаунтів, в публікаціях яких найбільша увага приділялася соціальним меншинам, чутливим політичним темам, дискредитації дій української влади, українській історії та ін.

Найпопулярніша в Україні соціальна мережа «Facebook», є одним з основних платформ для ведення інформаційної війни через соцмережі. За словами засновника «Facebook», Марка Цукерберга, велика кількість інтернет сторінок, діяльність яких приписують «Агенству...» були створені для політичного впливу на Україну.

Як показує практика ефективно протистояти інформаційним атакам через соціальні мережі не можуть навіть самі творці цих мереж. Тому сьогодні більш важливо працювати з українською аудиторією, щоб нівелювати вплив атак. І це стає особливо актуальним у зв'язку з майбутніми президентськими виборами в Україні. Тому з впевненістю можна сказати, що нова хвиля інформаційного впливу буде включати в себе спроби маніпуляції виборцями.

Отже, в сучасній системі військових та політичних протистоянь інформаційні війни в соціальних мережах посідають провідне місце, як один з ключових супроводжувальних процесів. Головне їх призначення – створити потрібне інформаційне поле, маніпулювання громадською думкою та її імітація.

Список використаних джерел:

1. Хмельовська О. «Айтітушки» оголосили Євромайдану кібервійну [Електронний ресурс] / О.Хмельовська. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/95105>.

*Голубцова Є.
golubtsovaliza@gmail.com*

АМЕРИКАНІЗАЦІЯ ЯК ВЕКТОР СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН У ПІСЛЯВОЄННІЙ ЄВРОПІ

Дві світові війни невідворотно стали катаклізмом глобальних змін у всіх сферах суспільного життя. Інститути суспільств через необхідність мобілізувати всю економіку та суспільство на військові зусилля призвели до "прогресивних" соціальних змін як у військові часи, так і в післявоєнні часи відбудови. Історично, у Європі на початку 20 століття поняття «американізація» асоціювалося з "плавленням" певних етнічних ідентичностей в одне нове велике ціле, синонімічна асоціація з поняттям модернізації [1]. Але у післявоєнний період ставлення до терміну змінилося: американізація вже не була анонімним процесом культурного та економічного "проникнення" або "відставання". Це стало результатом американської зовнішньої політики та культурної дипломатії, прямим результатом закріплення політичної та економічної гегемонії США [3, с. 55]. Американізація вийшла з пропагандистських війн, які Вашингтон вів, аби виграти серця західноєвропейців у боротьбі проти Радянського Союзу в ході "холодної війни".

Нова американська світова політика була заснована на переконанні, що застосування американських політичних та економічних цінностей – представницької демократії та конкурентного капіталізму – до світових справ принесе мир і процвітання для всіх. Вона була вдвічі мотивована: з одного боку, вона була заснована на прагматичному інтересі; з іншого боку, її годував хрестовий мирний месіанський дух, за якого на Америку покладалася місія піклування про добробут у світі; з цією метою світові країни повинні навчатися чеснотам американської моделі [2].

Перебудування світу відповідно до американських видінь спочатку передбачало переобладнання світової економіки – для стабілізації та інтенсифікації інтернаціонального ринку, Америка взяла на себе роль головного кредитора та рефері у економічній сфері. Після війни в Європі економічні та соціальні умови були надзвичайно поганими. Існував величезний дефіцит енергетичних ресурсів та ще більший дефіцит американських доларів – єдина валюта, яка могла б купувати всі товари, враховуючи суворі валютні обмеження, які переважали на той час. У цьому контексті економічної та політичної реконструкції адміністрація Трумена запропонувала Європейську програму відновлення (ERP), більш відома як План Маршалла [2]. ЄПВ була розроблена не тільки для стимулювання економічного зростання та зовнішньої торгівлі, але водночас для перетворення Західної Європи на оплот проти комунізму.

Взявши місце, яке раніше займала Ліга Націй, США спрямувала свій вектор на глобальний режим вільної торгівлі. Бреттон-Вудська система, МВФ та Міжнародний банк реконструкції та розвитку створили міжнародну валютну систему – усі три інституції очолювані США. Бреттон-Вудс ознаменував собою остаточний прихід американської гегемонії у світах торгівлі та фінансів. Проте ця лібералізація в американському стилі з багатосторонньою міжнародною торгівлею не співпадала з британськими, голландськими, французькими та іншими імперськими системами. Вона також зустрічається з опором на місцях у Німеччині, де все ускладнювалося різними інтересами чотирьох окупаційних держав [3, с. 53].

Ще одною сферою, де відкрито інтегрувала себе американська система цінностей, була культурна площина. Фактично, основні зміни в європейському суспільстві та культурі не з'явилися до 1950-х років і часто відносилися до процесу "американізації". Джазові американські радіостанції був одним з прикладів найпоширеніших проявів Америки, однак посилення популярності кіно стало основним каналом впливу.

Вплив американських фільмів, з урахуванням спільної мови, був більш очевидний у Великобританії. З Голлівудом прийшла "Американська мрія", і це надихнуло модифіковані версії в Європі – це спровокувало цікаві реакції як з французькими, так і з британськими кінотеатрами, де висвітлювалися оригінальні погляди на суспільне життя, які захищали індивідуальне від державного втручання та американізації, але здебільшого Голлівуд займав основне місце та випускав хіти, які збирали найбільшу кількість глядачів [2]. Голлівуд можна розглядати як частину культурного руху Плану Маршалла, і його послання доповнюють цілі Плану щодо підвищення рівня життя в Європі та досягнення економічної стабільності до 1952 року. Знову ж таки, латентно впливаючи на існуючий культурні особливості, корегуючи та видозмінюючи їх у більш глобальний ракурс [1].

Отже, американське заангажування в Європі та офіційне просування американізації в найближчі післявоєнні роки були спрямовані не тільки на посилення обміну товарами та фінансами для кращого світу, але також з розумінням, що європейські країни знаходяться в найглибшому політичних і військових, а також економічних інтересах Сполучених Штатів. Європейські суспільства стали частиною "непереборної імперії", в якій американське споживацтво та популярна культура квітли та розвивалися за рахунок рідних національних культур.

Список використаних джерел:

1. Gassert P. The Spectre of Americanization: Western Europe in the American Century / Philipp Gassert. // The Oxford Handbook of Postwar European History. – 2012. – С. 1–21.
2. The Transformative Impact of World War II [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://ieg-ego.eu/en/threads/alliances-and-wars/war-as-an-agent-of-transfer/a-w-purdue-the-transformative-impact-of-world-war-ii#SocialandCulturalChange>.
3. Schroter H. Americanization of European Economy / Schroter., 2005. – 268 с. – (Springer).

ПИТАННЯ ЗАКРЕДИТОВАНOSTІ: СУЧАСНИЙ АСПЕКТ

Сьогодні Україна перебуває в складних умовах, що зумовлені не тільки економічними факторами, а й конфліктом на сході України. Бойові дії на Донбасі негативно позначилися на соціально-економічній сфері має місце значне зниження рівня добробуту та збідніння населення [1; 2]. Починаючи з II півріччя 2014 року і до сьогодні банківський сектор характеризується кризою кредитних відносин [5, с. 162]. Також, залишаються актуальними питання стану проблемних кредитів у кредитних портфелях банків. Така тенденція свідчить про актуальність визначення сутності проблемного кредиту та його значення з позиції позичальника, споживача кредитних послуг.

Дослідженню питання кредитних відносин та ступеня проблемності кредиту присвячені праці наступних вчених: А.Мороз, О.Барановський, В.Андрійчук, Л.Примостка, В.Голуб, В. Кльоба, Т. Болгар та інші. Як зазначає Т. Болгар: «кредит, за яким своєчасно не проведено один чи кілька платежів, або виникли обставини, що викликають сумніви стосовно своєчасного та повного повернення наданого кредиту через фінансову нестійкість позичальника, недостатню забезпеченість чи незабезпеченість кредиту або з інших причин, що впливають на неповернення кредиту та відсотків за його користування позичальником» [3, с. 51]. Проблемність визначається через недотримання умов користуванням кредитом та недостатніми гарантіями повернення зі сторони позичальника. Дослідники О.Яременко та О.Костильова категорію «проблемний кредит» розглядають, як кредит: «за яким спостерігаються певні ознаки проблемності повернення (нездійснення платежу; зниження ринкової вартості чи втрата забезпечення; погіршення фінансового стану боржника та ін.), які викликають побоювання з приводу повернення основного боргу та відсотків за ним» [6, с. 902]. Відповідно відбувається оцінка платоспроможності позичальника за для мінімізації подальших ризиків. Факт проблемних кредитів негативно позначається не тільки на діяльності банківських установ, а також є тягарем для позичальника.

Так, дослідницька компанія GFK Ukraine здійснила аналіз ринку банківських послуг серед фізичних осіб в період з 01.12.2016 по 16.01.2017 року. Досліджувались особи, що сплачують позики в банківських та небанківських установах і мали досвід користування

кредиту менше двох років назад. Методом опитування було обрано особисте (анонімне) інтерв'ю. Вибірка репрезентативна за віком, статтю, регіоном, розміром населеного пункту. В опитуванні було враховано соціально-економічні характеристики респондентів обраних випадковим чином. Усього опитано було 2 410 осіб [4, с. 6]. В результаті дослідження було зазначено, що населення України має високий рівень надмірної заборгованості та зазначено ряд чинників. Зокрема, рівень безробіття, падіння індексу заробітної плати, зниження купівельної спроможності населення, особисті, сімейні обставини та ін. [4, с. 4]. Поняття «закредитованість» розглядається, як неможливість своєчасного повернення кредиту позичальниками кредиту в силу різних причин (економічні, сімейні обставини, фінансова грамотність та ін..).

Отже, ведення бойових дій на території країни посилює зниження соціально-економічного життя та матеріального добробуту населення країни, погіршує соціальну якість життя населення. Наявність проблемних кредитів шкодить діяльності банківських установ, також негативно впливає на позичальників. Тема надмірної «закредитованості» потребує подальшого дослідження.

Список використаних джерел:

1. Балакірева О.М., Дмитрук Д.А. Динаміка соціально-економічного самопочуття населення України [Електронний ресурс]: Режим доступу: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2017/01/124-145__no-1__vol-60__2017__UKR.pdf
2. Балакірева О.М., Дмитрук Д.А. Динаміка соціально-економічних оцінок і очікувань населення України: літо 2018 р.1 [Електронний ресурс]: Режим доступу: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2018/10/114-129__No-3__Vol-66__2018__ukr.pdf
3. Болгар Т.М. Проблемні кредити банків як результат реалізації кредитного ризику [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://econforum.duan.edu.ua/images/stories/Files/2014/9.pdf>
4. Закредитованість населення України: 2016-2017 Аналітичний звіт. [Електронний ресурс] : [https://nabu.ua/images/tinymce/file/IFC_GfK_Over_ind_ukr%20\(1\).pdf](https://nabu.ua/images/tinymce/file/IFC_GfK_Over_ind_ukr%20(1).pdf)
5. Кретов Д.Ю. Періодизація кредитної діяльності банків України / Д.Ю. Кретов // Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова. 2016. Т.21. Вип. 5(47). С. 158-163.
6. Яременко О.Р., Костилюва О.М. Проблемні кредити банків: визначення сутності та тенденції розвитку в умовах банківської кризи [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/10-2016/187.pdf>

ПРОБЛЕМА АРХАИЗАЦИИ СОЗНАНИЯ В УКРАИНСКОМ ОБЩЕСТВЕ В КОНТЕКСТЕ КРИЗИСА СОЦИАЛЬНОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ

С начала 1990-х годов украинское общество находится в состоянии тяжелой социальной трансформации. Переход к новому общественному строю и другой форме государственного устройства сопровождается рядом противоречивых тенденций и социоструктурных проблем, социально-политическими и экономическими кризисами. Украинское общество попало в состояние аномии и хаотизации, когда старые ценности и нормы уже разрушены и происходит сложный процесс поиска новых ценностей, идеологии, традиции как источника для самоидентификации. На фоне сложившейся неопределенности общественное сознание становится подверженным архаизации – возвращению к формам мышления и восприятия мира, характерным для традиционных обществ.

Социальная трансформация в Украине характеризуется двумя противоположными тенденциями. Имеет место противоречие между задекларированным нашим государством европейским вектором развития украинского общества, предполагающим модернизацию и прогрессивное реформирование – и домодерными, примитивными формами мышления и социальных практик, которые актуализируются в Украине. На фоне модернизации общества происходит обратный процесс, который можно охарактеризовать как архаизацию, то есть возвращение к исторически более ранней, домодерной форме освоения действительности, основанной на мифологическом сознании. Архаизации подвержены прежде всего переходные общества, находящиеся в процессе сложной социальной трансформации: на это указывают практически все исследователи архаизации (Д. Абдрахманов, А. Ахиезер, А. Буранчин, В. Бурлачук, И. Демичев, Л. Ионин, Ч. Ламажаа, А. Сошников, В. Федотова, А. Чирин, А. Яковенко и др.). Для Украины данный процесс является особенно актуальным в контексте тех общественных потрясений, которые произошли в 2004-2005 и 2013-2014 годах и стали фактором для усиления архаизационных процессов.

Понимая архаизацию как масштабную реактуализацию в общественном сознании иррациональных и примитивизированных схем мышления и восприятия, отметим, в украинском обществе наблюдаются

разнообразные следствия данного процесса: наличие в обществе иррациональных страхов перед достижениями научно-технического прогресса, распространение иррациональных верований (в астрологию, экстрасенсорику, магию, целителей, хиромантию, уфологию и т.п.) и практик (крестные ходы с перекрытием дорог, «марши вышиванок», мероприятия по освящению общественного транспорта и т.п.), происходит клерикализация общества, рост популярности альтернативной медицины и т.п. Проблема усиливается тем, что архаические смыслы транслируются в том числе государством и средствами массовой информации.

Проведено пилотажное исследование архаизации: методом кейс-стади рассмотрены характерные примеры архаизации, методом дискурса-анализа исследовано 70 материалов правительственной газеты «Урядовий кур'єр», методом контент-анализа исследован 121 материал в газетах «Урядовий кур'єр» и «Голос України». По результатам исследования сделан вывод о наличии архаизационного влияния со стороны государства и средств массовой информации: 1) в официальном дискурсе присутствуют материалы с архаизационным содержанием и преобладает некритическое (а нередко и апологетическое) отношение к иррациональным явлениям и верованиям (астрология, экстрасенсорика, целительство, народные приметы и т.п.); 2) в СМИ транслируются антинаучные и этноцентристские сюжеты; 3) происходит постепенное вторжение религии и креационизма в образование и науку. Медийный и официальный дискурс характеризуется эклектичностью. Научные сюжеты перемежаются с откровенно лженаучными, следствием чего на уровне массового сознания становится подрыв научной картины мира, происходит «релятивизация знания», уравнивание научных знаний и эзотерических, неомагических и т.п. учений, которые, в свою очередь, мимикрируют под научное знание («сциентизация эзотерики»). Крушение рационального мировоззрения и неспособность отличить научное знание от ненаучного происходит во многом из-за тенденции к снижению уровня образования, его «дефундаментализации».

Архаизация характерна для всех постсоветских государств. В какой-то степени это общемировой тренд: архаизация становится ответной реакцией на вызовы глобализации и глобального финансового кризиса, проявляясь в росте популярности «правых» политических сил на Западе, всплеске радикального ислама, распространении новых форм религиозности и т.д.

Учитывая вышеперечисленное, феномен архаизации требует социологической рефлексии. Необходимо осуществить его

концептуалізацію і операціоналізацію, що дозволить провести цінне емпіричне дослідження даного феномена.

*Костирко Ю. В.,
Національний технічний університет
«КПІ ім. Ігоря Сікорського»
uvk.ukos@gmail.com*

ІНФОРМАЦІЙНІ ВІЙНИ СУЧАСНОСТІ: ЦІЛІ ТА МЕТОДИ

Історія існування людства може бути поділена на історію миру та історію війн. Водночас, саме ХХ ст., з його безпрецедентними за масштабістю та жорстокістю світовими війнами, стало апогеєм еволюції цього суспільно-політичного явища. Саме у ХХ ст. зазнали докорінних змін соціально-політичний зміст війни, ступінь її руйнівного впливу на суспільство, характер використовуваної зброї [1]. Без перебільшення, страшне обличчя війни стало ще страшнішим. Після подій Першої світової війни, яка у минулому сприймалася суспільством здебільшого, як справа героїчна, втратила цей ореол, перетворившись на безособовий механічний процес [2].

У 1945 р. була винайдена ядерна зброя і цей винахід вніс особливий вклад у еволюцію війн, адже, як це не парадоксально, перемога, що могла б бути здобутою за допомогою цієї зброї водночас з великою вірогідністю виключала б подальше виживання самого переможця. Так зброя масового ураження перетворилася на зброю стримання, світові взаємовідносини знайшли свою базу на наступні десятиліття, що полягала у ядерному паритеті між СРСР та США, а збройні протистояння, які мали місце у другій половині ХХ ст., носили здебільшого характер вже не тотальних війн, а військових конфліктів.

На зламі ХХ – ХХІ ст. людство увійшло до інформаційної ери, з її швидкими глобальними комунікаціями та розгалуженими інформаційними мережами, що наклало відбиток й на характер військових конфліктів, які, своєю чергою, також увійшли у нову фазу розвитку. Поряд зі зброєю фізичного ураження почали надзвичайно широко використовуватися технології символічного знищення, націлені на духовні і ціннісно-мотиваційні сфери, а завдання здобуття стратегічного контролю над свідомістю населення супротивника вийшло на перший план. Концепція інформаційної війни почала серйозно розглядатися в якості заміни власне військовим конфліктам у їх звичайному значенні,

з використанням багаточисленних збройних сил та бойової техніки, при тому, що раніше інформаційна пропаганда відігравала у них лише супутню роль. ЗМІ та Інтернет стали основою новітньої інформаційної зброї, котра почала доводити свою надзвичайну ефективність. Принагідно слід згадати американську корпорацію RAND, з її розробками у сфері інформаційних технологій, фахівці якої ще у далекому 1951 р. вперше запропонували термін «інформаційні війни» у якості особливого роду пропаганди [3], а у 1996 р. – термін «стратегічне інформаційне протиборство» (Strategic Information Warfare), яке являє собою «використання державами глобального інформаційного простору та інфраструктури для проведення стратегічних військових операцій та зменшення впливу на власний інформаційний ресурс» [4]. Таким чином, у сучасних конфліктах інформація перестала бути просто додатковим інструментарем. Більш того, на думку, наприклад, Г. Почепцова, саме інформаційний компонент є домінуючим у сучасних, так званих «гібридних» конфліктах [5; 6], які стали надбанням нового часу якраз тому, що велику кількість завдань можна виконати саме за рахунок вищевказаного компоненту, посилення розвитку якого, відповідно, полегшує виконання таких завдань [7]. Аналізуючи феномен інформаційних війн можна загалом виділити три загальні їх типи: ментальні (або психологічні) війни, кібервійни, поведінкові війни [8] (інший термін – біхейвіористські війни) [9]. Ментальні війни – явище не нове, однак саме інформаційні можливості новітнього часу дозволили вести ці війни на якісно новому рівні. У процесі ментальних війн, як слідує з самої їх назви, точиться боротьба за цінності та установки, кібервійни мають за мету спричинення руйнівного впливу інформаційних потоків (у вигляді, наприклад, програмних кодів) на матеріальні об'єкти та системи, а поведінкові війни спрямовані на досягнення та підтримку з допомогою маніпулятивних методів певного типу поведінки людей. Поведінкова зброя базується на маніпулюванні алгоритмами поведінки, звичками, стереотипами діяльності, які закладені у людину культурним середовищем та біографією. Дана зброя не є агресивною, навпаки, об'єкт впливу у ідеалі не тільки не відчуватиме жодних втручань, але вони будуть навіть приємними для нього. [9] У цілому, саме поведінкові війни, як нелетальні війни, та відповідні програмно – апаратні платформи й комплекси вважаються наразі рядом дослідників зброєю завтрашнього дня, на яку намагається перейти світ [8; 9].

Отже, протиборство у інформаційному просторі є однією з характерних особливостей сучасних конфліктів, а враховуючи ступінь інформатизації теперішнього світу, панування над цим простором може стати одним з визначальних факторів для сторін конфлікту у їх

прагненні досягти своїх інтересів. При цьому, слід мати на увазі, що світ постійно змінюється, що своєю чергою тягне необхідність у використанні усе більш складного інструментарію, який матиме реальну ефективність у ході такого протиборства. Загалом, упродовж останніх 100 років війни еволюціонували від «війн між арміями» до «війн між людьми» [10]. Враховуючи останні тенденції розвитку засобів протиборства можна припустити, що у майбутньому ці засоби будуть ставати усе менш очевидними, й ставка буде робитися саме на запобігання явним, відкритим військовим протистоянням. Водночас, хоча на зміну отруйним газам часів Першої світової й прийшли високотехнологічні біхейвіористські інтервенції, це жодним чином не вплинуло на саму суть війн, яка залишається незмінною – намагання нав'язати супротивнику (-ам) свою волю у ході боротьби за ресурси.

Список використаних джерел:

1. Серебрянников В. В. Социология войны. М., 1997. С. 11–12.
2. Третьякова Л.А.. Факторное влияние на эволюцию военных конфликтов в XX-начале XX века (Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/v/faktornoe-vliyanie-na-evolyutsiyu-voennyh-konfliktov-v-xx-nachale-xx-veka>)
3. Кугушева А. От информационных войн к поведенческим (Режим доступа: http://media.wix.com/ugd/ec9cc2_cb10c68319014a9e8df82d435ac53e9e.pdf)
4. Гриняев С. Информационное противоборство в современную эпоху (Режим доступа: <https://psyfactor.org/infowar1.htm>)
5. Почепцов Г. Гибридно-информационная война: роль пропаганды и контрпропаганды (Режим доступа: <https://psyfactor.org/psyops/hybridwar8-2.htm>)
6. Почепцов Г. Гибридно-информационная война порождает гибридную действительность (Режим доступа: <https://psyfactor.org/psyops/hybridwar8-3.htm>)
7. Почепцов Г. Гибридная война: информационная составляющая (Режим доступа: <https://psyfactor.org/psyops/hybridwar5.htm>)
8. Ларина О., Овчинский В. Поведенческие конфликты – оружие завтрашнего дня (Режим доступа: <https://topwar.ru/62789-povedencheskie-konflikty-oruzhie-zavtrashnego-dnya.html>)
9. Почепцов Г. Бихейвиористские войны как новый этап развития методологии информационных войн (Режим доступа: <https://psyfactor.org/psyops/behaviorwar.htm>)
10. фон Кревельд М. Трансформация войны (Режим доступа: http://loveread.ec/read_book.php?id=44369&p=1)

УНІВЕРСАЛІЗМ ТА ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ: ПОДОЛАННЯ ЦІННІСНИХ КОНФЛІКТІВ ЯК ТЕНДЕНЦІЯ ХХІ СТОЛІТТЯ

Проблема глобальних трансформацій, якій передували дві світові війни, розпад імперіалізму, поширення тоталітарних режимів, Холодна війна та розпад колоніалізму, заклала новий світопорядок, що базується на ціннісній парадигмі, глобалізації соціальних процесів та універсалізації політичного життя. Сенс універсальних цінностей виявляють в їх наддержавному, позаблоковому, космополітичному значенні. Через процеси поглиблення міждержавних зв'язків, уроки воєн та тоталітаризму держави зробили єдиний аксіологічний вибір. Цей вибір реалізовується діяльністю ООН, міжнародними неурядовими організаціями, що формують систему угод, загальних правил, норм і цінностей, тобто міжнародних режимів, що обмежують можливість свавілля, загострення конфліктів та силового шляху їх вирішення. Необхідність дотримання таких базових та одночасно абсолютних цінностей як консенсус, законність, право, мир, порядок, суверенність, достаток спонукали держави як міжнародних акторів закріпити їх статус в юридичних документах, договорах та угодах, в якості входження у певні політичні, економічні, культурні організації. Глобалізація в сфері політики та її більш широке значення – універсалізація, покликана подолати негативні симптоми ХХ століття, але водночас викликають нові загрози: уніфікації політичного життя та знецінення ролі національної держави.

З одного боку, універсалізація політичного життя зумовлена наявністю цінностей, які притаманні всім існуючим культурам. Але з іншого боку, зближення культур має межі, оскільки кожна культура прагне до самозбереження та втілюється в багатоманітності соціокультурних співтовариств та груп, життєвих світів людей. Тому з вкоріненням глобалізації в культурне та духовне життя чи засобами м'якої сили, чи жорсткої, виникає пряма загроза руйнування ціннісних систем національних держав за рахунок їх універсалізації чи точніше вестернізації (через домінування західної масової культури в світі). Дані процеси можуть загрожувати вищій цінності держави – її національному суверенітету.

З цього приводу І. Валлерстайн в праці «Після лібералізму» гостро критикує європейський етноцентризм, а саме «європоцентризм, що обертається расизмом...та має витончене, більш «ліберальне» обличчя – універсалізм. Європейці нав'язували свої приватні цінності іншому світові, видаючи їх за цінності універсальні. І таким чином захищали своє власне панування та матеріальні інтереси» стала концепція меритократії, яка вимагає, щоби «щурячі перегони» велися за чесними правилами, але ігноруючи той факт, що бігуни починали перегони з різних стартових позицій, які обумовлені соціально, а не генетично» [2, с. 166].

В роботі У. Бека «Що таке глобалізація? Помилки глобалізму – відповіді на глобалізацію» зазначено, що глобалізація підриває ідентифікацію національних держав, разом з глобалізацією руйнується структура основних принципів, на яких базувались держави і жили суспільства, уявляючи собою територіальні, відмежовані один від одного єдності, створюються нові силові і конкурентні співвідношення, конфлікти і суперечності між національно-державними єдностями і акторами, з однієї сторони, і транснаціональними акторами, ідентичностями, соціальними просторами, ситуаціями і процесами – з іншої [1].

В праці «Політичні відносини між націями: боротьба за владу та мир» теоретик політичного реалізму, Г. Моргентау розрізняв універсалізм та національні інтереси, що виражаються їхніми мораллю та цінностями [5, с. 79]. Визначальним вітальним принципом існування кожної держави є принцип її самозбереження. Тому кожна національна держава заради власного існування має мати межу в інтеграції в глобалізований світ. Її цінності мають бути покликані самозбереженню та процвітанню. Тому автор терміну «пекінський консенсус» Дж. Рамо зазначає, що Китай є прикладом держави, яка переконана, що глобалізація не повинна призводити до підриву національного суверенітету та до руйнування національних моделей розвитку. Замість того, щоби копіювати наддержаву американського типу, яка брякає зброєю та нетерпима до інших, Китай завойовує вплив в світі прикладом власної моделі, силою своєї економічної системи та жорстким захистом національного суверенітету [4].

З приводу цього, А. Мезенцева наголошує, що, хоч би якою глибокою була інтернаціоналізація людства, воно, як і раніше, складається з різних народів, великих і малих, етнічних спільнот, самобутніх і неповторних цивілізацій, кожна з яких створює свій мікросвіт, свою модель світу, не менш унікальну, аніж життя кожної людини, кожної цивілізації [3, с. 61].

XXI століття називається вченими століттям переважання ціннісної свідомості над матеріалістичною, в той же час, тенденція до поширення

глобалізації є беззаперечною. Проте сучасні національні держави, враховуючи дані реалії, своєю внутрішньою політикою закріплюють курс на збереження національних цінностей.

Список використаних джерел:

1. Бек У. Что такое глобализация? Ошибки глобализма – ответы на глобализацию [online] Доступно: <http://texts.news/nauka-politika/bek-chtotakoe.html> (дата обращения: 20.11.2018)
2. Валлерстайн И., После либерализма Пер. с англ. / под. ред. Б.Ю. Кагарлицкого. Москва: *Едиториал УРСС*, 2003. 256 с.
3. Денисенко В.М., Климончук В.Й., Привалов Ю.О., Дискурс свободы: утопія та реальність вибору, Львів: *Астролябія*, 2007. 212 с.
4. Попов В. “Пекинский консенсус” против “вашингтонского”: “азиатские ценности” более конкурентоспособны, чем либерализм? 2007. С. 343-347 [online] Доступно: <https://pages.nes.ru/vpopov/documents/Beijing%20concensus-%20Prognosis-2007.pdf> (дата обращения: 15.09.2018)
5. Цыганков П.А. Теория международных отношений: Учеб. пособие. Москва: *Гардарики*, 2003. 590 с.

*Нехаенко О. В. (г. Харьков)
o.v.nekhaenko@karazin.ua*

РОЛЬ ИНФОРМАЦИОННЫХ ВОЙН И ПОЛИТИЧЕСКОЙ КОРРЕКТНОСТИ В МАКРОИДЕОЛОГИЧЕСКОМ ПРОИЗВОДСТВЕ

Основную мишенью информационной войны является массовое и индивидуальное сознание. Впервые об информационных войнах, как о способе борьбы и влияния на противника, было упомянуто в 1976 году. Считается, что первым примером применения тактики информационных войн был кризис в Персидском заливе в 1991 году. Но фактически технология была использована гораздо раньше, а именно во время войны во Вьетнаме. Тогда в американских СМИ, рассчитанных на жителей США, гражданское противостояние называли "умиротворяющей операцией".

Мир стремительно изменялся, и с тех пор значительно усовершенствовались и технологии информационного противостояния. Трансформации связаны в первую очередь с развитием средств

массовой коммуникации, ведь именно они являются важнейшим средством информационного воздействия на человека. Пожалуй, этим фактом и можно объяснить актуальность тематики. Но я предлагаю сосредоточиться не столько на развитии и технологиях информационных войн, сколько на определении рассматриваемого явления. Важно определить значение информационных войн с точки зрения макроидеологического производства. Всегда ли информационная война спутница социальных/политических кризисов, или же она может возникать и в относительно стабильных обществах? Всегда ли есть *стратегическая общенациональная* цель информационного противостояния? С этими и другими вопросами мы можем разобраться, определив некоторые особенности информационной войны.

Если исходить из позиции, что информационная война в первую очередь нацелена на влияние и трансформацию массового сознания, то очевидным становится тот факт, что объектом ее является когнитивная и эмоциональная сфера людей, которые вовлечены в информационное противоборство. Соответственно, в данном случае можно использовать психологический подход к определению понятия информационной войны. Любая информационная война нацелена на формирование конкретных ценностных и идеологических установок в сознании людей. Фактически информационные войны претендуют на формирование диахронной картины мира.

При этом можно отметить, что подобные механизмы использует и политическая корректность. Несмотря на то, что такое сравнение на первый взгляд может показаться несколько искусственным, при более детальном рассмотрении обнаруживается, что информационная война и политическая корректность используют сходные механизмы воздействия на аудиторию. Ключевым отличием является лишь то, что информационная война нацелена на формирование негативных коннотаций, политическая корректность, напротив же, претендует на создание некоторого позитивного ореола вокруг конкретной общности. Иначе говоря, используется одна «виктимизирующая логика»: в случае с информационной войной образ жертвы формируется с целью дискредитации, «очернения» оппонента; политическая корректность использует эту же логику с целью использования образа жертвы для получения политических и(ли) социальных прав и возможностей.

Таким образом, и политическая корректность и информационная война могут рассматриваться как идеологические элементы. А это значит, что отдельного рассмотрения требует вопрос их соотношения с идеологией. Выше отмечалось, что политическая корректность и информационная война включают в себя набор нормативных установок.

Соответственно, можно предполагать, что они имеют не меньший потенциал конструирования социальной реальности, чем идеология.

То, что происходит в рамках разворачивания политкорректности и информационных войн, можно назвать борьбой за право номинации, но происходит эта борьба в идеологических рамках. Таким образом, информационные войны и политическая корректность выступают в качестве инструмента макроидеологического производства. Различные группы и их фракции включены в символическую борьбу за навязывание своего определения и понимания социального мира, которое в наибольшей степени соответствует их конкретным интересам и целям. Они могут вести эту борьбу либо непосредственно, либо через символические конфликты в повседневной жизни, или же «по доверенности», то есть посредством борьбы, в которую уже вступают специалисты символического производства (производители на полной ставке). Целью этих специалистов является монополия на легитимное символическое насилие, и предоставление власти возможности навязывать произвольные (удобные) средства познания и выражения социальной реальности. Поле символического производства – это микрокосм символической борьбы между классами¹.

Что касается макроидеологии, то она представляет собой систему ценностей, ключевых идеологем, обобществленных образов будущего, политической культуры, фиксированных способов легитимации власти. Она предусматривает формирование общепринятых паттернов способа мышления; к тому же в контексте глобализации макроидеологическое производство не предполагает учет в полном объеме национальных, культурных и других особенностей. Сегодня макроидеологическое производство существует именно как реализация общества западного образца в глобальных масштабах. И именно политическая корректность и информационная война, на мой взгляд, являются одним из тех элементов, которые делают возможным эффективное внедрение «универсальных» установок в общественное сознание. И, несмотря на то, что само понятие информационной войны возникло относительно недавно, оно не содержит в себе принципиально новых методов воздействия на массовое сознание, поскольку предполагает, в первую очередь, работу с образами и смыслами.

¹Бурдьё П. О символической власти. Социология социального пространства [Электронный ресурс] / П. Бурдьё. – Режим доступа: http://ec-dejavu.ru/p-2/Power_Bourdieu.html

СВІТОВІ ВІЙНИ ЯК КАТАЛІЗАТОРИ СОЦІАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У ЗАХІДНИХ СУСПІЛЬСТВАХ

Незважаючи на свої руйнівні наслідки, масове насилля та втрати, війни завжди виступали драйверами суспільних трансформацій. З війнами тісно пов'язані прогрес у техніці, медицині, перерозподіл національних багатств та ринків збуту між країнами. Перехід функціонування держави та суспільства на мілітарні рейки, а пізніше у зворотному напрямку призводять до відчутних змін у соціальній структурі, політичних процесах, господарському житті. Зрештою, військові конфлікти чинять сильний вплив на колективну пам'ять та свідомість. Війни розривають соціальний простір, зв'язки, усталений спосіб життя у тому сенсі, що повернення до попереднього стану суспільства вже неможливе.

За останні 500 років не було жодного десятиліття без війн на планеті. Однак дві світові війни у ХХ ст. значно перевершили попередні конфлікти за кількістю втрат і руйнувань. Щоразу – у 1918 і 1945 р. – вони призводили до кардинальної зміни системи міжнародних відносин. При цьому у тіні трансформацій геополітичного порядку залишаються масштабні зміни у суспільствах, які стали наслідками війн. Розглянемо ключові з них.

Зміни соціальної структури населення. Окрім безпосередніх людських втрат, всі воюючі країни під час Першої і Другої світових війн і в наступні десятиріччя після їх закінчення відчували зменшення чисельності населення. У першій половині ХХ ст. в усіх провідних країнах Європи внаслідок війн спостерігалась демографічна стагнація. У Франції, Німеччині, Великій Британії, СРСР чисельність населення у 1945-1946 рр. практично не відрізнялась від рівня 1910 р. (коливання від -1 до +2-3%). У соціальній структурі з'явилися деформації

у бік жінок і старшого покоління. Післявоєнне відновлення країн супроводжувалось зростанням безробіття, економічними кризами, політичною нестабільністю. Помітною зміною стала формальна ліквідація станових поділів і привілеїв.

Індустріалізація. Війни сприяли росту індустріалізації західних економік. Уряди під час військових приготувань активно нарощували витрати, сприяючи розвитку промислового сектору. Мілітаризація зумовлювала перетік національного капіталу у ті галузі, які мали

стратегічне значення для обороноздатності. Під час війн спостерігалось падіння обсягів промислового виробництва, занепад старих галузей і водночас піднесення нових, в яких відбувався найбільший технологічний прогрес.

Завершення війн супроводжувалось реструктуризацією національних економік, після яких частка індустріальних галузей збільшувалась. Так, після Першої світової війни піднесення переживали металургія, хімія, літако- і автомобілебудування, після Другої світової війни – електроніка, хімія, ракетобудування. Дуже швидко в результаті післявоєнної конверсії військові технології трансформувались у продукти для масового споживання та ринку.

Підтримання балансу військових потенціалів потребувало індустріальної бази. У світових війнах перемагали блоки країн, чий сукупний промисловий потенціал виявлявся більшим і міцнішим. Війни прискорили процес індустріалізації. Якщо до Першої світової війни Франція та Італія значно відставали від конкурентів у промисловому розвитку, то у період 1918-1926 рр. Франція перетворилась з аграрно-індустріальної на індустріально-аграрну країну, Італія – з аграрної на аграрно-індустріальну. Після Другої світової війни темпи індустріалізації прискорились ще більше. Єдиними країнами у Західній Європі, які залишались аграрними до останньої чверті ХХ ст., були Іспанія та Португалія, які не брали активної участі у війнах.

Поява ветеранів як окремої соціальної групи. Військові ветерани існували завжди як категорія громадян-учасників війн. Дві світові війни через масштабність мобілізації в армії та людських втрат значно підвищили статус ветеранів, зробивши їх впливовою соціальною групою. Так, у Франції після 1918 р. колишні фронтовики склали 18% населення, а після 1945 р. – 14%, у Німеччині – 14% і 19%, у Великій Британії – 18% і 11%, у СРСР (після 1945 р.) – майже 15%. Ореол мужності ветеранів підтримували як демократичні режими, так тоталітарні (комуністичні, фашистські, нацистські). Їх суспільна значущість проявилась у державних ритуалах відзначення мужності ветеранів, створенні для них системи соціального захисту (пільги, виплати, спеціальні пенсії). Для цього у структурі урядів створювались відповідні служби.

У післявоєнні періоди для багатьох суспільно активних ветеранів їхній статус став інструментом політичної капіталізації. Військові нагороди, участь у бойових діях створюють особі ореол героїзму і надають можливість побудувати політичну кар'єру. У європейських парламентах, які обираються одразу після завершення світових війн, відчутною була перевага депутатів з військовою біографією.

Політична участь жінок та демократизація. Масштабна мобілізація чоловіків під час світових війн зумовила необхідність їх

заміни на виробництві жінками. У результаті позиції жінок у суспільному житті значно зміцнилися, поставивши питання надання жінкам виборчих прав. Одразу після 1918 р. на Заході відбулась хвиля виборчих реформ, які надали жінкам право голосу – Велика Британія (1918), Німеччина (1918), Австрія (1918), Канада і Нідерланди (1919), США (1920).

Дві світові війни не лише кардинально перекроїли політичну карту світу, а й сприяли демократизації політичних систем. Перша світова війна остаточно знищила феодально-монархічний порядок разом із чотирма імперіями – Німецькою, Австро-Угорською, Російською та Османською. На їх руїнах виникло майже 20 нових держав, частину з яких з умовностями можна ідентифікувати як електоральні демократії, які і в історичній динаміці виявились нестабільними – Веймарська республіка (1919-1932) у Німеччині, Чехословаччина часів президентства Т. Мосарика (1918-1935), Фінляндія та Австрія (1920-ті рр.). Після Другої світової війни досить швидко консолідовані демократії постали у переможених Німеччині, Італії, де укорінилась парламентська форма правління.

Поширення впливу лівих поглядів. У післявоєнні періоди громадська думка та інтелектуальні кола на Заході були схильні трактувати причини світових війн крізь призму вад капіталістичної системи – боротьби за сфери впливу, колонії, жорсткої конкуренції, милітаризму, агресивного націоналізму з імперськими претензіями, До того ж, війни загострили соціальні проблеми, знизивши рівень життя. Все це сприяло зростанню популярності лівих ідеологій, більшою мірою націлених на соціальну справедливість та мирне співіснування у міжнародних відносинах. Якщо наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. соціалістичні ідеї та виникаючі партії доволі жорстко переслідувались монархічними режимами як антисистемні, то після Першої світової війни соціал-демократія стала однією з провідних політичних течій на Заході.

У Веймарській республіці від початку СДПН була правлячою партією, у 1924 р. у Великій Британії був сформований перший лейбористський уряд, а Лейбористська партія протягом 1920-х рр. замінила лібералів у двопартійній системі, в Іспанії після повалення монархії у 1931 р. до влади прийшли соціалісти-республіканці. Відчутним був політичний вплив лівих сил у Франції. Після 1945 р. на Заході відбулось полівіння політико-ідеологічного спектру. З одного боку, нацистський та фашистський режими на певний час дискредитували праві ідеології. У цих умовах окреслилась перевага лівоцентристських доктрин (соціалізм, соціал-демократія) як системних альтернатив.

З іншого, значний вклад СРСР у перемогу над Німеччиною та її союзниками, поширення його впливу на країни Східної Європи сприяли збільшенню популярності комуністичних партій в Італії та Франції.

Список використаних джерел:

1. Загурська-Антонюк, В. Ф. Геополітичні трансформації та мілітарні виклики у сучасному глобалізованому світі / В. Ф. Загурська-Антонюк // Грані. – 2015. – №3 (119). – С. 35-39.
2. Рудман, М. Н. Первая мировая война как кризис авторитарного государства / М. Н. Рудман // Вестник ВЭГУ. – 2014. – №6 (74). – С. 159-169.
3. Панфілов, О. Ю. Війна та суспільство / О. Ю. Панфілов // Сучасне суспільство. – 2012. – Вип. 2. – С. 87-100.
4. Шакирова, Е. Ю. Новые старые войны / Е. Ю. Шакирова // Гуманитарные проблемы военного дела. – 2017. – №3 (12). – С. 50-53.

*Пікус Д. В. (г. Киев)
dpikusd@gmail.com*

МЕДИА-ИМПЕРИАЛИЗМ В СОВРЕМЕННОЙ СОЦИОЛОГИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ

В постиндустриальном обществе СМИ представляют собой самостоятельную индустрию, организационно-технические комплексы, обеспечивающих передачу и массовое тиражирование словесной, визуальной, текстовой и аудио информации. Отдельные исследователи начали говорить о наступающей эпохе «медиакратии» – власти СМИ, которые не только отражают и интерпретируют действительность, но и конструируют ее по своим правилам.

Исследователи пишут об использовании медиа как инструмента геополитической борьбы, использования процедуры незаметного навивания ценностей, норм, культуры и языка. Этот процесс в современной политологии, социологии и международных отношениях принято называть «Soft Power». Термин был введен американским политологом Джозефом Наем. С точки зрения Ная, культура и язык – являются очень показательным примером «мягкой силы» [1]. Массовая культура в подобных теориях представляется инструментом манипуляции и пространством воздействия на человека, субъектом которых выступают «агенты рынка» (капитал) и (или) политическая власть.

Стоит отметить, что большинство теоретиков СМИ и массовой культуры являются учёными, исповедующих левые идеологические ценности, что в свою очередь, нередко приводит к отождествлению капитала и власти. Одним из таких теоретиков является О. Бойд-Баррет, профессор и известный критик современной системы массовых коммуникаций и медиа. Им была предложена концепция «медиа-империализма». Основным объектом его критики являются США и все причастные к этой стране транснациональные компании и политические субъекты. Огромную роль автор придает влиянию политическому контексту взаимоотношений СМИ с «имперскими центрами». СМИ расширяют спектр своих функций, и в наше время уже не только информируют о важнейших событиях, но и выстраивают отношения народных масс, легитимизируют войну, продуцируют новые ценности, конструируют удобные поводы для вмешательства одних стран в дела других.

Хотя мир в 1970-х годах и был в процессе стремительной деколонизации, в котором декларировались обещания положить конец как империализму, так и многим международным конфликтам (в частности, холодной войне), по словам Бойда-Баррета: «стало очевидно, что на место империй образца XIX века, пришли новые...» [2]. Имеется ввиду, в первую очередь, глобальная капиталистическая система, которая стала более четко регулироваться с помощью транснациональных корпораций и от имени международных органов. СМИ очень значимы в понимании функционирования системы. Они создают искривленный нарратив, оправдывая военные интервенции одних стран в другие под лозунгами демократии, гуманитарного вмешательства, «войны против терроризма». Под эгидой, якобы культурного обогащения, мессианства, помощи и знакомства с ценностями демократии кроется завоевательная политика. Содержание, цель и семантика понятия "империализм" осталась прежней, заменилась лишь форма в соответствии с прошедшим временем. О. Бойд-Баррет и другие критики современных СМИ приходят к выводу, что этой специфической формой нового империализма стало использование институтов медиа в геополитической борьбе, которые не только умело скрывают, но и искривляют, преувеличивают события, создавая фальшивые поводы для межгосударственных войн.

Таким образом, появление таких теорий, как «мягкая сила» и «медиа-империализм», свидетельствуют о подъеме дискурса империалистической политики в кругу левой социологической мысли. Эти теории ставят целью обнаружения скрытых механизмов в распространении «жесткой силы» или подлинного империализма.

Список использованных источников:

1. Nye S.J. Soft Power. The Means to Success in World Politics. – New York: Public Affairs, 2004. – 192 p.
2. Оливей Бойд-Баррет. Медиа-империализм / Пер. с англ. Х.: изд-во «Гуманитарный Центр», Е. Н. Кочергина, 2018. – 292 с.

*Піхорович В. Д.,
КПІ ім. Ігоря Сікорського
fanja.new@gmail.com*

КОЛИ ЗАКІНЧИЛАСЬ ПЕРША СВІТОВА ВІЙНА?

Як відомо, приводом до початку першої світової війни стало вбивство ерцгерцога Фердинанда. Але коли починають говорити про причини цієї війни, то все стає не так просто. Власне, кінець кінцем, всі сходяться на тому, що її причиною був імперіалізм. Біда в тому, що апологети кожної зі сторін конфлікту вважають причиною війни імперіалізм противника. Іншими словами, під імперіалізмом мають на увазі агресивну політику. Найцікавіше, що обидві сторони тут праві. Перша світова війна дійсно носила імперіалістичний характер з боку всіх воюючих сторін. Інша річ, що визначення імперіалізму як «агресивної політики, заснованої на використанні військової сили для різних форм зовнішньополітичної експансії», абсолютно не пояснює причин такої політики. Таке розуміння імперіалізму перетворює його в лайливе слово на адресу політичного противника чи економічного конкурента, у відповідь на яке зазвичай говорять: «Сам ти імперіаліст!»

На наш погляд, значно цікавішим з точки зору в'яснення причин першої світової війни є визначення імперіалізму як останньої стадії капіталізму, тієї стадії, коли епоха вільної конкуренції змінилася повним пануванням монополій, злиттям банківського капіталу з промисловим і утворенням фінансової олігархії, яка підминає під себе національні держави і утворює міжнародні союзи, які ділять між собою світ. Ясно, що поділ світу між монополістичними союзами треба розуміти не як якийсь окремий акт, а як процес, який постійно самовідтворюється. Правда, для того, щоб повністю розуміти визначення імперіалізму як стадії капіталізму, треба правильно розуміти, що таке капіталізм. Що це не «природний стан» людського суспільства, як це вважають його прихильники, і не «протиприродний стан», як вважають дуже багато його противників, а в свою чергу, лише певна стадія розвитку суспільного виробництва, а саме товарного виробництва. Капіталізм – це лише розвинута форма товарного

господарства, коли в товар перетворюється і робоча сила, тобто людські здатності, а метою виробництва стає не задоволення потреб людей, а отримання прибутку. Цій меті підпорядковується абсолютно усе суспільне життя і будь-які прояви людської діяльності розглядаються виключно крізь призму можливого прибутку.

З цієї точки зору війна – це комерційне підприємство. Вона вигідна тим, хто її веде, іноді навіть тим, хто, на перший погляд, в цій війні програє. Правда, зрозуміти це неможливо до тих пір, доки ви будете розглядати війну як зіткнення між країнами, народами, націями. Насправді, «в кожній нації дві нації», одна з яких платить за війну, в тому числі і життям, а інша на ній наживається. Всяка війна є продовженням політики іншими засобами, а політика, як відомо, є концентрованим вираженням економіки. І якщо у економіці у вас панує товарне виробництво на стадії капіталізму, то і війну будуть вести ті, хто панує у виробництві. А у капіталістичному виробництві, панують, як колись саркастично виразився Маркс у першому томі «Капіталу», «видатні прядильщики», «крупні ковбасники» і «впливові торговці ваксою».

Сьогоднішні «крупні ковбасники» контролюють капітали, які в багато разів перевищують бюджети дуже багатьох країн. Але треба бути дуже наївним, щоб думати, що їх розумові здібності, чи, скажімо, відчуття відповідальності за свої дії, в багато разів перевищують розумові здібності чи почуття відповідальності звичайних ковбасників. Якщо ж урахувати, що середній вік сучасних «крупних ковбасників» зі списку Форбс складає далеко за 60 років, то було б дуже дивно надіятися на те, що вони будуть дуже перейматися майбутнім планети.

Перша світова війна, кажуть, закінчилася 100 років назад, але вона не усунула причин війни, тобто суперечностей між світовими монополіями. Тому Версальський мир насправді виявився тільки тимчасовим перемир'ям. Причому перемир'я було використано всіма сторонами для підготовки нової війни. Інше питання, що вони мріяли спрямувати цю потугу проти СРСР, та не так сталося, як гадалося. Сталося так, що тим, хто спрямовував Німеччину проти СРСР, довелося допомагати СРСР у війні проти Німеччини. Потенційним противником США у третій світовій війні американські військові вважають Китай. Але хіба не хіба не вивіз капіталу із Сполучених Штатів став безпосередньою причиною перетворення Китаю в найкрупнішого світового товаровиробника і в їх потенційного противника?

Десь, здається, у 1998 році я вигадав термін «перманентна світова війна». Він був навіяний натовськими бомбардуваннями Югославії і мав підкреслювати той факт, що починаючи із операції «Буря в пустелі» США фактично щорічно вели війни. Мовляв, третя світова війна уже йде, просто вона, як сказали би прихильники квантової механіки, «розмазана в

просторі». Зрозуміло, що сам термін означав аналогію з «перманентною революцією» Троцького. Але точно так же, як зазвичай «перманентну революцію» трактували дуже вузько, так помилився і я з «перманентною світовою війною». Насправді якщо цей термін і має сенс, то тільки той, що світова війна є одним єдиним процесом, який розпочався більше 100 років назад і хоча характеризується очевидними «приливами і відливами», але не тільки не припиняється ні на хвилину, але і має тенденцію до загострення. Зараз ніхто не сперечається, що зерна другої світової були посіяні у Версалі. Нацизм, навіть якщо його і вважати причиною другої світової війни, сам був тільки наслідком національного приниження німців, яке переможці чомусь вважали запорукою того, що війна більше не почнеться з німецької території. Але й друга світова війна не усунула причин імперіалістичних війн. Вона тільки змінила конфігурацію протистояння – тепер соціалізм протистояв капіталізму. Це був своєрідний стан тимчасової рівноваги зовнішніх сил, який не давав розігратися внутрішнім суперечностям капіталізму. Варто було капіталізму виграти в цьому протистоянні, як противаги щезли.

І сьогодні питання стоїть руба – або будуть вжиті заходи до усунення корінних причин імперіалістичної війни, або будь-які заходи щодо уникнення приводів до неї, чи, скажімо, тим більше, спроби усунення зі сцени можливих конкурентів, будуть тільки наближати її черговий і, скоріш за все, останній акт.

Половнікова Д. С.,
КПІ ім. Ігоря Сікорського
polovnikovadariaa@gmail.com

ЯВИЩЕ КАРОСІ ЯК ПРОДУКТ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЯПОНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

«Серед японців є люди, віруючі в Христа, є люди, які сповідують буддизм, є, нарешті, люди, – і їх, мабуть, більшість, – які ні в що не вірять. Але є бог, який панує над усіма іншими богами. Цей бог закликає до одного: працюйте! І всі японці, незалежно від віросповідання, поклоняються цьому богу».

Такесі Кайко

Японія – держава, що після Другої світової війни змогла вийти з економічної кризи, не в останню чергу шляхом збільшення виробничих потужностей у промисловості. Одним з чинників такого зростання стало

залучення більшої кількості робітників на підприємства, збільшення їх робочого часу. Наразі Японія одна з найбільш розвинених держав світу. Проте шляхи досягнення цієї мети – безповоротна втрата великої кількості людських ресурсів. Світ приголомшують цифри стосовно смертей, а особливо самогубств, скоєних на почві надмірної праці. За даними Міністерства охорони здоров'я, праці та соціального забезпечення у 2013 році було скоєно 2323 таких самогубств [1]. В Японії таке явище отримало навіть свою назву – каросі. Цей термін з'явився у 80-х роках ХХ століття, проте звичка до переробок формувалася у японців протягом багатьох років, і наразі є частиною корпоративної культури.

Багато в чому це пов'язано з практикою довічної роботи в одній компанії, що з'явилася після Другої світової війни. У 1950-х роках прем'єр-міністр Сігеру Йосіда ставив пріоритетом післявоєнну відбудову економіки. Він домовився з великими корпораціями, щоб ті надавали роботу довічно у відповідь на лояльність співробітників, і це принесло плоди: країна висхідного сонця поступово перетворилася на одну з провідних економік світу. Однак через світову кризу, працівників доводилося скорочувати, а ті, кого залишали, були змушені працювати понаднормово, вдвічі більше, щоб отримувати гідні гроші і, тим самим, доводити свою потрібність.

До кінця 1980-х рр. від непосильної праці щорічно стало вмирати стільки офісних працівників, що це явище привернуло увагу держави. Каросі оголосили гострою національною проблемою, і Міністерство праці стало публікувати відповідні статистичні дані.

На початку 1990-х, коли економічний міхур лопнув, ситуація стала ще гіршою. Протягом наступних років, відомих під назвою «втрачене десятиліття», число випадків каросі досягло масштабу епідемії – кількість смертей серед працівників різко зросла, і більше вже не скорочувалася до колишнього рівня.

Окрім економічних передумов до надмірної праці можна виділити інші причини каросі. Це певні моральні принципи та внутрішні переконання індивідів, орієнтація на інших. Багато японських робітників просто не можуть дозволити собі піти з роботи раніше ніж їх колеги.

Іншим фактором також є прагнення до фінансового збагачення. Згідно з даними Світового дослідження цінностей (World Values Survey, 2010) 45,2 % японців вважають, що важка праця зазвичай сприяє кращому життю [2]. Проте тут існує певний парадокс, який відмітив Ф. Фукуяма: «Вони так багато працюють, що через брак вільного часу не здатні скористатися своїми грошима; вони в процесі роботи руйнують

своє здоров'я і перспективи комфортабельної долі на пенсії, оскільки навряд чи до неї доживуть» [3, с. 346].

Визначним також є той факт, що попри надмірну працю, продуктивність японських робітників у наш час не є найбільшою у світі. Наприклад, Норвегія – країна, в якій робочий день є одним з найкоротших, демонструє найвищий рівень продуктивності праці (за даними Організації економічного співробітництва та розвитку).

Отже, явище каросі є поширеним у сучасному світі, його причини визначаються багатьма факторами, найбільшим з яких є модернізаційна політика Японії після Другої світової війни. Вона виробила звичку у населення до надмірної праці, що стала частиною корпоративної етики. Проте у наші часи така звичка не сприяє збільшенню продуктивності праці, тобто ця технологія вже не є дієвою. Але через низький рівень безробіття і брак кадрів, японці все ще працюють дуже багато, що чинить величезний тиск на їх фізичне та психологічне здоров'я.

Список використаних джерел:

1. Міністерство охорони здоров'я, праці та соціального забезпечення Японії – [Режим доступу: <https://www.mhlw.go.jp>]
2. Світове дослідження цінностей (World Values Survey) – [Режим доступу: <http://www.worldvaluessurvey.org/wvs.jsp>]
3. Фукуяма, Френсис. Конец истории и последний человек / Ф. Фукуяма, пер. М. Левина. – М.: АСТ МОСКВА: Полиграфиздат, 2010. – 588 с.

*Половнікова Д. С.,
КПІ ім. Ігоря Сікорського
polovnikovadariaa@gmail.com*

ШЛЯХ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЯПОНІЇ

Японія є однією з найбільш економічно розвинених держав, її ВВП (станом на 2017 рік, за даними The World Bank) складає 4,872 млн \$ і це дає змогу посідати третю сходинку у світовому рейтингу, поступаючись лише США та Китаю.

Шлях до такого економічного піднесення був доволі непростим та неоднозначним. Завдяки перебуванню у самоізоляції, країна висхідного Сонця за відносно невеликий проміжок часу змогла досягти європейського рівня, а згодом і перевершити його. Наразі Японія є

країною з динамічною економікою та входить до Великої Сімки, але так було далеко не завжди. Саме тому дослідження шляху її розвитку є досить цікавим та заслуговує розгляду.

Поштовхом до модернізації японського суспільства стала революція Мейдзі. Уряд впроваджував політику, спрямовану на збільшення військової сили, промисловість була поставлена на військові рейки.

Японія брала участь у Першій світовій війні на боці Антанти, проте населення не бачило жодної загрози з боку Німеччини і не розуміло необхідності воювати. Саме тому уряд майже не освітлював події Першої світової. За спогадами одного з британських офіцерів, деякі японські селяни навіть не знали, що їх держава веде війну. Але не зважаючи на це, Японія, як і більшість світових держав, все ж таки відчула на собі її наслідки.

Через часткову відсутність європейських та американських товарів на азійському ринку під час Першої світової, їх японські аналоги стали затребуваними. Але після війни відбулося їх повернення на азійські ринки (переважно до Китаю), тим самим спричинивши зменшення імпорту японської продукції. Це означало значну залежність економіки Японії від зовнішнього ринку.

Іншим вагомим фактором, який сприяв спаду в японській економіці, стала світова економічна криза, яка наголосила на нерівномірному розвитку японської промисловості та сільського господарства. Тому після цієї економічної депресії в країні поживався промисловий розвиток.

Друга криза спіткала Японію вже у 1926 році, коли відбулося коливання цін на шовк, що, становив 30% експорту країни. В свою чергу, це спричинило ріст безробіття (через здешевлення експорту відбулося скорочення робітників). Вже у 1931 році кількість непрацевлаштованих становила 3 млн осіб.

Одним зі шляхів розв'язання проблем стала територіальна експансія, яка фактично почалася ще з 70-х років XIX століття. Японія потребувала сировину та ресурси для розвитку промисловості та передусім прагнула *«стати центром східно-азійського виміру світової економіки»* [2].

Загальносвітова політична та економічна напруга спричинила Другу світову війну, в якій Японія та її країни-союзники отримали поразку. Після закінчення війни *«Японія переживає бурхливе економічне піднесення, зініційоване її державою, та реалізує свою місію ватажка «гусячого клину»* [3]. Вже у 1952-1953 роках Японія досягла довоєнного рівня ВВП, темпи її економічного зростання були

надзвичайно високими, цей період став «японським економічним дивом».

Безумовно, одну з провідних ролей у такого роду розвитку відіграли відносини Японії та США. За часів американської окупації було втілено багато реформ, в тому числі економічних, що були спрямовані на зменшення монополій, заохочення підприємництва та посилення конкуренції виробників. Іншим чинником стало сприяння внутрішньому накопиченню капіталу та значне американське капіталовкладення у виробництво, що спричиняло його оновлення, покращення умов та темпів.

Отже, враховуючі вище зазначені фактори, можна дійти висновку, що вдалий початок модернізації Японії був закладений ще у другій половині XIX століття у впровадженні реформ Мейзді, та був успішно продовжений у XX столітті під впливом США. Навіть не зважаючи на сповільнення економічного зростання у 1990-2000 роках, які називають «втраченими десятиліттями», Японія є однією з найбільш економічно розвинених країн світу, зі значним потенціалом та відносно високими темпами зростання.

Список використаних джерел:

1. Holliday, Ian. Productivist Welfare Capitalism: Social Policy in East Asia / POLITICAL STUDIES: 2000 VOL 48, 706–723
2. Кутуєв П.В. Трансформації модерну: інституції, ідеї, ідеології : монографія / П.В. Кутуєв. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. – 516 с.
3. П.В. Кутуєв, О.В. Богданова, М.І. Клименко, Т.В. Коломієць, І.В. Мацко-Демиденко, О.Л. Якубін. Навчальний посібник. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2014. – 220 с.

*Радей А. (м. Київ)
ras@ukr.net*

ЧИ МОЖЛИВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ БЕЗ ВІЙН?

Протягом осяжної історії людства, великі війни були невід’ємною складовою великих трансформацій. А всі системи міжнародних відносин Нового часу склалися після великих війн. Так, 30-річна війна мала наслідком Вестфальську систему; Наполеонівські війни – Віденську; за результатами Першої світової сформувалася Версальсько-

Вашингтонська система; після Другої світової – Ялтинсько-Потсдамська.

Поразка й подальше зникнення соціалістичного табору призвели до корінної трансформації існуючої системи міжнародних відносин. З 90-х років ХХ століття по сьогодні сформувалися нові принципи взаємовідносин та новий баланс сил на міжнародній арені, який деякі політологи визначають як Мальтійську систему. Така назва викликає суперечки, але неможливо заперечити очевидне: після падіння Залізної завіси й відмови від політики протистояння з “капіталістичним світом”, система міжнародних відносин зазнала докорінних змін, і початком цих змін став Мальтійський самміт. В грудні 1989 року на Мальті відбулася історична зустріч лідерів СРСР Горбачова й США Дж. Буша-старшого, де були визначені основні напрямки політики в Східній Європі та проголошено завершення Холодної війни.

Слід звернути увагу на наступне. Існуюча система міжнародних відносин вперше склалася не в наслідок “гарячої” війни. Протистояння двох світів, як його називали радянські ідеологи, завершилось доволі мирним демонтажем зазнавши поразки системи. Цей факт внушає стриманий оптимізм щодо подальших трансформацій – адже зміни виявилися в принципі можливі без кровопролитних війн.

Сучасний світ стоїть на порозі нової трансформації. Про це свідчать чисельні кризові явища й проблеми, розв’язати які існуюча система виявилась неспроможною. Так, наприклад, в економічно потужному й демократичному ЕС до парламентів його країн проходять партії, що сповідають євроскептицизм і ізоляціонізм, заперечуючи, тим самим, основи міжнародної політики останніх десятиліть. Об’єктивні економічні складнощі й мігрантська криза дає можливість радикальним силам посунути з великої політики “важковаговиків” і увійти до законодавчих органів.

Так, до німецького Бундестагу увійшла “Альтернатива для Німеччини”, до італійського праламенту – “Ліга півночі”, до австрійського – “Партія свободи”. Всі вони не поділяють політику ЕС, зокрема, щодо міграції. Крім того, лідери країн Вишеградської четвірки (в першу чергу – Угорщина й Польща) зайняли жорстку позицію щодо мігрантів. Лунають також заклики до виходу з ЕС.

Загального дисбалансу до європейської політики додають також брекзит, Каталонська криза й охоплена протестами жовтих жилетів Франція.

Різка зміна зовнішньополітичного курсу Білого дому також свідчить про неминучі трансформації основ міжнародної політики. Відмова США від статусу світового гегемону викликала розгубленість

європейських еліт і спонукала до пошуків нового формату системи безпеки. А економічне протистояння США з Китаєм та невдала Сірійська кампанія мотивує політичну верхівку країн Близького Сходу до утворення нових альянсів навіть з минулими противниками.

Безумовно, зазначені протиріччя й проблеми – лише невелика частка тих викликів, що стоять перед людством. Не згадані екологічні, демографічні проблеми, що мають тенденцію до поглиблення; локальні військові конфлікти.

Втім, навіть побіжного погляду достатньо, щоб зробити висновок: в сучасному світі не існує глобального протистояння між економічними, політичними й світоглядними системами, розв'язання якого можливе лише через нову масштабну війну. Тому можна прогнозувати, що нові трансформації світової політичної системи відбуватимуться в мирний спосіб.

*Слінченко В. М. (м. Київ)
yurchik2207@gmail.com*

РОЛЬ ЕМОЦІЙНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЛЮДИНИ У ВИРІШЕННІ СУСПІЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ

У сучасному світі спостерігається близько чотирьох десятків збройних конфліктів та війн, одна з яких відбувається в Україні. Після завершення Другої світової війни кількість таких конфліктів зросла. Якщо до цього найчастіше воювали між собою держави та блоки держав, то на початку 21 століття більш поширеними стають локальні конфлікти.

Незважаючи на існування міжнародного права та діяльність міжнародних організацій, спрямованих на утвердження миру та взаємопорозуміння, розв'язання та вирішення конфліктів і надалі залежить від волі та амбіцій правлячих еліт у суспільстві. Перебіг та вирішення конфліктів визначається окрім суспільних факторів (рівень економічної, військової, політичної спроможності сторін конфлікту та інше), також особисті характеристики лідерів сторін конфлікту, зокрема і рівень їх емоційного інтелекту.

Поняття «емоційний інтелект» з'явилося в психології в кінці ХХ століття. Її засновниками стали американські психологи Девід Карузо, Петр Соловей і Джон Майер. Емоційний інтелект, на думку цих учених, є сукупністю когнітивних здібностей до уподібнення,

усвідомлення та володіння емоціями [2]. Підвищенню інтересу до феномена емоційного інтелекту та його ролі у життєдіяльності людини сприяла книга американського психолога Деніела Гоулмана «Емоційний інтелект» (англ. "Emotional Intelligence"), опублікована у 1995 році в США. Автор зазначив, що коефіцієнт інтелекту, що вивчається вже протягом тривалого часу і вимірюється за допомогою відомих тестів на визначення загального рівня IQ, тільки на 20% зумовлює успіх в житті людини, тоді як 80% припадає на долю інших факторів, котрі забезпечують успіх. Серед них значне місце належить емоційному інтелекту, який, на його думку, сприяє особистісному зростанню, ефективності професійної діяльності та кар'єрі людини [1]. Тим самим, поняття емоційного інтелекту набуває особливої значущості як для соціології, так і для практики вирішення соціальних конфліктів.

З поняттям емоційного інтелекту тісно пов'язане поняття «соціальний інтелект», запроваджене в 1920 році Едвардом Торндайком з метою описати навички розуміння та управління іншими людьми. Соціальний інтелект – це сукупність здібностей, що визначає успішність соціальної взаємодії. Він включає в себе здатність розуміти поведінку іншої людини, свою власну поведінку, а також здатність діяти відповідно до ситуації з огляду на різноманітні суспільні фактори. Однак більшість вчених стверджують, що ці поняття перетинаються. Дмитро Ушаков розуміє соціальний інтелект як здатність до пізнання соціальних явищ, яка складає лише один із компонентів соціальних умінь і компетентності, але не вичерпує їх [3].

З кінця ХХ століття роль емоційного та соціального інтелекту в житті людини та суспільства була визнана вченими на підставі тривалих психологічних та суспільних досліджень. Емоційний інтелект не лише складає базу для ефективного та щасливого життя, для побудови взаємовідносин з оточуючими, а також впливає на поведінку людини в кризових ситуаціях. Соціальний інтелект можна окреслити як схильність орієнтуватися у різноманітних комунікативних ситуаціях, які попередньо неможливо передбачити, і здатність на основі цього вибудовувати стратегію і тактику взаємодії з різними суспільними групами, особливо в ситуаціях загострення суспільних протиріч.

Незважаючи на дослідження емоційного та соціального інтелекту в соціології, в дослідженнях та вирішенні суспільних конфліктів ця тема мало розвинута. Проблема полягає в тому, що у вирішенні локальних конфліктів ще більшу роль відіграють особистісні характеристики лідерів, їхня здатність нести відповідальність за суспільні зміни та налагодження ефективної взаємодії під час конфліктів.

Таким чином, можна дійти висновку, що роль емоційного та соціального інтелекту лідерів задіяних у вирішенні суспільних конфліктів надзвичайно важлива, тому що саме з високим рівнем емоційного інтелекту лідер не тільки добре розуміє свої емоції та почуття інших, а й здатний до вирішення проблем/конфліктів будь-якого рівня складності.

Список використаних джерел:

4. Goleman D. Emotional intelligence / D. Goleman. – New York : Bantam Books, 1995. – 352 p.

5. Mayer J.D., Salovey P. The Intelligence of emotional intelligence / J.D. Mayer, P. Salovey // Intelligence. – 1993. – V.17. – № 4. – P. 433–442.

6. Социальный интеллект: теория, измерение, исследования / [под ред. Люцина Д.В., Ушакова Д.В.]. – М. : РАН, 2004. – 176 с.

*Стефанович А. В.,
КПІ ім. І. Сікорського
Alevtina_stefanovych@ukr.net*

МОДЕРНІЗАЦІЙНА ПОЛІТИКА: ДОСВІД ПІВДЕННОЇ КОРЕЇ

Південна Корея – одна з чотирьох країн нової індустріалізації Східної Азії, що отримали назву «азійських тигрів». Цій країні за кілька десятків років вдалося перетворитися з відсталого аграрної країни третього світу на одну з найпотужніших нині. Тому є необхідність детальніше розглянути шлях Південної Кореї до успіху.

Довгий час Корея знаходилась під впливом колоніального панування Японії, проте поразка Японії у Другій світовій війні завершила епоху її володарювання: як наслідок, територія Кореї фактично була поділена на дві сфери впливу (радянську на півночі й американську на півдні). А розкол країни остаточно закріпила Корейська війна 1950-1953 років. Головними перепонами того часу, що стояли на шляху ефективних трансформацій у країні, були корупція та низький рівень науково-технічного розвитку, що переважали в більшості країн азійського регіону. Усі ці обставини перетворили Південну Корею на одну з найбільш бідних і найвідсталіших країн у регіоні. Тому проблеми розвитку та модернізаційних процесів, особливо в умовах холодної війни з комуністично налаштованою Корейською Народно-Демократичною Республікою, гостро постали перед

Південною Кореєю. Проте навіть за таких обставин населення цієї країни все ж таки змогло консолідуватися, що дало поштовх повільному, але в той же час сталому зростанню сфери економіки вже наприкінці 1950-х років, зокрема завдяки фінансовій допомозі, яка надходила від США. Досвід Південної Кореї є надзвичайно корисним у цьому контексті. На думку П.В. Кутуєва «на противагу багатьом державам третього світу, де субсидії учасникам ринку й досі розглядаються як подарунки, корейська держава виявилася здатною використовувати їх як важіль впливу на показники економічного розвитку та спромоглася дисциплінувати клас капіталістів і, особливо, великий бізнес...» [1].

Ще одним фактором, що чинив значний вплив на модернізацію Південної Кореї, було правління військових диктаторів протягом кількох десятиріч, які активно впроваджували модернізаційну політику. Переломним моментом, який посилив становище Кореї на світовій арені, можна вважати військовий переворот 1961 року та подальший прихід до влади генерала Пак Чан Хі. Попри репресії, арешти та придушення будь-яких суспільних рухів, із самого початку він почав розбудовувати жорстку державоцентричну модель економіки, зокрема з допомогою управління економічного планування, “п’ятирічок”, націоналізації промислових об’єктів та банківської системи, залучення іноземних інвестицій, безальтернативної вимоги щодо експорт-орієнтованості економіки тощо. Так як Пак Чан Хі був диктатором, його методи досягнення поставлених цілей часто були авторитарними: він розпочав боротьбу з корупцією, очистивши бюрократичний апарат, «...розпочав кампанію проти «нечесних» капіталістів, заарештовуючи найвпливовіших із них» [2]. Завдяки таким діям капіталісти змушені були визнати гегемонію влади та укласти угоду з урядом, за якою вони мали сплатити штрафи та добровільно віддати державі частку майна тоді, коли це буде необхідно для економічного зростання країни. Ефективність політики цього диктатора підтверджують слова Ф. Енгельса: «...дія державної влади на економічний розвиток може бути троякого роду. Вона може діяти в тому ж напрямку – тоді розвиток йде швидше; вона може діяти проти економічного розвитку – тоді в даний час у кожного великого народу вона зазнає краху через відомий проміжок часу; або вона може завадити економічному розвитку в певних ситуаціях і давати поштовх для розвитку в інших напрямках» [3]. Даний вислів ілюструє, що завдяки таким діям Пак Чан Хі в економічній сфері країна зайняла стійкі позиції на світовій арені.

Зокрема, корейський уряд підтримував утворення великих конгломератів промислових компаній (які отримали назву «чеболі») та були здатні виробляти продукцію, яка б могла конкурувати на зовнішньому ринку. Вони є прикладом ефективної взаємодії держави і приватних корпорацій, які є власністю певних сімей та перебувають під їх контролем.

Також до факторів, які спричинили корейське «економічне диво» та стрімкий розвиток, окрім ефективної діяльності авторитарних урядів, що забезпечував необхідну для реформ стабільність, та сприятливого клімату, який уможливллював торгівлю й інвестиції на міжнародній арені у 1960–1970 роках, можна віднести й ідеологію конфуціанства, яка мала значний вплив на менталітет населення.

Отже, досвід Південної Кореї свідчить про те, що модернізація стала можливою завдяки комплексу об'єктивних економічних, політичних чинників, зокрема й «диктатури розвитку», які діяли як цілісна система. Незважаючи на запозичення західних технологій і наукового знання, ця країна є прикладом унікального симбіозу одразу кількох моделей, за допомогою яких вона успішно розвивалася та модернізувалася. І вже у 1980-х відбувся активний розвиток держави, яку ще в 1960 році вважали країною периферії.

Список використаних джерел:

1. Кутуєв П.В. Трансформації модерну: інституції, ідеї, ідеології: монографія / П.В. Кутуєв. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. – 516 с.
2. Кутуєв П. В., Макаренко Д. В., Северинчик О.П. Держава, що сприяє розвитку: чи можлива подорож зі східної азії до східної європи? // Вісник Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут”. Політологія. Соціологія. Право. – 2018. – № 2 (38). – С. 55-73.
3. К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения издание 2-е, т.37, стр. 414-422
4. Кутуєв П. В. Держава, що сприяє розвитку: Південна Корея у світлі загальної теорії, 2004. – 7 с.

СУЧАСНІ ТЕРОРИСТИЧНІ МЕТОДИ ЯК ЗАГРОЗА СВІТОВІЙ БЕЗПЕЦІ

Розуміючи тероризм як таку діяльність, що виражена у систематичних насильницьких діях, що мають публічний характер, ідеологічну основу і цілі, пов'язані з політикою держави та здійснюються недержавними суб'єктами, можемо стверджувати, що у сучасному світі він представлений діяльністю організацій переважно ісламістського характеру. Сьогодні найактивнішими є аль-Каїда та ІДІЛ (або ІД) та численні пов'язані з ними групи.

Їхній активний вихід у міжнародну площину діяльності, створення загрози безпеці багатьох держав, а отже перехід від локальних до категорії світових загроз відбувся на початку XXI століття. Він зумовлений зміною тактики й стратегії міжнародної діяльності серед ісламістських терористичних організацій, яка відбулася після активізації антитерористичної політики багатьох країн світу за закликком США, спричиненим вибухами у Всесвітньому торговому центрі 11 вересня 2001 р.

В результаті спільної протидії держав терористи втратили частину інфраструктури, каналів логістики, фінансування, власних кадрів. Як реакція на це змінився загальний підхід ісламістів до власної тактики і стратегії у міжнародному напрямі. Серед суттєвих змін, можна виділити орієнтацію на розвиток так званої «віртуальної мережі», в основі якої лежить ідея безлідерної протидії, тобто боротьби за допомогою мережної організації без лідера або із лідером-символом. Діяльність таких безлідерних осередків була виражена у терактах у Мадриді у 2004 р., Лондоні у 2005 р. З цього часу спеціалісти почали відзначати високу ступінь автономності бойових формувань щодо керівних структур.

Ще однією зміною в стратегії поведінки ісламістської мережі, яку запровадила, зокрема, організація У. бен Ладена, стала взаємодія з місцевими структурами в інших країнах. Якщо раніше «Аль-Каїда» віддавала перевагу створенню в певних країнах своїх осередків для конкретного теракту, то після 2001 р. для підготовки та здійснення разових операцій почала залучати місцеві структури або мешканців.

Подальший процес розвитку стратегії у цьому напрямі пішов по шляху збільшення автономності місцевих осередків, появи феномену так званих «франшиз» Аль-Каїди у різних країнах, тобто переважно

незалежних місцевих терористичних організацій, які пов'язує з Аль-Каїдою ідеологічна, методологічна близькість або епізодична невелика допомога за потребою.

Розвиток однієї з таких франшиз Аль-Каїди в Іраку поступово привів до появи у 2014 р. повністю незалежної від неї організації Ісламська держава (або її попередня назва Ісламська держава Іраку і Леванту), яка на сьогодні є найбільш жорстокою і фанатичною у досягненні своїх цілей.

Насильницька діяльність ІДІЛ сьогодні відбувається у двох напрямках. З одного боку, військове протистояння на території Сирії та Іраку, з іншого, – терористичні акції на території будь-якої країни, в тому разі й європейської. За приблизними підрахунками американських дослідників з 2014 р. ІДІЛ здійснила або надихнула на здійснення близько 140 терактів поза межами Сирії та Іраку. Порівняно з аль-Каїдою ІДІЛ також має афілійовані з нею групи у 28 країнах проти 12 у аль-Каїди. Проте і одна і друга організації почали застосовувати нові методи для здійснення терактів.

Перші свідчення про зміну терористичної стратегії і методів були ще у 2015 р., коли голова ІДІЛ аль-Багдаді закликав своїх прибічників обирати між приєднанням до організації у Сирії та Іраку або здійсненням теракту у власних країнах. У тому ж році такий заклик до своїх прибічників зробила й Аль-Каїда. Отже стратегія діяльності полягає в орієнтації на підвищення насильницької активності саме на території різних, в тому разі й західних країн з метою залякати населення і викликати внутрішні соціальні конфлікти, невдоволення владою, що повинно призвести до кризи політичної системи, послаблення держави та на кінцевому етапі її розпаду з середини. У методах діяльності відбувається зміщення акценту на діяльність самостійних маленьких груп або однаків, яке було розпочато ще аль-Каїдою, а зараз підхоплено і успішно розвивається ІДІЛ. А також активне використання засобів масової комунікації, безконтактне вербування і надихання на здійснення терактів, орієнтація на легкі, доступні і масові цілі ураження. Отже, ІДІЛ використовуючи досвід аль-Каїди і вносячи свої стратегічні і методологічні корективи активізувала чергову хвилю терактів у світі, яка має відмінні від попередньої методи і загальну стратегію діяльності, що обумовлено іншою ідеологією і комунікативними можливостями.

СЕМІОТИЧНИЙ АНАЛІЗ МОНУМЕНТУ «БАТЬКІВЩИНА-МАТИ»: СИМВОЛ, МІФ І РИТУАЛ

Київ, як і всі великі сучасні міста, є семіотичним поліглотом. Тим не менш, основа, на яку намотуються з часом нові міфологічні шари, лишається значною мірою незмінною. Сутність цієї основи можна окреслити через поняття концентричного міста, запропонованого Ю. Лотманом. Таке місто відноситься до навколишнього світу, як храм, розташований у центрі міста, до нього самого. Окрім того, «концентричне розташування міста в семіотичному просторі, як правило, пов'язане з образом міста на горі (чи на горах). Таке місто виступає як посередник між землею та небом, навколо нього концентруються міфи генетичного плану» [1]. Такий опис резонує як із центральним у географічному плані розташуванням Києва, так і з хрестоматійним образом «матері міст руських».

У колективній свідомості статус одного із – якщо не головного – символу Києва закріпився за монументом «Батьківщина-Мати». Характерно, що міфологема монументу фактично паразитує на хрестоматійних архетипах міста Києва, що проявляється, по-перше, у апеляції до генетично-міфічної «матері», а, по-друге, у локалізації – на пагорбі і практично у центрі міста. Евристично плідним є аналіз таких об'єктів з точки зору поняття міфу та його складових, запропонованого Роланом Бартом [2]. Розкладаючи «Батьківщину-Мати» на семіотичні елементи за його схемою, отримуємо наступне. У межах першої семіотичної системи позначником виступає власне монумент як просторовий об'єкт, позначуваним – маніфестація військової перемоги народу, що ми можемо зчитати із символічно піднятих угору рук із мечем та щитом. Концептом є характерна радянська романтизація Другої світової війни у поєднанні з утвердженням образу СРСР як держави-переможця. Таким чином, первинним міфом «Батьківщини-Матері» є закарбування у 405-тонній споруді державної потужності, вічності та військової величі. Слід зауважити, що згідно з Бартом міф не схильний приховувати вбудовані у нього концепти, однак у той час як комерційні міфи завуальовують свої сили, питома ідеологічні об'єкти на зразок «Батьківщини» відверто їх маніфестують.

«Батьківщина-Мати» як символічно навантажена локація є місцем здійснення передусім двох типів ритуалу: туристичного паломництва і урочистостей до Дня пам'яті та примирення. Перший різновид, більш профанний, зачіпає первинно пов'язаний із монументом комплекс міфів лише побічно. Тут «Батьківщина» поміщена в іншу систему координат – координат міста як мережі привабливих історико-культурних локацій, координат дозвілля, фланерства та порівнюваних з іншими монументами світу габаритів споруди. Хоча ці обставини значною мірою затушовують агресивність і кон'юнктурність первинного міфу локації, однак він продовжує діяти у прирученій формі. Адже саме можливість доторку до епохи будівництва таких нераціонально потужних споруд для державного самоствердження значною мірою служить привабою для іноземних туристів. Другий комплекс ритуалів, сакральний і календарно орієнтований, попри політико-ідеологічні трансформації, незмінно апелює до первинно вкладених у монумент міфів. Саме у цій площині відбуваються колізії стосовно модернізації міфічного комплексу не лише цієї конкретної скульптури, а й на рівні державної культурної політики. Мова йде про трансформацію самої концепції Другої світової війни у колективній свідомості. Зміна назви, дати та самого способу відзначення дня закінчення війни, заміщення символу гвоздики маком, а також перегляд ряду історичних номінацій (зокрема витіснення із дискурсу поняття «Велика Вітчизняна війна») – усе це модифікації символічного порядку, покликані і відображати, і зумовлювати модифікацію самого уявлення про історичну подію. Вагомо, що такі загальносуспільні зміни задають координати інтерпретації окремих об'єктів, зокрема «Батьківщини-Матері». З огляду на це, ось уже кілька років початковий міф «Батьківщини» всіляко намагаються з неї витіснити – знову ж таки, додаючи або забираючи певні символи. Так, на голову войовничої діви надягали вінок маків, цим самим воліючи замістити символізм войовничого тріумфу символізмом скорботи та примирення. Щит монументу планували оголити, забравши з нього емблему Радянського Союзу і таким чином принаймні усунути вульгарно відкриту маніфестацію первинного міфу. Проте «Батьківщина-Мати» являє собою той особливий випадок, коли форма міфу створювалася спеціально під його концепт. Соцреалістичні форми фактично заточені під носіння відповідних ідеологічних концептів та цим самим створення міцних і довготривалих міфів. Монументальність, претензійність розмірів, певна аскетичність і суворість вираження – ці зовнішні, формальні характеристики, однак, є прямим відображенням творчих інтенцій. Київ перевантажений об'єктами, чії первинні міфи неможливо знищити

вщент саме через їхню надійну сплавленість із формами, через які вони транслювалися і транслюються. До цієї когорти об'єктів можна також віднести Арку дружби народів, Національний комплекс «Експоцентр України» (раніше ВДНГ), розташовані поруч із останнім навчальні корпуси КНУ імені Тараса Шевченка та ще цілий ряд архітектурних і скульптурних реалізацій соцреалістичного канону у місті Києві. Такі міфи, навряд чи піддаючись цілковитому знищенню, можуть, однак, бути знешкоджені та приручені, стаючи матеріалом, згідно з Р. Бартом, для нових міфів.

Список використаних джерел:

1. Лотман Ю. М. Символика Петербурга и проблемы семиотики города / Ю. М. Лотман // История и типология русской культуры
2. Барт Р. Миф сегодня / Р. Барт., 1994.

*Яриш М. Б., Струнін І. В.,
КПІ ім. Ігоря Сікорського
strunin.ihor@gmail.com*

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА ЯК МЕГАТРЕНД 21 СТОЛІТТЯ

З появою інформаційних технологій та глобальної мережі Інтернет, до якої нині мають доступ понад 48% населення всієї планети [1], кіберпростір як віртуальне середовище для здійснення комунікацій та реалізацій суспільних відносин [2] став потужним інструментом пропаганди, маніпуляцій, дезінформації та викривлення реалістичного сприйняття світу людиною. Цей деструктивний вплив інформації на свідомість людини досягнув таких масштабів, що кіберпростір став четвертою сферою воєнної діяльності (наряду з повітряною, морською та сухопутною).

Поняття інформаційної війни зародилося наприкінці ХХ століття і первинно стосувалось інформаційно-психологічного впливу у військовий час. Насьогодні ж поняття інформаційної війни фігурує і в мирний час, за відсутності відкритих військових протистоянь. Такий тип війни може виникати всередині країни як між існуючими політичними силами в цій державі, так і між цілком аполітичними опонентами (відомими персонами чи компаніями). Завданням інформаційної війни є введення недостовірної чи сфальсифікованої інформації в глобальну мережу, ЗМІ, соціальні мережі, пресу з метою

дезорієнтації суспільного порядку, цінностей, преференцій, досягнення розколу суспільства, а в ідеалі – отримання повного контролю над його свідомістю і громадською думкою, цілковите нав'язування своїх ідей та пріоритетів. Тому інформаційна війна є дуже потужним інструментом здійснення маніпуляцій як суспільною свідомістю, так і поведінкою окремих індивідів, оскільки цей тип впливу не усвідомлюється і не ідентифікується об'єктом.

Найгіршим і наймасштабнішим видом інформаційної війни є саме інформаційно-політичний конфлікт між державами, характерною рисою якого є насильницький вплив на опонента. В якості прикладу достатньо обмежитися нашою державою: на сході України інформаційна війна зуміла успішно реалізуватись з боку так званих невизнаних Донецької та Луганської народних республік. Цинічне викривлення інформації щодо цього збройного конфлікту з боку терористів, фізичне обмеження діяльності українських ЗМІ на окупованій території, пряма пропаганда так званого «руського миру», провокування національно-етнічних, соціальних і політичних зіткнень, а також залякування психологічного та фізичного характеру наряду з безпосередніми воєнними діями призвели до того, що суспільство на окупованій території стало політично дезорієнтованим, деморалізованим, в ньому зародилось негативне ставлення до ідеологічного опонента – української держави. За рахунок вищеперерахованих чинників, ця соціальна група населення втратила волю до боротьби та перемоги, що дозволило терористам отримати вплив над їх громадською думкою. Важливо відмітити також і те, що проблема інформаційної війни може бути присутня фактично в будь-якій сучасній державі. Увесь розвиток військової сфери протягом існування людства можна описати принципом «Щит-меч», тобто як тільки людство створює нову зброю і починає її застосовувати, одразу здійснюється розробка нового захисту від цієї зброї, і цей процес перманентно продовжується дотепер. Але оскільки інформаційна війна є достатньо новим видом загрози для суспільства, то проблема захисту і протидії їй залишається актуальною, адже її складність полягає у тому, що розробкою «зброї» займаються не безпосередньо військові та інженери, а психологи, журналісти, політологи, економісти, вчені різних галузей, тобто тут залучається якнайширше коло спеціалістів абсолютно різних сфер діяльності, щоб всебічно підійти до поставленої задачі і повною мірою здійснити інформаційну атаку на супротивника та досягнути дезінформації суспільної думки. У зв'язку з цим, на державному рівні створюються як центри протидії інформаційній війні та пропаганді типу Українського кризового медіа-центру, так і центри,

що поширюють сфальсифіковану інформацію в ЗМІ, наприклад, інформаційне агентство «Ітар-ТАРС» (Росія).

Отже, інформаційна епоха 21-го століття, окрім глобального доступу до накопичених людством знань та спрощення комунікацій на великих відстанях, почала використовуватись з метою деструктивного впливу на людську свідомість і здатність раціонально мислити. Тому для того, щоб не стати жертвою інформаційної війни, сучасна людина повинна в першу чергу розвивати своє критичне мислення, в результаті чого в неї сформується власний погляд на ці події, а не нав'язаний маніпулятором чи суспільством. Для більш конкретного аналізу інформації найоптимальніше використовувати модель Ласвелла [3], яка аналізує основні складові даного комунікативного процесу і таким чином дозволяє системно аналізувати конкретний інформаційний ресурс, що на сьогодні для нас є особливо важливим. Людина без критичного мислення, що не прагне вийти з власної зони комфорту, бачить лише ілюзію консенсусу і злагодженості, не розглядаючи альтернативи вибору. Розвиток критичного мислення розширить світогляд і теоретичне мислення даного індивіда, що дозволить покинути власну зону комфорту і взяти відповідальність за свої слова і вчинки, а не перекладати її на когось іншого, що вміло використовують маніпулятори.

Список використаних джерел:

1. The State of Broadband 2017: Broadband for catalyzing sustainable development : (підсумки річної доповіді «Annual Meeting of the Broadband Commission 2017») [Електронний ресурс] / ITU/UNESCO Broadband Commission for Sustainable Development // – Женева – 2017. – с. 2. Режим доступу: <https://www.broadbandcommission.org/Documents/reports/sob2017-key-findings-en.pdf>.

2. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України»: станом на 25 жовт. 2017 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Київ: Відомості Верховної Ради України, 2017 р. – 42 с. – (Бібліотека офіційних видань).

3. Назаров М.М. Массовая коммуникация и общество. Введение в теорию и исследования / Назаров М.М. – М. : Аванти плюс, 2003. – 428 с.

4. Самохвалова В. И. (2011). Специфика современной информационной войны: средства и цели поражения. Философия и общество, 3(63). – Режим доступу <https://www.socionauki.ru/journal/articles/136100/>.

СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ПРОЦЕСАХ ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ

Соціалотрансформаційні процеси в українському суспільстві змушують по-новому поглянути на соціальне самовизначення молоді, перспективи її соціалізації та інтеграції, участі в соціальному відтворенні. Незважаючи на соціально-демографічну кризу, скорочення частки молоді в соціально активному населенні й суспільному виробництві, на ті труднощі, з якими зіштовхується молодь на етапі життєвого старту, на погіршення її соціальних і соціально-професійних якостей, молодь залишається мобілізаційним ресурсом суспільства, поколінням, яке визначає майбутнє українського суспільства і його життєві орієнтири референтні, тобто впливають на цінності старших поколінь.

Відносно проведених перетворень молодь демонструє високий ступінь адаптації, освоюючи нові соціально-професійні ніші, прагне працювати в приватному секторі, активна в просуванні ринкових норм і правил. З іншого боку – значна частина молоді відчуває комплекс виключення, не готова до висхідної соціальної мобільності, прихильна до споживчих, а не до трудових цінностей. Очевидні дезінтеграція і соціальне відокремлення від суспільства певних соціально-професійних і соціально-територіальних груп молоді. Велика частина молодих людей не цікавляться політикою, байдужі до проблем суспільного життя і в той же час високий відсоток прихильників радикальних, часто соціально-екстремістських ідей, ксенофобських і раціоналістичних забобонів.

Ймовірно, на відміну від старших поколінь, які відчувають незадоволеність і дискомфорт втратою соціального патерналізму з боку суспільства і держави, молоді люди не можуть реалізувати інноваційний потенціал в умовах деформації і дисфункціональності ринкових і демократичних інститутів, слабкої державної політики, не спрямованої на підтримку молодіжної ініціативи, і, в не меншому ступені, неінституціоналізованості каналів артикуляції і презентації інтересів молоді.

Фактично українська студентська молодь змушена вирішувати життєві проблеми самотужки, або сподіваючись на допомогу сім'ї і знайомих. В українському суспільстві склалася ситуація, коли населення вже не вірить в соціальну ефективність державних інститутів,

а й рівень розвитку соціального капіталу, системи соціальних мереж, норм і відносин соціальної довіри і соціальної взаємодопомоги занадто низький, щоб свідчити про соціальну автономію, можливості безболісно пережити перехідний період від державного патерналізму до соціальної самоорганізації та самореалізації.

Багато говориться про соціальні бідування старших поколінь, їх незабезпеченої старості, втрати можливостей оплачувати медичне обслуговування, нормально харчуватися і гідно відпочивати. В цілому дане подання достовірно, однак, тільки мимохідь згадується про проблеми молоді в аспекті соціальної безпеки (наркоманія, злочинність, заперечення соціальних чеснот). Молодь більшою мірою, на мій погляд, претендує на статус групи соціального ризику, маргіналізується з витікаючими для суспільства деструктивними наслідками.

Відсутність розвиненого соціального капіталу призводить до поширення групового егоїзму і, якщо українська молодь зазнала «принад» безмежної свободи, але не сформувала почуття соціальної відповідальності і соціальної свободи, в чому проявляється її вплив по відношенню до інших поколінням?

По-перше, молодь, як мобілізаційний потенціал суспільства, найбільш схильна до соціально-інноваційної діяльності, але тільки при певному рівні соціальної згуртованості. По-друге, молодь стає соціальною групою з префігуративної культурою, виявляючи тенденції розвитку, якщо діє «знизу», на рівні сукупності соціальних мікрофакторів. По-третє, невизначеність соціального капіталу в молодіжній політиці містить практичну неефективність молодіжних програм, так як не можна очікувати позитивних результатів там, де молодь розглядається або як група соціальної опіки, або абсолютно неспроможна для визначення власної долі.

Дослідження проблем молоді в Україні є актуальним, оскільки необхідно на державному рівні створювати умови для самореалізації молоді та включення її у процеси розвитку України. Це розширить соціальну базу перетворень, забезпечить соціальне, культурне і економічне відтворення й розвиток держави.

СЕКЦІЯ 2. РЕГІОНАЛЬНІ КОНФЛІКТИ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ТРЕНД XX I XXI СТОРІЧ

*Арістова А. В.,
Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України
aristovaalla@yahoo.com*

РЕЛІГІЙНО-ВМОТИВОВАНИЙ ТЕРОРИЗМ У ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ

Міжнародний тероризм в цілому (і релігійно-вмотивований тероризм як його надважлива складова) постали в XX-XXI ст. як складне, інтенсивно еволюціонуюче соціальне явище, чия природа глибоко вкорінена у протиріччя глобалізаційних процесів. Масштаби, форми присутності, рівень віктимності, характер функціонування тероризму в глобальному світі істотно і швидко змінюються. Згідно з даними RDWTI (RAND Database of Worldwide Terrorism Incidents), за період 1968-2010 рр. у світі сталося близько 38.700 терористичних інцидентів-атак. Ще більше емпіричних і статистичних даних для аналізу надає Global Terrorism Database (GTD), яка нині включає понад 140 тис. кодифікованих інцидентів.

Якщо в кінці XX ст. авторитетні західні дослідники (Б. Гейнор, Б. Гоффман, М. Рансторп, Д. Рапопорт, М. Юргенсмейер та ін.) попереджали – процес релігієзації терористичної діяльності є невідворотним, релігійно-інспірований тероризм повертається на світову арену; то сьогодні – симбіоз терористичної технології і релігійної ідеології вже набув абсолютної домінації увійшов до числа найбільших глобальних небезпек.

Новітня історія міжнародного тероризму виразила кілька глобальних трендів.

1. Перетворення релігійного екстремізму на головний чинник, ідейну легітимацію і мотивацію терористичної діяльності. Якщо до початку нинішнього століття провідним рушієм терористичних актів по всьому світі був національний сепаратизм, то від 2001 року ця драматична роль переходить до вмотивованого релігією екстремізму [Див.: Global Terrorism Index 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2015/06/Global->

Terrorism-Index-2015]. Мартиролог жертв невпинно і стрімко зростає; близько 70% з них – жертви терористичної діяльності 4-х угруповань: «Ісламської держави» в Іраку та Сирії, «Боко Харам» в Нігерії, «Талібан» в Афганістані та «Аль-Каїда», котрі є носіями і трансляторами т.зв. ісламістської ідеології.

2. Геополітичне розширення цільової діяльності релігійно-вмотивованих терористичних угруповань: терористичні атаки різного типу зафіксовані, за даними «Global Terrorism Index» у 93-х країнах світу. Розширення простору терористичної діяльності охопило практично всі континенти, у т.ч. 18 європейських країн вже стали ареною для терористичних нападів, і напевне нема жодної унебезпеченої від них [Див.: Angel Rabasa and Cheryl Benard. Eurojihad: Patterns of Islamist Radicalization and Terrorism in Europe. – Cambridge University Press, NY. – 2015.].

3. Нарощення віктимності релігійно-вмотивованого тероризму. За перші 15 років нового століття (2000 – 2014) відбулося майже десятикратне збільшення смертності від терористичних нападів – від 3,3 тис. до 32,7 тис. [Див.: Global Peace Index Report – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2015/06/Global-Peace-Index-Report-2015>].

4. Зміна соціального складу терористичних груп та соціального профілю їх учасників. Ці процеси найбільше відстежено на прикладі т.зв. «ісламістських» терористичних груп. Помітно зросла частка високоосвічених людей, професіоналів різного фаху, що походять з матеріально забезпечених сімей середнього класу. Чимало з них добре інтегровані в суспільство, тому стереотипи «соціального відчуження» як пояснення причин радикалізації майже не спрацьовують.

5. Мережевий характер існування – виникнення численних локальних осередків в різних регіонах, що стають засобами трансляції релігійного екстремізму. Як наслідок, однією з найбільш тривожних тенденцій стає генезис місцевого («homegrown») тероризму. Такі угруповання мають явну перевагу перед зарубіжними структурами, будучи мобільними, адаптованими, добре інтегрованими в суспільне середовище носіями терористичної загрози [Див.: Sageman M. Understanding Terror Networks. – Philadelphia, PA : University of Pennsylvania Press, 2004. – 232 p.].

Спостерігаємо деформацію релігійних ідей в масовій свідомості та новий виток витворення релігійних ідеологій, які брутально спотворюють саму сутність світових релігійних учень. І найбільше в цих процесах ідеологізації та екстремізації релігії «постраждав» іслам.

Світова спільнота зіткнулася з надзвичайними адаптивними властивостями релігійно-вмотивованого тероризму: від здатності самоорганізації й самовідтворення – до формування стійких квазідержавних утворень. Одна із найбільших небезпек глобалізованого світу полягає в тому, що міжнародні терористичні структури не просто спираються на значну соціальну базу, але цілеспрямовано формують її засобами політичного і військового насильства, дестабілізації та руйнування політичних режимів, використанням потенціалу релігійно-екстремістської ідеології пропонувати альтернативну ідентичність, чітку систему цінностей та буттєві сенси.

*Бєленко І. В.,
аспірант кафедри політології та міжнародних відносин
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля
bielienko.i@gmail.com*

ЕТНІЧНІ ПРОТИРІЧЧЯ В КРАЇНАХ ПІВДЕННОЇ АФРИКИ ЯК ЧИННИК ПОЛІТИЧНОЇ МОБІЛІЗАЦІЇ

Особливістю більшості африканських країн є поліетнічність. У випадку країн південної Африки населення, здебільшого, не тільки не належить до однієї етнічної групи, а і до однієї раси. Це твердження характеризує Південноафриканську республіку і, меншою мірою, Намібію.

Етнічні проблеми в Африці в цілому та на півдні континенту зокрема виникли ще в доколоніальну епоху. Особливо гостро етнічне питання постало у другій половині ХХ ст. у ході деколонізації та переходу влади від білошкірої меншості до чорношкірої більшості.

Такі організації, як Африканський національний конгрес (АНК, Південно-африканська Республіка), Союз африканського народу Зімбабве (ЗАПУ, Зімбабве), Організація народів Південно-західної Африки (СВАПО, Намібія) створювались як платформи для досягнення спільної для всіх чорношкірих африканців мети – отримання громадянських прав та перехід влади до рук більшості. Проте згодом у таких організаціях відбулись розколи за етнічним принципом. Від АНК відколосась більшість представників народу зулу на чолі з вождем Бутелезі, які утворили власну організацію – Партію свободи Інката [1]. Із ЗАПУ вийшли представники народу шона на чолі з Р. Мугабе і

утворили Африканський національний союз Зімбабве (ЗАНУ). Потрібно зазначити, що такі розколи значно вплинули на процеси визвольної боротьби, оскільки неодноразово виникали збройні протистояння між організаціями, які декларативно малу спільну ціль. Фактично ж метою кожної з таких організацій було не допустити до влади представників із конкуруючої політичної організації, а, відповідно, і представників інших етнічних груп.

У результаті проведення вільних виборів у 1980 р. у Зімбабве, у 1989 р. у Намібії та у 1994 р. в ПАР перемогу отримали партії, які мали підтримку найбільших етнічних груп. Виключенням стала АНК, яка і до цього часу об'єднує представників всіх етнічних груп, що мешкають у ПАР.

Електоральна мапа чітко демонструє, що за ЗАНУ майже не голосували матабеле, інтереси яких представляла ЗАПУ [2]. Схожа ситуація склалась і з голосуванням у провінції КваЗулу Натал, АНК отримала набагато меншу підтримку ніж Партія свободи Інката [3].

Процес взаємовідносин між політичними організаціями етнічних груп можна розділити на два етапи:

1. Співіснування в умовах конфлікту (етнічні чистки в Зімбабве у середині 80-х років ХХ ст.; сутички між членами АНК та Партії свободи Інката в ПАР під час демонтажа апартеїду).

2. Падіння підтримки у партій, що представляють етнічні меншості або поглинання їх партіями влади (падіння підтримки Партії свободи Інката через обрання Дж. Зуми, етнічного зулу, президентом АНК [4]; утворення політичного блоку ЗАНУ-ПФ через поглинання ЗАПУ).

Підбиваючи підсумки, можна сказати, що етнічна неоднорідність використовується політичними лідерами для консолідації етнічної групи. Така політична мобілізація спрямована на отримання та збереження влади в руках етнічної групи, що має найбільшу кількість членів. Одночасно відбувається процес деполітизації інших етнічних груп шляхом поглинання політичних рухів менших етнічних груп.

Список використаних джерел:

1. Ethnic Conflict Management in Africa: A Comparative Case Study of Nigeria and South Africa Elections [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.beyondintractability.org/casestudy/irobi-ethnic>
2. Zimbabwe 1980 General Elections [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.pindula.co.zw/Zimbabwe_1980_General_Elections
3. 1994 National and Provincial Elections [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.elections.org.za/content/uploadedfiles/NPE%201994.pdf>

4. Party Support [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.elections.org.za/content/NPEPublicReports/146/Party%20Support/National_3.pdf

*Воропай О. В. (м. Київ)
olia.voropay@gmail.com*

СТАТУС НЕПІДКОНТРОЛЬНИХ ТЕРИТОРІЙ ЯК КВАЗІДЕРЖАВНИХ УТВОРЕНЬ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРІ

Було досліджено ознаки квазідержави, зазначено передумови та наслідки виникнення таких державних новоутворень. З'ясовано законність самопроголошених держав на сході України на основі аналізу перебігу подій, що склались історично.

Утворення таких квазідержав на Сході спричиняє збитки для нашої держави в економічному, фінансовому, територіальному та інших аспектах. Також актуальність даного напрямку пояснюється проблемами політичного, правового і міжнародного характеру.

Квазідержави, як феномен останніх років, що показують сучасні тенденції розвитку в процесі державотворення та реалізації правопорядку на міжнародному рівні.

Вивчення квазідержав було затьмарене невдалою термінологічною плутаниною. Іноді цей термін означає визнані країни, які не можуть розвинути необхідні державні структури для функціонування повноцінних, «реальних» країн. В інших випадках «квазідержави» є позначенням регіонів, які відходять від іншої держави, отримують де-факто контроль над територією, на яку вони претендують, але не можуть досягти міжнародного визнання [6].

Згідно Конвенції 1933 рік, що прийнято у Монтевідео, держава – суверенна організація з легітимною публічною владою має 4 ознаки, а саме :

- 1) визначена територія
- 2) постійне населення
- 3) власний уряд;
- 4) комунікація з іншими державами

Квазідержави не мають всі ознаками держави. З наведених вище ознак, вони характеризуються трьома і декларують четверту. У літературі квазідержави характеризуються внутрішньою нестабільністю

та гострими конфліктами, вони не можуть забезпечити мінімальні комфортні умови для громадян, а саме мир, порядок, безпеку, а також не здійснюються урядові функції, що властиві державам [1].

Квазідержави володіють такими ознаками:

- зростання кримінального та політичного насилля;
- невідконтрольні території;
- етнічні, релігійні, мовні, культурні конфлікти чи військові дії;
- транспортна інфраструктура неналежного стану;
- слабка економіка та недостатнє ВВП на душу населення ;
- високий рівень корупції;
- незадовільний рівень охорони здоров'я з високим показником дитячої смертності та низькою тривалістю життя;
- обмежені можливості освіти;
- деградація навколишнього середовища.

Таким чином, концепція державної відповідальності передбачає створення безпечного середовища та розвиток інституційної системи, законної та ефективної безпеки, запобігання транскордонним вторгненням і втрати території, усунення внутрішніх загроз або нападів на національний порядок, запобігання злочинам і можливість громадян вирішувати свої суперечки з державою та між собою [5].

На думку Г. Блакісруд, то в ієрархії державного будівництва виділяється два важливих фактори, а саме: позицію, прийняту опонентом/конкурентом держави, де сильна держава сприяє незалежному формуванню державного будівництва у відокремленому регіоні і другим важливим чинником є роль держави покровителя. Тож, південнокавказькі квазідержави користуються підтримкою і сильно залежать від зовнішнього покровителя, але рівень підтримки є змінним [7].

Міжнародне невизнання перешкоджає економічному розвитку і співпраці з іншими учасниками на політичній арені. Саме міжнародне невизнання створює економічну та політичну залежність від країн-донорів. На пострадянському просторі переважно цим донором постає Російська Федерація, а яскравим прикладом квазідержав послуговують Абхазія, Південна Осетія, Придністров'я [3].

Згідно промови керівника Луганської правозахисної групи стверджується, що на Донбасі активно формуються квазідержавні утворення на місці зруйнованих структур української державності. Влада вирішила застосувати силові механізми для боротьби з проявами сепаратизму в межах Антитерористичної операції, які згодом переросли в військові дії [4].

Функціонування на квазідержавних, невизнаних, самопроголошених утворень є досить сильним фактором етнополітичної

дестабілізації в державі, виклик національній службі безпеці та територіальній цілісності держави. Російський дослідник К.М. Вітман вказує на три можливі шляхи розв'язання проблеми невизнаних держав на пострадянському просторі – вони можуть: 1) тривалий час зберігати свій перехідний політико-правовий статус, набутий внаслідок конфлікту; 2) бути поглинутими сусідніми державами; 3) стати повноцінними незалежними державами. Україна налаштована лише на один варіант – невизнання цих утворень та придушення сепаратистських проявів: Луганська та Донецька області є невід'ємними частинами України, над якими має бути встановлено контроль [2].

Отже, Самопроголошені республіки на Сході України в даний час мають невизначений політико-правовий статус через залученість в територіально-правовий конфлікт. Право називатись, утворенням ДНР і ЛНР, квазідержавами можливе за формування таких факторів:

- реальне існування автономії суб'єктів, котра проявляється в самостійності на підзвітній території від інших держав, зовнішньої незалежності від інших суб'єктів публічно-правового характеру.

- відсутність зовнішньої легітимації суверенітету: тобто відсутність визнання в якості незалежної держави і можливостей вступати в відповідні відносини з іншими державами. Як і більшість квазідержав, в тому числі ДНР і ЛНР, претендують на визнаний іншими державами суверенітет.

Варто пам'ятати, що самопроголошення рідко отримує схвалення від міжнародної громади. Суб'єкти як ЛНР та ДНР не мають можливості підтримувати стосунки з зовнішнім світом, укладати міждержавні договори і користуватись стандартними перевагами суверенної держави.

На сьогодні самопроголошені території України постають епіцентром розбрату між кількома суб'єктами та для досягнення володіння територіями застосовуються різні засоби тиску, від силових до геополітичних.

Список використаних джерел:

1. Бердегулова Л.А., «Квазігосударства на постсоветском пространстве : историко-правовое , исследование», 2007.
2. Вітман К., «Невизнані держави пострадянського та постсоціалістичного простору: шлях до міжнародного визнання», 2011.
3. Стелас Асланов, «Невизнані квазідержавні утворення як фактор етнополітичної нестабільності в Україні», 2015.
4. Шапошніков А.О., «Невизнана держава як різновид квазідержави», 2015.

5. Jackson R. *Quasi-States: Sovereignty, International Relations, and the Third World* / R. Jackson. – Cambridge : Cambridge University Press, 1990.

6. Kolsto P., «The sustainability and future of unrecognized quasi-states – *Journal of peace research*», 2006.

7. Kolsto P. and H.Blakkisrud, «Living with Non-recognition: State- and Nation-building in South Caucasian Quasi-states», 2008.

*Зарувна О. С.,
КПІ ім. Ігоря Сікорського
olha.zaruvna@gmail.com*

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВЧИНЕННЯ ГЕНОЦИДУ: ПОЛІТИЧНИЙ І ЮРИДИЧНИЙ АСПЕКТИ

Вперше поняття «геноцид» запропонував польський юрист Р. Лемкін ще в 1944 році. У міжнародно-правовому аспекті цей термін було визначено в Резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 11 грудня 1946 року, що визнає геноцид міжнародним злочином, який передбачає національну та міжнародну відповідальність як окремих осіб, так і держав. Історично наступним міжнародним документом щодо питання геноциду стала Конвенція про попередження злочину геноциду і покарання за нього від 9 грудня 1948 року, що набула чинності починаючи з 12 січня 1951 року. Там є визначення поняття «геноцид», що подається як діяльність з наміром повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи: включаючи вбивство представників групи; заподіяння серйозних тілесних чи моральних збитків; поневолення, депортація та насильницьке переміщення представників групи; навмисне створення життєвих умов, що можуть призвести до фізичного знищення групи; переслідування представників групи; сексуальне рабство; запобігання народженню дітей, примусова стерилізація; публічні заклики до перелічених вище дій.

Проте, й досі відбуваються суспільно-наукові дискусії з приводу відповідальності за вчинення геноциду. Серед вчених існує думка, що крім індивідів чи організацій, які проводили політику геноциду, відповідальність має нести і народ держави, представники якої здійснювали цей злочин. Це пояснюється тим, що громадяни беруть участь у формуванні представницьких органів публічної влади,

відповідно, голосуючи за певного кандидата або політичну партію, виборці схвалюють запропоновану ними програму. Винятком може бути лише наявність тоталітарного режиму в державі, коли системно порушуються права і свободи її громадян, використовується апарат насилля, та застосовуються репресії до громадян.

Стосовно розгляду справ, пов'язаних із притягненням до відповідальності осіб організованих груп, які вчинили геноцид існує багато винятків та обмежень. Прийняті рішення (навіть на міжнародному рівні) не мають достатньої ефективності. Наразі такі питання розглядають Рада Безпеки ООН, Міжнародний Суд ООН та Міжнародний кримінальний суд.

Серед труднощів, що виникають в даному випадку можна назвати наступні:

- В Раді Безпеки ООН рішення можуть мати політичну складову, оскільки її постійні члени володіють правом вето;
- Міжнародний Суд ООН може виносити рішення лише за згодою держави, яка вчинила міжнародний злочин;
- Міжнародний кримінальний суд може приймати рішення лише стосовно конкретних осіб, а не держави.

Крім того, деякі з держав мають свої окремі норми в національному законодавстві стосовно визначення геноциду та покарання за скоєння цього злочину. В цьому і виявляється основна проблема – відсутність загальноприйнятих норм кримінального кодексу, що давали б чіткі санкції за вчинення злочинів проти безпеки людства (в тому числі злочину геноциду).

Загалом виокремлюють три основні умови, щоб визначити злочин як такий, що несе загрозу для людства:

- широкомасштабний напад, тобто охоплює значну кількість жертв внаслідок вчинених дій;
- систематичний напад, тобто продуманий завчасно;
- свідомий напад, тобто той, хто вчиняє злочин усвідомлює наслідки своїх дій, масштаб заподіяних збитків та кількість людських жертв.

Чи не найяскравішим прикладом геноциду в світовій історії є масові переслідування та вбивства євреїв і ромів нацистами в часи Другої світової війни, що відоме за назвою Голокост. За підрахунками число жертв становить близько 6 мільйонів осіб.

Отже, геноцид – це найтяжчий міжнародний злочин, механізми боротьби з яким досі розробляються світовою спільнотою. Паралельно, обов'язком кожної цивілізованої і демократичної держави є

запровадження ефективних способів притягнення до відповідальності за вчинення геноциду винних осіб на національному рівні.

*Макаренко Д. В.,
rdv_@ukr.net*

УГРОЗА ВОЕННОГО КОНФЛИКТА КАК ФАКТОР КОНСОЛИДАЦИИ УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА

Угроза вторжения РФ на территорию Украины запустила механизм развития гражданской солидарности в украинском обществе, несколько сместив на периферию общественного сознания внутренние регионально-культурные противоречия. На фоне военных событий на Донбассе различные аспекты мобилизации в социуме – социетальная, политическая и военная – стали важной проблемой и вызовом для ученых и политиков. Эти мобилизации происходят в глобальном масштабе во всех частях света: наиболее развитых странах (так называемом ядре), полу-периферии, и периферии [1, с. 5]. Процесс модернизации украинского государства выражающийся в люстрации, децентрализации власти и бюджетных финансовых ресурсов дал большие возможности в гражданской мобилизации, принятия активного участия в законодательной и судебной жизни государства. Возрождение национального единства, стремление к соборности и единству способствовали развитию гражданского общества. Политическая культура эволюционировала из культуры «патриархально-клановой пассивности» в культуру «прогрессирующего политического участия». Аннексия Крыма, АТО на Донбассе и угроза военного продвижения РФ вглубь страны способствовали взаимодействию общества и государства для достижения всеобщего консенсуса, что выразилось в поддержке провозглашенного правящим классом политического курса на интеграцию в ЕС и НАТО, реформы в экономике и социальной сфере (2013-2014 г. в Украине).

Однако последующие несколько лет отношение населения к внутренним социально-политическим процессам кардинально изменилось. Гражданская активность населения начала снижаться, как и уровень доверия и поддержки представителей правящего класса. Отсутствие значимых для населения социально-экономических реформ, деолигархизации власти, и, как следствие, снижение уровня жизни населения – процессы, связанные как с недостаточной эффективностью

действующей власти, так и с длительным военным конфликтом на Донбассе, привел к разделению общества на две «полярные группы», которые имеют значительные отличия в системе приоритетов и ценностей. К первой группе относятся люди имеющие непосредственное отношение к военным действиям и проживающие на временно оккупированных территориях, для которых война и все что с ней связано стала «нормой жизни», а выживание – основной приоритет. Здоровый образ жизни, самореализация и социальное самоопределение вытеснены желанием и возможностью сохранить жизнь себе и своим близким. Ко второй группе относятся «мирные» люди, которых военные действия затрагивают опосредованно и у них нет необходимости бороться за жизнь. Однако, военный конфликт оказывает непосредственное влияние на их приоритеты и ограничивает возможности в самореализации. Наиболее уязвимым в сложившейся ситуации оказывается молодое поколение. Отсутствие нормальных условий для социальной, культурной, экономической самореализации молодежи негативно сказывается на ее самоопределении и расстановке приоритетов. Социально-экономическая нестабильность в государстве, ухудшение условий жизни, трудности с поиском достойной работы приводят к усилению миграционных процессов. Значительная часть активной и трудоспособной молодёжи рассматривает своё будущее за пределами украинского государства [2; 3]. Предотвратить значительный отток молодых и перспективных людей за границу является стратегической задачей государства для достижения целей стабильного развития Украины и ее модернизации.

Таким образом, угроза военного конфликта с РФ в первые годы после революционных событий на Майдане консолидировали украинское общество по пути выбора геополитического курса Украины в сторону организационных структур Запада (Европейский Союз и НАТО). Даже Восток Украины, по данным социологических исследований последних лет, перестал быть единой региональной общностью, ориентированной на Евразийский проект развития. Однако, отсутствие социального эффекта от реализуемых внутри страны политических программ, реальной деолигархизации власти, снижение уровня жизни населения – процессы, связанные как с неэффективностью реформ, так и с длительным военным конфликтом на Донбассе, вновь поставили на повестку дня консолидацию украинского общества. Главная точка разлома теперь пролегает не в культурно-символической сфере и разности региональных идентичностей, а в запросе всего населения Украины на социально-экономическую модернизацию страны. Невзирая на сложные перманентные взаимоотношения, задача политической

власти и общества заключается в поиске точек соприкосновения на пути построения украинского государства.

Список использованных источников:

1. Кутуев П., Чолій С. Мобілізація на пострадянському просторі: між імперативами модернізації та демодернізації / П. Кутуев, С. Чолій / Ідеологія та політика. – 2018. – №2. – С. 4–24.

2. Гірник Г. Стан вищої освіти в Україні як чинник формування міграційних установок української молоді / Г. Гірник // Youth in Central and Eastern Europe. Sociological Studies. – 2017. – №1. – С. 22–32.

3. Єнін М. Ідеологічні форми та ціннісні модифікації патріотизму української молоді (на основі аналізу модернованих групових дискусій) / М. Єнін // Ідеологія та політика. – 2018. – №2. – С. 61–93.

*Луцишин Г. І.,
професор, д. політ. н.,
завідувач кафедри політології та міжнародних відносин
Національного університету «Львівська політехніка»
Хімяк О. М.,
к.істор.н.,
доцент кафедри політології та міжнародних відносин
Національного університету «Львівська політехніка»*

ПОЛІТИКА ЄС ЩОДО ВРЕГУЛЮВАННЯ МІГРАЦІЙНОЇ КРИЗИ

Сьогодні питання міграційної кризи є на порядку денному у більшості країн Європейського Союзу. Чергова хвиля міграції принесла зміну демографічної ситуації в країнах ЄС, а також загострює проблему інтеграції, адаптації та працевлаштування мігрантів. Країни ЄС зіткнулися з величезним припливом мігрантів з охоплених конфліктами країн Близького Сходу, Африки та Азії. Політика «відкритих дверей» для біженців розколює уряди сучасних європейських країн, загострює міждержавні відносини, а економічний та політичний тягар віддаляє країни ЄС одна від одної.

У "Європейській стратегії безпеки" (2003) визначено основні загрози для країн ЄС, зокрема, наголошується, що це тероризм, швидке накопичення зброї масового ураження, а також регіональні конфлікти.

Конфлікт у Сирії залишається найбільшим рушієм міграції в сучасних державах ЄС. Тривале насильство в Афганістані та Іраку,

зловживання владою в Еритреї, військова агресія Росії в Україні, а також бідність в Косово ведуть людей до пошуку кращого життя у інших країнах. Більше мільйона мігрантів та біженців переїхали до Європи у 2015 році, що спричинило міграційну кризу в ЄС. Сьогодні Німеччина отримала найбільшу кількість нових клопотань на отримання статусу біженця (більш ніж 476 000 тис. осіб.). Однак статистика свідчить, що прибуло набагато більше людей – німецькі чиновники заявили, що в Німеччині система «EASY», для підрахунку та розподілу людей, налічує більше ніж мільйон осіб до того, як вони подадуть клопотання на отримання притулку. Угорщина перейшла на друге місце для подання клопотань про надання притулку, оскільки більше мігрантів здійснили подорож по суші через Грецію та Західні Балкани.

Напруженість в ЄС зростає через непропорційний тягар, який несуть деякі країни, особливо ті, куди прибуває більшість мігрантів: Греція, Італія та Угорщина. У серпні 2017 р. сім африканських і європейських лідерів зустрілися в Парижі, щоб побудувати нові відносини, спрямовані на зменшення міграції в Європу з Північної Африки в обмін на допомогу державам, в яких відбуваються конфлікти. Лідери Франції, Німеччини, Італії та Іспанії погодилися надавати допомогу Чаду і Нігерії з охорони кордону, для зменшення потоку мігрантів через Лівію і через Середземне море.

Поняття «європейська міграційна криза» вже стало загальноживаним. Цей процес охопив Європейський Союз у 2015–2017 р. та зумовив наплив біженців та мігрантів, що знаходяться поза межами своєї держави. Вони не можуть або не бажають користуватися захистом своєї держави, обгрунтовано побоюючись стати жертвою переслідувань, що ґрунтуються на ознаках приналежності до іншої раси, національності, віросповідання, громадянства, належності до певної соціальної чи політичної організації. Їхня позиція, а саме небажання повертатися у власну державу, призвело до негативних наслідків для держав-членів Європейського Союзу, а саме, до нестабільності та загрози їх цілісності.

Міграційна криза Європейського Союзу – це комплексна проблема, яка формується з декількох компонентів: незаконного перетину кордону, контрабанди, фінансових проблеми, проблем продовольства, відсутністю роботи, неякісної освіти, відсутністю належного правового регулювання в третіх державах та відсутністю цілісної узгодженої стратегії протидії нелегальній міграції.

Сучасні виклики та загрози світовій безпеці вимагають істотно нового інструментарію для вирішення існуючих проблем. Відсутність єдиного підходу держав до питання міграції створює значні труднощі

для міжнародної взаємодії. Адже, коли особі відмовляють у притулку, проблема не вирішується – їй все одно треба шукати місце для життя. В більшості випадків повернутись до рідної країни неможливо або надзвичайно небезпечно.

Сьогодні необхідно істотно оновити сучасну міжнародну нормативну базу з урахуванням вимог сьогодення шляхом, наприклад, укладення нової багатосторонньої міжнародної угоди, або введення примусових квот на прийом мігрантів кожною країною. Але такий процес, як правило, займає достатній проміжок часу, а отже, чим раніше міжнародне співтовариство почне його – тим швидше зможе впоратись із цією проблемою.

До основних загроз, які виникають в результаті міграції, варто виділити: загрозу територіальній цілісності держави; зміну етнічного складу населення; поширення тероризму; трансформацію існуючої системи міжнародних відносин у Євросоюзі, зростання політичної нестабільності, зростання економічної та соціальної напруженості, деформацію етнодемографічної структури населення., загрозу поширення епідемій і захворювань, загрозу громадянських війн, викликаних розколом країн, загрозу втрати важелів влади.

Міграційна політика сьогодні потребує ефективної координації на місцевому, національному та міжнародному рівнях, а також між урядами та неурядовими організаціями. Це надзвичайно важливо для ЄС, оскільки уряди прагнуть гармонізувати національну та загальноєвропейську міграційну політику. Спільна прикордонна політика та співпраця у сфері безпеки зможуть попередити негативні тенденції.

Міграційну політику ЄС сьогодні здійснюють такі політичні наднаціональні інститути, як Європейська Рада; Європейська комісія, яка розробляє законодавчі пропозиції; Рада Європейського Союзу, до якої входять міністри внутрішніх справ країн (Рада Міністрів); Європейський парламент, який з 2005 р. наділений повноваженнями приймати рішення щодо політики у справах біженців. Сьогодні однією з ключових проблем є питання узгодженості між діяльністю різних політичних інститутів ЄС, а також важливо налагодити постійну комунікацію та консультацію у міграційній сфері між неурядовими організаціями та урядами країн ЄС.

Неефективна міграційна політика у ряді європейських держав призвела до загострення міжетнічних та соціальних проблем. Практика показує, що вже традиційними стали у країнах Європи закриті національні групи, представники яких здійснюють масові бунти, що мають етнічний чи релігійний характер, також помітно зростає організована етнічна злочинність. Водночас європейські країни

дотримуються досить різних політичних поглядів, щодо питань нелегальної міграції, оскільки понад усе ставлять питання власної безпеки й національних інтересів, але за відсутності комплексної європейської програми, щодо надання притулку біженцям кожна країна не в змозі впоратися з даною проблемою самотійно.

*Паперняк О. В. (м. Київ)
olesia.paperniak@gmail.com*

МІЖЕТНІЧНИЙ КОНФЛІКТ В БОСНІЇ І ГЕРЦЕГОВИНИ: СПОСІБ ВРЕГУЛЮВАННЯ І МОЖЛИВОСТІ ЕСКАЛАЦІЇ

Збройний конфлікт в Боснії і Герцеговині розгортався після розпаду Югославії на тлі ворожнечі між трьома групами, які різнились між собою за етнічними та релігійними ознаками – боснійськими мусульманами, що становили більшість (понад 2 млн. осіб), сербами, які сповідували здебільшого православне християнство (1,4 млн. осіб) та католиками-хорватами (760 тис. осіб).

Причиною конфлікту стала політизація лідерами певних груп релігійної та етнічної ідентичностей цих народів і, як наслідок, панування серед сербського населення країни ідей щодо приєднання територій, на яких проживає переважно сербське населення до Сербії, серед хорватів – ідей входження до складу Хорватії, а серед боснійських мусульман ще зберігалась ідея єдиної унітарної держави.

Бойові дії між боснійською, хорватською та сербською сторонами призвели до масових вбивств, активізації потоків біженців та внутрішньо переміщених осіб, а також супроводжувались, зокрема, вчиненням масових воєнних злочинів проти цивільних осіб, «етнічних чисток», знущань, що посприяло поглибленню етнічного характеру так званої «Боснійської війни».

Врегулювання конфлікту відбулось внаслідок підписання в 1995 році Дейтонської мирної угоди (далі – Угода), яка стала основою безпрецедентного порядку організації держави та припинила «гарячу» фазу війни. Відповідно до положень Угоди, Сербія та Хорватія визнавали територіальну цілісність і суверенітет держави Боснія і Герцеговина та відмовлялись від своїх посягань на її території.

Відповідно до Угоди, Боснія і Герцеговина визначається демократичною державою, яка діє на основі законності та забезпечує дотримання основних прав та свобод людини і громадянина. Але чи

став сценарій, закладений у зазначеній угоді, позитивним прикладом врегулювання конфлікту та подальшого цілісного розвитку Боснії і Герцеговини? Відповідь на це питання потрібно починати шукати з вивчення доволі складного політичного компромісу, який покладено в основу Угоди, і який до сих пір визначає політичний устрій країни. За Боснією і Герцеговиною було закріплено статус конфедерації, поділеної на два суб'єкта: автономну Республіку Сербську та Мусульмансько-хорватську федерацію, в складі якої *мусульманам та хорватам вдалося зберегти більшу частину їх території. З цього приводу Джеймі Шеа, заступник помічника Генерального секретаря НАТО з питань новоствореного Відділу нових викликів безпеці, зауважив, що в той час «жодна зі сторін не спромоглася досягти максимуму своїх цілей, але їм вдалося залишити Дейтон з прийнятним для них мінімумом» [2].*

Фактично, Угода поглибила розділення країни за етнічним принципом, зберігши потенціал рецидиву міжетнічного конфлікту, в тому числі з урахуванням таких негативних факторів як зростання націоналізму в політиці, корупції та безробіття. Крім того, спроби виконання Угоди в частині повернення переміщених осіб у довоєнні місця проживання наштовхнулися на неприязнь і небажання опинитися у ворожому середовищі з обох боків та спричинили поглиблення напруги у суспільстві [1].

Міжетнічне протистояння в Боснії і Герцеговини, одна з головних причин жорстокої війни 1992-1995 рр., триває й досі, особливо це простежується в політичній та управлінських сферах. Хоча Угода відіграла ключову роль у припиненні збройного протистояння в країні, нею запроваджено практично непрацездатну державну систему управління. Як наслідок, була запроваджена величезна кількість урядових структур різного рівня, а за суб'єктами Боснії і Герцеговини залишалися широкі повноваження, зокрема, право самостійно встановлювати міжнародні зв'язки, а Республіка Сербська в результаті отримала фактичне й юридичне визнання.

Розділення Боснії і Герцеговини як спосіб врегулювання конфлікту, який було закріплено підписанням Угоди, хоча й зупинило кровопролиття, але можливо заклало «бомбу сповільненої дії» в питаннях майбутнього збереження миру та територіальної цілісності держави. Наразі політиками країни етнічна відмінність активно використовується з метою посилення свого впливу в державі. Так в звітах за 2018 рік, як фактор, який може призвести до повторного збройного конфлікту на Балканах, фігурує активізація діяльності Російської Федерації, особливо в сфері посилення озброєння та навчання поліцейських та учасників парамілітарних формувань

Республіки Сербської [3]. Окрім того, наразі Росія відкрито підтримує лідера боснійських сербів Мілорада Додіка, який неодноразово заявляє про необхідність проведення референдуму щодо виходу Республіки Сербської зі складу Боснії і Герцеговини [4].

З вищенаведеного можна зробити висновок, що Боснія і Герцеговина має реальну загрозу стати зняряддям дестабілізації ситуації у Європі та вже зараз потребує швидких і рішучих превентивних дій та змін як з боку влади країни, так і за активної підтримки Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки.

Список використаних джерел:

1. Шилова А. «Укладення та реалізація Дейтонських угод» / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2013-2-22.pdf> / [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://papers.univ.kiev.ua/1/istorija/articles/shylova-a-conducting-and-implementation-of-the-dayton-agreements_15374.pdf.

2. Інтернет ресурс: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/news_69290.htm?selectedLocale=uk.

3. Reuf Bajrović, Richard Kraemer, and Emir Sulgaić «Bosnia on the Chopping Block: The Potential for Violence and Steps to Prevent it» / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.fpri.org/wp-content/uploads/2018/03/Bosnia-on-the-Chopping-Block-March-2018.pdf>.

4. Інтернет ресурс: <https://www.radiosvoboda.org/a/29166435.html>.

*Петряєв О. С.,
аспірант*

*Національного інституту стратегічних досліджень
при Президентові України,
викладач ФСП КПІ ім. Ігоря Сікорського
petriaievoleks@gmail.com*

РЕЛІГІЙНИЙ ФАКТОР В СИРІЙСЬКОМУ КОНФЛІКТІ

Сьогодні Сирія розірвана довгою і кривавою громадянською війною. Даний конфлікт є продовженням хвиль громадських протестів і повстань, що проходили в арабському світі під назвою «арабська весна», яка почалась у Тунісі в 2010 році, і поширилися по Північній Африці і Близького Сходу. Багаторічне перемир'я, яке панувало в Сирії,

було порушене міжконфесійним протистоянням різних релігійних груп, що історично проживають на цій території багато століть.

На липень 2018 року населення Сирії становило біля 20 мільйонів, з яких етнічні араби складають 90,3%. Інша частина населення – 9,7% – це сирійські курди і вірмени. Релігійна складова Сирії дуже різноманітна і грає важливу роль у сучасному конфлікті. За релігійною приналежністю населення поділяється на багато конфесій і сект, основні з яких складаються з мусульман-сунітів, мусульман-шиїтів, християн і різних інших сектантських рухів [1]. Все це впливає на стабільність державно-політичного устрою.

З 1971 року влада в Сирії належить мусульманам-алавітам, що відносяться до релігійної секти мусульман-шиїтів. Шіїти тривалий історичний час, знаходяться у релігійному конфлікті з мусульманами-сунітами. А отже, сирійські території з щільним алавітським населенням (Тартус і Латакія) підтримують діючого президента Сирії Башар Аль-Асад, який є алавітом.

У боротьби з ісламським фундаменталістами сунітського толку режим Асада підтримується ліванською шиїтською політичною партією Хізбалла на півдні Лівану, іракською розвідкою (Мухабарат) під прикриттям іракської шиїтською міліцією, і іранським Корпусом Вартових Ісламської Революції. З осені 2015 року режим Асада підтримується Повітряно-космічними силами Російської Федерації.

Таким чином, можна спостерігати консолідацію шиїтських сил в регіоні з метою захисту близького до них релігійної шиїтської секти – алавітів. В свою чергу, Іран переслідує політичні цілі, об'єднуючи під своїм впливом, кілька країн і регіонів де проживають мусульмани шиїти. Таким чином, іранський вплив на Близькому Сході розповсюджується на південь Лівану, Сирію, і Ірак.

Крім того, Іран намагається не допустити в Сирії приходу до влади мусульман-сунітів, які користуються підтримкою Королівства Саудівської Аравії – суперника Ірану в регіоні. Еліта арабського королівства – є прихильниками салафізму, який відноситься до сунітського фундаменталізму, що не визнають право на існування інших мусульманських релігійних течій. Сунітські фундаменталісти в Сирії, являють смертельну загрозу, не тільки для алавітів і шиїтів, але і для інших релігійних меншин.

Мусульмани-суніти відносяться до найчисленнішої релігійної групи Сирії. Вони проживають на всій території країни, крім провінцій Тартус і Латакія. Основною силою проти режиму Башара Аль-Асада виступають суніти-фундаменталісти, метою яких є побудова суспільства Сирії на основі законів шаріату. До найбільш радикальних

сунітських формувань відносяться політико-релігійні військові угруповання «Фронт Аль-Нусра» і «Ісламська Держава Іраку і Леванту». Разом з тим, слід зазначити, що не всі сирійські суніти підтримують радикалів-фундаменталістів, багато хто з них виступає на боці чинної влади, як гаранта миру і стабільності.

Значну роль в сирійському конфлікті відіграють християни різних конфесій, які проживають, в основному, у великих містах як: Дамаск, Алеппо, Холмс, Хама та інші. Їх дії у війні можна охарактеризувати як прагнення вижити, бо, з самого початку сирійського конфлікту радикальні сунітські угруповання Фронт Аль-Нусра і Ісламська Держава піддає християни цілеспрямованому геноциду під впливом джихаду або священної війни проти невірних. Тому, сирійські християни не бачили для себе іншого шляху для виживання як підтримати президента Асада, який гарантував їм право на релігійну свободу.

Варто визнати, що на Близькому Сході, де існує мульти-релігійне і мульти-етнічне суспільство, можливі два варіанти припинення конфлікту і мирного співіснування. У першому варіанті, територія ворогуючих сторін може бути поділена за релігійним та етнічним принципом, як це було зроблено під час конфлікту на Балканах. Другий варіант, передбачає повернення до сильного авторитарного режиму, і знищення релігійного фундаменталізму як найнебезпечнішого елементу мирного релігійного співіснування в одній країні. Але, вибір кінцевого варіанту повністю залежить від відношень між США і РФ.

Список використаних джерел:

1. Central Intelligence Agency. The World FACTBOOK. URL: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html> (дата звернення 20.11.2018)

*Романюк М. О. (м. Київ)
marishka.romanyuk@gmail.com*

ДІАЛОГ ЯК МЕТОД ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ НАЦІОНАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ

В умовах глобалізаційних процесів, які мають місце бути в сучасних реаліях, людина зіштовхується з тим, що її оточення може складатися з абсолютно різних осіб: за віком, гендером, політичними, релігійними поглядами, національністю, расою тощо. Така

плюральність мотивує нас бути толерантними, сприймати «іншість» як норму, не створювати конфліктів на цій підставі. Однак практика показує, що це не завжди легко зробити. Такого роду конфлікти відбуваються не тільки в міжособистісній інтеракції, а й на макрорівні, що виражається у мітингах, протестах, навіть у збройних сутичках і війнах.

Одним із таких конфліктів стало протистояння 1998 року між албанцями і сербами на території Союзної Республіки Югославії. Бойові дії були ініційовані косовськими албанцями, що прагнули до незалежності Косова і Метохії, посилаючись на тривалу історію дискримінації щодо них, і привели до численних жертв серед цивільних осіб з обох сторін. У березні 1999 року в конфлікт втрутилася НАТО, яка почала бомбардування СРЮ. У червні 1999 року, згідно з Військово-технічною угодою, підписаною представниками НАТО і югославської армії в Куманово, контроль над краєм перейшов до сил KFOR (міжнародні сили під керівництвом НАТО, що відповідають за забезпечення стабільності в Косові). Відбувся масовий відтік неалбанського населення (сербів, чорногорців і циган) і численні злочини проти тих з них, хто залишився в краї. 17 лютого 2008 року косовські албанці проголосили Республіку Косово.

Свій внесок у вирішення вищеописаного конфлікту зробив Нансенський Центр Миру та Діалогу (далі – Центр), що розташований у Ліллегаммері, Норвегія. Так як це місто приймало Зимові Олімпійські Ігри 1994 р., воно символічно пов'язане з Сараєвом, де проводилися Зимові Олімпійські Ігри 1984 р. Тож коли на Балканах почалися сутички, Центр не міг стояти осторонь і на своїй (для учасників – нейтральній) території організував діалог між жителями Косово, які ворогували один з одним. Організатори цієї зустрічі не мали на меті переконати учасників у правильності чи неправильності їхніх політичних поглядів, визначити, яка етнічна група була права чи неправа. Вони ставили за ціль створити умови, в яких сторони конфлікту могли б почути історію кожного з них, збагнути альтернативний погляд на події, поставити себе на місце іншого і, як наслідок, посприяти налагодженню дружніх стосунків між ворогами, для того щоб після завершення воєнних дій вони могли співіснувати мирно на одній землі. На думку організаторів, «етнічна толерантність є передумовою для демократичного розвитку в державі, яка все ще відзначається етнічною політикою» [1, с. 2-3].

Такого роду захід дав свої певні результати: якщо на початку зустрічі гості були налаштовані з певним негативом один до одного, то

після проведення роботи вони стали ближчими і навіть налагодили приятельські стосунки.

Тож тепер цікавим стає питання: чи можна подібну технологію застосувати в українських реаліях? Умови здаються схожими: так само наявний міжетнічний конфлікт – українці і росіяни, теж присутній момент недостатньої комунікації між ворогуючими сторонами (український і російський медіапростори підтримують ідеї власної переваги над іншим, всіляко акцентують на відмінностях між «своїми» і «чужими», як наслідок – ще посилюють ворожість одне до одного). І справді, Центр провів подібні діалоги в різних регіонах України, які дали свої результати.

Але чи є сенс у таких діалогах на даний момент в Україні? На нашу думку, проводити їх треба, коли політичні питання вирішено, бо саме тоді загострюється питання порозуміння одне одного. Адже воюють між собою не стільки мирні жителі, скільки військові, а військовим надаються чіткі накази, які вони зобов'язані виконувати. Поки що влада в обох країнах не дійшла консенсусу, інтереси обох сторін не задоволено, військові сутички тривають. Важко робити прогнози з приводу того, коли цей конфлікт буде вирішено і як саме для України він закінчиться. Тим більше, в умовах війни певні особи заробляють величезні гроші, а отже, є люди, які зацікавлені в її продовженні якомога довше. Люди, які приймають рішення, навряд чи погодяться взяти участь у діалозі, адже в своїх вчинках вони мотивуються скоріше економічними, а не національними інтересами.

Отже, запропонований Нансенським Центром Миру та Діалогу метод регулювання конфліктів – діалог – є дієвим для того, щоб зняти напругу серед ворожих мас населення. Однак в українських реаліях поки ще рано чекати на те, що він дасть бажаний результат, адже причина в його продовженні лежить не тільки у ворожому ставленні сторін конфлікту одне до одного.

Список використаних джерел:

1. Bryn, S. (2008). Inter-ethnic dialogue between Serbs and Albanians in Serbia/Kosovo 1996-2008. 40, p. 2-36.

ВОЇНИ-РІДНОВІРИ (СУЧАСНІ ЯЗИЧНИКИ, НЕОЯЗИЧНИКИ): НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ ЗІ ЗБРОЄЮ В РУКАХ

В неотрадиціоналізмі виокремлюють щонайменше два різновекторних процеси: так звану вестернізацію, звернення до цінностей західного культурологічного кола; й рефлексії в межах автохтонних традицій, світоглядні реконструкції. На конфесійній карті України особливе місце належить такому релігійно-духовному феномену, як сучасне язичництво (неоязичництво, рідновір'я, рідновірство, археофутуризм). Воно поєднує в собі не лише релігійні практики, а й різні сфери суспільно-культурного життя: від мистецтва до політики.

Аналіз теоретичних праць ідеологів та сповідників неоязичництва в Україні засвідчив тісне переплетення націоналістичних, сакрально-міфологічних поглядів на роль та місце воїна в історії України, опоетизованого ставлення до нього, як до оборонця рідної землі та своїх переконань, в яких тісно переплелися фольклорні, міфологічні, історичні компоненти, потрактовані у відповідності до своїх світоглядних орієнтирів. Революція Гідності, події в АР Крим та на сході України актуалізували практичну роль воїна-захисника. Серед українських неоязичників, які взяли до рук зброю для захисту нашої держави, побутує широкий спектр елементів язичницької культури, що увібрав в себе слов'янські, скандинавські, «арійські» складові. Попри різні теологічні концепції, різноманіття поглядів на ті чи інші аспекти своєї діяльності та перспективи розвитку тощо, для неоязичників є важливим образ воїна як захисника рідної землі, традицій та звичаїв. Для сповідників неоязичництва в країнах західного культурологічного кола чи на пострадянському просторі воїн радше є історією, міфом, зрештою, матеріалом для видовищних реконструкцій. Для неоязичників (поширена самоназва – рідновіри, традиціоналісти, язичники) України за останні кілька років поняття «воїн» набуло більш практичного значення. В умовах війни актуалізувалася й проблема військових капеланів-язичників та проведення поховального обряду загиблих рідновірів у відповідності з їхніми релігійно-світоглядними переконаннями. У друкованих працях та інтернет-публікаціях ідеологів та засновників неоязичницького руху, лідерів громад та об'єднань, пересічних послідовників сучасних язичницьких практик, зустрічаємо

значну кількість публікацій, присвячених різним історичним та легендарним персонажам, які були мужніми воїнами, боронили рідну землю. До плеяди героїв-воїнів в сучасному язичницькому пантеоні увійшли й цілі народи, і окремі персони, представники різних історичних епох, опоетизовані образи української культури. Це – і антський князь Бож (Бус), і козаки-характерники, й образ козака Мамає як захисника рідної землі та втілення воїнських чеснот, і вояки УПА. Міфо-поетичне уявлення про воїна як священну особу, про священний героїзм, є однією із складових теологічних концепцій сучасного язичництва. Для сучасних язичників (рідновірів) образ героя-воїна тісно переплетений як з реальними історичними подіями і особами, так й з міфо-поетичними образами, насамперед слов'янської та скандинавської міфології. Таке плетиво сформувало романтичний образ героя-воїна, що покликаний вищими силами (Перуном, Перуницею, Сварогом, Дажбогом, Матір'ю Славою, Одіном, валькіріями) боронити рідну землю й бути щасливим загинути за неї. Опертя в своїх релігійно-світоглядних переконаннях на певні події в історії України, їх своєрідне трактування на користь свого бачення та розуміння, насамперед це – життя й діяльність князя Святослава Хороброго, козацьку добу, боротьбу УПА, – є чудовим ідеологічним фундаментом для підтримання бойового духу й обґрунтування тяглості традиції. Та не лише героїка минулого стала приводом для вшанування. Події в Україні сьогоденній тісно переплелися в світоглядних уявленнях сучасних язичників з подіями давно минулими та легендарними й міфічними, що втілюються і у піснях. Насамперед, згадаю пісню «Янголи в камуфляжах», записану лідером гурту «Тінь Сонця» Сергієм Василюком (Новояром) з Олексою Биком в рамках волонтерського проекту «Пісні війни» та пісню «Закарбовані» гурту «Широкий Лан», присвячену українцям, що вижили в полоні. В рідновірському середовищі поширені різноманітні обереги, увага до знаків, які посиляють вищі сили. Війна на сході України лише посилила зацікавленість цими аспектами світогляду.

Як зазначають Віктор Войналович і Наталія Кочан, війна на Донбасі оголила й радикальні форми сучасного язичництва. Насамперед на порядку денному постало питання етнополітичної ідентифікації сучасних язичників, їхня орієнтація на проукраїнські чи проросійські сили.

Чи не найбільш відомим рідновіром в Україні став наймолодший загиблий «кіборг», Герой України (посмертно) Сергій Табала, «Север». Сергій Табала став пробразом для пам'ятника добровольчим

батальйонам, встановленому на День Незалежності в 2016 р. в с. Святопетрівське Києво-Святошинського району Київської області

Використання неоязичництва в якості жупела для широкого загалу стало одним з елементів інформаційної війни. Зважаючи на необізнаність широкого загалу з сучасними язичницькими практиками, активізацію праворадикальних рухів як в світі, так і в Україні, дана тема може ефективно використовуватися в ідеологічній боротьбі, що особливо небезпечно в країні, де триває війна.

*Яковлева Н. І. (м. Київ)
yakovlevanelly@gmail.com*

СЕПАРАТИЗМ ЯК МЕГАТРЕНД ХХ-ХХІ СТОРІЧ

Проблема сепаратизму стала гострою для нашої держави у 2014 році. Сам термін «сепаратизм» в Україні почав використовуватися у негативному значенні з ідеологічною складовою, що пов'язано з втратою територіальної цілісності і порушенням державного суверенітету. Проте, у науковому аспекті явище сепаратизму має нейтральний характер. Сепаратизмом вважають рух за адміністративно-територіальне відокремлення певного регіону, що висуває політичні, економічні, культурні, етнічні, релігійні вимоги до органів центральної влади.

У міжнародному праві і світовій політичній практиці існує певна колізія між двома нормами: «правом народів на самовизначення», що закріплено у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (1966) і «принципом непорушності державних кордонів», який вперше зафіксовано у Декларації принципів ООН щодо дружніх держав (1970). Тому легітимізація сепаратистського руху, в першу чергу, залежить від міжнародно-правового визнання рядом держав.

Після Другої світової війни таке визнання нових державних утворень відбувалося неодноразово. З однієї сторони, сучасний світовий політичний устрій базується на засадах запобігання проявам сепаратизму і екстремізму, а з іншої сторони, кількість держав, що входять до складу ООН з 1945 року збільшилася майже учетверо (станом на 1945 рік – 50 держав, на 2018 рік – 193 держави). Це є свідченням масштаних сепаратистських тенденцій протягом ХХ – ХХІ сторіч. Зокрема, тільки на європейському просторі відбувся розпад декількох масштабних держав: Югославія, Чехословаччина, СРСР.

У загальному, головними причинами сепаратизму можна вважати утиски певних соціальних груп за політичною, економічною, етнічною чи релігійною ознаками, а також наявність лідерів чи політичних кіл, які здатні мобілізувати ці групи і очолити їх. У будь-якому випадку, сепаратизм не стане масовою ідеєю, доки суспільні настрої у певному регіоні не будуть мати протестний і організований характер щодо дій центральної влади держави.

Варто зазначити, що сепаратистами є лише ті організовані групи, які вимагають зміни форми територіального устрою держави. Якщо це вимога автономії чи вимога особливого регулювання культурних, етнічних чи релігійних прав і свобод на певній території, то керівництво держави, здатне до діалогу з лідерами конфліктних груп, може піти на поступки у формі децентралізації, що збільшить повноваження місцевих органів влади чи надання автономії певному регіону, яке просто змінить форму унітарності, але дозволить зберегти цілісність держави. У федеративних державах яскраво виражені сепаратистські настрої формуються рідше, ніж в унітарних державах.

Сьогодні можна сформулювати ряд особливостей сепаратистських рухів. У Європі переважним чином вони мають економічну чи лінгвістичну складову (Бельгія, Іспанія, Італія). Коли певні регіони системно віддають у загальнонаціональний бюджет значно більше коштів, ніж потім отримують, тоді у них формується вимога самостійного існування. Ці регіони не хочуть спонсорувати інші території держави. Як правило, паралельно формуються інші чинники ідентифікації приналежності до цього регіону через мовні діалекти, культурні звичаї, етнічні характеристики. У ХХІ столітті прикладом успішної сецесії економічного характеру на європейському просторі вважається відокремлення Чорногорії від Сербії у 2006 році.

У той же час в азіатських державах переважає релігійний сепаратизм, що є більш радикальним за своєю природою, ніж європейський. Етнічна ідентичність може мати мінливий характер, у той час як релігійна приналежність є однозначною і безапеляційною. Тут варто згадати: вимоги лідерів Тибету до Китаю, діяльність Таміл-Іламу на Шрі-Ланці, відокремлення Південного Судану від Судану/Північного Судану.

Проте, на практиці, заглиблюючись у історичний контекст розвитку різних держав, найчастіше сепаратизм має багатовимірну природу, що поєднує різні чинники (політичні, економічні, культурні, етнічні, релігійні) в активний процес відцентрових тенденцій. Головна небезпека сепаратизму полягає у тому, що він поширюється «за ефектом доміно»: як тільки один регіон починає відверто заявляти про

необхідність деволуції або навіть незалежності, інші регіони, що мають такі ж потенційні настрої, роблять аналогічні заяви і висувують свої вимоги до органів центральної влади.

Проблема сепаратизму в ХХІ столітті є актуальною у порядку денному світової спільноти. Майже кожна держава у своєму історико-політичному розвитку стикається з наростанням відцентрових тенденцій, але успішне подолання таких настроїв залежить від ефективності діалогу представників органів влади з протестними групами, запровадження єдиної національної консолідуючої політики, підняття рівня патріотизму.

*Ярмоленко В. В.,
Національний університет “Острозька академія”
yarmolenko.vitaliy0809@gmail.com*

ПРОБЛЕМА ТЮРКОМОВНОГО НАСЕЛЕННЯ СІНЬЦЗЯН-УЙГУРСЬКОГО АВТОНОМНОГО РАЙОНУ У ВІДНОСИНАХ МІЖ КИТАЄМ ТА ДЕРЖАВАМИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ

Поява незалежних держав Центральної Азії на початку 1990-их років стало викликом для Китаю. Північно-західний регіон КНР – Сінцзян-Уйгурський Автономний Район, який безпосередньо межує з вищевказаними країнами, населяють народи, більшість з яких – уйгури, казахи, киргизи – є титульними націями, або мають значну етнічну громаду в центральноазійському регіоні. Становлення нових республік активізувало діяльність організацій, які виступають за розширення прав та автономії для СУАР. Серед них є радикальні угруповання, головним чином “Ісламський рух Східного Туркестану”, які протягом 1990-их та 2000-их років співпрацювали з міжнародними терористичними угрупованнями [1]. Вказані чинники становлять загрозу для реалізації проголошеної у 2013 році [2] керівництвом Китаю ініціативи „Одного поясу – одного шляху”, оскільки через СУАР повинні бути спрямовані основні транспортні сполучення з Китаю до країн Європи через регіон Центральної Азії. Окрім того, в Сінцзян-Уйгурському автономному районі розвідано понад 1 млрд. тон нафти [3].

Указана ситуація змушує країни Центральної Азії, у першу чергу Казахстан та Киргизстан вирішити дилему щодо розвитку відносин із КНР, яка є стратегічним та найбільшим економічним партнером. З одного боку, геополітичні умови змушують керівництво згаданих

республік активно співпрацювати з Китаєм, з іншого – будувати зв'язки з представникам тюркомовного населення СУАР. Китай розглядає країни Центральної Азії як “міст із Близьким Сходом та територію, яка має культурні та релігійні зв'язки з ісламським населенням у своїх західних провінціях” [4, с. 221]. Відповідно, налагодження контактів з центральназійськими республіками є важливим чинником для стабільної внутрішньополітичної ситуації всередині Китаю і гарантування безпеки на західному кордоні КНР.

У 1991 році пройшли масові протести в Кашгарі, а в 1992 році відбулась низка терористичних актів на території Сінцзяну, відповідальність за які взяло на себе угруповання “Фронт визволення Уйгурстану”. Протягом вказаних років ця організація перебувала в Казахстані. Президент Нурсултан Назарбаєв заперечував підтримку радикальних організацій, а з 1997 року силові органи Казахстанської Республіки почали їх активно переслідувати [5, с. 204-205]. Шон Робертс вважає, що керівництво держав Центральної Азії використовували уйгурське питання як “розмінну монету” у для здобуття якнайбільших переваг переговорах з офіційним Пекіном [6, с. 232]. Втім у міждержавних умовах, підписаних лідерами цих держав, категорично засуджується діяльність уйгурських радикальних організації [7, с. 59; 8, с. 64].

У 2016 році на посаду голови партійного комітету КПК у СУАР було призначено Чень Цюаньгао, за керівництва якого введено низку обмежувалих заходів для населення регіону, яке сповідує іслам. Зокрема було обмежено право на пересування за межі Сінцзяну [9]. Це загострило питання репатріантів, які прагнули отримати громадянство однієї із сусідніх з Китаєм держав та все ще мали паспорт КНР. У цьому контексті важливим аспектом була справа Сайрагуль Сауитбай, яку в травні 2018 року було затримано за незаконний перетин казахстансько-китайського кордону, а на початку серпня того ж року було звільнено. Завдяки її свідченням, було зокрема встановлено існування “таборів перевиховання” на території СУАР [10]. Разом з тим, керівництво держав Центральної Азії вражає вказану проблему міжетнічних стосунків у Сінцзяні внутрішньополітичною справою Китаю.

Вищезгадана проблема становить важливий чинник у відносинах між Китаєм та державами Центральної Азії, який керівництво вказаних країн схильне трактувати як внутрішньополітичне питання КНР і співпрацювати щодо нього у контексті безпекової ситуації у регіоні задля забезпечення реалізації спільних економічних і енергетичних проектів.

Список використаних джерел:

1. Каукенов, А., *Политика Китая в Шанхайской Организации Сотрудничества*, Время Востока, <http://www.easttime.ru/analitic/3/8/560.html>
2. *Xijnping ti zhanlue gouxiang: "Yidai yilu" dakai "zhu meng kongjian"*, Renmin wang. People.cn, <http://politics.people.com.cn/n/2014/0811/c1001-25439028.html>
3. *Large oil field discovered in Xinjiang*, XinhuaNet, http://www.xinhuanet.com/english/2017-12/01/c_136792827.htm
4. Bianchi, R., *Islamic Globalization. Pilgrimage, Capitalism, Democracy and Diplomacy*, World Scientific 2013, p. 221
5. Kozłowski, K., *Chińska Republika Ludowa i państwa poradzieckiej Azji Centralnej wobec mniejszości Ujgurskiej*, *Azjatyckie strategie bezpieczeństwa u progu XXI wieku*, red. nauk. J. Marszałek-Kawa, Toruń 2014
6. Roberts, S. R., *A "Land of Borderlands": Implications of Xingjiang's Trans-border Interactions*, Xingjian. *China's Muslim Borderland*, ed. S.F. Starr, Armonk-London 2007
7. Совместная декларация Республики Казахстан и Китайской Народной Республики (Пекин, 17 мая 2004 г.), К.Л. Сыроежкин *Казахстан – Китай: от приграничной торговли к стратегическому партнерству. Книга 3. Сборник документов*, Алматы: Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте РК, 2010
8. Совместная декларация Республики Казахстан и Китайской Народной Республики об установлении и развитии стратегического партнерства (Астана, 4 июля 2005 г.), К.Л. Сыроежкин *Казахстан – Китай: от приграничной торговли к стратегическому партнерству. Книга 3. Сборник документов*, Алматы: Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте РК, 2010
9. Зуенко, И., *Перегибы Шелкового пути: как Китай решает уйгурский вопрос*, Московский Центр Карнеги, <https://carnegie.ru/commentary/76013>
10. Мамашулы, А., *Казахстан не выдал Сайрагуль Сауытбай Китаю*, Радио Азаттык, https://rus.azattyq.org/a/kazakhstan_sayragul_sud_prigovor/29404901.html

СЕКЦІЯ 3. ДИЛЕМИ ПОСТКОНФЛІКТНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ТА РОЗБУДОВИ МИРУ

*Басаман К. О. (Київ)
basaman.kate@gmail.com*

ВЗАЄМОДІЯ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК СПОСІБ ВИРІШЕННЯ ТА ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ КОНФЛІКТІВ

Питання становлення і функціонування громадянського суспільства, його взаємодія з владними інститутами завжди знаходилася в центрі наукових досліджень суспільних наук. Надмірна зацікавленість даним концептом обумовлена його роллю в розбудові демократичної держави, соціальної справедливості, свободи. В умовах сучасного суспільства, коли постає необхідність пошуку нових моделей вирішення конфліктів та криз, виникає необхідність у розгляді та дослідженні потенціалу громадянського суспільства у вирішенні соціально-політичних конфліктів і війн, встановленні діалогу та примиренні. Однак громадянське суспільство без підтримки владних інститутів, і навпаки, не здатне повноцінно функціонувати, тому співпраця та взаємодія держави і громадянського суспільства є необхідною умовою на шляху вироблення ефективних механізмів вирішення та подолання наслідків сучасних конфліктів.

З моменту виникнення поняття «громадянське суспільство» і до сьогодні, в суспільних науках склалося безліч підходів до трактування цього концепту, визначення його елементів та функцій. Якщо підсумувати короткий огляд основних підходів до визначення цього поняття, то можна виокремити наступні його ознаки: сукупність самоврядних і самоорганізованих громадян; автономна від держави сфера спілкування та взаємодії; форма державності; форма безпосереднього і прямого впливу на державні інститути; ланка взаємовідносин з державою; сукупність соціально-економічних відносин; сфера політичних відносин; сфера соціальних відносин тощо [1, 2]. Так чи інакше, ці визначення повертаються до ідеї розмежування держави та громадянського суспільства, або до того, що сфера громадськості виходить за межі держави. Але в цей же час громадянське суспільство є невідділеним від держави та її інститутів влади, вони утворюють цілісну

систему, яка працює в формі взаємодії та впливу. З цього приводу Головатий М. стверджує, що питання взаємин інститутів влади і громадянського суспільства є одним з найважливіших питань соціуму, від якого залежить його політична облаштованість і стабільність. Це пов'язано з тим, що громадянське суспільство визначає зміст інститутів влади, а характер інститутів влади, у свою чергу, впливає на розвиток громадянського суспільства [3].

Як зазначає український дослідник Якубовський О., «відносини інститутів влади і громадянського суспільства визначають усю систему відносин у державі, у тому числі і міжособистісних. Якщо ці відносини будуватимуться на основі суперництва – в державі, і у всіх її інститутах, будуть відстежуватися відносини суперництва, тобто ми будемо мати модель розшаровуваного соціуму і навпаки, якщо відносини влади і суспільства будуються на основі взаємодії, то аналогічні відносини будуть проектуватися на весь соціум [4, с. 8 – 9].

З'ясувавши, що функціонування громадянського суспільства та держави, повинно здійснюватися у взаємозв'язку та співпраці, необхідно казати, що такі відносини необхідно перенести і в сферу вирішення та подолання наслідків конфліктів. Громадянське суспільство безпосередньо відчуває на собі наслідки політики, яку здійснює держава та реформи, які вона запроваджує, воно виступає виразником думки суспільства в цілому, і здатне безпосередньо впливати на державні інститути, тому врахування інтересів та потреб громадськості і ведення ефективного суспільного діалогу між інститутами влади та громадськістю є запорукою початку суттєвих змін в державі, в тому числі питаннях, які стосуються вирішення конфліктів.

Події «Революції Гідності» та збройний конфлікт в Україні показали, якими можуть бути наслідки, якщо з думкою громадськості не рахуються, коли відсутнє вчасне та повне інформування про прийняття тих чи інших політичних рішень та реформ, коли відсутнє забезпечення контролю громадськості за виконанням цих рішень. На сьогодні, Україною та міжнародною спільнотою, ще не вироблено дієвих механізмів завершення конфлікту та реінтеграції окупованого Донбасу, але ті моделі, які пропонуються експертами, вже викликають обурення та незадоволення зі сторони громадськості. Подальше нехтування думкою громадянського суспільства та суспільства в цілому, може призвести до ускладнення ситуації в Україні. Тому для ефективного вирішення конфліктів держава має залучатися підтримкою громадськості. Важливо аби мета та завдання політики влади, щодо вирішення конфліктів та їх наслідків випрацьовувалася в результаті співпраці та тісного діалогу з громадянським суспільством.

Список використаних джерел:

1. Колодій А. Перешкоди на шляху інституціалізації громадянського суспільства в Україні [Електронний ресурс] / А. Колодій // Українська Академія державного управління при Президентові України. – 2001. – Режим доступу до ресурсу: <https://political-studies.com/?p=161>.
2. Шайгородський Ю. Громадянське суспільство в Україні: чинники й особливості формування [Електронний ресурс] / Ю. Шайгородський // Сучасна українська політика. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://lib.iitta.gov.ua/100%BD%D1%82.pdf>.
3. Левків С. Особливості взаємодії інститутів влади і громадянського суспільства на сучасному етапі [Електронний ресурс] / С. Левків. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: http://www.vidkryti-ochi.org.ua/2010/02/blog-post_16.html.
4. Якубовський, О. Державна влада і громадянське суспільство: система взаємодії: монографія / О. Якубовський, Т. Бутирська. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2004. – 196 с.

*Данилова В. І., Мельник Л. О.,
КПІ ім. Ігоря Сікорського
vitadanylova9@gmail.com*

ПРОФЕМІНІЗМ ЯК «ЧОЛОВІЧЕ ПЛЕЧЕ» ФЕМІНІЗМУ

Одним з перших документів феміністичного руху вважають «Декларацію прав жінки та громадянки», написану французенкою Олімпією де Гуж у 1791 р., в якій було заявлено, що жінка має такі самі права на свободу, володіння власністю, як і чоловік. За одне століття фемінізм поширився в усьому світі, починаючи порушувати питання про права жінок в суспільстві, рівність статей та сприяв формуванню морального осуду патріархату. На підтримку долучаються чоловіки, які засновують новий рух – профемінізм. Насамперед вони починають вести боротьбу проти сексизму – дискримінації за статтю.

Сучасні вчені доводять, що соціальні відмінності між чоловіками і жінками є не біологічними, а набутими в процесі формування суспільства. На сьогодні однією з найбільш поширених форм насильства проти жінок – насильство з боку інтимного партнера. «85-90% сексуального насильства у США чиниться з боку особи, яку жертва знає. Тобто, найчастіше сексуальне насильство відбувається у контексті

усталених відносин» – говорить координатор тренінгів чоловічої організації «Чоловіки можуть зупинити згвалтування» (Men Can Stop Rare) Джозеф Самалін [3].

Існує безліч організацій, які проводять тренінги, інформаційні кампанії, протести: «Залучення чоловіків» (Men Engage), «Кампанія білої стрічки» (White Ribbon Campaign), «Чоловіки зупиняють насильство» (Men Stopping Violence), вище згадані організації та інші. Значний вплив на розвиток чоловічого руху проти насильства над жінками мала «Кампанія білої стрічки», яка була створена в 1991 році в Канаді. Причиною створення стала стрілянина у 1989 році в одній із шкіл Монреалю в результаті якої загинуло 14 жінок. Чоловік, який здійснив даний злочин, керувався ненавистю до феміністичного руху.

Не залишається осторонь і Україна. У 2002 році було засновано молодіжний рух «Юнаки проти насильства», який за підтримки влади пропагує ідею ненасильницьких стосунків між чоловіком і жінкою. За його ініціативи у 2008 році було створено Національну кампанію «Стоп насильству!», яка об'єднувала чоловіків-лідерів проти насильства. До її складу увійшли українські політики, громадські діячі, спортсмени, артисти та інші. Їхня мета – продовження боротьби проти сексизму.

З 2015 року Україна також офіційно приєдналась до Всесвітньої кампанії «16 днів протидії гендерно обумовленому насильству», яка щорічно відбувається з 25 листопада до 10 грудня. Її головним завданням є привернення уваги до проблеми насильства над жінками. До цієї кампанії може приєднатися будь-яка людина, що бажає знизити рівень домашнього насильства над жінками та забезпечити постраждалих своєчасною допомогою.

Зміни відбуваються не тільки в громадському просторі, а і на законодавчому рівні. У 2005 році Верховна Рада України ухвалила закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків». Згідно до цього закону чоловіки та жінки мають рівні права у сфері зайнятості, освіти та навчання, громадської та суспільної діяльності, а також у процесі ухвалення рішень. Проте, статистика свідчить що є значний розрив у оплаті праці чоловіків та жінок. «У період між 2000 та 2016 роками різниця між оплатою праці коливалась від 31,4% у 2003-2004 роках до 22,2% 2010 році. З 2004 року розрив в оплаті праці скорочувався, проте в розпал кризи в 2015-2016 роках знову суттєво збільшився» [5]. Тобто можна зробити висновок, що навіть у період розквіту Україна була в гіршому становищі, ніж країни які розвиваються.

Отже, на нашу думку, чоловіки відіграють важливу роль у досягненні та підтримці гендерної рівності. Також можна зазначити, що позбувшись гендерної нерівності ми можемо підняти рівень світової економіки на новий рівень. Наприклад, людський капітал, що генерують жінки, оцінюється на рівні близько \$286,6 трлн. Проте якщо ми усунемо гендерну нерівність, це значення збільшиться до \$453,2 трлн [1]. Дане питання залишається актуальним протягом довгого часу, так як з проблемою сексуального насильства намагаються боротися як на загальнодержавному, так і на локальному рівнях, як жінки, так і чоловіки.

Список використаних джерел:

1. Водон К. Не лише неетично: скільки коштує гендерна нерівність для економіки [Електронний ресурс] / К. Водон, Б. де ла Бріен. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://voxukraine.org/uk/ne-lishe-neetichno-skilki-koshtuye-genderna-nerivnist-dlya-ekonomiki/>
2. Гіденс Е. Соціологія / Ентоні Гіденс. – Київ: Основа, 1999.
3. Марценюк Т. Роль чоловіків у боротьбі із гендерним насильством (на прикладі США) [Електронний ресурс] / Тамара Марценюк – Режим доступу до ресурсу: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/genderne-nasilstvo/rol-chol-u-bor-iz-gender-nasil-na-pr-sha-134039.html>
4. Таррант, Шира. 2009. Чоловіки та фемінізм. Berkeley: Seal Press.
5. Дутчак О. Гендерна нерівність та режим жорсткої економії в Україні посткризового періоду [Електронний ресурс] / Оксана Дутчак. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://commons.com.ua/uk/genderna-nerivnist-ta-rezhim-zhorstkoyi-ekonomiyi/>

*Єнін М. Н. (м. Київ)
yeninmaksym@gmail.com
Зоріна А. Ю. (м. Київ)
alyona.zorina@gmail.com*

ВІЙНИ НА ДОНБАСІ В ЦИВІЛІЗАЦІЙНОМУ ДИСКУРСІ ТА МАСОВІЙ СВІДОМОСТІ МЕШКАНЦІВ УКРАЇНИ

Російсько-українська війна, яка отримала серед українських суспільствознавців та вітчизняного політичного класу широке тлумачення в термінах «гібридної», переважно розглядається в межах

цивілізаційного підходу. Це передбачає конструювання ідентичності України в межах певних цивілізацій, країни яких знаходяться в стані непримиренного антагонізму. Така інтерпретація цивілізаційних взаємодій наближена до методології Хантінгтона. Географічно Україна розташована на зламі світів, між західною та східною цивілізаціями, конфлікт між Києвом та Москвою полягає в ментальній, світоглядній, ціннісній та ідеологічній несумісності соціальних світів [1; 2]. В цих теоретичних уявленнях відбувається зміщення фокусу розуміння джерел війни, яка є результатом культурно-ціннісного конфлікту, а не конфліктів інтересів правлячих політико-економічних груп та класів. Народні маси протиставляються як ворогуючі суб'єкти різних цивілізацій, а правлячі класи проводять та легітимізують кордони свого правління. Цивілізаційний підхід щодо пояснення війни має небезпечні, репресивні інтенції для постконфліктного урегулювання суспільного життя в країні, а також для демократичних інститутів та суспільних практик загалом, відкриваючи простір для встановлення ідеологічної монополії на істину та пошуку всіх незгодних з пануючою системою установок та поглядів. В контексті цивілізаційного підходу військова мобілізація народу передбачається на ціннісній основі.

Чи розділяє населення України уявлення про війну на Донбасі як цивілізаційний конфлікт, чи сприймає його в смислових категоріях, які були б характерні для інших підходів щодо інтерпретації війни? В ході реалізації проекту «Масова свідомість в зоні військового конфлікту на Донбасі» колективом кафедри філософії і соціології ЛНУ ім. Т. Шевченка в 2018 р. (3 хвиля) були опитані громадяни північної території Луганської області (опитування проводилось у довірчих групах за місцем проживання, вибіркова сукупність – 200 респондентів) [3, с. 43].

Таблиця

Розподіл відповідей на питання «Як можна охарактеризувати події війни на Донбасі?» (у % від числа опитаних)

№	Варіанти відповідей	%
1	2	3
1	Боротьба США та Росії за сфери впливу	19
2	Громадянська війна в Україні	25
3	Конфлікт елітних груп, який вчасно не потушили і він розгорівся у воєнну пожежу	31
4	Боротьба Донбаського народу за незалежність	15
5	Російсько-українська війна	22
6	Боротьба олігархів за прибуток і сфери впливу в регіоні	36

1	2	3
7	Кара Господня за гріхи	7
8	АТО з метою ліквідувати сепаратизм	10
9	Що ще	1
10	Всього	166

Розподіл відповідей свідчить про далекість респондентів оцінки війни на Донбасі в категоріях цивілізаційного конфлікту (таблиця). Про це свідчить також те, що більшість мешканців Донбасу (за даними, отриманими у ході цього ж проекту), не сприймають цю війну як власну [3, с. 43-44]. Сприйняття населенням об'єднаного Заходу і Росії зовсім не будуються респондентами за принципом «або, або». За більшістю показників (сильна/слабка; дружня/ворожа; щедра/скупа; здорова/хвора; надійна/ненадійна; багата/бідна; відкрита/закрита; безкорислива/користолюбна; духовна/бездуховна; розумна/дурна) оцінки Заходу і Росії є близькими. Красномовним є визнання обох цивілізаційних систем помірковано корисливими. Росія в очах респондентів програє Заходу за показником законності і певною мірою – справедливості [4].

Таким чином, не цивілізаційне визначення війни, а скоріше класове – характерне для значної частини мешканців вільного від окупації Донбасу. В цьому випадку переважаючою причиною війни на Донбасі визначається конфлікт правлячих класів. За даними всеукраїнського дослідження КМІС «Ефективність державної політики у сфері інформаційної безпеки напередодні виборів» (жовтень 2018 р.), на них же як суб'єктів політичних рішень (зокрема, на президента України), покладає надію на встановлення миру майже половина громадян України. Відзначимо, що наявність класової позиції щодо війни на Донбасі серед української молоді (зокрема, її визначення як своєрідного засобу збагачення правлячих політичних та економічних угруповань) є одним з демотивуючих чинників приймати участь у військовій мобілізації. Про це свідчать дані національного дослідницького проекту «Один мільйон голосів – 2» (жовтень 2017 – січень 2018 рр.; науковий керівник – соціолог Єнін М.) [5].

Список використаних джерел:

1. Рущенко І. П. Гібридна агресія та громадянський спротив у Харкові 2014 р.: уроки першої фази російсько-української війни. Український соціум. 2016. № 3(58). С. 88–99.

2. Рущенко І. П. Конфлікти в зоні АТО: зміст і методика виміру. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи». Вип. 37. Харків, 2016. С. 108–114.

3. Кононов І. Теория массового сознания: возможности и ограничения в условиях неконвенциональной войны (по результатам исследований на свободной территории Луганской области). Грани. 2018. № 5. С. 28–47.

4. Кононов І. Поняття цивілізації в научних, ідеологічних і повсякденних дискурсивних практиках воєнного часу в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ostrovok.lg.ua/sites/default/files/kononov_i.f._ponyatie_civilizacii_v_yazyke_sociologii-converted_1.pdf

5. Єнін М. Звіт за результатами модерованих групових дискусій на тему: «Ціннісні орієнтації, проблеми та очікування молоді» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/1GrxpDmnG4xsTmUczzG3Ia8Cnwvqqismt/view>

*Заярна О. О.,
магістрантка факультету соціології і права
Національного університету “КПІ” імені Ігоря Сікорського
zayarna@gmail.com*

ПАРАДИГМА ЛІБЕРАЛЬНОГО МИРУ ТА ПОШУКИ МІСЦЕВИХ ПІДХОДІВ ДО МИРОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Багаторівневий конфлікт і зовнішня агресія на сході України тривають, також тривають активні дискусії щодо одного з варіантів вирішення питання з деескалації конфлікту, а саме реінтеграції тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей, шляхом розгортання міжнародної миротворчої місії Організації Об'єднаних Націй в зазначених районах, на неконтрольованій ділянці міжнародно визнаного державного кордону України та районах проведення операції Об'єднаних сил, як складової процесу з розбудови миру¹.

¹ Мається на увазі Повістка дня для миру Ради Безпеки ООН, 1992 рік. http://www.un.org/ru/siteindex/agenda_forpeace.pdf

Перед нами постає питання, а чим саме на перспективу може обернутися введення в Україну миротворчої місії ООН зважаючи на відомі кейси процесу запровадження проектів з побудови миру після укладення мирних договорів за фінансової підтримки міжнародних донорів на Балканах, в Африці та ряді інших регіонів, наскільки позитивно впливають на процес стабілізації вже діючі проекти, починаючи з інвестицій Міжнародного Банку, процесу децентралізації та закінчуючи присутністю Спеціальної Моніторингової Місії ОБСЄ. Науковий світ активно розмірковує на тему доцільності та ефективності таких заходів, як складових парадигми ліберального миру, і чи дозволять вони справді примирити сторони конфлікту та зупинити насилля. На думку британського дослідника Роджера Мак Джінті миротворчі операції, які проводяться за міжнародної підтримки сприяють стандартизації миротворчої діяльності в умовах діючих конфліктів, що часто унеможлиблює забезпечення миру для всіх громадян, вважає, що структурна потужність таких західних методів проведення миротворчої діяльності обмежує простір для застосування альтернативних підходів на місцях¹.

Про яку саме стандартизовану миротворчу діяльність міжнародної спільноти йде мова? Про процес постконфліктної розбудова миру, згідно Порядку денного для миру РБ ООН, під яким мається на увазі загальний процес у рамках якого внутрішніми та міжнародними суб'єктами відбувається пошук шляхів відбудови держави і суспільства, що перебувають у сценаріях конфлікту та постконфлікту². Окрім силового й несилового втручання під час гарячих фаз конфліктів, ключовим напрямом діяльності широкого спектру неурядових організацій із проблем розвитку та гуманітарних проблем, міжнародних організацій і національних органів також є робота з демобілізації екс-комбатантів, розбудови чи перебудови інститутів громадянського суспільства, створення умов для економічного й соціального розвитку або формування політичних інститутів для вирішення та врегулювання соціальних конфліктів. Загальним підходом до цього широкого спектру дій є парадигма ліберального миру, де саме поняття ліберального миру вважається основним організаційним механізмом проведення миротворчих операцій та відбудови після завершення конфлікту.

Дослідники Кіт Краузе та Олівер Ютерзонке у своєму критичному погляді на ліберальний мир наполягають, що такі постконфліктні

¹ Roger Mac Ginty 2008 'Indigenous Peace-Making Versus the Liberal Peace', Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association Vol. 43(2): 139–163.

² Родді Бретт 2017 Лекційний матеріал. Примирення після насильства. Сесія 2. Розуміння післявоєнної розбудови

операції не є незначним «входженням» іншого дійового суб'єкта в складне силове поле, а передбачають масштабні зміни в державотворенні, часто з метою перерозподілу політичного, економічного або соціального впливу та переформатування інституційного ландшафту, на якому відбувається політична конкуренція¹. Ліберальний мир хоча й дає суспільствам, що пережили конфлікти, можливість провести комплекс миротворчих заходів тримаючись на трьох китах – безпеці, добробуті та представництві, й уособлюючи в собі ідеї демократії, плюралізму та лібералізму, одночасно через свій технократичний та занадто формалізований підхід втрачає чутливість до питань примирення, відновлення довіри та взаємоповаги громад. А там, де мова заходить про тонкі матерії пам'яті, травми та співжиття може сприяти негативним наслідкам посилюючи соціальну нерівність у зв'язку із забезпеченням миру потенційно низької якості, коли так і не знімається актуальність питань безпеки, економічного добробуту чи недовіри до запроваджених “згори” заходів.

Відштовхуючись від наведених міркувань помилковим буде розглядати ліберальний мир, як однорідний та всесильний процес надаючи йому цим першочергового значення, важливо також змістити фокус уваги до місцевих підходів щодо примирення та миротворчої діяльності, які можуть запропонувати свої рішення для усунення недоліків західної миротворчої моделі розбудови миру. Зокрема користуючись міждисциплінарними підходами звернемо нашу увагу на досвід антрополога Девіда Геніга, що проводив дослідження поліетнічних та поліконфесійних спільнот, які пережили конфлікти та зазнали травматичного досвіду в ході Югославських воєн 1991-2001 рр., та вивчав способи адаптації спільнот до нових умов у регіоні. Досвід співжиття у таких постконфліктних спільнотах ставав можливим за допомогою «щоденної дипломатії», як способу впоратися зі свіжою пам'яттю про насилля та проживати минуле².

В контексті конфлікту на сході України необхідно всебічно розглянути існуючі діалогові ініціативи громад та окремих організацій, проаналізувати українську культурну традицію врегулювання суперечностей та спорів, екстраполюючи досвід дослідження кейсів на Балканах з'ясувати, які стратегії співжиття у “щоденній дипломатії” притаманні міжетнічним та міжконфесійним спільнотам в Україні.

¹ Keigth Krause & Oliver Jütersonke ‘Peace, Security and Development in Post-Conflict Environments’, Security Dialogue vol. 36, no. 4, December 2005

² David Henig, Magnus Marsden and Diana Ibañez-Tirado ‘Everyday Diplomacy. Introduction to Special Issue’, The Cambridge Journal of Anthropology

*Зоріна А. Ю. (м. Київ)
alyona.zorina@gmail.com
Єнін М. Н. (м. Київ)
yeninmaksym@gmail.com*

ДИНАМІКА ІДЕНТИЧНОСТІ ТА СТАВЛЕННЯ ДО ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ НА ДОНБАСІ ЖИТЕЛІВ ПІДКОНТРОЛЬНОЇ ТА ОКУПОВАНОЇ ТЕРИТОРІЙ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Від початку збройного протистояння на сході України, державотворці та науковці намагаються розробити ефективний сценарій (пост)конфліктного врегулювання. Одним із основоположних етапів тут виступає порозуміння мешканців підконтрольної та окупованої територій Донецької області. Для досягнення цієї мети, важливими є ряд факторів, зокрема, ставлення до нинішнього конфлікту та ідентичність жителів по обидва боки фронту.

На цю тематику було проведено унікальне дослідження, результати якого презентують думку щодо конфлікту мешканців обох частин Донецької області. Опитування проводилось на замовлення Міністерства інформаційної політики методом особистого інтерв'ю у 2 хвили. Перша хвиля була з 30 травня по 13 червня 2016 року із вибіркою 805 та 605 респондентів на підконтрольній і непідконтрольній території із похибкою 3,45% та 3,98% відповідно. Друга хвиля відбулась з 10 по 26 грудня 2017 року із вибіркою 705 та 600 респондентів на підконтрольній і непідконтрольній території із похибкою 3,77% та 4,01% відповідно [1].

Одним із аспектів цього опитування стала ідентичність. У 2017 р. на підконтрольній Україні території Донецької області було зафіксоване зростання рівня асоціації себе з українською ідентичністю (з 32% до 42%) та зменшення рівня локальної ідентичності (з 61% до 45%), що може свідчити про успішну роботу із цим регіоном щодо його реінтеграції. У той же час, на непідконтрольній території посилилась локальна ідентичність (з 60% до 72%), але знизився рівень ідентичності ДНР, який і так був невисокий (з 18% до 13%).

Щодо ставлення до воєнного конфлікту як громадянської війни, то жителі підконтрольних територій продемонстрували поступовий відхід від цього трактування (з 31% до 22%), проте мешканці окупованих територій стають до нього більш схильними (з 44% до 55%). Як війну із РФ, станом на 2017 рік цей конфлікт розглядають 31% мешканців звільнених територій (24% у 2016 р.) та 8% жителів окупованих територій (14% у 2016 р.). Отже, все більше громадян підконтрольної

території змінюють свою думку на користь офіційного державного дискурсу, але окупована територія залишається під впливом антиукраїнської пропаганди.

Мешканці підконтрольної та окупованої території вбачають різні шляхи врегулювання конфлікту. За особливий статус непідконтрольним територіям виступають 33% жителів нинішньої Донецької області (37% у 2016 р.) та 43% мешканці т. зв. ДНР (31% у 2016 р.). У той час як жителі української території дещо зменшили свою прихильність до особливого статусу, на території т.зв. ДНР настрої щодо нього посилюються. Окрім того, лише 8% мешканців підконтрольної території (так само як і у 2016 р.) підтримують надання незалежності окупованим територіям, проте на непідконтрольній території це показник є високим (43% у 2017 р., 47% у 2016 р.). Така загрозлива тенденція на окупованій території становить труднощі для нинішнього повернення та подальшої реінтеграції цього регіону.

Станом на 2017 рік, 72% мешканців т. зв. ДНР підтримують зв'язок із родичами та знайомими різних регіонів України; для жителів нинішньої Донецької області ця кількість є 68%. Ця комунікація може стати позитивним миротворчим потенціалом. Окрім того, для примирення також важливим є відчуття ставлення співгромадян до себе. Вважають, що українці ставляться до них добре, 51% громадян підконтрольної території (44% у 2016 р.) та 46% жителів т.зв ДНР (32% у 2016 р.). Кількість невизначених є в межах 30% та 45% мешканців підконтрольної та непідконтрольної територій відповідно. Отже, на обох територіях спостерігається позитивна динаміка, і за покращення комунікації між сторонами вона може посилитись.

Таким чином, на звільнених територіях Донецької області спостерігається збільшення рівня прихильності до державницької політики щодо трактування воєнного конфлікту та української ідентичності. На противагу, серед мешканців окупованої території посилилась локальна ідентичність, хоча ідентичність ДНР досі залишається не до кінця привабливою; загалом, там досі поширені та поширюються антидержавницькі настрої. Проте, комунікація із знайомими з України та віра у добре ставлення до себе можуть сприяти успіху реінтеграції окупованих територій.

Список використаних джерел

1. Особливості свідомості і ідентичності жителів підконтрольної та окупованих територій донецької області / Міністерство інформаційної політики. 2018. URL: <https://drive.google.com/file/d/1gWg9Jk5hqZlwsVTCmBUdrY9UxJxlHsv-/view> (дата звернення: 21.11.2018).

ПРИНЦИП ТОЛЕРАНТНОСТІ ТА КУЛЬТУРА ДОВІРИ В ДИЛЕМАХ ПОСТКОНФЛІКТНОСТІ

В контексті глобальних інтеграційних та транснаціональних процесів, розповсюдження відчуття взаємозалежності та взаємовпливу, всепроникнення інформаційних технологій, розширення сфери мобільності та інтеркультурних комунікацій відбувається становлення нового порядку нестабільності та численних загроз, зокрема, в проблематиці традиційних цінностей та ідентичностей, перспектив національних держав та економік тощо. На тлі виокремлених тенденцій та з урахуванням зростаючої технічної могутності людини, численних поляризацій, конфліктів та протистоянь феномени довіри та толерантності набувають особливої значущості в якості ціннісних орієнтирів сучасності, а також нормативних принципів глобальної етики та регулятивних умов злагодженого співіснування як на міжнародному, так і внутрішньодержавному та міжособистісному рівнях.

Особливого загострення окреслені проблеми набувають в умовах зростання релігійної, етнічної, політичної нетерпимості в ситуації зіткнення з Іншим як Чужим та Ворожим, зокрема, внаслідок розширення мережі світової комунікації та конфлікту інтересів. Так звана «незворотна глобальність» (в термінології У. Бека [1]) провокує руйнацію національно-державних засад сучасного суспільства, змінює традиційне розуміння концепту кордону, що характеризується розмиванням, проникністю, ба навіть зайвістю, ініціюючи появу транскордонності як визначальної ознаки глобалізаційних трансформацій, та універсальності як адаптивної можливості розповсюдження базових інститутів та принципів глобального розвитку.

Зазначені процеси в цілому призводять до формування нових глобальних ієрархій та протистоянь, актуалізуючи проблеми незахищеності та відкритості людини, її самовизначення в світі, пошуку шляхів гармонізації різних ідентичностей, виводячи на новий рівень проблему визнання Іншого (як Свого чи Чужого – мовного, релігійного, культурного, статевого, етнічного), зокрема, в контексті процесів туризму, міграції, тероризму, зростаючих міжкультурних, економічних, політичних контактів та соціальної мобільності. Непевність в поняттях безпеки (від міжособистісних взаємин до глобального рівня), полікультурність та втрата достовірностей сучасного світу, проникнення у сфери щоденних взаємодій та просторово-часових

перспектив представників інших культур та світоглядів значно посилюють проблематику співіснування з Іншим, увиразнюючи питання соціокультурних та нормативних засад культури довіри та толерантності. Загалом ХХІ століття, з його численними кризами та проблемами універсального та партикулярного плану, спонукає до створення філософії толерантності, яка в сучасному світі отримує статус оптимальної ціннісно-регулятивної умови уникнення, попередження та вирішення конфліктів, її розглядають не лише як підґрунтя примирення ворогуючих сторін у так званих локальних конфліктах, а й як ключовий ціннісний орієнтир суспільного миру в сучасному глобалізованому світі.

Відтак, серед безлічі викликів сучасності одним із найхарактерніших постає виклик відкритості в аспекті взаємопроникнення Свого та Чужого простору, розмивання меж впорядкованого життєвого світу, постійної присутності радикального Чужого, що сприймається як актуальне чи зманіпульоване джерело нестабільності, тривожності, потенційної небезпеки, зумовлюючи відчуття втрати власної домівки як осереддя цілковитої безпеки. Згідно Б. Вальденфельсу, цей виклик означає, що «немає світу, в якому ми цілком удома, і що немає суб'єкта, який був би господарем у власному домі» [2, с. 12]. В контексті проблеми співіснування різного, прийняття інакшого та міри цієї прийнятності як демократичних тенденцій розширення прав та свобод постають також питання меж толерантності та підстав довіри, ініціюючи пошуки ціннісно-нормативних засад філософії толерантності та культури довіри.

Як зазначає К.-О. Апель, попередня етика мала справу переважно з орієнтирами доброї волі, що відображає виключно особисті наміри, а не успішність наших дій у світі. Але в ситуації загострення глобальних проблем сучасності «саме за успішність наших дій – або, інакше кажучи, за ризик планетарного масштабу від прямих та непрямих наслідків нашої технічно-індустріальної активності – ми й повинні були б сьогодні нести відповідальність» [3, с. 22], актуалізуючи в цілому етику комунікативної взаємодії інтересів та обговорення ситуації. Відтак сучасна культура довіри, відображаючи кодифіковану в правила поширену практику підтримки довіри як відносин відповідальності та надійності в співпричетності з Іншим, демонструє зміну парадигми «толерантності дозволу» на парадигму «толерантності взаємоповаги», що враховує особливе та значуще в іншому світогляді, позиції, стані тощо, постаючи ціннісною основою соціальної взаємодії.

Список використаних джерел

1. Бек У. Что такое глобализация? Ошибки глобализма – ответы на глобализацию / У. Бек; [пер. с нем. А. Григорьева и В. Седельникова]. – М. : Прогресс-Традиция, 2001. – 304 с.
2. Вальденфельс Б. Топографія чужого: студії до феноменології Чужого / Бернгард Вальденфельс; [пер. з нім. В. Кебуладзе]. – К.: ППС, 2004. – 206 с.
3. Апель К.-О. Дискурс і відповідальність: проблема переходу до постконвенціональної моралі / Карл-Отто Апель; [пер. з нім. В. Купліна]. – К.: Дух і Літера, 2009. – 430 с.

*Коломієць Т. В.,
tana_kol@ukr.net*

ГЕНДЕРНА АСИМЕТРІЯ ЯК ДЖЕРЕЛО СОЦІАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ (УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ)

Поняття «гендерної асиметрії» як непропорційної репрезентативності соціальних і культурних ролей обох статей [1], є дещо пом'якшеним варіантом більш політизованих понять «гендерної нерівності» та «гендерної поляризації». Не дивлячись на певну релятивність трактувань даного поняття, можна вирізнити низку суспільних сфер, у яких явище гендерної асиметрії проявляється найопукліше: соціально-економічна (гендерний дисбаланс ринку праці, зумовлений поділом на умовно «чоловічі» та умовно «жіночі» сфери зайнятості та професії, де чітко простежується кореляція між гендером та професійним статусом, суттєва різниця в рівні заробітної плати чоловіків та жінок, фемінізація бідності); соціально-політична (обмеженість доступу жінок до вищих щаблів як у представницьких органах, так і на різних рівнях законодавчої, виконавчої та судової гілок влади при одночасному домінуванні жінок на нижчих щаблях влади, низький рівень участі жінок у діяльності громадських організацій, мізерна кількість публічних жінок, здатних виконувати роль лідерок думок, практична відсутність жінок у політичному експертному середовищі); соціально-культурна (домінування андроцентричних цінностей, принципів та етосів поведінки, що сприймаються як нейтрально-універсальні з одночасною систематичною девальвацією жіночого досвіду та ціннісних орієнтацій).

Говорячи про передумови формування гендерної асиметрії, варто відзначити як фактори, закладені структурно (біологічний есенціалізм як основа формування патріархального суспільства з його розподілом на приватну та публічну сфери та інструментальну і експресивну ролі), так і фактори, зумовлені агентністю індивідів. (Про гендерно-детерміноване домінування як про вид символічного насильства – насильства, «яке вчиняють за згодою самого соціального агента», насильства, що не ідентифікується, не визнається і не сприймається як таке в силу ментально-когнітивних характеристик агентів та особливостей формування їх габітусів, докладно описує П. Бурдьє [Pierre Bourdieu] у праці «Мова, гендер і символічне насильство» [2].)

Гендерна асиметрія продовжує залишатись одним із важливих індикаторів суспільної нестабільності, механізмом порушення демократичних прав і свобод індивідів, що, зрештою, призводить до ескалації соціальних конфліктів. Соціальну конфліктогенність гендерної асиметрії варто розглядати не тільки у вимірах психологічного та фізичного насильства, що виступає не просто крайньою деструктивною, девіантною, а і соціально неприйнятною, делінквентною формою поведінки в конфліктній ситуації, а і у вимірах існування протилежно спрямованих цінностей, норм, інтересів та суперечностей, викликаних такою протилежністю. Варто наголосити, що формування маскулінного і фемінного як контрверсійних цінностей, норм і етосів поведінки, підкріплених стереотипізацією та стигматизацією, є вагомим чинником процесів гендерної соціалізації та гендерної ідентичності. Причинами гендерної асиметрії як агентної властивості соціальної взаємодії є гендерна асиметрія «батьківства» (в значенні нейтральної категорії) в процесі гендерної соціалізації, коли матері (жінки) здійснюють всю повноту функцій виховного впливу на дитину, реалізуючись в приватній сфері, в той час, як батьки (чоловіки) демонструють відстороненість від виховного процесу, реалізуючись у професійній, публічній сфері.

Аналіз українських реалій змушує нас констатувати наступні факти.

На структурному рівні в Україні здійснено ряд важливих кроків по зняттю гендерної напруги, спричиненої гендерною асиметрією. Це стосується, передусім, поступового унормування і приведення до європейських стандартів законодавчо-правової бази (прийняття ряду важливих Законів та підзаконних актів, на кшталт законів «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків» 2005р., «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження

військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях» 2018 р., «Про запобігання та протидію домашньому насильству» 2018 р.). На рівні ж агентності все ще спостерігається опір механізмам імплементації гендерно-чутливих та гендерно-нейтральних практик у повсякденні взаємодії (починаючи від активного висміювання в соцмережах змін до Кримінального кодексу щодо обов'язкової обопільної згоди на секс для запобігання згвалтувань і закінчуючи масовими акціями на захист «родинних цінностей», ініційованими представниками консервативно-ортодоксальних кіл у відповідь на кампанію антидискримінаційної експертизи шкільних підручників на предмет виявлення і спростування гендерних стереотипів). Отже, нас чекає ще дуже важлива освітньо-просвітницька та експертна робота по виявленню гендерних маркерів в усіх сферах соціальної взаємодії з метою зняття соціальної напруги, спричиненої гендерною асиметрією.

Список використаних джерел:

1. Гендерна асиметрія / Словник гендерних термінів / Укладач З. В. Шевченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://a-z-gender.net/ua/genderna-asimetriya.html>
2. Бурдьє П. Мова, гендер і символічне насильство / П'єр Бурдьє, Лоїк Вакан // Рефлексивна соціологія. – К.: Медуза, 2015. – С. 136-137.

*Кругляк М. Е. (м. Житомир)
marinakrugljak@ukr.net*

ПАКИСТАНСЬКА ПРАВОЗАХИСНИЦЯ МАЛАЛА ЮСУФЗАЙ ЯК СИМВОЛ БОРОТЬБИ ЗА ГЕНДЕРНУ РІВНІСТЬ У МУСУЛЬМАНСЬКИХ КРАЇНАХ

Ім'я Малали Юсуфзай стрімко ввірвалося на шпальти періодичних видань й стало відомо у всьому світі. Втім, надто багато в історії її життя та популярності є загадкового, суперечливого, «по-голлівудськи» зрежисованого, сумнівного.

Розпочнімо із загальновідомої версії. Отже, Малала Юсуфзай – це пакистанська правозахисниця, яка виступає за доступність освіти для жінок у всьому світі. Народилася 12 липня 1997 року у місті Мінгорі, Пакистан. Її батько – директор місцевої школи, вважав, що дівчата обов'язково повинні здобувати освіту, притому, що його дружина була

безграмотною. Після того, як Долину Сват, де жила родина Юсуфзай, захопили таліби, дівчат було позбавлено можливості відвідувати школу. Бойовики зруйнували понад 400 навчальних закладів. Жінкам заборонили відвідувати ринки та перукарні. На початку 2009 року 11-річна дівчинка стала співпрацювати із Бі-бі-сі. Малала вела свій блог, в якому детально розповідала про своє життя за режиму талібів, про їхні спроби контролювати Долину Сват, про свої погляди щодо освіти дівчат. Блог вівся під псевдонімом Гуль Макай мовою урду.

9 жовтня 2012 року Малала поверталася додому зі школи на автобусі. Раптом транспорт було зупинено людьми у масках й зі зброєю. Один з бойовиків увійшов до автобуса й став питати в дітей, хто з них Малала. Коли дівчинка зізналася, таліб вистрілив у неї декілька разів, але не вбив. Куля пройшла крізь голову й шию й вийшла навиліт через плече, таким чином, двох дівчат, що сиділи позаду від Малали, також було поранено. У критичному стані Малалу відвезли до військового шпиталю в Пешавар. Дівчинка перебувала в комі. Коли стан дитини покращився, уряд Пакистану прийняв рішення організувати для неї переліт у Велику Британію, до Бірмінгема. 16 жовтня 2012 року міністр внутрішніх справ Пакистану Рехман Малік оголосив, що Малалу нагороджено Зіркою Ордену Хоробрості – «за публічний виступ проти тиранічної позиції талібів у питаннях освіти для жінок». 24 березня 2013 року Малала отримала цю почесну нагороду на урочистому прийомі в Лондоні з рук вищого комісара Пакистану у Великій Британії Сайєда Ібн Аббаса.

А далі ім'я Малали стає ніби розкрученим брендом. 12 липня 2013 року 16-річна пакистанка виступає у штаб-квартирі ООН в Нью-Йорку. 8 жовтня 2013 року у Великій Британії та США виходить у світ її автобіографія «I Am Malala: The Story of the Girl Who Stood Up for Education and was Shot by the Taliban» (у співавторстві із британською журналісткою Крістіною Ламб). Цього ж дня представник руху талібан Шахідулла Шахід заявив пакистанській газеті «The Daily Nation», що обов'язково вб'є Малалу, якщо буде нагода: «Іслам забороняє убивство жінок, але можна зробити виняток для тих, хто підтримує невірних в їхній війні проти нашої релігії». 2013 року Малала отримала премії імені Анни Політковської та імені Сахарова, а 2014 року стала наймолодшим лауреатом за всю історію існування Нобелівської премії. Разом із Кайлашем Сатъярті Малала Юсуфзай отримала Нобелівську премію миру «за боротьбу проти утисків дітей і молоді й за права дітей на освіту».

12 липня 2015 року Малала відкрила в Лівані школу для дівчаток-біженок із Сирії. У Великій Британії діє Malala Fund, мета якого – допомагати дітям учитися, надавати стипендії для дівчат, які зазнають

експлуатації та змушені працювати. За словами Малали, відповідні проекти розпочато в Йорданії (для біженців із Сирії) та Кенії (разом із організацією Free the Children).

А нещодавно Малала похвалилася в соцмережах, що стала студенткою Оксфорду. Відтепер вона студіює філософію, політику та економіку – ті самі предмети, що й колишній прем'єр-міністр Пакистану Беназір Бхутто. Малалу ми бачимо всюди: про неї знімають документальний фільм «He named me Malala», от вона дає інтерв'ю британській акторці Еммі Уотсон, а ось вона вже наймолодший посланець миру в історії ООН (2017) та автор книги «Ми переміщені: реальні історії з життя біженців» (2018). Цього ж року Малала об'єдналася з компанією Apple, аби допомогти дівчатам здобути якісну освіту в Афганістані, Пакистані, Туреччині, Нігерії та Лівані. Початкова мета проекту – освіта для 100 тисяч дівчаток. У майбутньому ця цифра повинна зрости до 130 мільйонів.

У березні 2018 року Малала відвідала Мінгору – вперше за шість років! Заходи безпеки були на рівні. Однак не все місцеве населення позитивно ставиться до дівчини. Багато хто обвинувачує її в тому, що її слава підкреслює негативний аспект країни – надмірну войовничість, що її освітні кампанії перегукуються із західним порядком денним, що її захоплення Заходом сповнене лицемірства, бо інших невинних жертв там не бажають помічати. Малалу навіть називають шпигуном ЦРУ.

Так, деякі епізоди з історії Малали надто схожі на голлівудський екшн та геніально продуманий рекламний хід. Тим не менш, попри весь пафос, Малала Юсуфзай підняла на порядок денний важливі проблеми – неграмотність жіноцтва на початку XXI століття, відсутність доступу до освіти і провідних технологій у бідних мусульманських країнах, перебування деяких народів на архаїчному рівні розвитку.

*Ляшенко О. М.,
КПІ імені Ігоря Сікорського
lan911@ukr.net*

КОЛЕКЦІЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РИЗИКІВ ЩОДО РЕІНТЕГРАЦІЇ ДОНБАСУ

Управлінським рішенням завжди притаманна певна міра ризику. Однак наразі, за часів протистояння гібридній агресії Росії проти України і світу, ризикогенність управління зростає у геометричній

прогресії. Великою мірою така ситуація пов'язана з дією гібридних загроз, які є суспільно небезпечними подіями, явищами або процесами, породженими змінами у глобальному безпековому доквіллі, що виникають унаслідок синергетичного застосування агресором конвенційних збройних засобів, неконвенційних засобів насильства (тероризму, кримінальної діяльності, організації т.зв. «громадянських війн», підривної діяльності тощо) та перетворюваних на зброю невійськових засобів впливу (у дипломатичній, інформаційній, економічній, фінансовій, торговельній, соціальній та інших сферах) [1].

Зважаючи на те, що метою гібридних загроз є примус об'єкта агресії до виконання вимог, які суперечать його національним інтересам, безвідносно до стану оголошення війни, кількість і якість ризиків управлінських рішень у післядеокупаційний період також зазнають суттєвих змін. Отже, з'ясуємо якою може бути орієнтовна колекція управлінських ризиків такого періоду, який набув доволі чіткого визначення – реінтеграція.

Перед усе, такі ризики будуть мати традиційну ієрархію: «держава – регіон – громада – підприємство», з тією лише відмінністю їх проявів, що здійснення найслабшого ризику на будь-якому щаблі ієрархії може призвести до непередбачуваних наслідків на будь-якому щаблі. Однак така відмінність не є унікальною, вона є однією з проявів відомого «ефекту метелика». Більш важливою є поява поліаспектності впливу таких ризиків та вкрай низька їх керованість.

До числа найбільш важливих управлінських ризиків інституційно-макрорівневого характеру, що впливають зі змісту Державної цільової програми відновлення та розвитку миру у східних регіонах України, яка була схвалена наприкінці 2017 р. Кабінетом Міністрів України, слід віднести наступні:

ризик невідновлення інфраструктури в сфері соціальних послуг, освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, енергетики, тепло- та газопостачання, транспорту, водопостачання та водовідведення, екології та охорони навколишнього природного середовища, фізичної культури та спорту;

унеможливлення створення умов для економічного відновлення шляхом підвищення рівня зайнятості населення, надання підтримки малому і середньому бізнесу та розширення доступу до фінансових послуг, розвитку промисловості, будівництва, сільського господарства та інших сфер економічної діяльності;

недієвість механізмів для розбудови миру та досягнення соціальної стійкості;

слабкість місцевого самоврядування в контексті децентралізації,

створення несамодостатніх територіальних громад, здатних до саморозвитку та підвищення рівня захисту населення й громадської безпеки.

Крім того, «на заваді реалізації заходів з відбудови постраждалих територій постають такі перешкоди: неможливість достовірної оцінки втрат від воєнних дій, різниця в оцінках втрат, здійснених різними експертами; відсутність джерел коштів на відбудову або недостатність джерел; неясність долі підприємств на окупованій території, відсутність комплексного розуміння долі зруйнованих або пошкоджених підприємств; відсутність зацікавленості інвесторів у вкладенні коштів у відбудову, слабкий розвиток сфер торгівлі й послуг внаслідок відсутності інвестицій до цих сфер та недостатність платоспроможного купівельного попиту» [2].

Найсуттєвішим є те, що ризикогенним тлом колекції управлінських ризиків виступає неможливість проведення достовірної оцінки обсягу втрат і складності з отриманням коштів на відбудову. Так, за оцінками А. Ослунда, на відновлення Донбасу після воєнних дій необхідно 20 млрд дол. і це лише матеріальні та фінансові втрати від руйнування інфраструктури, які не включають нематеріальні втрати.

Особливе місце у колекції посідають ризики гуманітарного характеру. Оскільки за даними Єврокомісії, близько 2,8 млн людей переміщені і потребують гуманітарної допомоги в Україні та в сусідніх країнах, то наразі близько 50 % гуманітарної підтримки ЄС призначається громадянам на тимчасово окупованих територіях. Однак ефективність витрачання коштів є низькою, що уможлиблює формування синдрому споживацтва, який, у свою чергу, суттєво пригнічує керованість трудового потенціалу регіону. Зазначені положення щодо ризикогенності є далеко не повними.

Таким чином, формування вичерпної колекції управлінських ризиків має слугувати цілям формування стратегічних принципів реінтеграції Донбасу.

Список використаних джерел:

1. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. – К. : НІСД, 2017. – 496 с.
2. Шевченко О.В. Заходи по відновленню територій Донбасу, постраждалих внаслідок бойових дій // Аналітична записка НІСД – [електронний ресурс] // Режим доступу http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Shevtchenko_zahodu-d3a97.pdf

РОЛЬ ЖІНОК У ПРОЦЕСІ МИРОБУДІВНИЦТВА: ОГЛЯД СИТУАЦІЇ У СВІТІ ТА В УКРАЇНІ

У миробудівничій та гуманітарних сферах прийняття резолюції 1325 Ради Безпеки ООН щодо жінок, миру та безпеки в 2000 році міцно закріпила питання «жінок та миру» у світовому порядку денному [1].

Резолюція підтверджує важливу роль жінок у запобіганні та врегулюванні конфліктів, мирних переговорах, миробудівництві, підтримці миру, гуманітарній реабілітації та в постконфліктній реконструкції, і наголошує на важливості їх рівної та повної участі в усіх зусиллях з підтримки і сприяння миру та безпеці. Вона також закликає всі сторони конфлікту вживати спеціальних заходів для захисту жінок і дівчат від насильства за ознакою статі, особливо згвалтування та інших форм сексуального насильства в умовах збройного конфлікту [2].

Прийняття цієї Резолюції є важливим кроком, тому що чоловіки, як правило, домінують у формальних ролях у процесі миробудівництва. В основному, вони виступають в ролі миротворців, ведуть мирні переговори, є політичними діячами та офіційними лідерами [3]. За даними доповіді «Виконання Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 "Жінки, мир, безпека"» у 2015 році 97% миротворчих місій та 90% персоналу поліції складала чоловіки; кількість жінок у військових місіях ООН була лише 3%. Серед практично 7000 міжнародних цивільних працівників у місіях на місцях кількість жінок менше 30%. Серед місцевих працівників, які складають навіть більшу долю робітників місій, відсоток жінок –17% [4].

Лише 2% допомоги нестабільним державам спрямовано на вирішення проблем гендерної нерівності як головного заходу в ситуації порушення миру та безпеки [4]. Проте, жінки відіграють важливу роль, хоча в значній мірі не визнану, у миробудівничій діяльності [3]. Робота жінок у процесі примирення включає медіацію в локалізованих конфліктах у сім'ях (таких як, де чоловіки відмовляються від дружин після згвалтування або де є суперечки між дітьми щодо успадкування), об'єднання розрізнених громад та підтримання механізмів вирішення конфліктів у громаді [1].

Якщо розглядати саме досвід нашої країни, у лютому 2016 року Україна прийняла Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 “Жінки, мир, безпека” на період до 2020 року.

Труднощі пов'язані з його виконанням полягають в тому, що досі панують стереотипні уявлення щодо жінок «виключно як жертв конфлікту, пасивно сприймаючих всі негаразди спричинені вимушеним переміщенням, фізичним насильством, супутником війни, але не осіб здатних здійснювати проактивні дії, сприяти вирішенню конфлікту в якості перемовниці, військової тощо» [5].

У зв'язку з поточною ситуацією в Україні гендерні питання розглядаються з двох основних перспектив: більше включення жінок у силові структури та гендерні аспекти пов'язані з внутрішнім переміщенням. Більшу частину населення, що вимушене переселитися в пошуках більш безпечного місця проживання не тільки для себе, але для власних дітей, родичів, складають переважно жінки. Проте масштаб цих вимушених переміщень важко оцінити, бо «відсутня гендерно-дезагредована статистика щодо осіб, які перетинають пункти пропуску на лінії розмежування в Донецькій та Луганській областях. За оцінками, 2/3 внутрішньо переміщених осіб – це жінки з дітьми (61% – жінки, 14% – діти)» [6].

Окрім цього, згідно з Резолюцією 1325 Ради безпеки надзвичайно важливим є переміщення акценту у ролі жінок під час конфліктів не тільки як жертв, а й як учасниць їх розв'язання і миротворчої діяльності на рівні із чоловіками [7].

За даними представленими у дослідженні «Невидимий батальйон»: участь жінок у військових діях в АТО» «всього службу у Збройних силах України станом на початок жовтня 2015 року проходять близько 14,5 тис. жінок – військовослужбовців та 30,5 тис. працівниць Збройних сил. Майже 2 тис. з них – це офіцери, 35 жінок – військовослужбовців займають керівні посади в Міноборони, Генштабі та видах Збройних сил України. Станом на початок жовтня 2015 року участь у проведенні АТО взяли близько 1000 військовослужбовиць» [7].

У підсумку, активне включення жінок у процес миробудівництва у рівній мірі з чоловіками надасть можливість внесення нової перспективи під час вирішення конфліктів та розгляду питань, які могли раніше не зачіпатися. Після прийняття резолюції 1325 Ради Безпеки ООН щодо жінок, миру та безпеки відбуваються зрушення у більш рівному залученні представників та представниць обох статей, проте Україна відносно нещодавно приєдналась до цього процесу і стикається зі значною кількістю обмежень на шляху до її імплементації.

Список використаних джерел:

1. El-Bushra J. Gender in Peacebuilding. Taking stock [Електронний ресурс] / Judy El-Bushra // International Alert. – 2012. – Режим доступу до

ресурсу: https://www.international-alert.org/sites/default/files/Gender_TakingStock_EN_2012.pdf.

2. Landmark resolution on Women, Peace and Security [Електронний ресурс] // Office of Special Adviser on Gender Issues and Advancement of Women – Режим доступу до ресурсу: <http://www.un.org/womenwatch/osagi/wps/>.

3. Munro J. Gender and Peacebuilding [Електронний ресурс] / Jean Munro // Peacebuilding and Reconstruction Program Initiative. International Development Research Centre. – 2000. – Режим доступу до ресурсу: <https://idl-bnc-idrc.dspacedirect.org/bitstream/handle/10625/27182/114720.pdf?sequence=1>.

4. Доповідь щодо виконання Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 "Жінки, мир, безпека" [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: https://www.slideshare.net/MIA_Ukraine/1325-75433668?from_action=save.

5. Сулова О. ЖІНКИ, МИР ТА БЕЗПЕКА: Інформаційно-методичний збірник для співробітників Міністерства Оборони і Генерального штабу України [Електронний ресурс] / Олена Сулова // ООН Жінки в Україні. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://www.un.org.ua/images/documents/4461/UN_Women_WPS%20MoD%20Guide_UKR.pdf.

6. Жінки. Мир. Безпека: Інформаційно-навчальний посібник з гендерних аспектів конфліктів для фахівців соціальної сфери [Електронний ресурс] // ОБСЄ. Координатор проектів в Україні. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.osce.org/uk/project-coordinator-in-ukraine/386411?download=true>.

7. Гриценко Г. «Невидимий батальйон»: участь жінок у військових діях в АТО [Електронний ресурс] / Г. Гриценко, А. Квіт, Т. Марценюк – Режим доступу до ресурсу: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7746/Martsenyuk_Nevydymyi_bataloin.pdf.

СОЦІАЛЬНІ ІННОВАЦІЇ – ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ЗМІ(Ц)НЕННЯ СУСПІЛЬСТВА

«Ніщо не викликає таких труднощів у плануванні, сумнівів щодо успішності та небезпеки на етапі здійснення, як запровадження нових порядків» зазначав у своїх роботах Н.Макіавеллі. Проте, в 2014 р. в Україні гібридна війна нового типу зламала «старі порядки» досить швидко. Розгортання конфліктів на території нашої країни, поставило перед державою нові виклики, адже їх гібридний характер був досить інноваційний. Державні інституції та бюрократичні механізми були не в змозі ефективно та оперативно реагувати на такі зміни, а отже багато функцій держави взяло на себе активне громадянське суспільство як суб'єкт соціальної дії. Так, наприклад, сформований інститут волонтерства в Україні функціонально зміг замінити цілу низку державних органів влади, зокрема підрозділи матеріального забезпечення Міністерства Оборони України, особливо на початковому етапі антитерористичної операції на сході України.

Ефективним інструментом вирішення нагальних проблем суспільства виступають саме соціальні інновації. Соціальні інновації орієнтовані, перш за все, на вирішення низки соціальних та екологічних проблем – таких як зміна клімату, безробіття, злочинність, соціальне відчуження, матеріальна бідність, міграція, нерівність у розподілі добробуту, старіння населення та інші. При чому, в сучасних умовах соціальні інновації не мають фіксованих меж, охоплюють всі сектори економіки (державний, приватний, некомерційні організації, домогосподарства) і зачіпають найрізноманітніші галузі.

Отже, соціальні інновації стосуються нових відповідей на нагальні соціальні потреби, які впливають на процес соціальних взаємодій. Вони спрямовані на поліпшення благополуччя. Вони охоплюють широкі сфери діяльності від нових моделей догляду за дитиною до соціальних веб-мереж, від нових механізмів охорони здоров'я до нових способів заохочення людей до економії ресурсів. У свою чергу підхід до соціальних інновацій розуміється не тільки як новий режим управління, що працює у різних традиційних сферах реалізації обов'язків громадян, щодо ефективного вирішення проблем, пов'язаних зі зміною клімату, проблем соціальної справедливості, старіння і т.д., але і як культура довіри та прийняття ризиків, яка необхідна для просування науково-

технічних інновацій. Тобто, робота з вирішення завдань не тільки для соціуму, але і разом з цим соціумом.

Таким чином, соціальні інновації – це інновації, які є соціальними і по формі і по суті. Зокрема, в попередніх публікаціях, ми пропонуємо власне тлумачення соціальних інновацій як нових ідей (продуктів, послуг та моделей), які одночасно задовольняють соціальні потреби (більш ефективно, ніж існуючі альтернативи) і створюють нові соціальні відносини та/або співробітництва. Ці інновації підвищують мобілізаційний потенціал суспільства та розширюють можливості суспільства діяти.

Зазначимо два основних напрями, в рамках яких розвивається концепція соціальних інновацій: функціоналізм і трансформаціоналізм. Функціоналізм акцентує увагу на вклад інновацій у вирішення соціальних проблем. В руслі даного підходу соціальні інновації створюють соціальні послуги, попит на які не задовольняє ані держава, ані ринок. Трансформаціоналістський підхід виходить з того, що соціальні інновації та вирішення соціальних проблем є частиною більш широкого спектру змінених інститутів. З даної точки зору соціальні інновації сприяють інституціоналізації нових практик, стандартів і правил, і призначені для роботи в напрямку соціально-політичної трансформації суспільства.

Окремо потрібно зазначити важливість інформаційних технологій задля розвитку суспільства. Адже сучасне інформаційне суспільство може бути орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток, в якому кожен має можливості створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними, що, в свою чергу, надає можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному і особистому розвитку та підвищуючи якість життя. Розвинуте, модерне, ефективне суспільство зазвичай прагне та створює ефективну державу, а побудова сучасної, прозорої та ефективної системи державного управління, що здатна розробляти та реалізовувати державну політику в інтересах громадян, стає необхідною передумовою для розвитку України.

ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА ЯК ПОШТОВХ ДО РОЗВИТКУ ФЕМІНІЗМУ

Проводячи аналіз історії від первісних поколінь до Другої світової війни, жінка у суспільстві мала обмежені права, порівняно з чоловіками. Саме Друга світова війна вплинула на всі сфери життя населення. Однією з наймасштабніших суспільних змін того часу стала зміна соціальної ролі жінки як у воєнному, так і післявоєнному суспільстві. Чинником стала мобілізація чоловіків на військову службу, і як наслідок, зменшення кількості робочих рук за умови збереження (навіть збільшення) потреби у праці. Через це почала зростати потреба в робітниках, що змусило жінок та підлітків братися за тяжку працю на заводах та фабриках, а також брати участь у безпосередніх військових діях.

В 1942 році в СРСР була проведена масова мобілізація жінок на фронт. Після трьох наказів наркомун оборони Йосипа Сталіна від квітня і жовтня 1942 року, підлягали мобілізації і спрямуванню у війська зв'язку 120000 жінок. Згідно з тогочасними цінностями і уявленнями про майбутню війну, жіноча роль в обороні країни була обмежена службою в допоміжних і тилових військах, наданні медичної допомоги і працею на виробництві. Але в плани сталінського керівництва не вписувався феномен, з яким воно зіткнулося з самого початку війни – феномен жіночої добровільності. Серед мотивів жінок, що добровільно відправилися захищати рідну країну, були відданість та патріотизм. Серед деяких жінок панували мотиви помститися за загиблих родичів або чоловіка, для інших це був приклад батьків. З початком Другої світової війни сотні тисяч жінок відправилися на фронт, бажаючи показати свою силу та мужність нарівні з чоловіками, відчуваючи, що здатні, разом з ними, винести всі тяготи війни, а головне – затверджуючи за собою рівні з ними права на захист Батьківщини.

В умовах безвихідної ситуації жінки були зобов'язані йти працювати на робочі місця, що раніше вважались чоловічими, адже під час війни необхідним було тривале забезпечення продовольством не тільки населення, але й багатомільйонної армії. Дані слова може підтвердити статистика. Питома вага жінок посеред працівників та робочих у народному господарстві СРСР збільшилась з 38% в 1940 році до 53% в 1942 році, в тому числі: в промисловості відбулось зростання з 41 до 52%, на залізничному транспорті – з 25% в 1940 році до 36% в 1942 р., в

установах зв'язку – з 48 до 67%, у комунальному господарстві з 42 до 64%, в торгівлі – з 37 до 55%, у громадському харчуванні з 67 до 83%. В установах освіти питома вага жінок збільшилась з 58 до 73%, в установах охорони здоров'я – з 76 до 83% і в державному апараті – з 35 до 55%. Збільшилась також питома вага жінок серед кваліфікованих робочих в промисловості. Кількість жінок серед машиністів парових машин збільшився з 6% на початку 1941 року до 33% в кінці 1942 року, серед машиністів компресорів – з 27 до 44%, серед кочегарів парових котлів – з 6 до 27%. Питома вага жінок серед токарів по металу за той же період збільшився з 16 до 33%, серед зварювальників металу – з 17 до 31%, серед формувальників на ручному формуванні – з 12 до 32%, серед формувальників на машинній формуванні – з 29 до 39%. Серед слюсарів питома вага жінок збільшилась з 3,9 до 12%, серед ковалів і штампувальників – з 11 до 50%, серед електромонтерів електропідстанцій – з 32 до 50%. Серед водіїв автомобілів питома вага жінок за той же період зросла з 3,5 до 19% і серед вантажників – з 17 до 40%.

Отже, ми можемо прослідити, що саме у воєнний та післявоєнний період почали стиратися кордони між поділом професій на чоловічі та жіночі. Таким чином за роки війни роль жінки утвердилась майже у всіх сферах життя. Але, незважаючи на активну участь жінок у військових діях, тяжку щоденну працю, вони не покидали родину та своє господарство. І тому головною метою жінок стало утвердження їх прав та свобод у післявоєнний період. Наразі актуалізація питання ролі жінки в суспільстві стала загальномасштабним явищем, що активізує велику кількість різноманітних дискусій та протиріч.

Список використаних джерел:

1. Вознесенский Н. А. Военная экономика СССР в период Отечественной войны / Николай Алексеевич Вознесенский. // Контуры глобальных трансформаций: политика, экономика, право. – 2015. – № 3. – С. 6–33
2. Білівненко С. М. Радянська жінка в умовах другої світової війни / С. М. Білівненко, Р. Л. Молдавський, Н. О. Соляник. – 2012. – С. 256–262.
3. Новинская Т. Ю. Роль женщины в общественном производстве в годы великой отечественной войны (1941-1945гг.) / Т. Ю. Новинская // Пенза ПГТА. – 2013. – №8. – С. 31–34.

*Пазич А. Р.,
КПІ ім. Ігоря Сікорського
ann-222@ukr.net
Єнін М. Н. (м. Київ)
yeninmaksym@gmail.com*

ТЕОРІЯ СОЦІАЛЬНОЇ НЕРІВНОСТІ В ГЛОБАЛЬНІЙ СОЦІОЛОГІЇ Й. ТЕРНБОРНА

Теорії соціальної нерівності є однією з центральних у соціологічних дискусіях XIX – XXI ст. Під впливом глобалізації формується новий предмет досліджень – глобальна соціальна нерівність.

Продуктивним теоретичним кроком можна вважати ідею вченого щодо необхідності побудови сучасної теорії нерівності у міждисциплінарних рамках, що включатиме не тільки політику і економіку, але й медицину і психологію. Вчений вробить спробу сконструювати власну теорію нерівності через виділення трьох його вимірів:

1. Вітальна нерівність – фіксує базову характеристику людського існування, що включає такі категорії, як тривалість життя та здоров'я.

2. Екзистенціальна нерівність – через культурну систему і первинну соціалізацію формує систему ієрархій через категорії включення/виключення (наприклад, за допомогою релігії). Приклади: расизм і сексизм.

3. Ресурсна нерівність – розподіл будь-яких ресурсів, що мають цінність в даній соціальній системі, наприклад, засобів виробництва [1, с. 35].

Тернборн знаходить власний підхід до пояснення соціальних механізмів відтворення нерівності. Він виділяє чотири основних дистанціювання, експлуатація, виключення, панування / підпорядкування [1, с. 38-39]. Дистанціювання – це процес соціальної диференціації індивідів, що утворюється за рахунок нерівних стартових умов (кращі фінансові ресурси, освітні можливості і т.д.). Експлуатація означає поділ між вищими і нижчими, завдяки якому останні повинні виробляти цінності для перших, або сильні несправедливо відбирають у слабких деяку кількість цінностей, що визначається спеціальним принципом. Виключення означає процес, за допомогою якого групи встановлюють соціальні бар'єри в утриманні ексклюзивного контролю над ресурсами, обмежуючи до них доступ.

Виключення може означати утруднення доступу до спільноти тих, хто до неї не належить, хто не має членства або громадянства. Тернборн

не наводить прикладів для ілюстрації даного механізму. Але виходячи з його формулювань можна проілюструвати деякі випадки самим. На нашу думку, такі приклади можна знайти в державній політиці в країнах Перської затоки. Механізм виключення проявляється в тому, що громадянство приймаючих держав отримати практично неможливо. Робочі контракти укладаються на короткий термін. Тому ніяких інтеграційних програм немає. Мігранти займають нижні поверхи соціальної ієрархії і підпорядковані корінному населенню. Вони не включені в систему соціального страхування. Так, жодна з країн Перської затоки не визнає права на возз'єднання сімей, не допускає перебування в країні іноземних громадян без наявності роботи, не надає трудовим мігрантам права на соціальні гарантії, медичне обслуговування, житло, освіту, не визнає права мігрантів на притулок. Як наслідок, трудові та гуманітарні права мігрантів постійно порушуються. При цьому регіон Перської затоки є одним з найпривабливіших для мігрантів: там сконцентровано до 15% від загальної кількості трудових мігрантів в світі. У нафтовидобувних державах Перської затоки відзначаються найвищі у світі показники частки іноземців у загальній чисельності робочої сили (62% в Бахреїні, 82% в Кувейті, 64% в Омані, 82% в Катарі, 56% в Саудівській Аравії, 90% в ОАЕ) [2].

Панування/підпорядкування – інституційне ранжування соціальних акторів – одних на верхні щаблі, інших – на нижні. Вчений не пояснює в чому різниця цього механізму від механізму виключення. На нашу думку, на відміну від виключення тут відбувається більш явна сегментація населення. Прикладами можуть бути розподіл суспільств на касти, ідеології расизму та сексизму.

Світова нерівність є наслідком як локальних/національних процесів, так і глобальних. Основні комбінації глобального і національного, що продукують глобальну нерівність: 1. Переважно національні рушійні сили нерівності. Внутрішньодержавні процеси, які породжують нерівність. 2. Світова історія і національне нерівність. Збігається з першим випадком, але тут приймається в розрахунок те, що практично всі існуючі нині держави піддаються впливу транснаціональних процесів. 3. Переважно транзитивні глобальні процеси нерівності, виключення, панування / підпорядкування та експлуатації, які долають національні зусилля по досягненню рівності або підтримувани національними силами, зацікавленими у нерівності [1, с. 41].

Отже, теорія соціальної нерівності Терборна являє собою спробу побудувати теорію глобальної нерівності, ключовим аналітичним прийомом якого є виділення трьох вимірів нерівності: вітального,

екзистенціального та ресурсного. Одним з основних завдань соціології є ретельний аналіз глобальної нерівності, що виникає як результат взаємодії глобальних і національних процесів. Теоретична позиція Терборна має ідеологічну рецепцію, оскільки передбачає теоретичні пошуки боротьби за більш справедливий егалітарний світ.

Список використаних джерел:

1. Терборн Г. Глобалізація і нерівність: проблеми концептуалізації та пояснення / Г. Терборн // Соціологічний огляд. – 2005. – №1. – С. 31–62.
2. Вишнеvский А. Миграции в глобальном контексте [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.hse.ru/data/2016/06/21/1116116567/%D0%9C%D0%B8%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%B8.pdf>

*Пазич А. Р.,
КПІ ім. Ігоря Сікорського
ann-222@ukr.net*

НЕОЛІБЕРАЛІЗМ В УКРАЇНІ

Тема неолібералізму в Україні в останні роки почала підніматися все частіше і частіше. Зникнення ленінізму та дезінтеграція “Московського центру” трансформували радянські республіки із суто теоретичним суверенітетом у квазінаціональні держави. Постає необхідність існування національної держави задля успішного економічного розвитку та досягнення суспільного добробуту. За умов постленінізму українські державні менеджери зіткнулися із проблемами, що нагадували виклики, які поставали перед елітами нових країн третього світу – а саме, модернізації та розвитку [1]. Сьогодні науковці та дослідники мають декілька поглядів на цю тему. Одні стверджують, що Україні притаманна ідеологія неолібералізму, інші дотримуються протилежної думки.

Неолібералізм є напрямом в економічній теорії, що базується на принципі саморегулювання економіки, вільної конкуренції та економічної свободи. За часи класиків соціології та політології було сформульовано концепцію нового, соціального, лібералізму. Суть її полягала в тому, що окремі базові принципи класичного лібералізму було переглянуто в сторону визнання позитивної ролі держави в соціальному та економічному житті. Визначальною характеристикою людських відносин неолібералізм бачить конкуренцію. Він перевиз-

начає громадян як споживачів, чий демократичний вибір найкраще здійснюється через купування і продавання, процес, який винагороджує заслуги і карає неефективність. Він стверджує, що «ринок» надає переваги, яких неможливо досягти плануванням [2].

Ідеологія неолібералізму є усталеною та має свої принципи. Проте попри будь-які бажання розповсюдити її на всі країни світу, це не завжди можна зробити керуючись одним способом чи стратегією. Стартові умови двох різних суспільств можуть різнитися – відсутність індустріалізації та загальна розвиненість одних країн, та протилежна ситуація в інших. Соціолог В. Іщенко вказував, що українські ЗМІ та українська академічна наука (з декількома виключеннями) не шанують термін «неолібералізм» для характеристики пострадянських соціально-економічних трансформацій [3]. Це може пояснюватися тим, що даний термін не є широко розповсюдженим у суспільстві, а його частина не є усвідомленою про це взагалі. Одним з тверджень про неолібералізм в Україні є його заперечення на підставі структурних відмінностей від неолібералізму західних суспільств. У випадку України та інших пострадянських суспільств критики тези про їхній неоліберальний характер можуть апелювати до поширеної корупції, яка викривлює «вільну конкуренцію» на ринку. Однак у таких аргументах не враховано, що саме корупція і є одним із найважливіших соціальних механізмів, що збільшує нерівність у пострадянських суспільствах [3]. Також контр-прикладом постає централізованість і бюрократизованість пострадянських держав, що суперечить настанові на зменшення державного втручання в ідеології неолібералізму. Проте слід не випускати з уваги розповсюджену «культуру аудиту», що є регулярними перевірками й оцінюванням ефективності та прогресу, що є характерною рисою неолібералізації. Через економічний та соціальний капітал країни, після отримання незалежності, влада має вигідні позиції на початок приватизації. «Масова приватизація» не надала можливість громадянам стати власниками власних підприємств, а навпаки, внутрішній характер приватизації призводить до захоплення держави олігархічними групами. Далі, разом з приватизацією, починають лібералізуватися ціни, що надалі призводить до гіперінфляції, затримки пенсій та зарплат, з'являється безробіття. Важливими також є кроки до проведення пакету реформ у 2010 році. Вони складається з реформи про працю, який обмежує права профспілок, спрощує звільнення робітника тощо; податкового кодексу, що збільшив податковий тягар на самозайнятих дрібних підприємців; проекту житлового кодексу, який, спрощує виселення наймачів житла та знімає з держави відповідальність за підтримання нежитлових помешкань багатоквар-

тирних будинків. Саме ці введення у законодавство сприятимуть неолибералізації українського суспільства, а саме посиленню класової влади через зниження вартості робочої сили та скорочення соціальних гарантій.

Важливо пам'ятати, що неолибералізм для країн ядра працює принципово інакше, аніж для периферії. Те, як працює ця ідеологія для України, є відмінним від неолибералізму в іншому світі. І це треба приймати до уваги, при порівнянні чи загальному описі неолибералізму в Україні, який ще потребує подальшого дослідження задля майбутнього розвитку країни та її суспільства.

Список використаних джерел:

1. Кутуєв П.В. Концепції розвитку та модернізації в соціологічному дискурсі: еволюція дослідницьких програм. Київ, 2005.
2. Monbiot G. Neoliberalism – the ideology at the root of all our problems. The Guardian, 2016.
3. Іщенко В. «Неолибералізм з українською специфікою? Спільне, 2014.

*Перга Ю. М. (м. Київ, Україна)
yperga@gmail.com*

СПРОБИ ПОСТКОНФЛІКТНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ СИТУАЦІЇ НА ТЕРИТОРІЇ ХОЛМЩИНИ ТА ПІДЛЯШШЯ В 1918-1919 РР.

Перша світова війна була найбільшим збройним конфліктом в історії на той час. Війна була затяжною та кровопролитною, в її ході було винайдено значну кількість нових тактик ведення бойових дій, а старі вийшли на нові масштаби. Це призвело до значного спустошення територій та до низки міграційних процесів населення.

Наприклад, українські землі Холмщини і Підляшшя були надзвичайно виснажені та спустошені війною. Влітку 1915 р. німецька армія вигнала російську армію з території Королівства Польського. Росіяни ж використовували тактику «спаленої землі»: палили врожаї і села, а людей примушували до евакуації в глиб Російської імперії. Через це було вивезено близько 80% православного населення (переважно українського походження), що змінило етнічний склад території на користь поляків.

9 лютого 1918 р. УНР підписала Брестський мирний договір з країнами Центрального блоку та, заручившись їх військовою підтримкою, зуміли зупинити просування більшовицької армії територією України. Одним із пунктів договору було і включення до складу УНР земель Холмщини та Підляшшя. Тоді А. Васинчук, чиновник Генерального секретаріату місцевого походження, очолив делегацію, яка відправилась у ці землі для розвідки ситуації на місцях та встановлення української влади. На початку березня 1918 р. уряд УНР відновив Холмський Губернський Виконавчий Комітет, завданням якого було встановлення вертикалі влади на згаданих територіях. До його складу увійшов і Антон Васинчук, як представник міністерства сільського господарства [1].

Весною 1918 року починають повертатись біженці 1915 року. Тому в квітні 1918 р. А. Васинчука було призначено повноправним міністром УНР з питань репатріації на Рівненщині та Волині. Разом з німецькими та австро-угорськими представниками та Міжнародним Червоним Хрестом було сформовано репатріаційну комісію у Ковелі [2]. На чолі української секції став П. Васинчук. Аналогічні комісії були створені і в інших містах на Волині та Полісся. В свою чергу, на зазначені території почали повертатись і поляки, справами яких опікувалися місцеві польські політичні діячі, як С. Москалевський, а з осені 1918 – польська тимчасова адміністрація, яка перебрала на себе всю повноту влади над територією від УНР. В такій ситуації українські органи державної влади, як вищезгадане міністерство перестало існувати.

В той час становище українських реемігрантів було вкрай важким: землі були спустошені війною, адже фронт щонайменше 2 рази проходив цією територією; домівки українців або були зруйновані, або туди вже заселились поляки; залишене майно було також реквізоване; роботи майже не було, а місцева польська адміністрація не поспішала допомагати розв'язувати ці проблеми.

Для продовження допомоги українським реемігрантам, місцевими активістами на чолі з колишнім міністром А. Васинчуком було створено декілька волонтерських організацій серед яких вирізнявся Український комітет добродіяти, невдовзі перейменований на Добродіятинне товариство «Рідна Хата». Основними видами діяльності цих недержавних організацій стала фінансова допомога українцям при відбудові (позики сільськогосподарського чи будівельного приладдя; кредити тощо) та юридична допомога у відносинах з новою офіційною польською владою [3].

Польська офіційна влада не сприймала подібні низові ініціативи українського населення, адже вважала, що вони фактично замінюють

собою державні інституції та підривають позиції новоствореної Польської республіки. В подальшому, для легалізації своєї діяльності, ці українські організації були офіційно зареєстрованими та продовжили свою діяльність.

Узагальнюючи, можна зробити висновок, що в 1918-1919 роках відбулись перші спроби української держави впорядкувати постконфліктну ситуацію на інституційному рівні, а після переходу Холмщини та Підляшшя під владу Польщі – цей процес продовжили місцеві активісти через діяльність мережі недержавних організацій.

Список використаних джерел:

1. Пастернак Є. Нарис історії Холмщини і Підляшшя. – Вінніпег-Торонто, 1989. – С. 169.
2. APL, UWL, WSP, sygn. 417, k. 5.
3. Перга Ю.М. Діяльність українського товариства доброчинощі «Рідна хата» 1919-1930 рр. / Ю. М. Перга // Часопис української історії. – К., 2014. – С. 96.

*Разметаєв А. С.,
ХНПУ ім. Г. С. Сковороди
andrey.razmetaev@gmail.com*

МОДЕЛЬ «ТРАНСФОРМАЦІЙНОЇ ОКУПАЦІЇ» ЯК МЕХАНІЗМ ПОСТКОНФЛІКТНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ

Трансформаційна окупація як цілісна концепція сучасного постконфліктного врегулювання виникла в науковому та політичному дискурсах на початку 21 століття. Незважаючи на те, що цей феномен важко назвати новим, хоча б згадавши окупаційні режими союзників у колишніх країнах Осі, реальним поштовхом до його концептуального оформлення стало військове вторгнення американсько-британських сил до Іраку у 2003 році. Саме з метою пошуку прийнятних політико-правових механізмів демократизації іракського суспільства американським юристом і дипломатом Д. Шеффером було запропоновано термін «трансформаційна окупація» [3]. На відміну від класичної доктрини військової окупації, яка передбачає принцип збереження існуючого політичного порядку, тобто мінімального втручання окупанта в соціально-політичні процеси на окупованих територіях, трансформаційна модель окупації передбачає широке

інституційне будівництво на територіях, що перебувають під контролем окупанта. Ліберальні проекти демократичних перетворень та, врешті-решт, передача окупантом суверенних прав населенню окупованих територій як підсумок цих проектів є свідченням істотного відходу від «гаазької моделі», що захищала, в першу чергу, вигнаного під час війни суверена, якого історично уособлював уряд. Остаточна перемога після Другої світової війни доктрини народного суверенітету породила як підставу для нових окупацій в ім'я гуманітарного захисту мешканців, права яких не спромігся забезпечити власний уряд, так і підставу для трансформацій окупованих територій заради все того ж населення.

Проблема реалізації трансформаційних проектів охоплює не лише ситуації, коли існує типовий суб'єкт окупації, тобто окупаційна держава чи військовий альянс декількох таких держав, які здійснюють вторгнення на суверенну територію без відповідного мандату ООН. Як зауважує А. Робертс, трансформаційні політичні цілі виникають, також, у деяких інших ситуаціях, що нагадують окупації в певному сенсі, наприклад, адміністрації ООН на постконфліктних територіях [2]. Після закінчення Холодної війни міжнародне управління стало одним зі способів постконфліктного вирішення нових збройних конфліктів. В Боснії та Герцеговині, Косово, Східному Тиморі резолюціями Ради Безпеки ООН були створені міжнародні адміністрації, які значною мірою здійснювали суверенну владу над цими територіями. Як і у випадку з Іраком, резолюції стали джерелом додаткових владних повноважень іноземних адміністраторів, що явно виходили за рамки традиційного окупаційного права. Тривалий, складний та дороговартісний шлях управління переліченими територіями, а також критика перехідних адміністрацій за дефіцит демократії та їх репрезентативності в очах корінного населення, породили ту ж саму проблему, що й при окупації Іраку, яка, за гострим висловом Н. Бута, «є антиномією демократичного нав'язування в умовах військової диктатури» [3]. Все це призвело до зменшення мандатів ООН на втручання у внутрішні справи держав-членів. Під час подій Арабської весни, зокрема в Лівії у 2011 році, Радбез ООН обмежив військову інтервенцію НАТО необхідністю захисту цивільних осіб, виключивши можливість діяльності окупаційних сил на постійній основі.

Анексія Росією Криму та гібридна окупація Донбасу із залученням проросійських маріонеток поставило питання про перегляд політики невтручання ООН та повторної актуалізації миротворчих трансформаційних проектів. Останнім часом в українському публічному просторі всі активніше артикулюються меседжі щодо необхідності запровадження на окупованих територіях Донбасу

миротворчої місії ООН з широкими повноваженнями. Перевагами цієї місії має стати розблокування мінського процесу, ліквідація нелегальних збройних формувань, проведення місцевих виборів під безпосереднім контролем міжнародної адміністрації. Остаточною метою має стати відновлення українського суверенітету на цих територіях. Унікальність і, водночас складність ситуації на Донбасі, полягає в тому, що Росія як країна-агресор є постійним членом Радбезу ООН. Вона, по-перше, може накласти вето на прийнятний для України проект резолюції. По-друге, на відміну від західних окупантів, які прагнули завершення тимчасових ліберальних проектів перетворень, росіяни можуть використати резолюцію на свою користь, заморозивши ситуацію пост-конфлікту, за аналогією з Косово, блокуючи припинення режиму міжнародного управління та остаточне відновлення суверенного титулу України над територіями. Попри всі ці ризики, трансформаційний проект адміністрації під егідою ООН наразі виглядає складним і тривалим, але безальтернативним шляхом для деокупації та реінтеграції територій на Сході нашої країни.

Список використаних джерел:

1. Bhuta N. The Antinomies of Transformative Occupation / N. Bhuta // *European Journal of International Law*, Volume 16, Issue 4, 1 September 2005, pp. 721–740. Режим доступу : <https://academic.oup.com/ejil/article/16/4/721/381093>.

2. Roberts A. Transformative Military Occupation: Applying the Laws of War and Human Rights [Електронний ресурс] / A. Roberts. Режим доступу : https://weblearn.ox.ac.uk/access/content/user/1044/ajil_-_roberts_on_transformative_military_occupation.pdf

3. Scheffer D. Beyond Occupation Law / D. Scheffer // *The American Journal of International Law*, Vol. 97, No. 4 (Oct., 2003), pp. 842-860. Режим доступу : <https://www.jstor.org/stable/3133684>.

CAPITALISM AS THE LEGITIMATION OF THE IDEOLOGY OF RACISM IN WORLD-SYSTEM ANALYSIS

Capitalism is not interested and will never be interested in the destruction of racism, no matter how loudly it declares the all-consuming development of universalism.

Turning to the theorists of the world-systems analysis, we must state that Immanuel Wallerstein and Etienne Balibar put forward extremely convincing considerations in favor of the existence of racism. Briefly, they can be summarized as follows. Capitalism seeks monopoly and endless accumulation of capital, turning it into a product, capital and labor into a commodity through commodification.

A special role in profit making is the structuring of the labor. The basis of which are sexism and racism. Immanuel Wallerstein proves that the ethnicization of labor and institutional racism as its ideological structure are directly related to the interests of capital accumulation: “Racism was a way to limit the relationship of different segments of the workforce to each other within the same economic structure... Racism played the role of an all-encompassing ideology that justified inequality... It served as a means of keeping low-status groups within certain social boundaries and using medium-sized groups as unpaid soldiers of the world police system. Thus, not only the financial costs of political structures were significantly reduced, but the possibility of anti-systemic movements to mobilize the masses was also hampered” [1].

Modern capitalist world economy as an ever-expanding one will demand the use of all possible labor, as it increases the accumulation of capital. Thus, the rejection of the use of ethnic labor becomes inappropriate. Thereby Wallerstein justifies the conclusion: “but if one wants to maximize the accumulation of capital, it is necessary simultaneously to minimize the costs of production (hence the costs of labour-power) and minimize the costs of political disruption (hence minimize – not eliminate, because one cannot eliminate – the protests of the labour force)” [4].

Thereby, racism becomes a chance to constantly maintain capitalism in a state of development. And, in fact, feeds the ideology of capitalism, which is the justification of culturally wealthy and insolvent nations: "racism was the ideological justification for the hierarchization of labor force and the extremely unequal distribution of its remuneration ... Ideological positions existed in the form of statements according to which genetic and/or long-term

features of the “cultures” of various groups are the main reason for the different positions of these groups in economic structures. Nevertheless, the idea that some groups were “higher” than others in their abilities for a particular economic activity always arose after, rather than prior to the inclusion of these groups in the work force. Racism has always come in post hoc. It was argued that the politically and economically oppressed are culturally “inferior” [2].

Im. Wallerstein indicates that by itself, the ideology of racism could not provide the development of capitalism. In order to organize, to direct the labor force, a meritocracy is needed and for its creation an ideology of universalism is necessary. The scientist states that “Racism plays a crucial role in the creation and reproduction of a suitable labour-power. However, its reproduction was not enough for the endless accumulation of capital. It was impossible to expect from the labor-power to perform its functions effectively and continuously, if it was not managed by leading cadres. These cadres also had to be created, socialized, reproduced. The original ideology that created them, socialized and reproduced them was not the ideology of racism. It was the ideology of universalism” [2].

Modern researchers write about the transformation of racism, but not the disappearance of this phenomenon. So Andrei Repa writes that "the desire to divide people into "their" and "strangers", hatred and fear of "strangers", slogans about the mythical "cleanliness" of a nation and culture, discrimination based on national or sexual characteristics – these classical forms of the “racist virus” have been mutated along with the structural changes that occurred at the turn of the century in economics, politics and culture, and now they feel great in the consumer society and “freedom of speech”, moreover, they even win cultural hegemony in the “discursive struggle” of ideologies and worldview visions [3].

Suchwise, the ideology of racism, acquiring new forms and manifestations, changing with the progress of civilization, will exist as a necessary component of the general theory of the development of capitalism.

References:

1. Валлерстайн И. Миросистемный анализ. Введение. – М.: Территория будущего, 2006. – 248 с.

2. Зачем капитализму нужен расизм? (И. Валлерстайн). Retrieved from <https://redpsychology.wordpress.com/2014/05/21/зачем-капитализму-нужен-расизм-и-валл/#comments>.

3. Расизм – критика и клиника. Андрей Репа. Retrieved from https://zn.ua/SOCIETY/rasizm__kritika_i_klinika.html.

4. Race, Nation, Class: Ambiguous Identities. Etienne Balibar & Immanuel Wallerstein. – Verso. 1991. – 310 p.

*Хом'як А.
andrii.khomiak@gmail.com*

ДО ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ УКРАЇНЦІВ

Міграція українців до країн Європейського Союзу останнім часом актуалізується як в медійному просторі, так і у виступах політиків. Про масштаби української міграції до країн ЄС та нерозуміння її сутності свідчать виступи представників польської влади, коли у 2016 році польський Прем'єр-міністр на дебатах у Європейському парламенті, захищаючи міграційну політику своєї держави, озвучила, що у Польщі перебуває понад 1 млн. біженців з України. Проте, ця інформація була спростована засобами масової інформації, оскільки в Польщі на той період часу було зареєстровано 5.3 тис. Заяв про отримання притулку і тільки 24 особи його отримали¹. Однак, на території Польщі і країн ЄС дійсно перебуває значна кількість українських трудових мігрантів, що у свою чергу спричиняє зміни на українському ринку праці через вплив людського капіталу за кордон².

Виявлення тенденцій та причин міграцій необхідне для подальшого формування соціальної та міграційної політики, а також для уникнення політичних маніпуляцій на фоні міграцій, що спостерігається серед українських політиків. Проте, виключення українського суспільства з міжнародних міграційних процесів у період перебування в складі Радянського Союзу спричинило недостатність емпіричного та теоретичного доробку вітчизняних вчених.

Так, дослідження міжнародних міграцій в українців стикається з двома основними обмеженнями. По-перше, недостатність та обмеженість міграційної інформації, тобто кількість осіб, що мігрують

1 Czarnecki M. Premier Szydło mówiła w PE o "milionie uchodźców z Ukrainy". Sprawdzamy: w 2015 roku było ich... dwóch [Електронний ресурс] / Maciej Czarnecki // wyborcza.pl. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://wyborcza.pl/1,75968,19505087,premier-szydlo-mowila-w-pe-o-milionie-uchodzcow-z-ukrainy.html?disableRedirects=true>.

2 <https://www.bbc.com/ukrainian/features-43485101?fbclid=IwAR1UdX6TiX5dkxUzKz5GIDf0th5oeFSLE6AtIml7LfRrQk2-BrqRy6tR-4g>

за межі країни, напрями міграцій та ін.. Це пов'язано перш за все з недосконалою системою збору статистичної інформації в Україні, що успадкована від радянської системи та її повільною інтеграцією в міжнародну, зокрема європейську. Також, слід зазначити про недосконалість обліку мігрантів у європейських країнах, особливо трудових мігрантів, оскільки вони не враховують соціально-демографічної інформації та не фіксують наявний людський капітал. Вищезазначене ускладнює емпіричну верифікацію теоретичних моделей міграційних процесів та виявлення тенденцій.

По-друге, актуалізується пошук релевантної для українського контексту теоретичної моделі міграції, що дала б змогу пояснити причини та наслідки міграційних переміщень українців за кордон. Перш за все слід зазначити, що міграційні дослідження носять міждисциплінарний характер, що полягає у застосуванні методів та підходів декількох галузей соціальної науки, таких як економічна, демографія, соціологія, історія, міжнародне право та інші. Теоретичні підходи у міграційних студіях не обмежуються рамками однієї наукової дисципліни і не є взаємовиключними. Аналіз міграцій відбувається на мікро-, мезо- та макро рівні, підходи яких зосереджені на аналізі індивідуальної поведінки, громад і домогосподарств, а також структурних характеристик міграцій відповідно [3].

Різноманітність підходів до вивчення міграцій, з одного боку, дозволяє краще зрозуміти механізми міграційних переміщень, з іншого, спричиняє ряд дискусій серед науковців у релевантності того чи іншого підходу. Проте, дана дискусія відсутня в українському науковому дискурсі, на думку автора, через домінування неокласичного підходу до пояснення міграційних процесів, згідно якого основна причина міжнародної трудової міграції вбачається у значній різниці між економічними винагородами у країні призначення та країні вибуття, тобто Україні [1]. В той же час даний підхід присутній у політичній риториці та засобах масової інформації як такий, що створює хибні уявлення про врегулювання масових міграцій. Проте, західні вчені піддають критиці неокласичний економічний підхід до вивчення міграцій через ігнорування останнім соціальних факторів та ролі індивідів у прийнятті рішень про міграцію на противагу значної ролі системних факторів (економіки країни призначення та вибуття). Таким чином, одним із підходів, що дозволяє проаналізувати індивідуальні рішення та зміну міграційної поведінки окремих індивідів є підходи мікрорівня, зокрема теорії соціального обміну, соціального та людського капіталів. Так, останні розробляються для досліджень міграцій разом із мережевим підходом. В межах цих підходів

дослідниками вивчаються соціальні мережі мігрантів як фактори притягнення та відштовхування [2], кореляцію соціального та культурного капіталу до економічних винагород, а також для дослідження механізмів міжнародних міграцій та вплив їх на легальність / нелегальність міграцій [6]. В той же час, соціальний та людський капітал залежить від ціннісно-нормативної системи суспільства вибуття та прибуття, що ускладнює однакове застосування цих підходів для, наприклад пострадянських країн, проте релевантність останніх так і не перевірялась для українських міграцій закордон.

Так, Д. Массей стверджує, що незважаючи на те, що велика диференціація заробітної плати, безумовно, є стимулом для руху, але не є ні необхідною, ні достатньою умовою. [5] На його думку, рішення щодо міграції в країнах, що розвиваються, зазвичай роблять сім'ї, а не окремі особи, а сім'ї мігрують не лише задля максимізації прибутку, але й заради мінімізації ризиків. Що приводить до висновку про необхідність дослідження міграцій не лише на рівні окремих індивідів та систем, але і на мезорівні, тобто на рівні соціальних груп (домогосподарств, громад, діаспори).

Люди не вибирають напрямки виключно на основі очікуваної економічної вигоди. Вони також використовують культурний капітал (що охоплює мову, традиції та освіту) та соціальний капітал (зв'язки з людьми та установами, які полегшують пошук робочих місць та житла за кордоном) для диверсифікації ризиків та максимізації корисності. Аналогічні висновки можна зробити з дослідження українських вчителів, які працюють за кордоном на низькокваліфікованих робочих місцях, згідно з якими найпопулярнішими причинами для вибору країни призначення є «наявність родичів / друзів за кордоном» та «кращі можливості для працевлаштування та / або доходів», за якими слідує «знання мови цієї країни» та «географічна / культурна близькість країни до України» [4]. Аналогічні висновки, відображені у звіті МОМ про українську міграцію, свідчать, що диференціація заробітної плати в Україні і закордоном не є вирішальним фактором вибору напрямку міграції.

У своєму детальному огляді емпіричних та теоретичних підходів Д. Массей робить висновок, що жодна теорія не є адекватною для пояснення міграції; відповідний теоретичний підхід необхідно вибирати відповідно до конкретного контексту, в якому він застосовується. Наприклад, автор стверджує, що можна проаналізувати початок міграції за допомогою нової економічної теорії міграції, а потім пояснити динаміку процесу, спираючись на мережеву теорію. [5].

Розуміння сутності та природи міграційних процесів потребує застосування нових підходів до їх дослідження. Економічний детермінізм обмежує розуміння міграційної проблематики, особливо, остання набула тенденційних рис (історичність). В такому випадку на зміну виключно економічним інтересам мігрантів вступають в силу соціальні зв'язки, які проявляються як і в діаспорах, так і в громадах, членами яких є як мігранти з досвідом, так і потенційні мігранти. Перші надають допомогу інтеграції у приймаюче суспільство¹ та підтримуванні ціннісних та нормативних патернів з країною походження. Другі ж, відіграють важливу роль у прийнятті рішення щодо міграції / еміграції та дозволяють диверсифікувати ризики, пов'язані з цим процесом і отримати доступ до інформації стосовно міграції. Дослідження цих аспектів міграції як на мікро-, так і на мезорівні щодо українських міжнародних міграцій відкриває нові можливості як у розумінні їх, так і на збагаченні переробить речення теоретичних й емпіричних доробків у соціології та в міграційних студіях загалом.

Список використаних джерел:

1. Лібанова Е. Зовнішні трудові міграції українців: масштаби, причини, наслідки // Демографія та соціальна економіка. 2008. № 2 (33). С.11-26.
2. Ferguson J., Salominaite E., Boersma K. Past, present and future: how the Lithuanian Diaspora in the Netherlands accumulates human capital from social capital // Journal of Ethnic and Migration Studies. 2015. № 42 (13). С.2205-2225.
3. Hagen-Zanker, J. (2008). Why do people migrate? A review of the theoretical literature.
4. Kupets, O. (2013). International mobility of Ukrainian teaching and research professionals. Kyiv/ Budapest: ILO/ILO Decent Work Technical Support Team and Country Office for Central and Eastern
5. Massey D. Worlds in Motion: Understanding International Migration at the End of the Millennium: Understanding International Migration at the End of the Millennium. .: Clarendon Press, 1999. 400 с.
6. Portes, A. Vickstrom, E., Diversity, social capital, and cohesion. *Annual review of sociology*. 2011. №37, pp. 461-479.

¹ В даному випадку під інтеграцією розуміється не лише процес, що стосується емігрантів, але і допомога при працевлаштуванні та отриманні ціннісних та нормативних зав'язків з суспільством вибуття, яке притаманне і для тимчасових та сезонних трудових мігрантів.

*Чекаленко Л. Д.,
професор
Дипломатична академія України імені Геннадія Удовенка
при Міністерстві закордонних справ України
Chekalenko Liudmyla,
Prof.
Hennadii Udovenko Diplomatic Academy of Ukraine
at the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine
chekaliudmila@gmail.com*

THE HISTORY OF MEMORY: THE QUESTION OF STUDYING METHODOLOGY

History and memory as a scientific phenomenon became the topic of wide discussion only in the twentieth century. What reasons led to the growth of scientific interest in this phenomenon? Undoubtedly, this is the search for means of preventing wars, renouncing war as a means of solving problems, educating young people in a spirit of tolerance and respect. So we note: an active study of memory history began only in the "window" of peace, during the period of the end of the confrontation between the two nuclear blocs, it was in the early 1970s – the first stage of the Helsinki Process.

The weakest link in the system of definitions, confirming and scientific publications, in our opinion, is the conceptual combination: "historical memory" . In scientific network portals there was even a special information heading "Exploring the Past". The polemic in this regard went into a dead end and there was no consensus on the notion of "memory".

In this case, the concept of "historical memory" is also quite difficult to determine. Harvard University professor Jonathan Hansen (author of the book on Guantanamo history) argues that Memory will disappear when we'll forgot the history (if we decided to forget about the past to move on, history would cease to exist). Yet, according to J. Hansen, history has one clear advantage over memory: "History develops through hypothesis; memory never evolves " [1]. Historians can use primary documents, but human memory can not do this. History through artifacts can correct its mistakes. At the same time, memory can not do this. Other researchers, explaining the essence of such a phenomenon as "historical memory," use a sociological approach and share memory of family, religious, and national. Other researchers call historical memory as a collective memory or social memory (this is a substitute for concepts).

Anglo-American historical and social schools are focusing on studying concrete documents, and most researchers declared that shellshock is the

most difficult to study and analyze. However, collective memory is a more difficult for understanding and explanation in comparing the individual (this is traced in the dilemma of the invader – the victim). Scientist Lindsay Dodd reminded an interesting example of collective memory: the bombing by the allies of the territory of France is mentioned only by some individuals, but is obscured at the level of society as a whole. This phenomenon is called the author's "black hole" of French memory of the Second World War. According to Peter Novik, "Collective memory works selectively; This is a form of myth-creation, which is formed by the needs of social groups. Susan M. Stabile, who studies the phenomenon of palimpsest, argues that historical memory is not only a material object, but also a metaphor for memory. Palimpsest – a phenomenon when the old image was erased and then was applied a new one. Such situation is reminded (recall) the Cyrillic Churches, St. Sophia Cathedral in Kyiv and others.

Consequently, memory varies with each iteration, that is, it is formed when it is mentioned. This mention is rewritten in the future and is usually replaced with new memory. Thus, the researchers make the conclusion, the past exists only in the form of a fragment, or as a synecdoche. In contrast to history that can be corrected (rewritten), memory (by Hansen) does not develop, but erases, turning into its former shadow. Scientific school of Russia – a successor of the Soviet system, from all memories variants prefers social memory. At the same time, Russian authors often replace social memory with historical memory: historical memory as a one of the tools of justification and support of power. We can not call such ideas and terminology as scientific one, because science is not traced here, but there is an ideological treatment of the population.

Ukrainian researchers pay attention to the importance of historical memory for the formation of the identity of the Ukrainian people. They pay attention to the study of historical memory, which became fully feasible only with the achievement of Ukraine's independence. They argue that "historical memory becomes a powerful tool for the formation of national consciousness" . Most domestic researchers on this issue tend to think about the differentiation of historical memory in different regions of the country, which may indicate the perception of this phenomenon only as an accumulation of historical facts.

Of all the known national developments in memory, the scientific approach and objectivity characterize the work of Professor Natalya Yakovenko, according to which "Historical memory – a beautiful metaphor and no more. After all, the human memory of experience usually does not reach more than three generations, so it is about the fictional image of the past – a certain collective experience that unites the community With

such a conclusion, that is, with a somewhat artificial combination of history and memory into a single whole, one can agree.

The ideological system of the Russian Federation turns the attention on the historical memory as a means of patriotic education in order to support its state's image, which somewhat fell in the wake of the Chechen, Georgian and Ukrainian wars. That is why Russian authorities that are closely involved in the processing and ideological education of the younger generation through historical memory, and in the older "appeal to historical memory, they are associated only with the victims of the war for the fatherland." Thus, where pure politics begins – an unscrupulous game begins on the concepts of memory and history. As you can see, the study of historical memory covers a large period of time – from the XIX century to the present, but large-scale systematic study of it only begins.

СЕКЦІЯ 4. СИСТЕМА МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ 1918-2018 РОКИ: НОВІ ВИКЛИКИ І ТРАНСФОРМАЦІЇ

*Коркішко А. О., Ціпун В. Ю. (м. Київ)
korkishko.nastya2016@gmail.com
tsipun.vl@gmail.com*

ООН – ГОЛОВНА МІЖНАРОДНА ОРГАНІЗАЦІЯ З 1945 РОКУ: ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ТА СУЧАСНІ АЛЬТЕРНАТИВИ

Організація Об'єднаних Націй, ООН – міжнародна організація, яка може приймати рішення з питань, що стоять перед людством в ХХІ столітті, таких як мир та безпека, зміна клімату, сталий розвиток, права людини, роззброєння, тероризм, гуманітарні та надзвичайні ситуації, гендерна рівність, управління, виробництво харчової продукції тощо. ООН об'єднує нині 185 країн світу.

ООН має сильний вплив, він визначається наступними факторами:

1. ООН є найбільш представницьким форумом для дискусій між державами з актуальних проблем міжнародного розвитку.

2. Статут ООН є фундаментом сучасного міжнародного права, свого роду загальновизнаним кодексом поведінки держав і їхніх взаємин, по ньому звіряють інші міжнародні договори та угоди.

3. За останні шість десятиліть ООН створила і направила в «гарячі точки» планети 69 місій з підтримання миру і спостереження. Це дозволило багатьом країнам подолати наслідки конфліктів. У принципах побудови ООН знайшли своє зображення об'єктивні реалії міжнародно-політичної системи, а їх зміна стала головним стимулом для роботи з реформування цієї організації.

4. Під покровом ООН існує велике число міжурядових організацій, що здійснюють регулювання міжнародного життя в рамках свого функціонального призначення.

5. Протягом понад п'ять десятиліть Міжнародне агентство з атомної енергії виконує функції світового інспектора в ядерній галузі. Воно запобігає розповсюдженню ядерної зброї.

6. ООН заохочує і зміцнює демократичні інститути й демократичні методи управління в усьому світі, сприяючи, зокрема, участі людей у вільних і справедливих виборах. ООН надала допомогу в проведенні виборів більш ніж 100 країнам, причому часто у вирішальні моменти їх історії.

7. Боротьба з голодом: забезпечення загальної продовольчої безпеки, при якій людям всіх країн був би забезпечений регулярний доступ до достатньої кількості високоякісних харчових продуктів, для того щоб вони могли вести активний і здоровий спосіб життя.

8. ООН надає країнам, що розвиваються допомогу в проведенні переговорів з метою укладення торгових угод і встановлення преференційного режиму для їх експорту.

9. З моменту прийняття Генеральною Асамблеєю в 1948 році Загальної декларації прав людини Організація Об'єднаних Націй посприяла в прийнятті та здійсненні десятків всеосяжних угод про політичні, громадянські, економічні, соціальні й культурні права.

ООН як універсальній міжнародній організації немає альтернативи, але, щоб відповідати вимогам сьогодення, їй необхідно реформуватися. З її універсальною легітимністю організація повинна залишатися центром міжнародної системи, і загальна задача – підвищувати її авторитет і ефективність.

Всі стежать за резонансними справами, а ООН вирішує тисячі питань, які «не видно широкій публіці, що мають прикладне значення. Та й іншої такої універсальної організації в світі просто немає. Для влучного прикладу можна зазначити, що Сполучені Штати є переконаним прихильником ООН і вважають її критично важливою міжнародною організацією, а всі країни, які намагалися відступати від загальних правил, вироблених в рамках ООН, неминуче стикалися з кризами та негативними наслідками.

За останні десятиліття було кілька спроб знизити роль організації, дискредитувати її або просто поставити під свій контроль. Всі ці спроби передбачувано провалилися або зайшли в глухий кут. Але у «відомство для галочки» поступово перетворюється один з шести «головних органів» ООН – Рада безпеки, і це безумовно величезний мінус. Важко знайти країну, яка була б задоволена результатами його роботи в останні роки. Та й про які результати, по суті, мова? Коли справа доходить до необхідності вирішувати кризові ситуації, Радбез ООН здатний лише «засуджувати дії» і «виражати стурбованість». Події 2014 року паралізували його роботу.

Суперечка Росії та США щодо конфлікту на Україні заблокував роботу головних установ ООН. Це викликає серйозну заклопотаність. Ніколи ще за останні десятиліття Рада безпеки не грав важливішу роль, ніж зараз, ніколи не був більш важливий, ніж зараз, але при цьому ніколи ще не був настільки недієздатним.

Отже, для того, щоб давати відповіді на виклики сучасності, нам потрібна ефективна, добре керована, сильна і відповідає всім необхідним етичним стандартам ООН.

Список використаних джерел:

1. Організація об'єднаних Націй (оон) – сучасні міжнародні відносини- [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://jak.iblog.in.ua/articles/organizacija-ob-ednanih-nacij-oon-suchasni.html>

2. Організація Об'єднаних Націй – [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Організація_Об%27єднаних_Націй

3. ООН в сучасних міжнародних відносинах – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ukrbukva.net/page,6,83291-OON-v-sovremennyh-mezhdunarodnyh-otnosheniyah.html>

*Потарська Н. М.,
КПІ ім. Ігоря Сікорського
npotarska@wilpf.ch*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПОРЯДКУ ДЕННОГО «ЖІНКИ, МИР, БЕЗПЕКА» ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ ЖІНОЧОЇ УЧАСТІ В УКРАЇНІ

Жіноча участь – наскрізна ідея порядку денного «Жінки, мир, безпека», що активно просувається Урядом України та багатьма жіночими організаціями та ініціативами. В контексті вирішення конфліктів порядок денний «Жінки, мир, безпека» має трансформаційний потенціал, потужний інструмент для переходу від авторитарного та ексклюзивного до демократичного та інклюзивного способу прийняття рішень та побудови основ для стійкого миру. Розуміння викликів та конфліктогенних чинників у формуванні як внутрішньої, так і зовнішньої політики, можуть зменшити ризики виникнення нових розламів у суспільстві та унеможливити виникнення нових конфліктів.

В контексті України участь жінок та загалом громадянського суспільства під час Мінських переговорів була відсутня, також не представлені погляди жінок та громадянського суспільства відносно шляхів вирішення конфлікту. Гендерний аналіз негативного впливу конфлікту у 2015-2016 роках, що був проведений під час підготовки тематичної доповіді до Комітету ООН з ліквідації всіх форм дискримінації по відношенню до жінок (CEDAW), та Універсальний

періодичний звіт Ради ООН, показав, як впровадження політики жорсткості економії, наприклад, підвищення цін на газ на вимогу МВФ та скорочення державних видатків на державну службу, охорону здоров'я, освіти, соціальні послуги та пільги включаючи дочірні виплати, поставили додатковий тягар на неоплачувану жіночу працю, особливо в сільській місцевості, а також негативно вплинули на зайнятість у державному секторі та взаємодію з ринком праці. Такі політики та відсутність гендерно-чутливого аналізу реформ та наслідків конфлікту непропорційно негативно вражають у правах саме жінок.

Також було проаналізовано глибинні інтерв'ю, підготовлені в рамках проведення дослідження «Війна й трансформація повсякденності: жіночий погляд», що було реалізовано протягом 2015 року на непідконтрольних та підконтрольних Українському уряду територіях, а також використані результати пілотного Етнографічного дослідження використання жінками часу, що було проведене взимку 2017-2018 рр. під керівництвом професорки Університету Монаш Джеккі Тру, Гендерного центру з миру та безпеки (Monash GPS) разом з Міжнародною жіночою лігою за мир та свободу (WILPF).

Цікаво порівняти оцінку участі держави на початку конфлікту та проаналізувати шляхи порятунку та персональні стратегії безпеки, що обирали жінки під час кризових моментів. Усі опитані майже одностайно заявляють, що покладатися вони можуть лише на себе та своїх близьких. Тільки зрідка згадують використання допомоги держави у набутті статусу ВПО або спроби шукати допомогу у держави під час евакуації. Такий досвід самими інформантками згадується як негативний.

У той же час, унаслідок реформ зростає навантаження на жіночу репродуктивну працю, наслідок результату скорочення видатків на соціальну сферу, що зменшує здатність жінок до участі в діяльності громадянського суспільства, структурах управління або будь-яких спроб відновлення мирних процесів. Фокус групи, що були організовані WILPF з жінками, показали величезне бажання жінок знайти спосіб посилення своєї участі у мирному процесі. Проте існують серйозні перешкоди для колективної організації, коли зусилля людей, особливо жінок, зосереджені на тому, щоб просто виживати та підтримувати свої сім'ї та місцеві громади.

Етнографічне дослідження обстеження часу вивчає жіночу неоплачувану, піклувальну працю і те, як жіноча робоча сила страждає від конфліктних ситуацій, ситуацій відновлення конфліктів та в відносно стабільних ситуаціях за умов політики жорсткої економії. Все більше досліджень свідчать про те, що інвестиції в людський капітал

жінок є критично важливими для економічного зростання в промислово розвинених країнах і, можливо, важливіші, ніж інвестиції в людський капітал чоловіків (Coulombe і Tremblay 2006; Duflo 2012). Проте політика реформ в Україні, запропонована урядом та міжнародними фінансовими установами, не врахувала вплив на гендерні особливості, зокрема на жіночу працю та добробут у домогосподарствах. За допомогою цього пілотного дослідження було вивчено конкретні ситуації у домашніх господарствах та проаналізовано часові затрати, які жінки витрачають на репродуктивну роботу. Жіноча праця часто розглядається, як «еластична», що може розширюватися за потреби, наприклад, у ситуаціях кризи та конфліктів, тому саме через посилення експлуатації жіночої доглядової праці перекриваються потреби господарств, громад та суспільства у цілому.

Тож за допомогою даних, зібраних та проаналізованих у цих дослідженнях, ми зможемо зробити висновки, що ситуація із посиленням навантаження на жіночу репродуктивну працю потребує особливої уваги. Гендерний аналіз реформ, розширення соціальної інфраструктури, підтримка гендерної рівності та забезпечення гідних умов праці для жінок – невід’ємна частина трансформаційних процесів переходу до миру. В умовах нинішньої ситуації в Україні, де домашні господарства, що постраждали від конфліктів чи жорсткої економії, або в обох випадках існує ризик виснаження жіночої праці. Вичерпання жіночої праці відбувається тоді, коли "тиск на внутрішній сектор для надання неоплаченої допомоги з метою компенсації недоліків в інших місцях" призводить до виснаження людських можливостей, оскільки домашні господарства потребують адекватних витрат з усіх інших секторів. Жіночу працю не можна розглядати як невичерпний ресурс, оскільки така політика призводить до неминучого виснаження та неможливості направити свої ресурси для участі у політичній та економічній сферах.

Без коригування державного забезпечення та державного соціального захисту, а також зміни гендерних відносин, можна очікувати, що ситуація із здоров'ям та благополуччям жінок погіршиться, з подальшим негативним впливом на добробут домогосподарств та громад. Ці наслідки можуть мати більший вплив на процвітання та зростання економіки, враховуючи важливість формування людського капіталу жінок як вкладу в робочу силу і відтворення майбутньої робочої сили. Жіноча праця є невід’ємною частиною відновлення спільнот після конфліктів, особливо в умовах переселення, а участь жінок є одним із шляхів досягнення сталого миру. Якщо ця робоча сила буде вичерпана, – здатність жінок сприяти

відновленню та мирним процесам поза домогосподарством в рамках локальних спільнот та на національному рівні буде суттєво ускладнена.

*Северинчик О. П. (м. Київ)
o.severinchik@gmail.com*

УЧАСТЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ЗАПОБІГАННІ ТА ВИРІШЕННІ КОНФЛІКТУ

В умовах посилення глобальної нестабільності та загострення внутрішніх конфліктів і криз поняття «запобігання конфлікту» стає все більш затребуваним. Даний термін включає в себе різні механізми: аналіз причин виникнення конфліктних ситуацій, моніторинг розвитку ситуації з метою раннього попередження, управління конфліктом, а також превентивну дипломатію. Превентивні заходи необхідні для вирішення розбіжностей, управління ситуацією або стримування суперечок, поки вони не набули насильницького характеру.

Управління конфліктами передбачає обмеження, пом'якшення та стримування конфлікту. Профілактика або попередження конфліктів – ще один важливий вид управлінського впливу. Профілактика конфліктів спрямована на таку організацію життєдіяльності суб'єктів соціальної взаємодії, яка виключає або зводить до мінімуму ймовірність виникнення або деструктивного розвитку протиріч між ними.

У поняття попередження конфлікту входять численні дії, які дозволяють уникнути або вирішити конфлікт за допомогою таких методів, як посередництво, підтримання миру, миротворчість, заходи по зміцненню довіри і неформальна дипломатія.

Раннє попередження повсюдно визнається невід'ємною частиною процесу запобігання конфліктам і створює основу для попереджувальних дій на ранніх стадіях потенційного конфлікту або кризи, що дозволяє запобігти або, принаймні, пом'якшити конфлікт, не дозволяючи йому перерости в насильницьку форму. Раннє попередження – це не просто надання інформації про кризу, що насувається, а безперервний аналіз і моніторинг ситуації і вироблення належних стратегій реагування. Важливою складовою механізму раннього попередження є моніторинг та аналіз повідомлень в ЗМІ та соціальних мережах.

Хоча попередження і врегулювання конфліктів є найважливішою функцією ООН, ОБСЄ та інших міжнародних організацій, проте, як

показує розвиток подій в останні десятиліття, їх ефективність залишає бажати кращого. Яскравим прикладом низької ефективності цих організацій є їх діяльність по відношенню до конфліктної ситуації на Сході України та Криму, які ці впливові міжнародні організації так і не змогли запобігти, що призвело до численних людських і матеріальних втрат. Так, це демонструє залежність роботи подібних об'єднань від геополітичного контексту. Лише незалежність даних організацій від політичної та ідеологічного контексту зможе привнести в діяльність цих об'єднань певний конструктив.

Є чимало й інших фактів, які свідчать про те, що можливості міжнародної спільноти у сфері запобігання конфліктам все ще досить обмежені. Зростання числа внутрішніх збройних конфліктів знижує роль держави в запобіганні конфліктів, а традиційні способи, такі як превентивна дипломатія (дипломатія стримування) і примусові заходи, стають все менш ефективними. І наслідком цього є той факт, що в багатьох країнах громадянське суспільство починає грати все більш важливу роль в справі запобігання конфліктам.

В останні роки спостерігається тенденція: у багатьох країнах недержавні та гуманітарні організації докладають зусиль з метою запобігання внутрішніх конфліктів і криз.

З часом громадянське суспільство стає важливим фактором у цьому процесі, завдяки кращому розумінню місцевого контексту, існуючих в країні проблем і настроїв людей. Це дає громадянському суспільству можливість більш об'єктивно оцінювати причини внутрішнього конфлікту, а, отже, і знаходити шляхи недопущення його ескалації.

Перевага недержавних та інших гуманітарних організацій полягає в тому, що вони перебували в потенційно конфліктами регіонах протягом багатьох років ще до того, як конфлікт або насильство вибухнули насправді.

Зовнішні організації, які вирішили здійснювати свою діяльність в даній країні вже після виникнення конфлікту, не мають повного розуміння особливостей місцевого суспільства, його культури, менталітету, національних традицій. До того ж, міжнародним організаціям далеко не завжди вдається заслужити довіру місцевого населення.

В силу всіх цих факторів важлива роль недержавних та гуманітарних організацій у запобіганні конфліктів і криз на сьогоднішній день вже визнана і на міжнародному рівні.

Громадські активісти можуть зіграти важливу роль у моніторингу та аналізі інформації, яка має безпосереднє відношення до конфлікту. Таким чином, громадянське суспільство має брати участь в фільтрації,

моніторингу та аналізі інформації про конфлікти, як у своєму співтоваристві, так і на національному рівні. Також, для досягнення стійкого миру досить важливе значення має просвітницька робота, спрямована на пропаганду культури миру, толерантності та відмови від насильства.

*Трачук В. О.,
КПІ імені Ігоря Сікорського*

ГОЛОВНІ КОМПОНЕНТИ РЕІНТЕГРАЦІЇ ДОНБАСУ

Реінтеграція Донбасу – дуже широке за своїм спектром мультидисциплінарне завдання, як для державної влади, так і для громадянського суспільства України принаймні на найближчі два десятиліття, навіть за умови деокупації української території в найближчі пару років. У разі більш тривалого протистояння, яке в підсумку призведе до звільнення цих земель, доволі багато часу піде на їх реінтеграцію

Виокремлю основні компоненти інтеграційних процесів (хоча варто зауважити, що їх набагато більше):

Будівництво доріг та комунікацій. Маються на увазі не лише ті, що постраждали під час конфлікту, а й створення нових. Даний фактор буде одним з найважливіших у вирішенні питання економічної реінтеграції назад до України.

Даний компонент стосується не тільки відновлення діяльності силових та правоохоронних структур України в даних регіонах, але й широкого спектру заходів, пов'язаних з ліквідацій смертельно небезпечних наслідків бойових дій у вигляді боєприпасів і замінованих територій. Виконання цієї задачі є надважливою та тривалою роботою, адже навіть в наші дні, через сім десятиліть, знаходять вибухівку та боєприпаси часів Другої Світової війни.

Рівень безпеки показує хоча б той факт, що окупанти (особливо в 2015-2014 рр.) мінували поля та ліси, ба більше, побоюючись прориву збройних сил України, замінованими опинилися навіть дачні селища і кладовища. І в такому бойовому стані більшість з них знаходиться і по сьогодні.

Реанімація даних територій потребує спеціальних законодавчих актів, які сприятимуть швидкому економічному розвитку. Наприклад, це будуть вільні економічно зони чи зони пріоритетного розвитку, що

створюють більш сприятливий клімат для бізнесу. Але при цьому обов'язковими до виконання повинні бути перші два пункти. Одними економічними пільгами інвестора не залучити.

Інший момент цього компонента – права громадян (як цивільні, так і майнові), їх відновлення та відповідальність за їх порушення під час окупації.

Наприклад, так звана амністія, прописана, в тому числі і в мінських угодах, так чи інакше, буде застосована. Інше питання – як і на кого планує поширюватися. Коли її згадують, то кажуть, що на кому «крові не було», того амністують. А яка ж буде доля тих колаборантів, які формально в руки зброю не брали, а тільки віддавали накази в ролі ватажків «елдеенерів» або «журналістів-пропагандистів», які закликали вбивати українців?

Це, ймовірно, найважливіший і найскладніший з усіх, так як навіть після завершення гарячої війни, війна за уми, згіджені російською пропагандою, триватиме дуже і дуже довго.

Однак, на превеликий жаль, до сих пір навіть не існує чіткої концепції загальної стратегії реінтеграції. І тут є, як об'єктивні, так і суб'єктивні причини.

До об'єктивних належить в першу чергу той факт, що агресор дотримується, так званої, тактики гібридної війни, яка, по твердому переконання окупантів, не передбачає дотримання будь-яких правил, норма і навіть таких понять як честь і гідність. А як можна що-небудь планувати і вже зараз розробляти стратегії і плани діяльності української влади на звільнених територіях, коли немає чіткого уявлення на який крок, наприклад, вже завтра може піти ворог в досягненні своєї мети. А мета у нього ширша, ніж Донбас – розвал і дестабілізації всієї України.

До суб'єктивних причин відноситься той факт, що влада (і в першу чергу законодавча) до сих пір не може чітко сформулювати навіть ті позиції України, де непередбачуваність агресора не може поламати перспективні плани.

Інший приклад – інформаційна реінтеграція. Як я вже сказав – це один з найскладніших завдань. А Кабмін затвердив Стратегію інформаційної реінтеграції тільки в липні цього року. У той час як потрібно було починати боротися за уми наших співвітчизників і протистояти пропагандистській машині кремля мінімум чотири з гаком роки тому, коли і був створений, так званий, мінстець або міністерство інформаційної політики. І то даний документ був прийнятий під тиском громадянського суспільства і Національної спілки журналістів України,

а зовсім не з ініціативи представників як законодавчої або виконавчої влади.

До речі, громадянське суспільство набагато активніше займається питаннями реінтеграції. Однак у нього обмежені можливості. І не вони не можуть реалізовувати самостійно великі державні проекти.

Якщо ви мене слухали уважно, то звернули увагу на те, що я часто використовую термін «реінтеграція Донбасу». Цим я хочу показати, що і підконтрольна Україні частина Донецької та Луганської областей також потребує особливої уваги.

Я вже згадував, що одним з важливих є інфраструктурний компонент. Так ось, наприклад, на Луганщину в державному бюджеті цього року на те щоб капітально відремонтувати дороги було виділено стільки грошей, що вистачить максимум кілометрів на тридцять. І це при тому, що загальна протяжність основних трас в регіоні на підконтрольній Україні території становить близько двох тисяч кілометрів і це без доріг, що знаходяться в сфері органів місцевого самоврядування.

*Ясенко Л. С.,
студент факультету прикладної математики
Майструк Н. О.,
к.с.н, доцент кафедри соціології
Національного технічного університету України
«КПІ ім. І. Сікорського»*

ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ (НА ПРИКЛАДІ ЛІГИ НАЦІЙ)

Ліга Націй – перша універсальна міжнародна, міждержавна організація з підтримки миру та безпеки, що діяла в період між Першою і Другою світовими війнами. Датою народження стало 10.01.1920, що пов'язано з ратифікацією Версальського мирного договору 1919 року [1].

Об'єктивна оцінка та неупереджений аналіз миротворчої діяльності Ліги Націй свідчить як про позитивні, так і про негативні риси, що були їй притаманні. Ліга Націй сприяла відверненню десятків конфліктів, але вона не виявилася здатною відвернути Другу світову війну. Ліга націй мала глобальний характер і несла глобальну відповідальність за відвернення війни погодженими діями її членів. Статут передбачав

гарантії членам організації в збереженні їх політичної незалежності і територіальної цілісності проти зовнішньої агресії [2].

Представники кожної держави мали на засіданнях один голос незалежно від кількості населення і величини території країни. Рішення асамблеї приймалися одноголосно, за винятком спеціально обумовлених. Такий підхід приводив до численних безплідних дискусій і компромісів, неефективних рішень і врешті до послаблення впливу Ліги Націй на міждержавні стосунки і вирішення міжнародних конфліктів. Рада Ліги Націй на початку свого існування складалася з чотирьох постійних членів (Англія, Франція, Італія, Японія) та чотирьох непостійних, яких щорічно переобирали. Склад Ради, кількість членів та непостійних членів змінювалися багато разів. Так, у 1926 р. Німеччина стала п'ятим постійним членом Ради. Однак згодом Німеччина та Японія залишили цю організацію [3].

Негативними чинниками, які вплинули на дії Ліги Націй переважно вважають те, що війна як метод вирішення спірних питань не заборонялася. Документи, прийняті керівними органами Ліги Націй, були рекомендаційними навіть стосовно використання санкцій до країн-порушників. Недосконаліми були й документи процедурного типу, коли рішення блокувалися через неголосування певної держави-члена. Багато важливих положень, які мали принципове значення для застосування заходів проти агресора та закріплених у керівних документах, не були втілені в життя внаслідок негативної позиції головних учасників організації, насамперед Англії й Франції. Неоднозначний вплив на ефективність дій Ліги справляла і відсутність серед її членів ряду великих держав. Зокрема, США були ініціаторами створення системи колективної безпеки, але не стали її членом через позиції Великої Британії та Франції, які боялися посилення впливу США в Європі [4].

3 жовтня 1935 року в Ефіопії розпочалися воєнні дії, що тривали до травня 1936 року. Ліга Націй відреагувала на них впродовж місяця. 7 жовтня Рада Ліги Націй одноголосно заявила, що Італія розпочала війну, порушила міжнародний договір. 11 жовтня ця заява була підтримана на Асемблеї Ліги Націй. Асамблея погодилась зняти ембарго на постачання зброї до Ефіопії з боку деяких країн і заборонити продавати її Італії. Також ембарго для Італії складалося із заборони на експорт сировини, перед усім такої, що використовувалась у військових цілях.

Англія повернулася до політики ефективних санкцій, встановила ембарго на нафтові продукти. Проте заходи були не дуже ефективними.

Головним постачальником Італії були США, адже вони не увійшли до Ліги Націй і відмовилися підтримувати санкції.

9 травня 1936 року Муссоліні проголосив Ефіопію приєднаною до Італії. 4 липня сесія Ліги Націй проголосувала на користь відміни економічних і фінансових санкцій проти Італії. Ефіопію було принесено в жертву. Це стало ознакою занепаду Ліги націй [5].

Отже Ліга Націй не мала важлив впливу на всі уряди, особливо там де були недемократичні режими. Врегулювання конфліктів було складним через вимогу приймати рішення одностайно. Окремі члени Ліги Націй Ігнорували її Статут, а країни, на кшталт США, не належали до цієї організації. Саме ці фактори призвели до повного краху Ліги Націй. Фактично вона перестала своє існування на початку Другої світової війни, а остаточно розпустилася 1946 року.

Список використаних джерел:

1. Українська дипломатична енциклопедія: у 2 т. [редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін.]. – Київ : Знання України, 2004. Т. 1. – 2004. Ст. 631-632.

2. Ліга Націй та її історична роль [Електронний ресурс] / Електронна бібліотека Київського інституту міжнародних відносин. – Режим доступу : <http://kimo.univ.kiev.ua/MVZP/47.htm>

3. Торош С. О. Нормативно-правовий механізм врегулювання злочинів проти людства: історико-правовий аспект [Електронний ресурс] / С. О. Торош // Вісник Національного університету „Львівська політехніка”. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://ena.lp.edu.ua/handle/ntb/32489>

4. Каляєв А. О. Історичні реалії та перспективи систем колективної безпеки у контексті безпекових імперативів державного управління [Електронний ресурс] / А. О. Каляєв. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/edu_42/fail/4.pdf

5. “Історія дипломатичних відносин у ХХ сторіччі” М. Й. Марушак. Ст. 155-156

СЕКЦІЯ 5. МІЖ ІДЕОЛОГІЯМИ, СТЕРЕОТИПАМИ ТА УПЕРЕДЖЕННЯМИ: ЯК НАУКОВО ДОСЛІДЖУВАТИ КОНФЛІКТИ?

*Анацька Н. В.,
к.філос.н., ст. викладач кафедри філософії
КПІ ім. Ігоря Сікорського
Anat_ska@ukr.net*

ВИЗНАЧАЛЬНА РОЛЬ АБСОЛЮТНОЇ ЦІННОСТІ ПРИРОДИ У РОЗВ'ЯЗАННІ ЕКОЛОГІЧНИХ КОНФЛІКТІВ

Останнім часом одним з основних питань багатьох міжнародних екологічних конфліктів стає інвайроментальна агресія, яка означає вплив однієї держави своїми діями на руйнування природного середовища іншої держави. Загалом насторожує те, що третє тисячоліття ознаменувалось посиленням анти екологічних тенденцій у соціальній, економічній, політичній сферах, коли стосунки між природою і суспільством вибудовуються з позицій антропоцентризму. Тому реальність така, що суспільство змушене жити в умовах екологічних конфліктів.

Дослідження сучасної екологічної ситуації, коли відбувається погіршення природного середовища, дало змогу визначити ключові проблеми: охорони і використання земельних, водних, лісових, мінеральних ресурсів; збереження біорізноманіття; забруднення атмосфери, зміни клімату; енергетичної і ресурсної безпеки тощо. Зазначені проблеми призводять до розвитку міжнародних екологічних конфліктів щодо водних, мінеральних, земельних, продовольчих та інших ресурсів. Нині стає очевидним, що глобальна війна за природні ресурси – це основне економічне протиріччя сучасних екологічних конфліктів. Екологічні конфлікти виникають і внаслідок воєнних дій між державами. Воєнні операції призводять до руйнації природних масивів, забруднення територій, знищення лісів та загибелі тварин тощо. В наслідок цього відбувається виснаження природно-ресурсного потенціалу, загострення боротьби за право доступу і володіння ресурсами, політична доцільність, сучасні виклики екологічній, економічній і енергетичній безпеці держав – чинники, які призводять до

серйозних екологічних конфліктів і тим самим спонукають до пошуку компромісних рішень у сфері користування природними ресурсами.

З огляду на екологічну ситуацію, природу не можна сприймати як сховище невичерпаних запасів, її потрібно розглядати як абсолютну цінність життя тому, що налаштованість на споживацтво обертається деградацією і природи, і людської особистості. Відповідно, зусилля суспільства мають бути максимально направлені на формування засад сталого розвитку. Саме тому концепція сталого розвитку передбачає створення таких умов життя, коли розвиток суспільства спрямований забезпечувати потреби нинішніх і майбутніх поколінь, що неможливо без взаємозв'язку екологічної, економічної, соціальної складових. Це положення потрібно доповнити тим, що усталений розвиток суспільства неможливий без взаємозв'язку соціально-політичної, економічно-господарської, науково-технічної, морально-культурної і ековіталістичної складових. Це означає, що головним пріоритетом має бути ековіталістичне положення, котре в методологічному відношенні є аксіоматичною цінністю, а в практичному – попередженням безпосередньої загрози стосовно безвідповідального вирішення актуальних життєвих питань.

Сталий розвиток не являє собою лише технічну проблему, а отже, це проблема, яка полягає у формуванні суспільства, що оберігатиме середовище свого існування. Тут має бути інша філософія, інша політика, інша освіта й мораль, тут ідеться саме про таку систему цінностей, котра б не була залежною ні від економічних питань, ні від зміни політичної влади, а яка б у свою чергу збереження природи й людини вважала абсолютною цінністю життя. Тому перехід до такої моделі неможливий без зміни ціннісних орієнтацій, моделі належного й ідеалів, і основне навантаження припадає на екологічну освіту.

Основою методологічних принципів побудови екологічної освіти для сталого розвитку суспільства постають не лише філософсько-етичні системи, а й трансформація еколого-віталістичного тлумачення людини і її буття. Оскільки основою цілепокладання виступає відношення до природи як цінності виживання, коли людина усвідомлює себе через граничну ситуацію, яка трактується як цінність життя на базі природи не тільки як її основи, але і її кінця, самоусвідомлення стає якісно новим, залежним від жити, як вижити. Отже і маємо вирішення проблеми співвідношення цілей і засобів, коли не йдеться про основи людського життя.

Підсумовуючи сказане, можна стверджувати, що перетворення людиною природи, які базуються на досягненнях техніки, що руйнують біосферу, поставили питання перед наукою й освітою про необхідність

відмовитись від антропоцентризму, а з тим і так званого олюднення природи. Мета переходу України до сталого розвитку – це забезпечення перш за все високої якості життя людей завдяки соціально-економічному розвитку держави, раціональне використання природних ресурсів, збереження навколишнього природного середовища, соціальна захищеність людей та охорона здоров'я. Завдання тепер полягає в тому, що освіта має не тільки навчитись зберігати природу, але й у відносинах з нею керуватись розумінням абсолютної цінності природи як цінності самого життя з метою запобігання екологічним конфліктам.

*Багаева Т. Л.,
кандидат соціологічних наук,
директор Bounty SCA Ukraine
tbahaeva@bsca.com.ua*

ИССЛЕДОВАНИЕ КОГНИТИВНЫХ КОНФЛИКТОВ ПРИ ПОМОЩИ МЕТОДА ЭКСПЛИЦИТНО-АНАЛИТИЧЕСКОЙ МОДЕЛИ

Актуальность. Взаимодействие коммуникационных систем, имеющих схожую морфологию (войны брендов, стратегические коммуникации, рефлексивный контроль, soft power) всегда содержит конфликт, навязывание доминирующей стороной когнитивной воли.

Медиация, управление конфликтом, ровно как эскалация, а также экспертиза и построение прогноза требуют аналитически проясненного «языка прочтения», перформативной практики конфликта, включая как его системно-функциональные, логико-семантические характеристики, аксиологический компонент, латентную составляющую, особенности транзитов (переходных состояний).

Цель: Обозначить перспективы исследования взаимодействия коммуникационных систем, пребывающих в состоянии когнитивного конфликта, через эксплицитно-аналитическую модель (Bounty модель), разработанную автором, и метод эпистемических матриц (В.Дудина).

Достижение данной цели потребовало решения *каскада задач:*

1. Показать эффективность эксплицитно-аналитической Bounty – модели как инструмента объективации морфологий конфликтующих коммуникационных систем, решения задач анализа и управления ими, исходя из следующих обстоятельств: аналогичной гибридной природы, включающей функциональную и символическую компоненты, а также

принципиального отличия характеристик коммуникационных систем на этапах линейного/нелинейного управления.

2. Применить метод эпистемических матриц – объективистской, интерпретативной и перформативной.

3. Доказать целесообразность и возможность расширения перспективы анализа когнитивного конфликта коммуникационных систем в фазах транзита (переходных состояний) и в фазе самоорганизации (аутопоэсиса).

Теоретическое основание исследования. Сочетание инструментария эксплицитно-аналитической Bounty-модели и метода эпистемических матриц, расширенного авторской аутопоэтической матрицей, необходимой для анализа коммуникационной системы в динамике.

Выводы. Объективация осуществлена через эксплицитно-аналитическую когнитивную Bounty-модель на основе интерпретации понятий управления и самоорганизации, представляющих ключевые функции коммуникационной системы.

У каждой коммуникационной системы, из находящихся в состоянии когнитивного конфликта выделены элементы, которые могут быть охарактеризованы как 1) *автономные* (управляющий субъект, настроенный на выработку, хранение и трансляцию интерпретаций смыслов); 2) *конфликтующие* (ценности, смыслы); 3) *совпадающие*: система координат, определенная социальным временем (t) пространством (s), направленностью социального воздействия (f), а также целевая аудитория, референтные группы) 4) *спорные* (зоны интенсивной/периферийной коммуникации; комплексы каналов донесения сообщений).

Для каждой из конфликтующих систем при помощи Bounty-модели могут быть определены векторы прямой и обратной связи между элементами, которые по отдельности дифференцированы как линейные/нелинейные, одновекторные/«гиперсвязи»; центробежные /центростремительные; системообразующие/вспомогательные; а также упреждающие разбалансировку системы.

Однако, для реализации системных управленческих действий, формирования экспертного прогноза, медиации или, напротив, эскалации когнитивного конфликта, необходимо учитывать динамические характеристики – темп развития (расширения), характер коэволюционного взаимодействия в системе, характеристики управляющего субъекта, социальный контекст, для чего автор рекомендует использовать аутопоэтическую эпистемическую матрицу.

Список использованных источников:

1. Дудина В.И. Эпистемические матрицы социологического знания / В.И.Дудина – СПб.: Издательский дом СПбГУ, 2013. – 244 с.
2. Багаева Т.Л. Брендинг в оптике социологии: монография / Т.Л.Багаева – К.: Академвидав, 2017. – 344 с.

*Бойченко М. І.,
д. філос. н., проф.
КНУ імені Тараса Шевченка*

ВІЙНА ЗА УМОВ ДЕМОКРАТІЇ: МЕЖІ ПРИЙНЯТНОСТІ

Демократія постає не лише як особливий політичний режим (на відміну, наприклад, від авторитаризму чи тоталітаризму), але і як певна політична культура та особливий суспільний устрій в цілому: устрій який базується на змагальності, а не на антагонізмі. Здається, це одна з тез, які захищає Шанталь Муфф [Муфф, 2004], і не лише вона, але й її опонент Карл Шмітт, хоча й надає цьому факту вже не позитивну, але негативну оцінку [Шмітт, 1992]. Тим самим війна мала би бути чи не найбільш небажаним варіантом розвитку політичних подій для демократії – як у зовнішній, так і, особливо, у внутрішній політиці. Водночас, як спостерігаємо протягом усього ХХ століття, та й на початку ХХІ – демократичні країни не лише беруть участь у війні, але й все частіше самі стають ініціаторами воєнних конфліктів, щоправда, як правило і поки що, локальних. Чи є це порушенням самих основ демократії? Чи демократія здатна переходити на певний особливий режим функціонування, коли деякі її цінності набувають обмеженої сили? Чи війна має такі свої різновиди, які не суперечать цінностям демократії взагалі?

Щодо відповіді на перше питання, то на перший погляд здається, що очевидною є ствердна відповідь на нього. Френсіс Фукуяма розглядав усе ХХ століття як боротьбу ідеологій, у якій лібералізм, властивий більшості сучасних демократій, переміг нацизм та комунізм як головних своїх конкурентів [Фукуяма, 2004]. Боротьба лібералізму з тоталітаризмом та авторитаризмом якраз і була боротьбою за встановлення миру, адже проголошувалося, що недемократичні форми правління обов'язково становитимуть загрозу для демократії в усьому світі. Тим самим нібито визнавалося, що сама демократія є принципово іншою. Зокрема, виникала ілюзія, що демократія ненавидить війну,

адже вона ненавидить «зачинщиків воєн». Втім, після перемоги над своїми основними ідеологічними супротивниками у світовому масштабі ліберальні демократії продовжують вести війни – тепер уже з окремими недемократичними режимами (що було би зрозуміло – як зачистка рудиментів тоталітаризму та авторитаризму). Тут можна згадати і Ірак часів Хусейна, і Лівію часів Каддафі, і сучасну Північну Корею. Однак, ліберальні демократії знаходять собі нового опонента світового масштабу – міжнародний тероризм, який підтримують цілі країни-терористи, або в усякому разі – країни-спонсори тероризму. Якщо до країн-терористів безумовно можна записати хіба що ІДІЛ, то список країн-спонсорів тероризму виявляється не таким і маленьким, та й входять до нього цілком респектабельні, на перший погляд, країни – ну що ж, спонсор має бути заможним. Питання не у тому, що ворог завжди знайдеться, але у тому, що після поразки основних відверто недемократичних режимів, відтепер майже немає у світі країн, які не були би демократичними – щонайменше за своєю конституцією. Тому питання війни постає як питання війни між ліберальними демократіями, з одного боку, та не-ліберальними демократіями – з іншого. Війна переходить всередину самої демократії, стає частиною її самовідтворення, набуває функціональності, а отже постає закономірне питання: які цінності самої демократії виражають і захищають ті соціальні функції, які можна найбільш ефективно реалізувати за допомогою війни? Вочевидь, це цінності пов'язані з дискурсом довкола лібералізму і його головної цінності – свободи. Радикально відмінні тлумачення свободи, і передусім політичної свободи – ось корінь невикорінності війни за умов демократії.

Щодо обмеженого функціонування демократії за умов війни, то приклади можна знаходити ще в історії Римської республіки, коли Сенат наділяв на певний (як правило короткий час, але з правом пролонгації) одного з очільників країни (як правило, одного з консулів) диктаторськими повноваженнями – як правило для ведення війни з сильним супротивником, який завдає державі несподівано масштабної або гострої загрози. Знаменитим таким диктатором був Сулла, який зібравши в свої руки чи не найбільшу повноту влади та значні матеріальні ресурси, добровільно зрікся диктаторства [Плутарх, 1994]. Під час диктатури не здійснюються основні демократичні процедури, передусім – вибори. Це – зрозуміло, тому що раціонально: вибори мають бути вільними, а не під загрозою абсолютної збройної переваги якоїсь політичної постаті. Як показав позитивний приклад Сулли, а не меншою мірою негативні приклади невдалої спроби Катіліни і вдалої спроби Цезаря стати диктатором шляхом перевороту, а не рішенням

Сенату – повернення до демократії від диктатури є критично залежним не лише від рівня загальної демократичної культури в країні, але й від високого рівня демократичної культури самого тимчасового диктатора.

Нарешті, що стосується різновидів війни, які могли би розглядатися як прийнятні з позицій демократії без будь-яких обмовок і врахування особливих станів: це так звана справедлива війна, і передусім такий її різновид, як оборонна війна. Парадоксальним чином, але у сучасному світі все більше поширена концепція зустрічної оборонної війни, яку приймають цілком відкрито уряди демократичних країн. Це війна на захист демократичних цінностей не меншою мірою, аніж боротьба на захист державності взагалі. І тоді виникає питання: чи є демократія лише різновидом державності, чи сама демократія конститує можливість утворювати державу у сучасному світі? Тобто, чи варто захищати недемократичну державу? Ще Ленін ставив питання про поразку урядів власних країн у світовій війні [Ленін, 1915] – коли мова йшла про буржуазні уряди у добу пролетарських революцій, якими завершилася Перша світова війна. Насправді це питання актуалізувалося вперше у епоху наполеонівських воєн, коли під загрозою бути завойованими пост революційною Францією народи європейських країн поставали перед вибором: бажати поразки власним монархіям і приймати «експорт демократії» від армії Наполеона, чи ставати патріотами і захищати свою країну, який би недемократичний уряд вона не мала би. Другий вибір став тоді доволі поширеним, зокрема його зробив сам і пропагував філософськими засобами іншим своїм співгромадянам Йоган Фіхте [Фихте, 2003]. Агресивна, войовнича демократія – не такий вже й новий винахід: масштабним експортом демократичних цінностей займався ще Олександр Македонський [Плутарх, 1994]. «Культуртрегерство», або ж «тягар білої людини», як і «захист прав людини в усьому світі» – лише новітні версії цієї давньої настанови-самовиправдання. Тобто, достатньо уявити, що демократія є вищою, ціннішою у чомусь за інші політичні режими – і це дає достатні підстави для позитивної легітимації війни на засадах цінностей самої демократії. Формально – це так, але по суті – це глибоке заперечення базових цінностей демократії, оскільки до їх ядра належить повага до гідності кожної людини.

Список використаних джерел:

1. Ленін В.И. (1915) О поражении своего правительства в империалистской войне В: *“Социал-Демократ”*, № 43, 26 июля 1915.
2. Муфф Ш. (2004) Карл Шмитт и парадокс либеральной демократии / пер. с франц. В: *Логос*, 2004, №6 (45), С. 141-153.

3. Плутарх. (1994) Сравнительные жизнеописания в двух томах. М.: Наука.
4. Фіхте Й.Г. (2003) Промови до німецької нації (фрагмент1) / пер. з нім. У: *Мислителі німецького романтизму*. Составители: Л.Рудницький, О.Фешовець Івано-Франківськ: Лілея-НВ, С. 110-134.
5. Фукуяма Ф. (2004) *Конец истории и последний человек* / пер. с англ. М.Б. Левина. М.: ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП «Ермак».
6. Шмитт К. (1992) Понятие политического / пер. с нем. В: *Вопросы социологии*, 1992, Т. 1, № 1, С. 35-67.

*Василець О. І.,
КПІ ім. Ігоря Сікорського
Іванченко Б. А.,
КПІ ім. Ігоря Сікорського
Ovasilec@gmail.com*

ВІЙНА ТА АГРЕСІЯ: СПРОБИ ВИВЧЕННЯ З ПОЗИЦІЙ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ПІДХОДУ

Протягом усієї історії людства не було більш значущого «соціального факту» (Е.Дюркгейм), аніж постійні військові дії. Нетривалі часи миру віддавалися на підготовку до війни та розгортання агресії у вимірі інтриг та гібридності, яка не є суто сучасним феноменом. Англійська королева Єлизавета домовлялася із піратами, Картьє так і не вдалося стати постачальниками імператорського двору Росії, (що приписують впливу Фаберже на митницю) – усюди, де стикаються інтереси різних суб'єктів діяльності, маємо розповсюдження дезінформації, шпигунські ігри, постачання неякісної продукції (аж до отруєння народів – пригадаємо «гібридну колонізацію» Китаю шляхом опіумних воєн); отже – різноманітні диверсійні дії мають риси тих конкретних культурно-історичних контекстів (ідеологічні й технологічні виміри, перш за все) де відбуваються, але сама агресивність та войовничість людського роду може рахуватися історичною константою. Навіть якщо ми звернемося до різномаїття винаходів – наука або спричинює, або (і) використовує замовлення суспільства на зброю та захист.

Оскільки не маємо наміру потрапити до пастки соціальної есхатології, що, як справедливо завважує П.В. Кутуєв [1, с. 19] є вислідом негативізму, то зробимо спробу дослідити чому саме зараз,

питання агресивних, воєнних включно, дій, гібридних воєн так гостро встали на порядку денному, і як взаємодіють умовно «сильні» та «слабкі» сторони у конфліктах. Для цього звернемося до знахідок суміжних дисциплін [1, с. 13] , соціально-психологічних студій, зокрема [2].

Відомо, що у природному середовищі велике значення має сам факт демонстрації намірів. Більше того, озброєні фізично хижакі рідко загризають одне одного на смерть. У них «вбудовані» своєрідні «триггери», «спускові гачки», за рахунок яких поділ території чи інших ресурсів відбувається без зайвих (у сенсі – небезпечних для виду) втрат. Слушно зауважити, що символ миру – голуб, закрюковує подібних собі до кінця, до того ж, це може не мати видимої причини. У соціальному житті ми це віднесли б до явищ булінгу, моббінгу, тощо. Масові вбивства як техніки також пов'язані із тим, що «під рушницю» було поставлено учорашніх селян. Доцільно пригадати, що саме такими зрушеннями (від самурайської монополії на насильство, відповідно регульованої кодексом «Бусідо», і обережності, навіть, своєрідної легкодухості селянина – до ведення бойових дій як повсякденного насильства для усіх) пояснюються деякими вченими (К.Лоренц, зокрема) страхіття «Чорної ночі Нанкіна». Звичайно, ми не поділяємо позиції соціал-дарвіністів, але, з огляду на складність людської поведінки, її укоріненість не тільки у історичних культурних вимірах буттєвості, вважаємо виправданим застосування міждисциплінарного підходу. Відтак, повертаючись до сутності наших міркувань, підкреслимо, що стримування як стратегія і тактика взаємин, є найбільш плідним способом взаємодії, особливо стосовно людської спільноти у сучасних умовах найпотужнішого озброєння. У той же час, необхідним, як ніколи стає співставлення ціннісних систем різних країн та об'єднань.

Розвиненим у економічному відношенні державам, що намагаються притримуватися демократичних орієнтирів у їх класичному, раціональному, логічному форматі іудео-християнської традиції світського штибу, усе складніше домовлятися із більш слабкими країнами (Росія, Північна Корея, наприклад) саме через те, що менш розсудливі виявляються більш агресивними, і по іншому відносяться до власних ресурсів – від екології до людського життя.

Навіть визнаючи переваги суперника, лідери слабкої країни, що, зазвичай, є авторитарними керівниками, які не зважають на думку світової спільноти і вимог дотримуватися «правил гри» [3],- такі лідери переконані у вразливості сильних держав, у тому числі і через обтяження останніх включенням до низки різних міжнародних

конфліктів, перемовин, проектів, геополітичні фактори, тощо. Певну, досить парадоксальну роль, відіграє саме наявність розвинених механізмів захисту інтересів громадянського суспільства у сильних у демократичному відношенні країнах, бо саме це може (у сенсі суто операціональної дієвості) знижувати темпи прийняття рішень; рівень інтегрованості внутрішніх еліт також досить часто стає причиною дискусій. Якщо ж подивитися на вмотивованість щодо агресії у психопатологічних авторитарних керівників, то вона набагато вища, у порівнянні зі звичайними адекватними посадовцями, до того ж слабкі країни можуть займати позицію залякування, аби «вибити» для себе більш зручні переговорні умови. Їх сприйняття реальності базується не на цінностях стабільного розвитку, а на популістських гаслах. Загострення протиріч вони не доводять до визнання конфлікту як чинника можливостей подальшої співпраці. Такі, слабкі за сутністю, керівники асоціюють гуманізм та демократію із слабкістю, відтак не будуть вводити до своїх когнітивно-поведінкових алгоритмів самокритику і, на загал, розвивати, переформатовувати самі мапи останніх.

Трансформації для слабких є неприступними і не припустимими, діалектична логіка як стиль мислення – також. Оптимізація має характер пристосування і, утримати такі країни та спільноти від агресії, від ведення гібридних воєн є вкрай складним завданням, адже гібридизація як феномен «сплутаної ідентичності» (за Е.Еріксоном) або «ідентичності спотвореної» (відповідно -І.Гофман) є засадничим чинником їх існування.

Список використаних джерел:

1. Кутуєв П.В. Трансформації модерну: інституції, ідеї, ідеології: монографія/ П.В.Кутуєв.- Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. – 516 с.
2. Скотт Стоссел. Век тревожности. Страхи, надежды, неврозы и поиски душевного покоя/ пер. с англ., М : Изд-во « АНФ», 2016. – 240 с.
3. Jakub Grygiel. When Deterrence Fails /The Weak Attack The Strong <https://www.the-american-interest.com/2014/10/05/the-weak-attack-the-strong/>

ООН – ГОЛОВНА МІЖНАРОДНА ОРГАНІЗАЦІЯ З 1945 РОКУ: ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ТА СУЧАСНІ АЛЬТЕРНАТИВИ.

Організація Об'єднаних Націй, ООН – міжнародна організація, яка може приймати рішення з питань, що стоять перед людством в ХХІ столітті, таких як мир та безпека, зміна клімату, сталий розвиток, права людини, роззброєння, тероризм, гуманітарні та надзвичайні ситуації, гендерна рівність, управління, виробництво харчової продукції тощо. ООН об'єднує нині 185 країн світу.

ООН має сильний вплив, він визначається наступними факторами:

1. ООН є найбільш представницьким форумом для дискусій між державами з актуальних проблем міжнародного розвитку.

2. Статут ООН є фундаментом сучасного міжнародного права, свого роду загальновизнаним кодексом поведінки держав і їхніх взаємин, по ньому звіряють інші міжнародні договори та угоди.

3. За останні шість десятиліть ООН створила і направила в «гарячі точки» планети 69 місій з підтримання миру і спостереження. Це дозволило багатьом країнам подолати наслідки конфліктів. У принципах побудови ООН знайшли своє зображення об'єктивні реалії міжнародно-політичної системи, а їх зміна стала головним стимулом для роботи з реформування цієї організації.

4. Під покровом ООН існує велике число міжурядових організацій, що здійснюють регулювання міжнародного життя в рамках свого функціонального призначення.

5. Протягом понад п'ять десятиліть Міжнародне агентство з атомної енергії виконує функції світового інспектора в ядерній галузі. Воно запобігає розповсюдженню ядерної зброї.

6. ООН заохочує і зміцнює демократичні інститути й демократичні методи управління в усьому світі, сприяючи, зокрема, участі людей у вільних і справедливих виборах. ООН надала допомогу в проведенні виборів більш ніж 100 країнам, причому часто у вирішальні моменти їх історії.

7. Боротьба з голодом: забезпечення загальної продовольчої безпеки, при якій людям всіх країн був би забезпечений регулярний доступ до достатньої кількості високоякісних харчових продуктів, для того щоб вони могли вести активний і здоровий спосіб життя.

8. ООН надає країнам, що розвиваються допомогу в проведенні переговорів з метою укладення торгових угод і встановлення преференційного режиму для їх експорту.

9. З моменту прийняття Генеральною Асамблеєю в 1948 році Загальної декларації прав людини Організація Об'єднаних Націй посприяла в прийнятті та здійсненні десятків всеосяжних угод про політичні, громадянські, економічні, соціальні й культурні права.

ООН як універсальній міжнародній організації немає альтернативи, але, щоб відповідати вимогам сьогодення, їй необхідно реформуватися. З її універсальною легітимністю організація повинна залишатися центром міжнародної системи, і загальна задача – підвищувати її авторитет і ефективність.

Всі стежать за резонансними справами, а ООН вирішує тисячі питань, які «не видно широкій публіці, що мають прикладне значення. Та й іншої такої універсальної організації в світі просто немає. Для влучного прикладу можна зазначити, що Сполучені Штати є переконаним прихильником ООН і вважають її критично важливою міжнародною організацією, а всі країни, які намагалися відступати від загальних правил, вироблених в рамках ООН, неминуче стикалися з кризами та негативними наслідками.

За останні десятиліття було кілька спроб знизити роль організації, дискредитувати її або просто поставити під свій контроль. Всі ці спроби передбачувано провалилися або зайшли в глухий кут. Але у «відомство для галочки» поступово перетворюється один з шести «головних органів» ООН – Рада безпеки, і це безумовно величезний мінус. Важко знайти країну, яка була б задоволена результатами його роботи в останні роки. Та й про які результати, по суті, мова? Коли справа доходить до необхідності вирішувати кризові ситуації, Радбез ООН здатний лише «засуджувати дії» і «виражати стурбованість». Події 2014 року паралізували його роботу.

Суперечка Росії та США щодо конфлікту на Україні заблокував роботу головних установ ООН. Це викликає серйозну заклопотаність. Ніколи ще за останні десятиліття Рада безпеки не грав важливішу роль, ніж зараз, ніколи не був більш важливий, ніж зараз, але при цьому ніколи ще не був настільки недієздатним.

Отже, для того, щоб давати відповіді на виклики сучасності, нам потрібна ефективна, добре керована, сильна і відповідає всім необхідним етичним стандартам ООН.

Список використаних джерел:

1. Організація Об'єднаних Націй (оон) – сучасні міжнародні відносин- [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://jak.iblog.in.ua/articles/organizacija-ob-ednanih-nacij-oon-suchasni.html>
2. Організація Об'єднаних Націй – [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Організація_Об%27єднаних_Націй
3. ООН в сучасних міжнародних відносинах – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ukrbukva.net/page,6,83291-OON-v-sovremennyh-mezhdunarodnyh-otnosheniyah.html>

*Куровська Г. В. (м. Київ)
solem675@gmail.com*

ДІТИ У ЗБРОЙНОМУ КОНФЛІКТІ: ПІДХОДИ ТА РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ

Участь дітей у збройному конфлікті є явищем, що супроводжує історію збройних конфліктів людства. Ситуація із залученням дітей до озброєних груп та використанням їх як комбатантів, робочої сили або з іншими цілями продовжується і у XXI столітті.

За даними ООН, починаючи з 2000 року (станом на 2017 рік), більше 115 000 дітей було звільнено із збройних формувань. [1] Міжнародна організація Child Soldiers International повідомляє про зафіксовані факти залучення дітей до збройних груп за період 2012-2016 щонайменше у 21 країні світу. [2] Ці країни – країни так званого “Global South” – поняття, що до нього включають держави визначені Світовим Банком як країни з низьким доходом та країни нижче середнього. [3]. Попри те, що явище залучення дітей до збройного конфлікту є не новим, увага держав так званого “Global North” до цього явища починає виникати у другій половині ХХст. [4]. Значною мірою, увага до цього явища починає проявлятися після використання дітей у збройному конфлікті Іраном у війні з Іраком у 80-ті та геноциду у Руанді в 1994. [4]

Існує декілька підходів до визначення залучення та визначення ролі дітей, залучених до збройного конфлікту. Так, виділяють добровільне та примусове залучення до озброєних груп. [5]. З боку державних збройних формувань добровільне залучення може відбуватися у вигляді добровільного приєднання до національних збройних формувань, примусове – у вигляді військового зобов'язання (військової повинності).

Хоча військовий призов реалізується лише у частині держав світу, за інформацією Child Soldiers International, у 46 країнах світу механізми добровільного залучення до збройних формувань передбачають можливість залучення дітей віком до 18 років, (тобто з 16-17 років). [2]. Окрім того, неповнолітніх залучають до недержавних збройних формувань. У цьому випадку існують можливості як добровільного так і вимушеного або насильницького залучення, проте чітко дихотомізувати ці категорії в ситуації та умовах збройного конфлікту доволі складно [5]. Також існують труднощі у досягненні вікової визначеності щодо залучення дітей до збройних конфліктів Вербування дітей до озброєних груп за Римським статутом визначається як військовий злочин [6], проте дитиною, за Конвенцією про дитини визначається особа до 18 років [7], крім того, за визначенням Паризьких принципів щодо залучення дітей у збройний конфлікт, у визначенні 'child soldier' фігурує 18-ти річний вік. [8]

Існують два погляди (два дискурси представлення) дітей у збройних формуваннях та підходів до визначення і висвітлення цієї проблеми.

Так, Міріам Денов виділяє два можливі кути зору на проблему дітей, що беруть участь у збройних протистояннях та висвітленні (зокрема медійному) цієї проблеми): як загрозове явище, що породжує потенційно агресивних членів суспільства «Одна популістська перспектива полягала в тому, щоб розглядати молодих комбатантів як соціопатів, спійманих циклами невинної та нерациональної жорстокості, що "вільно володіють" мовою насильства, але неосвічені для взаємодії у громадянському суспільстві» [9] або сприйняття дітей-комбатантів як жертв політичних/психологічних маніпуляцій та насильства «сприйняття дітей-солдатів як нещасних пішаків, які мимоволі виконують накази оманливих воєначальників і авторитарних режимів, але які мало розуміють основні сили конфлікту.» [9].

І. Б'юркхауг (Bjørkhaug) виділяє наступні основні кути огляду проблеми залучення дітей до збройних формувань (зокрема до недержавних чи незаконних їх форм): академічну та точку зору гуманітарних організацій [4]. З погляду першої, виступати ключовими факторами залучення можуть матеріальні чи нематеріальні інтереси (кошти, їжа, статус), або ж спектр соціокультурних факторів: «соціокультурні аспекти, такі як положення дітей-солдатів в суспільстві, дитинство і власне сприйняття дітьми війни є факторами, що стоять за їх рішенням приєднатися до збройних груп» [4]. Позиція ж гуманітарних організацій полягає у розумінні таких дітей як жертв, котрим бракує соціальної та політичної агентності [4]

Серед ключових чинників залучення, Рейчел Брет та Ірма Спехт виділяють: мілітарні рольові моделі в умовах війни як середовища існування, наявність контактів із родиною та залученість родини у конфлікт, включеність у шкільну освіту, вплив референтних груп, а також – бідність. [10]

Таким чином, залучення неповнолітніх до військових формувань та збройного конфлікту є комплексною проблемою, що, в свою чергу не може бути зведена до представлення лише в одному із існуючих дискурсів, а також потребує комплексного міждисциплінарного вивчення питання.

Список використаних джерел:

1. Ending the Use of Child Soldiers [Електронний ресурс] // Office of the Special Representative of the Secretary-General for Children and Armed conflict. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://childrenandarmedconflict.un.org/ending-the-use-of-child-soldiers/>.
2. CHILD SOLDIERS WORLD INDEX [Електронний ресурс] // Child Soldiers International – Режим доступу до ресурсу: <https://chidsoldiersworldindex.org>.
3. Mitlin D. Urban Poverty in the Global South: Scale and Nature / D. Mitlin, D. Satterthwaite., 2013. – 368 с.
4. Beier M. J. (eds.) The Militarization of Childhood Thinking Beyond the Global South / Beier. – New York: Palgrave Macmillan, 2011. – 302 с.
5. Bjørkhaug I. Child Soldiers in Colombia: The Recruitment of Children into Non-state Violent Armed Groups / Bjørkhaug. // MICROCON Research Working Paper. – 2010. – №27.
6. Римський статут міжнародного кримінального суду [Електронний ресурс]. – 1998. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588.
7. THE CONVENTION ON THE RIGHTS OF THE CHILD [Електронний ресурс] // Unicef – Режим доступу до ресурсу: https://www.unicef.org/crc/files/Guiding_Principles.pdf.
8. Child Recruitment and Use [Електронний ресурс] // Office of the Special Representative of the Secretary-General for Children and Armed conflict – Режим доступу до ресурсу: <https://childrenandarmedconflict.un.org/six-grave-violations/child-soldiers/>.
9. Denov M. Turnings and Epiphanies: Militarization, Life Histories, and the Making and Unmaking of Two Child Soldiers in Sierra Leone / M. Denov, R. Maclure. // Journal of Youth Studies. – 2007. – №10. – С. 243–261.

10. Brett R. Young soldiers : why they choose to fight / R. Brett, I. Specht. – London: Lynne Rienner Publishers, 2004. – 210 с.

*Пелипенко І. І.,
КПІ ім. Ігоря Сікорського
irpelypenko@gmail.com*

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПОНЯТТЯ «КОНФЛІКТ» У СОЦІОЛОГІЧНОМУ КОНТЕКСТІ

Соціологія як одна з провідних наук, яка вивчає найактуальніші питання, завжди оперативно реагує на суспільні процеси та намагається якомога ґрунтовніше їх дослідити та спрогнозувати можливість настання нових, не залишила осторонь таку гостру проблему й для нашої держави як тема конфлікту та медіації. Навіть попри те, що воєнні дії в незалежній Україні почались у квітні 2014 року і тривають й досі, цікавим, на мою думку, є інтерпретація поняття “конфлікт” великими вченими XIX-XX століття, такими як: Карл Маркс та Макс Вебер.

Теорія конфліктів в ході історії набувала різних обрамлень та змісту, від ідей вічно конфліктуючого суспільства, як основної притаманної йому риси, до більш помірних ідей, що розглядають конфлікт як зіткнення інтересів при здобутті влади. Сучасна теорія виділяє 4 припущення настання конфліктів, а саме: конкуренція, яка виражається у соціальних відносинах та спрямована на одержання обмежених ресурсів; структурна нерівність, що виражається у відчутті меншовартості та обмеженій реалізації власної волі; революція як прагнення змінити пануючий режим у найшвидшому часі та війна як сукупність різних факторів щодо відстоювання власних інтересів чи захисту.

Тема війни та її вплив на взаємодію і розвиток суспільств досліджували Карл Маркс та Макс Веберу піддаючи її критичному та досить ґрунтовному аналізу. Для обох філософів-соціологів ця тема була цікавою в контексті соціальних змін у капіталістичній державі, хоч вивчали кожен її під власним кутом зору. Маркс акцентував свою увагу на класову боротьбу, що виразилась в експлуатації населення зі сторони буржуазії та прагненні робітничого класу змінити становище в суспільстві шляхом революції. Для Маркса виникнення конфлікту є очевидним, адже капіталісти використовують робітників як найману

працю не розділяючи з ними результатів такої діяльності. Така експлуатація дозволяє пануючому класу політично домінувати та поширювати власну ідеологію на широкий загал.

Макс Вебер, на відміну від Маркса, пов'язує причину появи конфліктів не лише стосовно доступу до засобів виробництва, але й відносно сукупності інших факторів. Вебер був переконаний, що незалежно від типу суспільства завжди існує більше одного конфлікту над майновим. У творчості Макса Вебера проблематика конфлікту з'являється у трьох головних напрямках: у соціології релігії, соціології політики та соціології економічного життя. У центрі уваги Макса Вебера знаходиться конфлікт матеріального та ідеального, що проявляється у суперечностях інтересів різних статусних груп та характеризується економічними, політичними, релігійними переконаннями та певною системою життєвих орієнтацій.

При вивченні воєнних дій Вебер підкреслював наявність зв'язку між політикою і насильством як інструментом сили та влади. Макс Вебер виділяв центральне положення військової державної влади, на його переконання, лише держава має легітимне право на насильство, тобто законне використання фізичної сили на своїй території. Веберівське тлумачення монополії насильства як символу державної сили залишається актуальним й сьогодні, навіть попри вплив недержавних акторів, що маніпулюють цією монополією, адже державний контроль управління насильством задля реалізації захисту та забезпечення безпеки держави та її громадян визначає статус та владу державної політики. Вебер різко критикує зловживання владою та порушення раціональної бюрократизації, адже такі негативні процеси можуть спричинити настання протесту і як відповідь на це – реалізація насильства, що трансформує такий розвиток подій у розгортання серйозного конфлікту. Вебер також враховував емоційну складову конфлікту, що впливає на конкретні форми соціальної взаємодії, які створюють стійкі переконання та згуртованість всередині конфліктуєчих груп.

Враховуючи вище сказане можна дійти висновку, що поняття конфлікту залишається досить неоднозначним, проте така поліморфність дозволяє більш змістовно проаналізувати явище конфлікту та зрозуміти його сутнісні складові, що врешті-решт визначають напрями творення історії. Зважаючи на той факт, що конфлікти ХХІ століття набувають нового вигляду, погляди та дослідження соціологів минулих століть не втрачають своєї актуальності, адже ідеологічна основа цих конфліктів залишаються тією ж і самою.

Список використаних джерел:

1. Collins, Randall. *Conflict Sociology*. New York: Academic Press, 1975, – pp. 317.
2. Lindy Heineken, The military, war and society: the need for critical sociological engagement. *Journal of Military Studies*, Vol 43, No. 1, 2015, pp. 1–16.
3. Кутуєв П.В. Трансформації модерну: інституції, ідеї, ідеології : монографія / П.В. Кутуєв. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. – 516 с.

*Петік Я. О. (м. Київ)
iaroslav.petik@gmail.com*

MATHEMATICS AND POLITICAL ETHICS: BRINGING UTILITARIANISM AND VALUE THEORY TO COOPERATION

Utilitarianism at least in its classic version [1] is incompatible with value theories in political ethics and philosophy of politics. Value theory analyzes values of particular human individuals and the values of society in general which is usually quite important for the understanding of the person's behavior and social processes but often fundamentally irrational. Utilitarianism on the contrary tends to unify all ethical on the basis of pleasure and pain thus opening a way to mathematical estimation of ethics.

Take for example any armed conflict. It is evident that most of such conflicts are devastating for the economics and any profit from them (if any) is usually acquired by a specific narrow group of people. So no rational utilitarian would say he would engage in such a conflict. War is known to bring more suffering than anything else and any pleasure from it puts the sanity of the recipient into question. On the other hand many participants of such of a conflict at least publicly state that the reason why they fight and risk their life and health are not material resources but certain ideals such as freedom, justice, dignity etc.

Later ideas are all subjects to the value theory and are irrational as was stated before. What is meant in particular by the irrationality of the values? First of all they are not a subject to quantitative measuring. It cannot be said that justice is “bigger” than freedom or vice versa. Any similar statement would be not even wrong but senseless. Though particular individuals may build certain personal hierarchy of values (which sometimes come out to be known as ethical philosophical theories). Second thing is a subjectivity of any

value criterion or hierarchy of such values. It cannot be said that any of these hierarchies is “more right” than another and it often becomes a reason for a debate or even an open conflict. Third thing is that values even with the fixed hierarchy do not always

So it is impossible to use mathematics to solve the problem in the value theory. Is it? We presume that values and mathematical estimation are impossible to combine on the level of the philosophical theory due to inconsistency of the systems. But in real practice including real conflicts (both global and personal) the situation is different. We take into consideration both our values and cold mathematical calculations. So at least in these circumstances nature provides with the case when utilitarian calculations and considerations of the personal values are combined.

And if there is such a natural case than it is possible to build a model for such a case. Any formal model though requires consistency. However there are cases when different formal systems are compared in their cooperation. Vivid example of such a cooperation is the complexity theory where each class of complexity is described by a different logical system with according different model. To provide with such a comparison we need a certain metatheory to guide the relations between complexity classes.

This metatheory does not always should be the same formal system. If we found the formal system that encompasses one or more other formal system within its scope we've made what is known in mathematics as diagonalization. It also means that these mentioned one or more formal systems are in certain relation towards each other. One of them is a more complex variant of the all the others. They are structurally similar which is not always the case for political ethics. Diagonalization schema turns to be too simple for the given case.

How do we analyze formal systems not in formal way? As Tarski's famous statement about truth implies [2] – by using natural language. Natural language is not a formal system so it is senseless to apply such feature as inconsistency to it. But it is at least possible that notions of the natural language such as terms “justice”, “freedom” and “dignity” are to be used for analyzing or rather in the same analytical context as utilitarian formal systems. Thus we come to a conclusion that certain linguistic value-based frame can be used as the metatheory for one or more mathematical calculations.

What do we have in final result? There is a possibility of combining the utilitarian calculations and value-based ideas in the holistic ethical theory (which though will not be formal). Such an ethical theory will be an interesting both in the context of logic and ethics. Moreover it will provide

with an explanations for some radical real life ethical dilemmas when bth values and mathematical parameters are taken into consideration.

The example is of course required. We may turn to the history of the armed conflicts again. Suppose we have dilemma – continuation of the war or stopping it. On the one side is the values which were taken into consideration before the start of the conflict and on the other one is objective risk of losing people and resources. This is the situation that can be described by the above ethical theory and it is an often real case even in the contemporary world's history.

References:

1. Jeremy Bentham. *The Works of Jeremy Bentham*, (ed. John Bowring), London, 1838-1843; Reprinted New York, 1962.

2. Feferman, S., 2004, "Tarski's conceptual analysis of semantical notions", in *Sémantique et Épistémologie*, ed. Ali Benmakhlouf, Casablanca: Editions Le Fennec, 79–108; reprinted in Patterson 2008.

*Подлесний І., Ялоза В.,
КПІ ім. Ігоря Сікорського
igorxpetr@gmail.com*

КОНФЛІКТ ЯК ПОРУШЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО КОНТРАКТУ В КОНТЕКСТІ СУБ'ЄКТНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІ «МИ» ТА «ВОНИ» («МИ» – «ВОНИ»)

З давніх часів мислителі різних країн задумувались про причини виникнення та існування суспільства: від «політичної Істоти» Арістотеля до патерналізму Конфуція, від ідеальної держави Платона до «Граду Божого» у середньовічній християнській теології. (мовний зворот від ... до є недоречним, немає темпоральної, топологічної схожості/відмінності, просто перерахувати і до китайських мудреців можна краще написати «). Загалом, можна виокремити дві протилежні засади обґрунтування причин створення соціуму: вигода від взаємоіснування, або ж природній намір людини. Великий внесок у розробку даної проблематики зробив Томас Гоббс, описавши у своєму трактаті «Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та світської» соціальний контракт [1] як умову для співжиття людей у суспільстві.

Соціальний контракт створюється тоді, коли люди готові віддати свої права заради певної вигоди (захист, прибуток і т.п.). Люди, що живуть за одним суспільним контрактом, мають певний об'єднуючий фактор, що є причиною для становлення у суспільстві культури та моральних імперативів. Суспільний договір спричиняє появу , групи «ми», а носії іншого суспільної угоди – «вони». Проблема «ми» та «вони» для соціології є класичною. «Ми» можна назвати інтерсуб'єктивною групою осіб, обумовлених чимось спільним. Проте, коли у певної групи індивідів інтереси починають відрізнятися від інтересів основної групи, то виникає імовірність відділення і появи групи «ми». Проблеми виникають, наприклад, коли група людей не отримує потрібних для неї і гарантованих їй прав, або коли через неспівпадіння інтересів починає відокремлюватися від домінуючої групи.

Ці дві категорії («ми» та «вони») перебувають у взаємозв'язку, а, точніше, вони існують завдяки протистоянню між собою. Як писав відомий британський соціолог Зигмунд Бауман [2], «ми» існують лише тоді, коли існують «вони», а «вони»– коли існують «ми», адже такий поділ виникає тоді, коли певна група може ідентифікувати себе за певними відмінностями з іншими.

Також слід зазначити, що формування концепції Я (сукупність різноманітних уявлень про себе, що виникає в процесі соціалізації) зокрема відбувається на порівнянні себе з «іншими». Це означає, що навіть формування окремого індивіда залежить від сприйняття «ми – вони».

Повертаючись до суспільного контракту, можна виокремити один з наслідків його порушення: відчуття несправедливості. З огляду на те, що соціальний неформальний контракт передбачає обмін певними обов'язками, порушення обміну може спричинити до появи почуття несправедливості в індивідів чи груп, а, отже, і до конфлікту.

Суспільний контракт об'єднує велику кількість людей, країну, у абстрактну групу «ми». Так, людині ближче своя країна, свій народ, своя культура, адже вона підпорядковується законам та нормам своєї групи. З даного дискурсу випливає те, що дія людини проти своєї країни або культури є порушенням соціального договору, що викликає різницю інтересів. Проте людина навряд чи буде обирати конфліктний шлях замість мирного вирішення, оскільки вона схильна до неконфліктного вирішення проблеми, тому намагається раціоналізувати конфлікті ситуації, інтерпретувавши їх як «тимчасові» та «незначні». Ситуація на Сході України є прикладом того, як різниця інтересів призводить до порушення соціального контракту, відповідно, для них Україна не

вважається як група «ми», натомість дану роль беруть так звані «ДНР» та «ЛНР».

Проте чи є це природно утворена різниця інтересів є природньою, чи, навпаки, ми бачимо ілюзію, симулякр цієї різниці – штучне її створення. Характерними чинниками для створення даної симуляції є, у першу чергу, ЗМІ – Тенденції ЗМІ РФ до демонізації нової української влади, відокремлення «народу Донбасу» від народу України (а тобто створення «ми» та «вони»). Саме тому, для розуміння та вивчення даного конфлікту, потрібно з'ясувати причини порушення соціального договору та наскільки є вони природніми або, навпаки, штучними.

Список використаних джерел:

1. Гоббс Т. Левіафан / Пер. з англ. – К.: Дух і літера, 2000. – 606 с.
2. Бауман З. Мыслить социологически: Учеб. пособие / Пер. с англ. под ред. А.Ф. Филиппова; Ин-т «Открытое о-во». – М.: Аспект-Пресс, 1996. – 255 с.

*Полтораков О. Ю. (м. Київ)
poltorakov@yahoo.com*

МІКРОСОЦІОЛОГІЯ ВОЄННОГО НАСИЛЬСТВА: СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНА ДИНАМІКА СТАНОВЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ КОНТРОЛЮ

*Війна однаковою мірою обкладає даниною
чоловіків і жінок: вона стягує з одних кров, з інших сльози.*

*Вільям Теккерей,
«Ярмарок марнославства» (1847-48 рр.)*

Проблематика війни здавна є класичною тематикою філософсько-суспільствознавчих досліджень. В своєму праксіологічному розумінні вона розглядається перш за все як найрадикальніша форма масштабного застосування та використання насильства в усіх його вимірах – починаючи від суто фізичного. Так, класик сучасної воєнної думки К.фон Клаузевіц у своїй праці «Про війну» (1832) відразу надав їй базове визначення – як «акт насильства, який має на меті змусити противника виконати нашу волю».

Відповідно, саме проблематика насильства є ключовою для соціально-історичного аналізу як феномену війни як такої, так і її

ключових вимірів та значущих складових. В своєму першому наближенні феномен насильства може бути соціологічно диференційовано у свої (1) макросоціологічний та (2) мікросоціологічний рівні осмислення:

(1) загальне насильство війни – як крайнього ступеню «прямого насильства» (в термінах Й. Галтунга), монопольну легітимність на застосування якого має держава (що принципово артикульовано М.Вебером);

(2) конкретні прояви насильства на війні.

Макросоціологічний аналіз війни має давню науково-дисциплінарну історію (починаючи щонайменше від О. Конта та Е. Дюркгейма) та традиції. Натомість мікросоціологічний аналіз зазвичай перебуває «в тіні» інших суміжних (як у «внутрішніх» вимірах самої соціологічної науки, так і у «зовнішніх» вимірах суміжних до останньої наук, перш за все соціальної психології, а також воєнної історії, теорії права і т.п.).

В своєму суто соціальному вимірі фізичне насильство (перш за все у його майнових та сексуальних проявах) було та залишається неминучим супутником та невід'ємною складовою війни та військових дій. Історично у військовій традиції та культурі це розглядалося як щонайменше «побічний ефект» застосування організованої фізичної (військової) сили, яка опинялася у «сірій зоні» адміністративно-дисциплінарного контролю – або навіть як цілком зрозуміла «додаткова винагорода» воякам за успіхи у битвах.

Наприклад, американський правознавець-міжнародник М. Морріс на основі досліджень згвалтувань під час війни дійшла висновку, що сама специфіка військової підготовки, сукупність характеристик якої вона визначає як «військову культуру» (ключовими характеристиками якої є деіндивідуалізація, гіпермаскуліність, специфіка ставлення до сексуальності та жінок), створює передумови для заохочення насильства над жінками.

Історико-культурна ситуація, яка склалася в Європі наприкінці Середніх віків, стала принциповим викликом жорстоким нормам та насильницьким традиціям ведення війн, якими характеризувалася практично уся попередня історія людства.

В своєму ціннісно-буттєвому вимірі Античні часи характеризувалися космоцентричністю, а Середньовіччя – теоцентричністю. В рамках останньої канонічна християнська ідеологема, а тим більше базовані на цьому ґрунті монархічно-державні ідеології, фактично відмовилося від ідеї толерантності та терпимості, вихолостивши їх до

такого ступеню, що це дозволяло не тільки легітимізувати війни, але й у багатьох випадках санкціонувати їх (ті ж самі Хрестові походи).

Натомість Нові часи (починаючи із доби Відродження) запропонували принципово нову, антропоцентричну ціннісно-буттєву парадигму. Подібний поворот, без перебільшення парадигмального характеру, суттєво позначився в т.ч. на проблематиці насильства – в площині питань його загальної (де)легітимації та конкретизації норм та обмежень його застосування.

В свою чергу, принципові зміни відбувалися у політичній та військовій (передусім техніко-технологічній та суміжних) сфері.

Кардинальні зміни у військовій сфері, пов'язані із розвитком вогнепальної зброї та її поступовим домінуванням, отримали багато в чому умовну назву «військової революції» (окремі автори пропонують зустрічний термін «військова еволюція»). Вони суттєво позначилися також на соціальній сфері.

Такі політичні та військові зміни стали ключовими чинниками формування систем професійних армій Нового часу. Вони також стимулювали розвиток нових підходів до розуміння функціонування армії, що професіоналізувалася та перетворювалася на регулярну, а через це – і на військово-етичній та військово-дисциплінарній сферах.

*Тимошенко В. Є.,
ХНУ ім. В.Н. Каразіна
timoshenko_v_e@ukr.net*

СОЦІАЛЬНИЙ АУДИТ ЯК ЗАСІБ ЗАПОБІГАННЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ КОНФЛІКТІВ

Стан українського суспільства можна назвати кризовим, через існування проблем в економічній, політичній, соціальній та інших сферах. В сучасних умовах спостерігається високий рівень міграції, безробіття, низький рівень якості послуг в галузі охорони здоров'я, екологічне забруднення. Безперечно, ці процеси призводять до розповсюдження важких захворювань та збільшення смертності серед населення країни. У соціально-трудої сфері, на жаль, актуальними залишаються проблеми працівників на підприємствах: неналежні умови праці, незахищеність на робочому місці, невисока заробітна платня. Наприклад, за даними Держкомстату в Україні за останні роки поширюється тенденція збільшення кількості працюючих в умовах, що

не відповідають чинним нормам охорони праці. А саме від 15 до 30 відсотків від загальної кількості працевлаштованих працюють в неналежних умовах, які не відповідають нормам та законодавству, а це майже 3 млн. українців [62]. Разом з тим дослідники трудової сфери наголошують, що стан людини з кожним роком погіршується й несе в собі негативні наслідки для всього суспільства. За умови стрімкого погіршення здоров'я в країні у 2016-2020 роках потреба в трудових ресурсах у провідних галузях промисловості може бути виконана лише на 38-44 %. А також, погіршення здоров'я призведе до кадрових втрат в різних галузях промисловості, на важких підприємствах таких галузей як металургійна, хімічна, коксохімічна, вугільна, гірничо-збагачувальна, енергетична та призведе до зниження рівня життя населення, внаслідок витрат коштів на покращення здоров'я [1]. Нарешті перейдемо до конфліктів у соціально-трудої сфері. Бо однією з гострих проблем у соціально-трудої сфері є конфлікти, ще й разом з порушенням рівноваги особистості у соціально-економічних відносинах. Людина, яка отримує від наслідків глобальних та локальних проблем різного характеру невпевненість у майбутньому, ще може зазнавати певного тиску та впливу на робочому місці. З цієї причини варто досліджувати конфлікти соціально-трудої сфери за допомогою соціологічних методів та технологій.

Отже, ми вважаємо, що за таких умов вкрай актуальним є застосування різноманітних інструментів, які дозволяють здійснювати об'єктивну оцінку соціальної ситуації в країні, в регіонах та організаціях різних форм власності з метою прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо вирішення існуючих проблем. Одним з таких універсальних інструментів є соціальний аудит, особливістю якого є те, що він дозволяє перевірити стан об'єкта у відповідності з певними соціальними стандартами. Саме завдяки соціальному аудиту як соціолого-діагностичній технології можна знайти наявні конфліктні ситуації, їх причини та спрогнозувати майбутні наслідки конфліктів. Соціальний аудитор має на меті надати об'єктивну ситуацію, наприклад, окремого трудового колективу за різними показниками. Ми працюємо у такому напрямку соціального аудиту як трудові практики, на тлі яких виникають конфліктні ситуації.

Таким чином, досить важливим напрямом соціального аудиту в сучасних умовах є соціальний аудит трудових практик в організації, що обумовлено, на наш погляд, не тільки необхідністю вирішення існуючих проблем в соціально-трудої сфері організацій різних форм власності, але й таким чинником, як входження України в Європейський простір. Згідно Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом

пропонується створення між Україною і Європейським Союзом зони вільної торгівлі, яка передбачає лібералізацію взаємного доступу на ринки товарів та послуг, а також узгодження українських норм та правил з нормами та правилами Європейського Союзу [2]. Відповідно, вітчизняні організації отримують доступ до європейського ринку. Але з огляду на те, що в Європі достатньо високі вимоги щодо соціально-трудої сфери, вітчизняним організаціям потрібно відповідати цим вимогам та іноді навіть проходити процедуру соціального аудиту. Крім того, на наш погляд, саме такі дослідження дозволили б українським організаціям підвищити свою конкурентоспроможність не тільки на світовому, але й на національному рівні також. Такі дослідження дозволили б суспільству стати більш обізнаним щодо національних організацій, які в своїй діяльності дотримуються принципів соціальної відповідальності та можуть стати прикладом наслідування для інших. Але в нашій країні (порівняно з іншими країнами Європи) недостатньо вивчена та застосована технологія соціального аудиту.

У результаті, ми можемо зазначити, що конфлікти у соціально-трудої сфері у розрізі соціального аудиту трудових практик не достатньо досліджена тема, попри численні порушення на робочому місці тощо. Наразі існує реальна проблема у недостатній розробці практичного впровадження соціальної технології, розвиненої ланки аудиторських кампаній, які б професійно займалися соціальним аудитом, недоліках соціального законодавства.

Список використаних джерел:

1. Сучасний стан охорони праці в Україні [Електронний ресурс] / Київська організація Профспілки України працівників освіти і науки України. – Режим доступу: <http://profspilka.kiev.ua/publikacii/novyny/4186-suchasniy-stan-ohoroni-prac-v-ukrayin.html>
2. Угода про асоціацію між Україною та ЄС. Веб-сайт: Міністерство закордонних справ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/ua-eu-association>

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНО-РОЛЬОВИХ КОНФЛІКТІВ ОСОБИСТОСТІ

Протягом свого життя індивід включений у виконання великої кількості ролей, діапазон яких визначається різноманіттям соціальних груп, видів діяльності і відносин. У цьому рольовому розмаїтті криється можливість виникнення як внутрішньоособистісних, так і міжособистісних конфліктів. Перед дослідниками виникає питання: чи є однозначним і безумовним зв'язок кількості ролей та рольового конфлікту, який відчуває індивід, в результаті комбінації цих ролей? Чим більше ролей виконує особистість, тим більше рольової конфлікту вона відчуває?

Мета нашого дослідження полягає в аналізі та теоретичному обґрунтуванні гендерно-рольового конфлікту особистості.

Загалом, гендерний рольовий репертуар особистості різноманітний. Він охоплює не тільки сімейні та сексуальні ролі. Крім цього чоловіки і жінки, носії різної гендерної ідентичності включені в достатнє коло соціальних, професійних ролей. Часто поєднання ролей з різних сфер є конфліктним. Гендерний рольовий конфлікт визначається нами як протиріччя або між нормативними структурами різних гендерних ролей (міжрольовий конфлікт), або між структурними елементами однієї гендерної ролі (конфлікт ролі – внутрішньорольовий) [3].

Наприклад, жіночі гендерно-рольові конфлікти можуть бути чисто рольовим («синдром домогосподарки») або міжрольовими (наприклад, поєднання сімейних і професійних ролей). [3].

Н.В. Кулагіна [2], К. Файн [4], М. Kimmel [6] відзначають, що сімейні та професійні ролі і норми щодо виконання цих ролей висувають до жінок суперечливі вимоги, і часто їм просто не вистачає фізичних і психологічних ресурсів, щоб відповідати цим вимогам, це приводить до внутрішнього конфлікту, почуття провини, появи гендерно-рольових дисгармоній, депресій, стресів та інших згубних наслідків.

Якщо звернутися до норм чоловічої гендерної ролі, то можна побачити, що, незважаючи на певні зміни в гендерно-рольовому репертуарі чоловіків, вони залишаються більш консервативними і жорсткими, ніж норми жіночої гендерної ролі.

Аналізуючи досить високі вимоги до чоловіків і виконуваним ними ролями, J. Pleck запропонував модель «напруги чоловічої ролі», в якій

визначив такі характеристики суперечливих і непослідовних чоловічих гендерних ролей, які є джерелом тривоги, напруженості і багатьох чоловічих проблем: гендерні ролі операціонально визначаються стереотипами і нормами; вони суперечливі і непослідовні; порушення ролей призводить до соціального осуду і негативних психологічних наслідків; чоловіки надто намагаються відповідати цим ролям; порушення ролей має більш серйозні наслідки для чоловіків, ніж для жінок, бо гендерний соціальний контроль до них більш вимогливий; певні характеристики особистості, обумовлені гендерними ролями, психологічно неадекватні; і чоловіки, і жінки відчувають напругу гендерної ролі в ході виконання професійних і сімейних ролей і спроб їх поєднати [7].

В результаті маємо в наявності: гендерно-рольові стреси, конфлікти, внутрішньоособистісні конфлікти і як наслідок – компенсаторну мужність, гіпермаскулінну поведінку і мачизм як його різновид.

R.W. Connell в своїй теорії гегемонної маскулінності спробував пояснити гіпермаскулінну поведінку тим, що, хоча в будь-якому чоловічому співтоваристві існує не один, а кілька типів маскулінності, на вершині цієї ієрархії зазвичай знаходиться тип особистості, для якої характерні затвердження чоловічої влади над жінками і підлеглими чоловіками, культ фізичної сили, схильність до насильства, емоційна невиразність і висока змагальність [5].

Також серед негативних наслідків реалізації чоловічої гендерної ролі особливе місце займають емоційне напруження, стрес і конфлікти. П.П. Горностай [1], Н. Кулагіна [2], К. Файн [4] говорять про можливість виникнення у чоловіків, які намагаються відповідати нормам чоловічої гендерної ролі, так званого «чоловічого гендерно-рольового стресу», який виникає, коли чоловікові важко підтримувати стандарт традиційної чоловічої ролі, або він змушений проявляти поведінку, яка стереотипно сприймається як фемінна.

Загалом, напрямок психологічних досліджень гендерно-рольового конфлікту в життєдіяльності особистості здається нам досить перспективним. Це в тому числі пов'язано з поточною трансформацією гендерних ролей як чоловічих, так і жіночих, тих соціальних і економічних змін в суспільстві, які певним чином змінюють існуючий уклад життя, змінюють уявлення про можливості людини в сучасному суспільстві. Вивчення рольових конфліктів різного типу і рівня – це не тільки шлях подолання існуючих гендерних стереотипів, різних практик гендерної дискримінації, але також і можливість удосконалити

психологічну допомогу індивідам в подоланні гендерно-рольового конфлікту.

Список використаних джерел:

1. Горноста́й П.П. Личность и роль: Ролевой подход в социальной психологии личности. – К.: «Интерпресс ЛТД», 2007.
2. Кулагина Н.В. Индивидуальные особенности внутриличностного гендерного конфликта у мужчин и женщин, занятых в неполотипичной сфере. Известия РГПУ им. А.И. Герцена, 2008 – № 82-26.
3. Ткалич М.Г. Психологія гендерної взаємодії персоналу організацій : [монографія]. – Київ-Запоріжжя: ЗНУ. – 2015.
4. Файн К. Тестостерон Рекс. Мифы и правда о гендерном сознании. – М.: Фантом Пресс – 2017.
5. Connell R.W. Masculinities – Berkley, University of California press, 1995.
6. Kimmel M. The Gendered Society. 5th Edition. – Oxford University Press, 2012.
7. Pleck J. The Myth of Masculinity. Cambrige: M.I.T. Press, 1981.

Толсто́ва М. С. (м. Київ)

ПРОБЛЕМА ІДЕОЛОГІЧНО-ЦІННІСНОЇ НЕЙТРАЛЬНОСТІ В ДОСЛІДЖЕННІ КОНФЛІКТІВ

Звернення до питання про доцільність чи можливість ідеологічної та/або ціннісної нейтральності в дослідженнях конфліктів потребує чіткого визначення ролі та значення цінностей та ідеологічних факторів у конфліктах різних типів.

Соціологія конфлікту оперує такими поняттями, як сутність конфлікту, їх джерела та природа, мотивації, ступінь конфліктності в тому чи іншому суспільстві, управління конфліктами тощо. При цьому акцентується, що будь-який конфлікт має соціальну природу і виступає в формі зіткнення інтересів двох чи більшої кількості індивідів, соціальних груп чи організацій. Відтак визначальним є те, що в дослідженні конфлікту мають враховуватися певні структурні чинники, такі як гострота конфлікту (ступінь зіткнення інтересів, глибина суперечностей між учасниками конфліктної взаємодії) та межі його

поширення, адже сторонами в конфлікті можуть виступати індивіди, суспільні групи, спільноти, держави чи групи держав.

Межі конфлікту визначає сукупність структурних чинників, які зумовлюють виникнення конфлікту, його розгортання в просторі та часі та способи розв'язання. При цьому дослідник має враховувати, що ідеологічні та/або ціннісні мотивації тією чи іншою мірою присутні в діях усіх конфліктуючих сторін, однак вони слугують цілком конкретним задачам, таким як публічне формулювання та виправдання позицій конфліктантів, політична та організаційна мобілізація прибічників, обґрунтування завдань і бажаних моделей розв'язання конфліктної ситуації. При цьому зазвичай мотивацію постконфліктного врегулювання пропонує сторона-переможець, що ускладнює процес примирення. Виняток становлять хіба що ті конфлікти, врегулювання яких забезпечувалося в формі досягнення компромісу та примирення ворогуючих сторін, зазвичай із залученням добровільного чи примусового зовнішнього посередництва.

В аналізі соціального конфлікту основним дослідницьким завданням є встановлення об'єктивних чинників, які стосуються його структури, функцій, причин та механізмів. Їх визначення вимагає від дослідника максимальної об'єктивності та неупередженості. Так, питання про роль цінностей чи ідеологічних преференцій навряд чи корисне при визначенні рольових функцій учасників конфліктної взаємодії, окресленні сфери та зон суперництва. Водночас виявлення ідеологічних та ціннісних розбіжностей відіграватиме принципову роль при оцінці уявлень та мотивів, якими керуються сторони конфлікту, та матиме певну роль при встановленні причин їхніх дій і характеру вимог.

У різних конфліктах аксіологічна складова може виконувати або органічну, або «службову» роль, що має принципове значення при аналізі причин конфлікту і мотивів поведінки сторін. Однак і безпосередня мотивація поведінки може мати відкритий чи прихований характер. Реальні мотиви учасників конфлікту найчіткіше конкретизуються в їхніх головних цілях, які в кожному конкретному випадку дозволяють безпомилково визначати співвідношення між прагматичними спонуканами та ціннісними орієнтаціями сторін.

До об'єктивних факторів вочевидь належить і визначення характеру конфлікту за соціально-політичними та соціокультурними ознаками. В цьому сенсі конфлікти можуть мати політичну, економічну, культурну, етнонаціональну, релігійну, психологічну або змішану природу. Проте ці базові характеристики не завжди виступають у якості першопричин конфліктів (чи імпульсних спонук), що ускладнює задачі дослідника. Так само ідеологічні цілі та мотивації учасників конфлікту

можуть змінюватися й коригуватися, що зокрема властиво для довготривалих міждержавних та етнонаціональних конфліктів. Натомість ціннісні мотивації зазвичай присутні в міжособистісних та міжорганізаційних конфліктах і можуть відігравати в них провідну роль. В соціально-політичних конфліктах, які мають місце в практиці сучасних держав, соціологи відзначають зростання ролі таких чинників, як порушення соціальної справедливості, соціально-психологічні та морально-етичні дисбаланси (невдоволення різних груп своїм соціальним становищем, порушення суспільних цінностей і норм). В перехідних суспільствах велике значення мають чинники легітимності влади та відповідності урядових декларацій реальним наслідкам державної політики.

Підводячи підсумок відзначимо, що прояви ідеологій та присутність аксіологічної складової в конфліктах сучасної доби мають виразні ознаки соціального та політтехнологічного конструювання, адже розвинене постіндустріальне суспільство значно важче піддається чіткій поляризації, властивій колишнім релігійним війнам, «великим революціям» чи біполярному суперництву наддержав у ХХ ст. При цьому відзначається загальне зростання ролі специфічних ціннісних уподобань як елементів групової суспільної свідомості, які на загал співпадають з контурами соціальної стратифікації у багатоскладовому суспільстві. У відносно чистому вигляді ціннісні розбіжності присутні хіба що в етнонаціональних, етнорасових і релігійних (міжконфесійних) конфліктах, а в сублімованому вигляді знаходять прояв у протиставленні демократії та авторитаризму, що поряд із тероризмом та екстремізмом розглядається як уособлення головної загрози побудованому на загальноприйнятних правилах ліберальному міжнародному порядку.

Список використаних джерел:

1. Бернадський Б. В. Міжнародні конфлікти. – К. : «Вид. дім «Персонал», 2012. – 366 с.
2. Левин С. Разрешение конфликтов. От конфликта к сотрудничеству; пер. с англ. А. Логвинской. – Москва : Олимп-Бизнес, 2008. – 272 с.
3. Пантич Д. Конфликты ценностей в странах транзycji // Социс. – 1997. – № 6. – С. 24-36.
4. Пономаренко В. Управление конфликтами. – Москва : АСТ, Олимп, 2008. – 379 с.
5. Шейнов В. Управление конфликтами. Теория и практика. – Минск : Харвест, 2010. – 912 с.

ДОПОВНЕННЯ ТЕОРІЇ ОВЕРТОНА ПРО ВІКНО МОЖЛИВОСТЕЙ

У контексті соціальної психології та основ психологічного захисту від маніпулювання однією із часто згадуваних технологій є т.з. «вікно Овертона» [2]. Ця технологія отримала назву від автора-засновника. Д.Овертон вбачав свою концепцію як робочу модель для оцінки суджень за ступенем їх прийнятності для відкритих політичних дискусій. У 2006 році Д.Тревінью розвинув модель, розробивши, на її основі технологію маніпулювання суспільним уявленням про норму.

Її зміст полягає у тому, що у суспільстві, у суспільній свідомості, системі цінностей спільноти існують певні уявлення про явища, події і їх оціночні судження стосовно прийнятності або неприйнятності для суспільства. Тревінью запропонував градацію від «незбагнено», тобто такого, що для більшості є неприйнятним до «норма», тобто таких уявлень, які закріплені законодавством, або твердо закріплені у звичаєвому праві.

Згідно Д.Тревінью модель вікна можливостей виглядає наступним чином [1]:



Рис. 1. Модель «Вікна Овертона», запропонована Д. Тревінью

Він виділяє шість складових суспільних уявлень про норму:

1. Незбагнено – ті ідеї, які не є прийнятними для широкого кола обговорення і підтримка яких викликає відкритий осуд у суспільстві;
2. Радикально – ті ідеї, цінності або погляди, які може поділяти лише незначна частина населення, т.з. маргінальні групи або постаті;

3. Прийнятно – ті ідеї, які вже можна виносити на широке обговорення, але, які все ще не мають широкої підтримки, втім, сприймаються як щось, що має право бути особистим переконанням;

4. Розумно – ті ідеї, до яких варто прислухатись і які виносяться на розгляд до широкої аудиторії як цікаві та корисні;

5. Популярно – ті ідеї, погляди, цінності які мають широку підтримку суспільства;

6. Нормально – ті ідеї, цінності та погляди, які закріплені законодавством.

Важливо звернути увагу на те, що «рухати» вікно (або «фрейм») можна в обох напрямках. Тобто, якусь ідею можна перетворити із нормальної або суспільно популярної до радикальної або немислимої (незбагненої).

На нашу думку, таке трактування механізму суспільних уявлень не є повним. Адже, межі цих уявлень закінчуються на понятті «норми» у якості закріпленої законодавством норми. Але, з т.з. соціальної психології, соціології, теорії держави та права існують такі уявлення, які прийнято вважати непорушними, такими, які не потребують розгляду, дослідження та вивчення. Вони можуть бути предметом розгляду таких дисциплін як філософія, політична економія, психологія, естетика та ін.

Спираючись на практичний досвід цих наук, варто зауважити, що, навіть наукові теорії, які вважають непорушними, «природними» (у період Відродження такому радикальному перегляду піддавались теорії природознавчих наук, зараз і гуманітарних – наук про світобудову, суспільні відносини та сутність людини) можуть виявитись не такими.

Через це, поділ Д.Тревінью має бути доповнений таким етапом суспільних уявлень, як «прородньо».

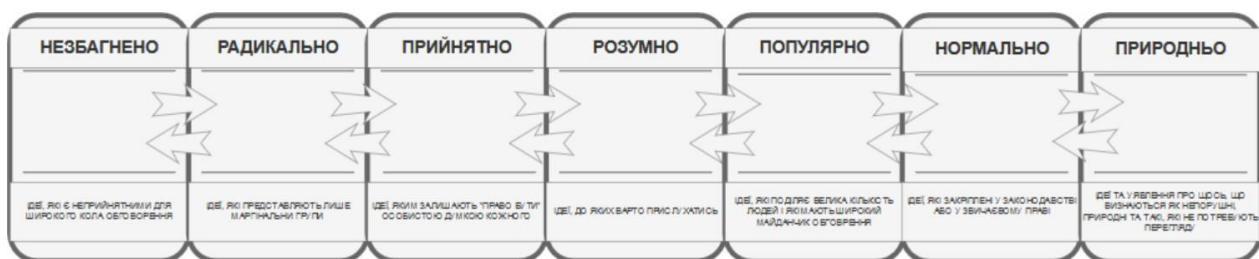


Рис. 2. Модель «Вікна Овертона», доповнена В. Устенко

Для того, щоб наука та суспільство рухались вперед вони мають бути вільним від уявлень про будь-що, як про щось непорушне, тобто «природне», перш за все, у галузях, які ми називаємо суспільними науками.

Список використаних джерел:

1. Atkins D. Why the Right-Wing Gets It and Why Dems Don't [UPDATED]/ David Atkins. – [Режим електронного доступу]: <https://www.dailykos.com/stories/2006/05/10/208784/-Why-the-Right-Wing-Gets-It-and-Why-Dems-Don-t-UPDATED>

2. Lehman J. The Overton Window: A Model of Policy Change/ Joseph Lehman. – [Режим електронного доступу]: <https://www.mackinac.org/OvertonWindow>

НОТАТКИ

НОТАТКИ

Наукове видання

МАТЕРІАЛИ ІХ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-
ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ З СОЦІОЛОГІЇ

«ВЕЛИКІ ВІЙНИ, ВЕЛИКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ,
1918-2018 РОКИ: КОНФЛІКТИ ТА МИР
У ХХ І ХХІ СТОРІЧЧЯХ»

26-27 листопада 2018 р.

Підписано до друку 12.03.2019. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 16,04. Тираж 100. Замовлення № 0319-38.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105
Телефон +38 (0552) 39 95 80
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.